Kolttain mailta

KANSATIETEELLISIÄ KUVAUKSIA KUOLLAN-LAPISTA

KIRJOITTANUT JA KUVITTANUT

SAMULI PAULAHARJU

卐

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ KIRJA, HELSINKI

PÄÄKIRJASTO
20960
UTSJOKI

HELSINKI 1921
KUSTANNUSOSAKEYHTIO KIRJAN
KIRJAPAINO

ALUKSI.

Jo kesällä 1910 jouduin ensi kerran kosketuksiin Venäjän lappalaisten, kolttien kanssa. Seurasin silloin insinööri J. H. Luoman johtamaa retkikuntaa, jonka toimena oli Suomen ja Venäjän välisen rajan uudestaan avaaminen ja puhdistaminen Kuhmoniemen seuduilta aina Patsjoen taakse, Norjan rajaan asti. Tavattiin siellä, Tshyosadshe-tunturin takana, kolttaukko, Ontrei Fofonov, joka asui lähellä Suomen rajaa, Madzas-jaurin rannalla, ja hänen talossaan vierailtiin yökausi sekä taas paluumatkalla istuskeltiin sateinen iltapäivä kastuneita vaatteita kuivaillen. Silloin tein jo ensimmäiset kolttalaiset muistiinpanoni ja otin ensimmäiset kolttakuvani.

Ja rannatonta kolttien erämaata saatiin Lapin korkeilta rajatuntureilta joka päivä katsella, ja nähdä yksinäisten savupatsaiden kohoavan sen salaperäisistä metsistä.

Lappi otti rajamiehen silloin melkein lumoihinsa.

Vasta vuosien päästä, kesällä 1914, pääsin uudelleen Lappiin ja kolttien maille. Silloin sain Suomalais-ugrilaisen Seuran ja Antellin valtuuskunnan matkarahoilla tehdä kesäkautisen retken Suonikylän ja Nuortijärven kolttien asuma-alueille. Matka kävi Inarinjärven kaakkoiskulmasta, Nellimistä, Sulkuš-jaurin kautta yli rajan Puoldzig-jaurille ja sieltä sitten Luttojoen pohjoispuolella olevia suuria ja pieniä erämaajärviä ja -jokia, jänkiä, sydänmaita ja tuntureita Suonikylään, kolttien talviseen asumapaikkaan, ja sieltä edelleen Lutolle, Tšuörve-jaurille. Täältä taas laskin suurta Luttoa läpi Vuolu-jaurin mahtavalle Nuortijärvelle ja Tuulomalle.

Nuortijärveltä kävi paluumatka takaisin Tšuörve-jaurille, ja sieltä taas halki Luton eteläpuolisten erämaiden ja suurien tunturi-

järvien — Loun-jaurin, Vuenni-jaurin, Kallu-jaurin — monia kymmeniä virstoja tiettömiä selkosia pitkin. Ja sitten taas poikki Luton pohjoisille sydänmaille ja sydänmaajärville, Nevsi-jaurille, Kallu-jaurille, Tšuokkel-jaurille ja viimein Madzas-jaurille, Fofonovien kesäkentille. Madzas-jaurilta palasin rajan ylitse Suomen puolelle, Sulkuš-jaurille ja Inarille.

Tämän koltanretken tuloksia ovat enimmät seuraavan esityksen tiedoista ja kuvista.

Mutta olen sitten jälkeenpäinkin muutaman kerran saanut koltta-tietojani verestellä ja lisäillä. Niinpä vapaussotavuonna 1918 jouduin koko kevät- ja kesäkaudeksi maamme koillisille kulmille Kuusamoon ja Kuolajärvelle. Siellä sain tutustua Kuollan-Lapin eteläisiin kulkureitteihin, koillisten erämaiden korpijokiin, ja paikkakuntalaisilta sekä rajan takaa, Muurmannilta, saapuvilta »yliloikkareilta» karttui monia tietoja Akkalan ja Imandran, Hirvasjärven, Nuortijoen ja Jaurujoen koltista ja rajantakaisista suomalaiskylistä. Sain siellä myöskin hauskoja lisätietoja Kuollan-Lapin sydänmaissa asustelevista syrjääneistä.

Ja viimeksi, kesällä 1920, sattui haastateltavakseni muuan nuori kolttalaismies, nuortijärveläinen Risto Ahkila, joka palveli vapaaehtoisena sotilaana Lapin rajavartiossa Rovaniemellä. Hän oli kotoisin Imandralta, Akkalasta, mutta oli jo nuorena joutunut Nuortijärven kolttien joukkoon ja siellä tutustunut, paitsi nuortijärveläisiin, myöskin Suonikylän, Petsamon ja Kildinskin kolttiin ja heidän elämäänsä. Hänellä olikin muistissaan koko joukko kansansa tarinoita ja taikoja, tapoja sekä uskomuksia.

Kuollan-Lappia koskeva kirjallisuus on vielä jotenkin vähäinen verrattuna muita Lappeja käsittelevään kirjallisuuteen. Tämän laajan maan suurissa asumattomissa erämaissa ovat vain harvat tutkijat käyneet, ja hyvin vähän tiedetään sen alkuperäisistä asukkaista ja heidän elämästään. Tähän niukkaan kirjallisuuteen pyytää osaltaan liittyä allekirjoittaneenkin esitys ja samalla olla jonkunlaisena muistomerkkinä pienelle erämaan kansalle, joka aikojen vieriessä vähitellen kuolee ja katoaa kansojen joukosta.

Oulussa toukokuulla 1921.

Samuli Paulaharju.

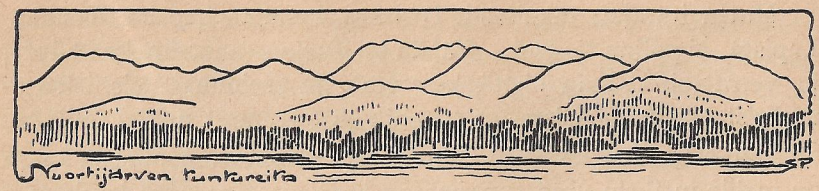

1. KOLTTAIN MAILLE.

Lappi! »Leivätön Lappi»! »Kota-Lappi»! Merkillisen kansan, »Sabmekansan», ihmeellinen kotimaa. Tuhatlukuisten porotokkien ja suurien susilaumojen ja suunnattomien sääskiparvien ääretön erämaa. Mahtavien noitien ja velhojen maa, kansanrunojen kuulu »Tuli-Lappi», johon entisaikaan etelän tietäjät matkustivat mahtiaan lisäämään ja sitten ihmeelliseilä noitakyydillä halki ilmojen huimasti kiisivät takaisin kotitanhuilleen.

Paljon kuultu maa, vaikka vähän nähty.

Mutta niin hartaasti haluttu nähdä.

Kenpä ei olisi mielinyt itse kerran päästä tuohon ihmeelliseen sadunomaiseen maahan, jonka pelkkä nimikin jo niin omituisesti sykähdyttää, maahan, jossa Seitsemän veljeksen Taula-Matti rannattomilla, helluvilla hetteillä ja pirisevillä, porisevilla rämeillä merkillisiä kurkijahtiaan sivakoi ja kuuli kummaa noidannuolien suhahtelua, salaperäiseen maahan, jossa kesäisin vallitsee miltei ikuinen taivainen valo ja talvisin taas on melkein lakkaamaton pohjaton pimeys ja vain kuutamo niin kumman kirkkaana hohtaa taikka pohjoisella taivaalla levottomat ruijantulet tulisina käärmeinä sähisten kiemurtelevat kohti korkeata avaruutta.

Paljon on Lapista, ainakin Suomen-Lapista jo kirjoitettu, ja monet tutkijat ovat käyneet sen ristiin ja rastiin. Samoin Ruija ja Ruotsin-Lappikin on tunnettu

Mutta itärajan takaisesta Turjasta, Venäjän-Lapista, Kuollan-Lapista, ei paljon tiedetä. Vähän on Turjan tunturimaissa käyty, ja verrattain vähän sieltä kerrottu. Ja useimmat näistä kertomuksista ja kuvauksista ovat jo aikoja joutuneet unohduksiin.

Niin että tämä koillisen-kulmainen vierusmaamme ja sen kansa on meille melkein yhtä tuntematon kuin mikä tahansa kaukomaa kansoineen. Ja nyt kuitenkin tästä suuresta tuntemattomasta maasta muuan osa, Petsamonmaa, pieni luoteiskolkka, on Tarton rauhassa liitetty meidän maamme yhteyteen.

Ja Kuollan-Lapin kartta!

Se on miltei yhtä hatara kuin Afrikan musta sydänmaa. Vain asutut rannikot ja rantakylät on tarkemmin merkitty, mutta suunnattoman sisämaan seudut ovat melkein tuntemattomia maita, joista kartta ei paljoa tiedä. Ja sen, minkä tietää, tietää useinkin väärin. Niinpä mahtavan suuret sisämaan järvetkin, Imandra, Ump-jaur, Lu-jaur, Kolvitsajärvi ja Nuortijärvi, on vain osapuilleen oikein merkitty. Mutta sitten on suurissa käymättömissä erämaissa vielä monia mahtavia tunturientakaisia järviä, siintäviä selkiä, joista kartta vain nimeksi tietää: umpimähkäinen sileäreunainen siniläiskä on vain merkitty nimen ympärille. Ja monet suuret selät ovat vielä aivan tuntemattomina tunturiensa piiloissa ja odottavat »löytäjäänsä» sekä pääsyänsä kartalle eloa antamaan, kuten antavat eloa Lapin suurenmoiselle luonnolle. Pikku järvet ovat kartalle aivan ylivoimaisia, ja useat joet juoksuttaa se aivan vääriä teitä. Ja lappalaisten suuret talvikylät, sydänmaiden kätköiset asuntoyhtymät, on kartantekijä useasti sijoittanut aivan vääriin paikkoihin. Sitten lopuksi kartassa mainitut nimetkin ovat monesti varsin merkillisiä väännöksiä alkuperäisestä nimestä.

Niinpä käykin, että Kuollan-Lapin kävijä, joka kartta kädessä lähtee tunkeutumaan Turjan äärettömiin erämaihin, kulkee kuin löytöretkeilijä kokien tavantakaa yllätyksiä. Milloin odottamatta avautuu eteen aivan tuntematon siintävä selkä, milloin taas paiskautuu tielle poikkipuolin leveä virta, milloin saa aavistamattaan kiivetä taivasta tavoittelevalle tunturille. Kuollan-Lapin erämaiden matkaaja saakin taivaltaa itse parhaansa mukaan karttaa rakennellen.

Kuollan-Lapin kartan epätarkkuudesta seuraakin, että se näyttää niin tyhjältä ja autiolta, kun sitävastoin rajan tällä puolen, Suomen kartassa, on kyllä eloa: järviä ja jokia ja tuntureita ja niiden nimiä on ihan vilisten. Saattaisipa outo luulla, että niinkö ovat vierekkäiset maat kummallisesti erilaisia, niinkö merkillisesti raja vaikuttaa.

Mutta samankaltaista on maa kahden puolen, ei ole kyennyt punainen rajaviiva maan luontoa muuttamaan, vaikkakin se on kyennyt eroittamaan kansan ja kehittämään sen erilaiseksi. Samaa Lappia, samaa mahtavaa tunturien maailmaa, samaa suunnattomien jänkien maata, samaa lukemattomien järvien seutua on rajan kahden puolen. Keskeytymättä jatkuu Suomen-Lapin luonto rajan itäpuolelle kauas Kuollan-Lappiin ja ulottuu aina Imandralle, Ump-jaurille ja Lu-jaurille asti. Siellä vasta alkavat maisemat vaihtua mahtavaksi Itä-Kuollan ylätasangoksi, josta yksinäiset tunturit ja vuoret, »uaivit» ja »urtit», siellä täällä kohoavat. Täällä tunturien ja vuorien välissä on lukuisia järviä, ja ylätasangolta virtaa suuria jokia sekä Jäämereen että Vienanmereen. Pohjoiseen laskevista joista suurimmat ovat Voronje, Harlovka ja Jovk-jok, itään Ponoi sekä etelään Umba ja Varzuga. Kaikki ne alkavat samalta suurelta sisämaan järviylängöltä, Ump- ja Lu-jaurin seudulta, jopa aivan läheltä toisiaan, Ponoikin, joka on koko seudun suurin joki ja virtaa halki puolen niemimaata. — Valtavia ovat myöskin länsipuolen virrat, Lutto ja Nuorti, jotka saavat alkunsa Suomesta ja vetävät lisävesiä monista suurista järvistä — Lutto esim. Madzas-, Njannam-, Akku-, Vuenni- ja Loun-jaureista sekä Nuortijoki Hirvas- ja Talvijärvistä — ja sitten Nuortijärvestä alkaen mahtavana Tuulomana laskevat Jäämereen. Suuri Imandra taas laskee Nivajokea Kannanlahteen, mutta Imandran pohjoispuolella olevat isohkot järvet, Guolle-jaur ja Murd-jaur, virtaavat Kuollajokea myöten Tuulomaan ja Kuollanvuonoon.

Muistuvatpa Taula-Matin tarinat mieleesi, kun joltakin korkealta rajatunturilta, Vaatsimenoaivelta, Leivoaivelta, Lintuselältä, Nuorti- tai Korvatunturilta, Talkkunaoaivelta, Tshyosadshelta tai Kondosadshelta katselet itää kohden Kuollan-Lapin äärettömiin, silmänkantamattomiin erämaihin. On siinä edessäsi helluvaa hetettä, jänkää ja aapaa, joilla Taula-Matti saattaisi

kurjenpesiä etsiä, on metsäisiä kankaita ja vaaroja, on järviä ja jokia, ja sitten ylinnä kaikkia rajattomat tunturijonot pitkin taivaanrantaa, hohtavina, lumipeitteissään kimaltelevina, monikymmen-, -satalukuisena rykelmänä vierekkäin, rinnakkain, toinen toisensa sivulta ja takaa kurotellen. Ne antavat taivaita tavoittelevassa, jylhässä ylevyydessään, majesteetillisessa suuruudessaan koko näköalalle mahtavan, juhlallisen tunnelman. Ja kun sydänyön vaisusti punoittava aurinko hiljalleen painuu pohjoiseen ja koskettelee kaukaista taivaanrantaa kuin varatakseen uutta voimaa, uutta taivaista kiertomatkaa varten, hehkuu koko tunturien mahtava piiri vienossa pehmeässä sinipunervassa, ja järvien ja soiden ylle laskeutuu hallava auer, joka aamutuulen herätessä hiljalleen sinne tänne liikehtii, kuin levottomien henkien ajelemana. Levätessäsi yötulilla tunturin alla kuulet ja kuvittelet, kuinka Lapin sumuinen, salaperäinen korpi yöttömänä yönä pitää keskusteluaan. Korpi haastelee omalla tavallaan, korven näkymättömät henget vaihtavat ajatuksiaan, ja olet tuntevinasi, että kymmenet, sadat, tuhannet silmät vartioitsevat sinua, ja sadat, tuhannet korvat kuuntelevat jokaista rasahdusta, mikä liikkeistäsi syntyy. Taikka kuin koko korpi yhtenä suurena kummastelevana silmänä katsoisi sinua ja herkkänä korvana kuuntelisi.

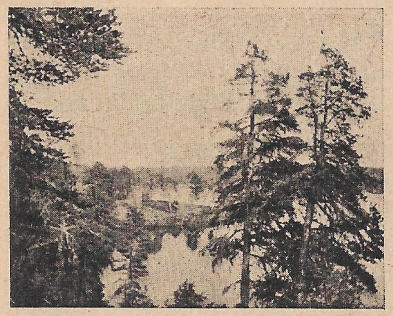

Näköala Akkujoelta Kuollan Lapissa.

Tunnet todellakin, että Lapin erämaa-luonnossa on lumousta ja tunturimaailmassa taikaa.

Ei Lapin erämaihin leikiten matkata, eikä tunturimaiden tutkija suinkaan huviretkellä liiku. Pitkä ja hankala on matka Lappiin, ja pitkät ja vaivalloiset ovat Lapin tiettömät taipaleet. Lappi pelästyttää pian ja palauttaa takaisin semmoisen matkamiehen, joka on vain huvikseen sen erämaihin tunkeutunut. Tunturien ja korpien haltia ei sellaisia kävijöitä hyväksy eikä saata heitä oikeaan Lapin henkeen, vaan tuo heille heti esille Lapin nurjat puolet.

Monia teitä voidaan suunnata kulku Kuollan-Lappiin, mutta pitkät ja perin hankalat ovat kaikki. Voit matkata Inarin kautta:

on edessäsi suuret erämaat, saatat suunnata retkesi Sodankylän halki: taas erämaat edessäsi, taikka voit kulkea Kuolajärven kautta, ja taaskin ovat määrättömät erämaat puhkaistavina.

Inarin kautta kulkien pääsee lapinkävijä maantietä myöten aina Inarinjärvelle asti, Kyrönkylään, jopa siitäkin edelleen muutaman kilometri-kymmenisen uutta, rajalle vievää Kyrön-Petsamon tietä myöten, joka valmistuttuaan saattaa matkamiestä kuljettaa Patsjoen vartta Tölleviin, lähelle Boris-Glebiä ja siitä itään, poikki tunturien Petsamonvuonolle.[1])

Mutta saattaa Venäjän-Lappiin pyrkijä käyttää myös venekyytiä pitkin isoa Inaria ja Patsjokea Norjan puolelle Kirkkoniemeen, josta jäämerihöyryillä pääsee itään, Kuollaan, Ponoihin ja vaikka ympäri niemen, Kannanlahteen. Patsjoen varrella saa soutaja tavata sekä suomalaisia uudiseläjiä että lappalaisia.

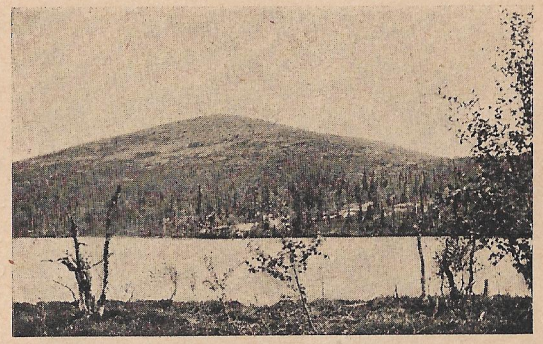

Tshyosadshe-tunturi Suomen ja Kuollan-Lapin rajalla.

Mutta jos tahtoo tunkeutua heti Kuollan-Lapin sydänmaihin, niin silloin on mentävä Inarinjärven kaakkoiskulmasta, Nellimistä, Sulkušjärvelle ja siitä rajan taakse Puoldzik-jaurille. Siellä joudutaan heti uuden Petsamonmaamme eteläpuolisille erämaille. Jos matka pitää Suonikylää kohden, päädytään soutamaan monet suuret ja pienet järvet: Algaz-jaurit, Karn-jaurit, Kosk-jaurit ja Tšoskpiel-jaurit, Njannam-, Akku-, Tšedkass- ja Nieskem-jaurit ja astumaan niiden väliset, väliin kymmenien virstojen pituiset,

---

[1]) Kyrön-Petsamon maantien pituus on 209 km. Matkalle on jo rakennettu seuraavat majatalot: Könkäänjärvi (15 km Kyröstä), Mustola (10 km edellisestä), Virtaniemi (20 km ed.), Nautsjoki (29 km ed.), Höyhenjärvi (19 km ed.), Pitkäjärvi (26 km ed.), Salmijärvi (26 km ed.), Töllevi (19 km ed.), Tunturimaja (20 km ed.), Vuorema (12 km ed.), Petsamo (21 km ed.).

päiväkaupoin ja yömäärin marssittavat taipaleet. Ja tiettömiä ovat erämaat. Joitakuita kankailla kierteleviä porojen polkuja saattaa väliin seurata, mutta useimmiten painetaan vain suoraan halki maiden, poikki soiden, yli vuorien ja vaarojen, yli tunturienkin. [1])

Voihan Kuollan-Lapin tunturimaille matkata myös vesitietä Luttojokea pitkin. Laanilan majatalon lähimailta, Kaunispään tunturin juurilta saa suuri Lutto syntynsä, ja pienenä tunturipurona se siellä vielä tunturien turvissa kiertelee. Mutta laskevat sitä vain matkamiehet, Vienan-Karjalan simpukanetsijät, ja jopa tekivät takavuosina viinasaksat juomannoutoretkiä Luttoa alas aina Jäämerenrannan Kuollaan asti. Monet ovat Luton kosket ja könkäät, ja sauvoimin sekä köysin täytyy useat niistä sekä laskea että nousta; joen rannat ovat alituista asumatonta korpea Vasta pari penikulmaa Suonikylän alapuolella, Tšuörve-jaurin suulla, 8—10 penikulmaa suoria teitä Suomen rajalta, tapaa ensimmäisen eläjän, uudisasukkaan, Hulkko-Pekon. Kohtaapa samalla järvellä jo jonkun lappalaisenkin, ja toisia vähän alempana, Vuolujaurilla, josta on vielä pari penikulmaa mutkittelevaa Luttoa soudettava, ennenkuin ollaan Nuortijärvellä.

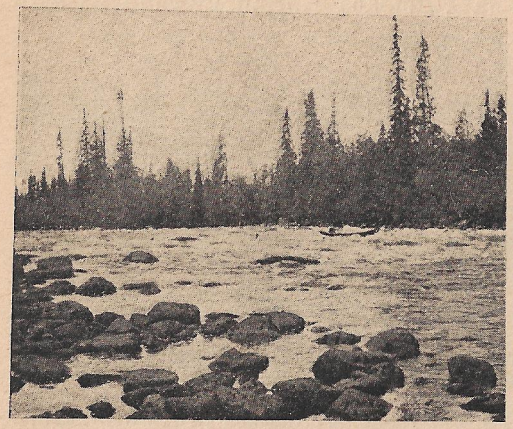

Sijt-koski Luttojoessa, Tšuörve-jaurin alapuolella.

Mutta kaikkein suurimmat, synkimmät ja rannattomimmat erämaat joutuvat matkattaviksi lapinkävijälle, joka Sodankylän kautta käy Kuollaa kohden pyrkimään: sadat kilometrit aivan

[1]) Matkojen pituuksia: Inari — Sulkušjärvi 15 km, Puoldzig-jaurille 7 km, Algaz-jaurille 5 km, Karn- ja Tšosk-piel-jaurille 20 km, Njannam-jaurille 15 km, Akku-jaurille 15 km, Tšedkas-jaurille 20 km, Nieskem-jaurille 50 km, Suonikylään 15 km, Tšuörve-jaurille 30 km, Vuolu-jaurille 10 km, Nuortijärvelle 20 km.

tietöntä kiveliötä. Mutta venekyydillä saa kulkea melkein koko matkan: Kemijokea Kemijärveltä Pelkosenniemeen, Saukoskelle, Martinkylään, sitten Vouhtujokea Sotataipaleelle, Sotajokea alas Nuortijoen latvoille ja Nuortia alas suurelle Nuortijärvelle.[1])

Tällä taipaleella ovat mitä lukuisimmat kosket ja vihaisimmat virrat lapinkävijän kärsivällisyyttä koettelemassa. Kemijokikin on jo yläjuoksullaan tavattoman äkäinen; sitten mutkittelee Vouhtujoki vähävetisenä tunturien välissä, ja samoin Sotajoki, joka ensin pajupensaissa piiloteltuaan jo Nuortijokea lähestyessään pauhaa yhtämittaisena kohisevana koskena; Nuortijoki niinikään virtaa monet kerrat ihan vihaisin vaahtopäin. Sauvoimiin ja köysiin täytyy matkamiehen monet kerrat turvautua, ihan katketakseen saa kiskoa ja ponnistaa, niin alas laskiessa kuin ylös noustessa.

Nuortijoen korpimatkalla saattaa kiveliöiden kiertäjä jo tavata erämaan eläjiäkin, jonkun jokivarren lappalaisen, sekä joen suussa, Nuortijärven rannalla, Nivan pienen suomalaiskylän.

Alas Jäämerta kohden painuttaessa on edessä 8—10-penikulmainen Nuortijärvi, jonka keskikohdalle Lutto laskee lännestä kapean Rippisalmen pohjoispuolella. Mutta edelleen virran mukana vaellettaessa tullaan suuren Tuulomajoen niskaan, joka vihaisella kohinalla alkaa vetää Luton ja Nuortin viljavia vesiä Jäämeren helmoihin. Viisin, kuusin virstoin se yhtämittaisena vuolaana virtana kohisee, kunnes Patunan könkäässä kiihtyy suurimpaan raivoonsa ja heittäytyy korkealta jyrkänteeltä huimasti alas. Sitten se alkaa tasaisesti virrata, vain silloin tällöin kuohahtaen, ja Muurmansuussa, penikulman verran Kuollasta ylöspäin, se täydellisesti tyyntyy ja sopeutuu Jäämeren henkeen.[2])

[1]) Kemijokea Kemijärveltä Pelkosenniemeen 50 km, Saukoskelle 60 km, Marttiin 47 km, Vouhtujoen suuhun 43 km, Vouhtujokea Teiskuriin 17 km, Sotataival 3 km, Sotajokea 20 km, Nuortijokea rajalle 35 km, rajalta Nuortijärvelle 100 km.

[2]) Matkan mittoja: Nuortijärvi 80—100 km, Nuortijärven Luusuasta Patunankönkäälle 5—6 km, Tuhkaseen 25 km, Kuivakoskelle 15 km, Päiväjärvelle 2 km, Muurmansuuhun 7—8 km, Kuollaan 10 km. Matka Kemijärveltä Sotataipaleeseen, kolmen sauvojan veneellä, kestää n. 3 vuorokautta. Sotatalpaleesta Kuollaan n. 5 vuorok., palatessa n. 9 vuorok.

Nuortijärvi on läntisen Kuollan-Lapin mahtavimpia järviä. Pitkänä, kapeana, moniselkäisenä Nuortijoen laajennuksena levittäytyy se suurena käyriönä etelä-pohjois- ja länsi-itäsuunnassa. Mahtavat, kesälläkin yöpuolelta lumipeitteiset tunturit ja »ueivit» kohoavat pitkänä rivinä järven yläosan kahtapuolta, toinen toistaan korkeampina. Komeilee siellä semmoisia suuruuksia kuin 1000 metriä korkea Vuojimtunturi ja toiselle tuhannelle kohoutuva Siulutaldi, sekä Tuodaš- ja Petšatunturit ja Kuorpos-ueiv. Mutta järven alaosan ääriltä siirtyvät tunturit etemmäksi, kuvastuen taivaanrannalle kaukaisina, metsän yli kaartuvina lumiselkäisinä köyryinä.

Tuntsajoen mahtavia könkäitä Suomen ja Venäjän rajamailla.

Kemijoelta päästään toisiakin vesiteitä Venäjän-Lappiin. Lähdetään Saukoskelta puskemaan Tenniöjokea ylös, Saijan ohitse Tenniöjärvelle. Sieltä on kolmen kilometrin nakkaus Naaliojalle, Tuntsajoen haaraan, ja sitten noustaan Tuntsaja Vaatsimenjokia Piekuttamajoelle, josta taas jaloitellaan Norreejoelle ja sitä taas soudetaan Leipijoelle; sitten Juonnijokea myöten Juonniin, pieneen suomalaiskylään rajan takana. Täältä päästään soudellen useita järviä ja lampia Akkalaan, joka on jo suuren Imandrajärven läntisen osan äärimmäisessä pohjukassa.

Tämäkin korpimatka on mitä koskisin. Varsinkin Saijalta alkaen saa Tenniönjoen soutaja sauvoa kosken toisensa jälkeen ja toistaan kovemman. Koskisia ja vähävetisiä tunturien kiertäjiä ovat Tuntsa ja Vaatsimenjokikin, samoin Juonnijoki, ja Piekuttama sekä Norree ovat oikein vihaisia ja äkeitä tunturipuroja.[1])

[1]) Matkojen pituuksia: Saukoskelta Saijalle 40 km, Tenniöjärvelle 55 km, Naaliojalle 3 km:n vetotaival, Piekuttamalle 30 km, Norreejoelle 25 km, Juonniin Suomen rajalta 50 km, Juonnista Akkalaan 30—40 km.

Akkalaan päästäessä ollaankin jo kuululla Imandralla, Kuollan-Lapin suurimmalla ja kauneimmalla järvellä. Sillä Imandra on oikea tunturijärvi, jota ympäröivät Kuollan mahtavimmat tunturit. Itäpuolella kohoaa komea Umptek eli Hibinä 1200 metrin korkeuteen ja lännessä sekä etelässä rajoittavat taivaanrantaa monet kymmenet paljaslakiset köyryt. Paikoin on Imandra aivan siintäväselkäinen, parikin penikulmaa leveä, ja pituutta on järvellä perimmästä pohjoisesta äärimpään Akkalan kolkkaan lounaisessa 120—140 km.

Pitkin Imandran ääriä sekä sen pohjoispuolella olevien järvien itärantoja ja Kuollajoen vartta vie ratsutie, ikivanha kulkureitti Kannanlahdesta Kuollaan, ja tien varrella on vanhastaan useita autiotupia ja majataloja, Sasheikat, Jokostrovat, Rasn-jargat, Maaselät, Kitsat. Mutta nykyään ei näitä majaloita enää juuri tarvita. Kuollan niemimaan poikki kulkee kuulu Muurmaninrata aina Jäämeren rannalle, Muurmaniin, vastaiseen suureen Muurmaninrannan satamakaupunkiin saakka, joka on Kuollan kaupungista 8—9 virstaa pohjoiseen.[1])

Vielä on mainittava pari Kuollan kulkureittiä. Toinen käy Kuolajärven Kurtilta, mihin saakka nykyisin jo maantie ulottuu, pitkin Tuntsajoen ja kauniin Tolvantojärven vesireittejä suurelle Koutajärvelle, josta on vain lyhyt maataival Knäsöihin, Vienanmeren Kannanlahden rannalle. Knäsöistä on vielä kolmipenikulmainen soutumatka Kannanlahden kauppalaan, josta edelleen voidaan suuntautua Lapin sydänmaille.[2]) Toinen vesitie vie, maantiematkan päätyttyä, Kuusamon Paanajärveltä Oulankajokea Vienan-Karjalan Pääjärvelle, sieltä edelleen Kunti- ja Kumajokia Soukelojärvelle, sitten Susi- ja Tutijärvien kautta ennenmainitulle Koutajärvelle.[3])

[1]) Rautatiematka Kannanlahdesta Muurmaniin on 268 virstaa.

[2]) Matkojen pituuksia: Salla-Kurtti 60 km, Kurtilta rajalle 15 km, rajalta Tolvannolle — välillä Tuntsaa, Kilisjokea, Kilisjärveä ja maataivalta — 15 virstaa, Tolvantoa 30 v., Tolvantojokea 20 v., Koutajärveä 40 v., Knäsöintaival 4 v., Knäsöistä Kannanlahteen 30 v.

[3]) Paanajärvi 22 km, Oulankajoki 25 v., Pääjärveä Niskankylään 25 v., Kuntijokea Kuntikylään 10 v., Kumajokea Soukelojärvelle 20 v., Soukeloa Ruvalle 11 v., Koutakosken niskalle 20 v., maataivallus 3 v., Susijärvi 15 v., Tuntsajokea 8 v., Tutijärvi 3 v., Tuntsajokea Koutajärvelle, Kanaseen 4 v.

Kaikkia näitä matkasuuntia on paljon käytetty Kuollan-Lappiin ja Muurmanille pyrittäessä. Varsinkin niinä vuosina, jolloin Muurmaninradan työmiehet sekä rajantakaisten »savottain» tukkilaiset saapastelivat rajan yli edestakaisin, on näillä korpiteillä ollut kulku tavallista vilkkaampaa. Ja salakähmäisten viinasaksain venereitteinä ovat varsinkin Koutajärven ja Nuortin vesiväylät aina olleet. Niitä myöten ovat Vienan ja Kuollan viinat ja pirtut loppumattomina virtoina valuneet rajan tälle puolen. Kemijoen ja Nuortin vesitie, Sotataipaleen eroittama, on jo ikivanhoista vainovuosien ja vihavenäläisten ajoista asti ollut Lapin retkeläisten kulkureittinä. Tätä tietä kiiminkiläispäällikkö Vesainenkin käytti kuululla partioretkellään Kuollaan ja Jäämerelle.

Vaivalloisia korpireittejä kaikki, kestävyyttä ja matkamiehen terveyttä kysyviä. Siksipä useat Muurmanille menijät kulkevatkin mutkan kautta: Ruotsin poikki Narvikiin ja sieltä laivalla Ruijan ympäri, toiset taas Pietarin ja Arkangelin kautta.

Näin kesällä, jolloin vedet ovat vapaina ja maataipaleet jalkaisin kuljettavia.

Mutta talvella, kun joet ja järvet ja jängät ovat silloitetut ja lumi peittää kankaat, on Lapissa liikkuminen paljoa helpompaa. Silloin saattaa peskeihin ja nahkoihin kääriytyneenä ahkiossa istuen päästellä porolla vaikka halki koko niemimaan Ponoihin asti, taikka laskea poikki Kannanlahdesta Kuollaan ja Petsamoon. Pitkien pororaitojen polkema talvitie johtaa Inarista Patsjoen niskalta Suonikylän ja Ristikentän kautta Kuollaan ja sieltä taas halki koko niemimaan, Voroninskin, Leijaurin, Varsinskin, Kuroptejevskin ja Lymbes-sijtin kautta Ponoihin. Talvisia kulkusuuntia on myöskin Kuolajärven Kurtin kautta Koutajärvelle vievä tie, ja sotavuosina Kurtilta suoraan, halki erämaiden Kannanlahteen kulkeva rahtitie, jota myöten Venäjän sotatarpeita tuhansin kuormin kuljetettiin Kannanlahdesta Rovaniemelle. Paljon on myöskin käytetty Kemijoen-Nuortin suuntaa. Sotavuonna 1918 kulkivat sadat punaisetkin sitä myöten Nuortijärven kautta Kuollaan.[1])

Kuollan niemimaalla risteilevät talviset raitotiet talvikylältä toiselle sekä osuvat lopulta merenrantojen suuriin liikepaikkoihin.

[1]) Talviteiden pituuksia: Kyrö—Kuolla n. 250 km, Kuolla—Ponoi n. 450 km, Kuolla—Petsamo n. 120 km, Kuolajärvi—Kannanlahti 180 km.

Niinkuin kesäreitit, kulkevat useat talvitietkin suurien vesien seutuja, halkovat järvien selkiä ja noudattelevat jokia taikka jokivarsia ja ojentuvat halki jänkien, kiertelevät tunturien juuria ja pujottautuvat tunturilaaksojen ja kurujen lävitse. Kuollan-Ponoin tie kulkee useasti Jäämerenrannan puuttomien tundraseutujen halki. Tavallisia, asuttujen seutujen valtavia talviteitä eivät suinkaan Kuollan-Lapin tiet ole. Harvaan asuttujen maiden teitä kuljetaan sentään vain niin harvoin. Myrskyt ja pyryilmat monesti ajavat tiet umpeen, mutta tuntureihinsa ja jänkiinsä tottunut Lapin asukas tietää kyllä matkansa suunnan, ja pitkine raitoineen saattaa hän helposti autiolla tundrallakin osua oikeaan, vaikka ei tietä näkyisikään. Tien suunta ja matkan määrä on hänellä päässään ja veressään.

Korvatunturi Suomen ja Venäjän rajalla. Etualalta käy raja tunturin keskimmäiseen huippuun, pyykkiin n:o 90, josta nykyinen Petsamon maan raja kääntyy koillista kohden Kalasaarennolle.

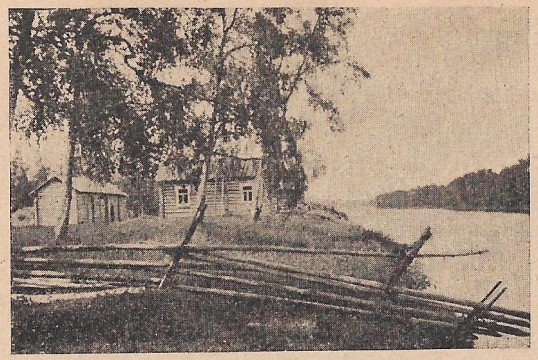

Hulkko-Pekon talo Luttojoen varrella, Kuollan-Lapissa.

2. SUOMALAISIA UUDISASUKKAITA KUOLLAN-LAPIN SYDÄNMAISSA.

Niinkuin jo edellä on muutaman kerran mainittu, asustaa Kuollan-Lapin laajoissa sydänmaissa useita suomalaisia uudiseläjiä. Siellä he erämaan suuressa yksinäisyydessä elävät joko yksinäisinä erakkoperheinä taikka taas ovat asettuneet pieniksi kyläkunniksi jonkun metsäjärven rannalle. Toiset ovat rajantakaisissa tukkisavotoissa työskennellessään mielistyneet metsänelämään, niin että ovat etsineet sopivan piilopaikan ja jääneet iäkseen korpea raatamaan. Toiset taas ovat Muurmaninrannan kalastusretkillä kulkiessaan kiintyneet taivaltamaansa korpeen ja sinne viimein pysähtyneet ja majansa pystyttäneet. Jotkut ovat »ihmisten ilmoilla» eläessään erehtyneet joitakin pillomuksia tekemään ja sitten niiden seurauksilta ikipäivikseen kiveliöiden kätköihin piiloutuneet. Muutamia taas on ilman aikojaan vain korpi kutsunut niin voimakkaasti, että ovat kotikylänsä jättäneet ja muuttaneet rajantakaisiin koskemattomiin saloihin erämieselämää viettämään.

Aikoinaan kyllä Venäjän valtio antoi luvan yritteliäille Suomen miehille uudistalojen perustamiseen Muurmanille ja Venäjän-Lappiin, jopa soi heille useita verojen helpotuksiakin. Mutta kun uudistaloja rupesi syntymään toinen toisensa jälkeen, pelästyi venäläinen ja rupesi peruuttelemaan lupauksiaan ja kieltämään uusilta

tulokkailta asettumisoikeutta, jopa alkoi ahdistella entisiäkin metsäneläjiä pois asuinmailtaan. Mutta kovakorvaiset korvenraatajat eivät totelleet käskyä eivätkä kieltoa kuulleet, vaan pitivät sitkeästi puoliaan ja pysyttelivät itsepintaisesti omassa, itse rakentamassaan metsämökissä. Tämmöisiä »luvatta asuvaisia» on Kuollan-Lapin erämaissa useita, ja he maksavat veroa vain venäläiselle metsäherralle. Mutta toisilla uudisasukkailla, aikaisemmin asettuneilla, on kyllä asumisoikeutensa.

Karjanhoidolla ja kalastuksella sekä metsänkäynnillä nämä erämaan miehet perhettään elättävät, ja aivan hyvin he tulevatkin toimeen. Sillä Lapin suurien jokien varret ja järvien rantamaat sekä maailman alusta saakka koskemattomina olleet suot ovat tavattoman reheväkasvuisia. Suhteellisesti vähällä vaivalla voi niistä kerätä lehmän talvikonnun, ja kesäisillä metsälaitumilla saa karja mitä runsaimman ravinnon, niin että karjanviljaa on metsätalossa aina yllinkyllin. Monella korpitalolla onkin karjaa viisin, kuusin, jopa kymmeninkin lypsävin lehmin, ja useilla on oma hevosensakin. Vain Lapin tavattomat sääski- ja syöpäläisparvet tekevät kesäisin kamalaa kiusaa karjalle, kun se käy laitumella, jopa ne pahimpana räkänaikana tahtovat lehmiltä maidonannon kokonaan tyrehdyttää. — Lapin viljavat vedet antavat kalaa tavattomasti, ja metsäkin suo runsaasti riistaa pyytäjälle. Pyssymiehinä monet ukot kiertelevätkin saloja, virittelevät ansoja sadoittain »virkateilleen» ja vaanivat kevättalvella metsojen soidinpaikoilla. Vieläpä he rohkeina karhumiehinä käyvät kontioidenkin kimppuun sekä kuusenjuurisiin pesärytöihin että kevähangilla, kun karhu on jättänyt talvisen leposijansa. — Mutta pellonviljelys ei täällä Pohjan äärillä juuri kannata. Pieni perunapeltonsa, »pottumaansa», on sentään joka talolla, muutamilla niin iso, että se tuottaa kotoiset tarpeet. Useilla on myös oma pieni ohrapeltonsakin, ovatpa jotkut koettaneet kauraakin kasvattaa, ja pitkäksi on kaura rantamaiden mehevässä mullassa noussutkin, mutta heinä- ja elokuun ankarat hallat ovat sen turmelleet. Samoin heinäkuulla Jaakon päivän pakkanen jo painaa perunaan merkkinsä, ja elokuulla Laurin hallat useasti ottavat omansa. Naurista ja sipulia sekä muitakin kyökkikasveja näkee uudisviljelijän pikku peltotilkussa, eikä niitä pakkanen palelluttele.

Niin elää suurella Tuulomalla useita Suomen miehiä. Noin

20—25 virstaa Nuortijärvestä alaskäsin asuu joen etelärannalla oikein itsepintainen pielisjärveläinen, Tuhkas-Otto, jota venäläiset ovat monet kerrat ankarasti ahdistelleet ja hätyytelleet pois. Mutta ukko on pitänyt puolensa, asunut vain ja viljellyt perunapeltojaan jo kolmattakymmentä vuotta. Kuivakoskella, puolitoista penikulmaa alempana, asustaa kaksi sitkeätä metsänmiestä, Kuivakosken Huotari ja Ranta-Pekka, ja vielä vähän alempana, Päiväjärven rannoilla, elelee neljä sydänmaan äijää perheineen: Päiväjärven Antti ja Paavo sekä Ranta-Aaretti vasemmalla rannalla ja muuan ukko oikealla.

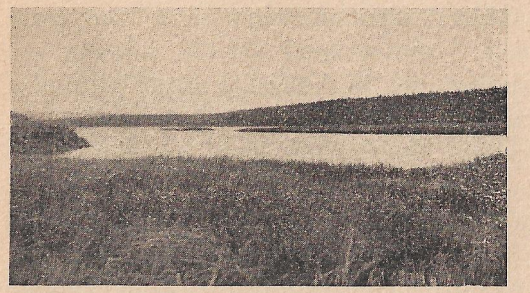

Hulkko-Pekon reheviä heinämaita Tshuörve-jaurin rannalla.

Luton varrella, Tšuörve-jaurin yläpäässä, erinomaisen rehevässä joen suistomaa-saarekkeessa, tuuheiden lehtometsien ja hyötyisien heinämaiden ympäröimänä, asuu entinen Nurmeksen ukko, Hulkko-Pekko joukkoineen, aivan yksinäisenä metsänerakkona, kesäisin vain järventakainen lapinukko naapurinaan. Hulkko-Pekkokin on eräs »luvatta asuvia», joka on saanut kestää monet taistelut »olemassaolostaan». Ovatpa venäläiset metsäherrat koettaneet lappalaisiakin yllyttää, etteivät sallisi itsepäisen ukon kuusine poikineen asettua mailleen taloksi. Pojat kun muka miehistyttyään saattaisivat ottaa ja vallata lappalaisilta heidän isiensä maan. Mutta lappalaiset eivät ole sentään huolineet ruveta Hulkkoa pois ajamaan, sillä ukko on osannut pysyttäytyä hyvissä väleissä heidän kanssaan. Osoittaa hän heille talossaan kestiystävyyttä, tarjoaa kuumat teevedet ja kalakeitot, vieläpä sallii heidän matkoillaan pistäytyä hänen saunassaankin löylyä ottamassa ja lukemattomia syöpäläisiään karistamassa. Ja kesävaroistansa osittelee ukko naapureilleen jauhoja, ryynejä ja sokeria. Onpa vielä Pekon vanhin poikakin niin »lappalaistunut», että on ottanut emännäkseen järventakaisen naapurin tyttären ja muuttanut lappalaistaloon

kotivävyksi, kun työteliäs isäukko ei antanut »laiskaa lapintytärtä» tuoda miniänä kotiinsa.

Talvikaudet raataa Pekko poikalaumoineen tukkisavotoissa, kevätkesän uittotöissä, mutta loppukesän häärivät miehet kotona lehmänkontua hankkimassa. Kiireellisinä heinäaikoina täytyy turvautua naapurien apuun, mutta niin ovat lappalaiset tottumattomia yhtämittaiseen, raskaaseen maamiehen raadantaan, että monesti heittävät työnsä kesken ja lähtevät astelemaan kotiinsa. Taikka sitten istuvat tuntikausiksi joutavia jaarittelemaan. Eivätkä heitä paranna Pekon houkuttelut, ei maanittelut eikä haukkumiset.

On Pekko joskus koettanut naapuriansakin opettaa perunaa viljelemään. Muokkasi lapinukolle pienen pellon, pisteli siihen perunaa, ja käski heinäkuun lopulla katsoa ja maistaa. Mutta eihän lapinäijä malttanut odottaa, töhersi jo muutaman viikon päästä — kun oli Pekon luona saanut uusia perunoita maistaa — peltonsa nurin, työnsi raa'at siemenperunat kattilaan, keitti ja söi. Sitten noitui Pekolle, että »sun pottu, hyvä pottu, a mun pottu lii koit paške». Että kun muka narrasit.

Suuren Patsjoen varrella elää myös useita satoja suomalaisia raatajia. Yläjuoksun koltanpuolisella rannalla tavataan Kalliaista, Jakolan Mikkoa, Jakolan Jussia, ja Salmijärvellä, Patsjoen alajuoksulla, on kokonainen suomalainen kyläkunta, Heiskareita, Mörsäreitä, Hanhi-Mikkoja, Ranta-Matteja, Portin-Kustuja ja muita, yhteensä neljättäsataa sielua. Monet heistä ovat jo kymmeniä vuosia erämaassaan asustelleet, ja toiset ovat saavuttaneet joltisenkin toimeentulon. Perä-Pohjolan miehiä ovat useimmat, Kittilästä, Sodankylästä ja Kemijärveltä lähtöisin.

Nuortijoen suulla, Nuortijärven yläpäässä, on jo ennen mainittu, pienoinen Nivan suomalaiskylä neljine, viisine taloineen. Se on oikea erämaan kylä, Lapin suunnattomien sydänmaiden piiloinen paikka, jota ympäröivät joka puolella korkeat vaarat ja tavattomat tunturit, tuonnempana pohjoisessa Nuortijärven siintävät selät. Alempana, järven hengessä, joen oikealla rannalla, on pari taloa, Kyllönen ja Malinen, mutta pari kolme virstaa ylempänä, joen vasemmalla rannalla, on kolme taloa, Karhula, Pekkala ja Hietamukka, sekä muuan mökki. Karhula ja Pekkala ovat kylän ensimmäisiä eläjiä, ja ovat he saapuneet erämaahansa Kittilästä jo yli 30 vuotta takaperin.

Tämä syrjäinen kylä on Muurmanille suuntautuvan talvikulun varrella ja Venäjän-Lappiin tukkitöihin vaeltelevien »jätkien» tavallisena majapaikkana. Pitkät matkat on täältä ihmisten ilmoille. Ristikentän »pogostalle», Nuortijärven alapäähän, tulee yhdeksisen penikulmaa, Kuollaan viitisentoista ja lähimpään Suomen puolen kylään, Marttiin, Kemijoen varrella, aina kolmattasataa kilometriä.

Onpa Kuollan-Lapin suurissa erämaissa toinenkin pienoinen suomalaiskylä. Se on J u o n n i n kiveliökylä, pienen Kuhajärven etelärannalla, Lapin lounaiskolkassa, Akkalan-Imandrasta länteen käsin. Sinne muutti aikoinaan Sallasta E s s a k k a S o t k a j ä r v i, rakensi mökin, kääntyi venäjän uskoon ja rupesi metsän asukkaana elämään. Ukon pojat, Harttu, Jussi ja Antti, perustivat myöhemmin kukin oman kotinsa, niin että nykyään on kylässä neljä taloa: vanhan Essakka-vaarin talo ja poikien talot. Eläjiä on täällä lähes viitisenkymmentä, ja karjaa kolmattakymmentä lehmää. Mutta kolmella hevosella toimitetaan kylän ajotyöt, sillä maanviljelystä ei täällä harjoiteta, perunoita vain vähäisen pikku pellontilkkuihin istutellaan.

Ei ole tämäkään kylä ihmisten ulottuvilla. Kesäisin on lappalaisia kyllä hyvinkin läheisinä naapureina, mutta talvella on lähimpään lappalaisten asuinpaikkaan, Akkalaan, matkaa 35 virstaa, Sasheikkaan 95 v. ja Kannanlahteen puolitoistasataa. Sama matka on Sallan kirkollekin, lähimpään suomalaiseen suurkylään. Mutta erämaan asukas on tottunut pitkän matkan juoksija, häntä eivät taipaleiden tavattomuudet kovin helposti pelästytä. Mikä »ihmisten ilmoilla» eläjästä tuntuu jo miltei mahdottomalta sydänmaamatkalta, se on metsänasukkaalle vain miltei mitätön naapurissakäyntitaival. Niinpä saattaa Juonnin ukko kiireimpänä heinäntekoaikana tupakantuskassaan juoksaista Sallan kirkolle tupakan noudantaan. Eihän matkaa tule kuin vain sataviisikymmentä kilometriä mennen tullen, metsäpolkuja, vihaisia virtoja ja tiettömiä sydänmaita.

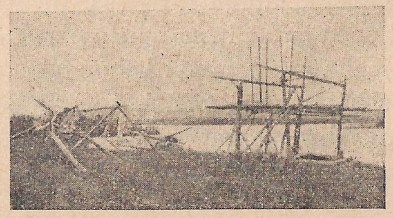

Kalankuivausteli-neitä, ulkuja, saani ja ahkioita Nevsijaurilta.

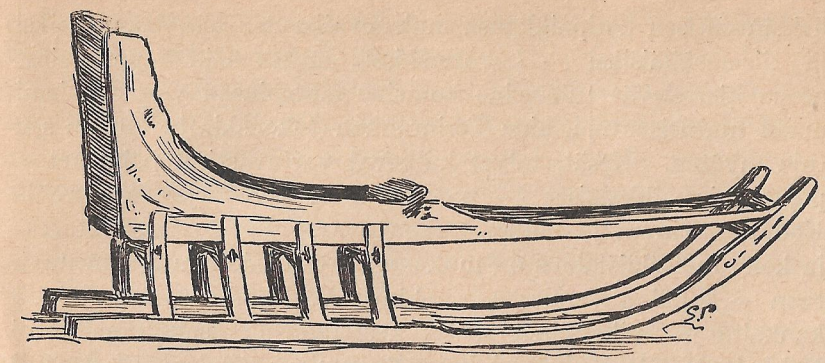

Saani, syrjääniläinen porokelkka.

3. KUOLLAN-LAPIN SYRJÄÄNEISTÄ JA SAMOJEEDEISTA.

Kuollan-Lapin sisämaassa, Lu-jaurin tunturiseuduissa [1]), asustaa myös joukko syrjäänejä. Viime vuosisadan lopulla, 80-luvulla, saapuivat he tänne siirtolaisina Vienanmeren takaa, Petshoran Izhmajoelta. Siellä kun pororutto kerran kamalasti raivosi ja uhkasi koko karjaa surmalla, jätti silloin 60—70-lukuinen joukko entiset asuinmaansa ja lähti porokarjoineen kaikkineen matkaan uusia elinpaikkoja etsimään. Valkeanmeren ympäritse, pitkin rantaseutuja, Äänis- ja Kannanlahden pohjukoitse he kiersivät Kuollan niemimaalle ja asettuivat loppuksi Lovozerskiin, Lu-jaurin rannalle asumaan. Siellä oli jo ennestään iso lappalaisten talvikylä, mutta tulokkaat rakensivat samaan kylään oman ryhmänsä ja niin täyttivät suurine porolaumoinensa läheiset tunturiseudut.

Sillä uudessa asuinmaassaan alkoivat toimeliaat syrjäänit elää isiensä tavalla: hankkivat elatuksensa poronhoidolla ja kaupankäynnillä.

Päämajaansa pitävät syrjäänit — lappalaiset sanovat heitä

[1]) Lu-jaurille tulee Imandralta matkaa 70—80 virstaa itään, ja tie kulkee Ump-jaurin kautta, tunturien laaksoja ja vesistöjä pitkin.

heidän entisen kotipaikkansa mukaan »iizentsöiksi», »izumetseiksi» ja »iizemskiläisiksi — Lovozerskissä, mutta heidän poropaimenensa kiertelevät tuhansine komeine laumoineen ympäri niemimaan tunturiseutuja, aina Terinrannan Jokonskia ja Ponoin seutuja myöten. Kesät, talvet kulkevat vartavastiset paimenet — pojat tai palkkalaiset — porokoirineen porokarjan kintereillä. Kodat — riuvut ja niiden varaan pystytettävät nahkalouteet — ja koko metsäläistalous on mukana. Hyvä laidunmaa kun tavataan — Kuollan niemimaalla onkin vielä paikoin valtavia jäkäläkankaita —, niin siihet kodat nostetaan ja asetutaan taloksi. Nahkalouteet levitetään riukujen tukemina keilakodaksi, ja tulisijaksi kotaan asetetaan iso rautalevy parin puupölkyn päähän. Mutta kun taas tulee muutto, puretaan asumukset, ladotaan ne porokelkkoihin ja lähdetään uusille laitumille. Kesälläkin ajaa laskettelevat paimenet kelkoillaan, porovaljakot edessä. Ja jos sattuu eteen joki, jonka toiselle rannalle pitäisi päästä, taikka pieni järvi, jota kävisi ikäväksi kiertää, painetaan suoraan aaltoihin ja uidaan ylitse, koko karja edellä ja paimenet perässä porojen vetämissä kelkoissaan kelletellen. Kesät näin laidunnellaan kaukaseuduilla laajalti, mutta syksyn saapuessa kotiudutaan Lu-jaurille, jonka ympäristöillä talvikausi kierrellään.

Tavattomat ovat syrjäänien porokarjat ja suurta, entisen kotimaan tummaa komeaa rotua, isompaa kuin Suomen ja Venäjän lappalaisten porot, niin ettei »missään maailmassa ole niin kauniita poroja kuin heillä». Ja järkevällä hoidolla ovat ne nopeasti lisääntyneet. Jopa niin, että varakkaimmat poroisännät ovat paisuneet oikein äveriäiksi pororuhtinaiksi, semmoisiksi kuin »Polikarppa» ja Iivan Namovits ja Stepan Jakovits, jotka kukin omistavat jopa 4000-5000:n porolauman. Ja tuhantiset ovat tokat monella muullakin syrjäänillä. Nämä laumat ovat saaneet lisäystä, paitsi omistaan, myöskin lappalaisten porokarjoista. Kesäisin kun iizemskiläiset kiertelevät karjoineen kautta koko Kuollan niemen, eksyy yksi ja toinen metsiä harhaileva lappalaisten poro heidän laumaansa. Omistajat kyllä syksyn tullen käyvät kadonneitaan etsimään ja porotokan isännältä kysymään:

— Onko minun poroani karjassasi?

— Ka, ota pois, jos lienee! sanovat isännät. Mene katsomaan ja ottamaan! En minä tahdo pitää poroasi.

Mutta vähätpä voi lappalainen ottaa omaansa tuhatpäisestä, vieraasta ja villistä metsäläislaumasta.

Ja niin katoavat lappalaisten porot väkevämmän karjaan. Se tietysti lappalaisia kovin harmittaa, ja monet kerrat ovat he käyneet oikeutta ja yrittäneet häätää uusia tulokkaita pois omilta ikimuistoisilta asuinmailtaan, mutta eivät ole onnistuneet. Syrjäänit ovat älykkäämpinä ja varakkaampina aina pitäneet puolensa, pysyneet valtaamillaan mailla, kierrellen karjoineen kuten ennenkin. Ja yhä vain laumaansa lisäten.

Ja lisääntyneet itsekin. Jopa niin että nykyään asustaa Lovozerskissä neljä-, viisisatainen syrjääniläinen yhteiskunta. Uusia asumuksia on kylään kohonnut entisten lisäksi, niin että syrjääniläisryhmä käsittää jo 40—50 taloa. Ja monet taloista ovat kuin palatseja lappalaisten pahaisiin hirsimökkeihin verrattuina, komeita kaksikerroksisia rakennuksia, vanhan kotimaan malliin laitettuja. Semmoisia ovat edellä mainittujen pororuhtinasten talot.

Iizemskejä Petsamossa.

Nämä kolme poromiestä ovatkin koko tunturien takaisen yhteiskuntansa varakkaimmat eläjät, ja ovat jo ensimmäisten tulijain mukana meren takaa saapuneet. Varsinkin Polikarppa on oikein upporikas, 60—70 vuotias äijä, ison perheen isäntä ja suuri kauppamies, joka on poronhoidolla ja kaupalla paisunut koko seudun pohataksi.[1])

Poronhoito onkin iizemskiläisen koko elämä, siihen sisältyy kaikki, mitä tämä tunturimaailman asukas tarvitsee. Joka syksy ja talvi teurastaa hän laumoittain poroja ja kuljettaa lihat ja nahat merenrannan markkinoille. Takavuosina oli rikkaimmilla poromiehillä, Polikarpalla ja muilla, tapana ostaa naapureiltaan omi-

---

[1]) Ennen sotaa oli Polikarppa-äijällä talletuksia pankissa n. 500,000 ruplaa.

ensa lisäksi poroja, joita sitten suurin laumoin joka talvi ajattivat Vienan-Karjalan Koutajärvelle, jopa aina etelämmäksi, Sipretinjärvelle asti, ja siellä vasta ne teurastivat ja sitten hevoskuormittain ajattivat Ouluun.[1]) Oulusta taas matkasivat ukot tavaroineen, lihoineen ja nahkoineen Pietariin ja Moskovaan.

Ovatpa Polikarppa ja naapurin pohatta, Iivan Namovits, keksineet toisenkin tulolähteen: perustaneet kyläänsä »sampsosavotan», jossa jalostavat poronnahkoja mustankiiltäväksi »sampsoksi». Sitä lähettävät ukot tuhansin kiloin Arkangeliin ja Pietariin sekä muuallekin Venäjän markkinoille. Tehtaansa raaka-aineet hankkivat äijät sekä omasta laumastansa että muilta ostamalla. Sampsosavotassa keräytyneet poronkarvat taas toimitetaan Arkangeliin.[2])

Kesät talvet ajelee Lu-jaurin iizentsä kotimaansa tapaan korkeakaplaisella saanillaan, neli-viitinen komea porovaljakko vetämässä, pitkällä »hare»-sauvallaan ohjaten ja halliten villin valjakkonsa menoa. Pitkät ovat hänen talvitaipaleensakin. Milloin on matka Kannanlahteen viinan tai pirtun noudantaan, milloin Kuollaan taikka Petsamoon taikka aina Norjan talvisatamiin asti porotuotteiden tarjontaan, milloin taas Teriberkaan tavaran noudantaan. Toisinaan joutavat isännät satalukuisina porohärkineen rahdinajoonkin, jopa joskus tukki- ja paperipuusavottoihin. Niin olivat kerran Vuojimtunturin tukkisavotassa iizentsä-isännät tuhansin poroin, sadoin miehin työmaalla olleet, ja oli siinä liikkeessä ollut eri vilkasta elämää. Tukki kerrallaan oli työnnetty porovaljakon kelkkaan ja sitten lähdetty sitä täyttä laukkaa lennättämään laskupaikkaansa; pitkin metsiä vain, tietä kysymättä oli laskettu, niin että pensaat ja pienet puutkin olivat lakoilleet. Tukki tukin perästä oli näin pitkänä jonona ryminällä viety rantaan ja taas laukattu toisia noutamaan.

Arkangelista ostavat syrjäänit viljavaransa ja muut elintarpeensa, mitä ei omasta maasta eikä karjasta lähde. Itse käyvät

[1]) Porokarjaa teurastuspaikalle ajamassa oli koko paimenjoukko ja perhekin mukana, jopa eukotkin kuomusaaneissa ajellen. Tapahtui kerran semmoisella matkalla, että Polikarpan emäntä teki pojan Soukelojärvellä. Ajokkaat vain hetkiseksi pysäytettiin, ja sitten asian tapahduttua taas jatkettiin matkaa.

[2]) Sampsosavotassa on koko kylän ainoa hevonen käyttämässä tehtaan hevoskiertoa.

isot isännät Vienan kaupungissa kaupat tekemässä[1]) ja tuovat sitten laivoilla Teriberkan satamaan, jossa heillä on isot varastohuoneet. Sieltä sitten talven tullen porokuormittain ajetaan kotiaittoihin niin suuret määrät, että osa riittää vähävaraisille naapureillekin myytäväksi.[2])

Syrjäänit ovat toimeliasta väkeä ja hartaita oikeauskoisia. Kylässä on komea kirkko ja venäläinen kansakoulukin, jota syrjäänien lapset käyttävät paljoa ahkerammin kuin kylän lappalaisten nouseva suku. Ja kaikissa kylän yhteisissä asioissa ovat älykkäät syrjääniryhmän miehet aina etumaisina toimihenkilöinä.

Poroisännät liikkuvat talvisin komeissa syrjääniläispeskeissään, jaloissa pitkävartiset, kauniisti päärmätyt poronkoipisaappaat, »jaarat», ja päässä poronvasannahkainen lakki, jonka pitkät korvaviilekkeet riippuvat alas ryntäille. Varin tullessa heitetään lakki niskaan viilekkeiden varaan. Tällaisessa muhkeassa puvussa sattui takavuosina joka talvi aina silloin tällöin näkemään Polikarppa-ukonkin Kuollan tai Kannanlahden kaduilla astuskelemassa asioillaan. Monesti olivat äijän asiat vain viinanhakumatkoja. Tuhansien ruplien arvosta saattoi hän kerralla kuormittaa saaniinsa viinaa ja pirtua. Pitihän muka talvisilla tuntureilla ja pitkillä talottomilla erämaan matkoilla olla ruumiin lämmikettä ja mielen nostaketta.

Lappalaisten kanssa eivät syrjäänit juuri mene naimisiin, vaan ottavat omaa sukuaan. Poropaimenet useasti iskevät silmänsä isännän tyttäreen, ottavat omakseen ja perustavat oman perhekunnan ja pystyttävät oman pirtin entisten lisäksi. Ja pojat taas menevät naapurin tyttäriin ja kohottavat oman kodin. Niin suku kasvaa ja lisääntyy nopeasti. »Ja iizentsät kun lihaa ja rasvaa paljon syövät ja raakaakin lihaa syövät ja lämmintä verta juovat, niin ne ovat hyvin kauniita, lihavia ja punaverisiä sekä miehet että naiset. Ja sentähden he ovat niin hyviä sikiämäänkin».

[1]) Polikarppa joskus lähettää tyttärensäkin Arkangeliin kauppa-asioille. Niin kävi tytär sotakesänä 1914 Vienassa ja teki 60:n jauhosäkin kaupan.

[2]) Teriberkan satamakylä on Jäämeren rannalla, samannimisen joen suussa, n. 60 virstaa Kuollasta itään. Kylässä on noin 50 taloa, kymmenkunta kauppapuotia, kaikki enimmäkseen venäläisiä.

Elinvoimaista kansaa on Lu-jaurin iizemskiläinen, kasvaa ja lisääntyy yhtä nopeasti kuin hänen suuri porokarjansakin. Ja vaurastuu ja rikastuu. Jos se saa rauhassa tunturimaillaan porojaan paimennella, saattaa alkuaan pienestä siirtolaisjoukosta kasvaa ja kehittyä hyvinkin merkittävä Kuollan-Lapin sydänmaiden kansoittaja.

Kuollan-Lapissa asustelee myös pieni joukko samojeedeja, noin 40—50 henkeä arvion mukaan. Samoinkuin syrjäänit elävät hekin suuria porokarjoja hoitamalla ja ajelevat komeilla porovaljakoilla. Heistä eivät koltat paljoa tiedä. Taikka oikeammin koltat heistä aina jotakin tietävät, mutta he sekoittavat samojeedit syrjääneihin, puhuvat kumpaisistakin, niinkuin ne olisivat samaa kansaa, sanoen heitä milloin »samujeedeiksi», milloin »iizemskoiksi». — »Se on sama, samujed ja iizemski. Iizemski on vain oikea nimi, ja samujed on haukkumanimi, joka on sama kuin itsen-syöjä.»

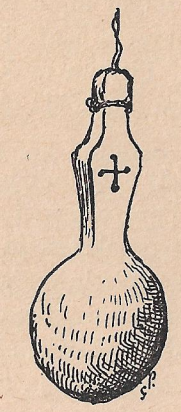

Nuotan povipuu Tsuokkel-jaurilta.

Kolttien kiellgal- eli puumerkkejä, »tiehtiä».

4. KOLTAT JA HEIDÄN TARINANSA.

Mutta Kuollan niemimaan varsinaisia, alkuperäisiä asukkaita ovat lappalaiset, Kuollan eli Venäjän lappalaiset, koltat, jotka ovat jo harmaassa muinaisuudessa vallanneet koko niemennön suuret salot asuinpaikoikseen ja erämaikseen, omistaneet ensiksi tulleen oikeudella järvet ja joet kalavesikseen, riistäiset metsät pyyntimaikseen, jäkäläiset kankaat porolaitumikseen, järvien rannat asuinsijoikseen ja tunturit, kalliot ja pahdat pyhiksi paikoikseen.

Ja kenenkään häiritsemättä eleli vähäväkinen Lappi mahtavana omassa villissä vapaudessaan suunnattomassa tunturivaltakunnassa, jossa ei tuntunut olevan ääriäkään. Eli ja vaelteli, kuten muutkin erämaan eläjät, saalista etsien paikasta toiseen. Eikä tiennyt juuri muuta maailmaa olevankaan. He vain ja heidän erämaansa ja jumalansa.

Mutta tuli sitten etelästä vahvempia kansoja, tuli kainulaisia, karjalaisia ja venäläisiä, ensin pyyntimiehinä ja veronkiskojina, jopa uuden, tuntemattoman jumalan julistajina.[1]) Ja viimein alkoivat uudet tulokkaat asettua niemimaalle asumaankin, valtasivat rantaseuduilla suojaisia lahtien pohjukoita ja jokisuita olinpaikoikseen. Niin muodostui aikojen kuluessa pitkin rantamaita useita isompia ja pienempiä kyliä ja satamapaikkoja, jopa Tuuloman suulle pienoinen kaupunkikin, ikivanha Kuolla, ja Kannanlahden pohjukkaan jo vanhoista ajoista tunnettu, Kuollan valta-

[1]) Kolttien apostoleina tunnetaan munkit Feodorit ja Trifon, jotka 1500-luvun alkupuolella Lapissa käännytystyötä toimittivat. Feodorit perusti Kuollaan luostarin ja Trifon Petsamoon. Viimemainitun luostarin luullaan kuitenkin olleen jo 1400-luvulla.

tien vartinen K a n n a n l a h t i. Kuollan ja rantaseutujen asukkaat ovat enimmäkseen venäläisiä, karjalaisia on taas enimmän Kannanlahdessa ja sen seuduilla.

Mutta erämaiden vapaat eläjät eivät niin vain ilmaiseksi ruvenneet luovuttamaan isiltä perittyjä riistamaitaan uusille tulokkaille, eivätkä ryhtyneet mielisuosiolla suorittamaan heille pantuja suuria veroja. Monet kerrat nousivat metsien asukkaat tekemään vastarintaa ja puolustamaan oikeuksiansa. Mutta tulokkaat olivat paljon vahvempia ja paremmin varustettuja kuin köyhät erämaan kiertäjät, jotka asustelivat hajallaan metsissä. Nämäpä sen sijaan turvautuivat viekkauteensa sekä mahtaviin noitakeinoihinsa, ja niiden avulla he monet kerrat pelastivat sukunsa ja omaisuutensa vainolaisten käsistä sekä syöksivät turmioon metsiä kiertelevän vihollisjoukon. Koltilla on vieläkin paljon tarinoita entisiltä vainovuosilta, kertomuksia, miten milloinkin taitava ja ovela lappalainen kavalasti petti ja saattoi surmilleen etelästä tulleen partiolaisparven, taikka miten mahtava lappalaissankari ja velho noitakonsteillaan kokonaan tuhosi pelättävän rosvojoukon.

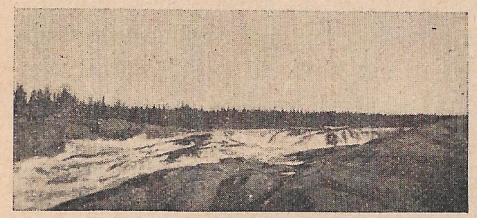

Patunan köngäs Tuulomanjoessa, Nuortijärven alapuolella.

Niinpä kerran vainomiehet, t š u i t t e t, tšuudit, olivat pakottaneet lapinukon soutajakseen, kun Nuortijärveltä olivat matkalla Kuollaa kohden. Lähdettiin Tuulomanniskasta vihaista viitaa keikkumaan alas suurta P a t u n a n k ö n g ä s t ä kohden. Ukko selitti soudettavilleen, että nyt tulee paha paikka, koski semmoinen, jottei kärsi kaikkien veret sitä katsoa, siinä kun suolainen vesi ja saivovesi yhtyvät, niin on kova paikka . . . Paras on mennä huppuun veneen pohjalle. Huppuun peittäytyivätkin vainomiehet, ja ukko laski veneen miehineen hirveään könkääseen, mutta hyppäsi itse putouksen niskassa olevalle isolle kivelle. Tuhansiksi pirstoiksi räsähti vene syöksyessään alas monisylisestä putouksesta, ja sinne hukkuivat kaikki vainolaiset. Olivat Patunan rannan lappalaiskylässä juuri nuoret pallinlyönnissä. Soutajaukko huusi heille kiveltään:

— Heittäkääpäs jo pallinlyönti ja katsokaapas tuonne koskelle, kuinka siellä ei kuin käsiä ja jalkoja vain vilahtelee!

Samankaltaisen surman tuotti vihollisille E i n v o d t u n t u r i l l a muuan Petsamon koltta. Olivat tšuudit ryöstöretkellä Petsamon seuduilla ja ottivat lappalaisen opastamaan heitä korkean tunturin yli. Suuri oli tšuudien joukko, yhtä vaille 70 rosvoa, ja poroilla he ajoivat, mies joka poron pulkassa. Tšuudit pitivät ajaessaan pahaa elämää, ja siitä tunturinhaltia suuttui ja nosti kovan ilman, Einvodin haltia kun on semmoinen äreä ja suvaitsematon. Silloin opas esitti, että on paras ruveta kollooseen, sitoa porot kaikki peräkkäin samaan raitoon, jottei pyryssä eksyttäisi toisistaan. Ja opas asettui itse edellimmäiseksi. Hän tiesi tunturilla erään kamalan jyrkänteen, jonka vieritse raitotie varoen kulkee. Sitä kohden lennätti koltta kollostettua raitoa täyttä laukkaa ja lasketti samaa huimaa vauhtia koko ajokunnan jyrkänteeltä alas rotkoon. Mutta juuri ennen alassyöksymistä silpaisi hän itse puukolla poikki omaan pulkkaansa kiinnitetyn jälkiporon hihnan ja käännälti ajokkaansa syrjään. Tunturin rotkoon rymähtivät kaikki miehet, ja sieltä sitten vähissä hengin heidän päällikkönsä noitui:

— Vielä on tässä yksi muukin surmansa saava, että seitsemänkymmentä tulee täyteen!

Ja ajoikin sitten kerran samaan surmaan muuan pimeässä ja pyryssä kulkeva lappalainen.

Nuortijärvellä, Luttolahden suussa, T š u e h t-p i e l-n j a r g a l l a — Sadanpetäjänniemellä — oli ennen suuri lappalaiskylä. Siinä asui muiden muassa lapinukko, Njalli, kahden väkevän poikansa kanssa. Olivat he kerran, ukko ja pojat, majavanpyydössä ylhäällä Potsjoella, ja ukko näki unta, jotta jos kaksi mustaa majavaa on käynyt pyydykseen, niin tšuudeja on tulossa, ja hän, ukkopaha, menettää henkensä. Pyydyksessä olikin kaksi mustaa majavaa. Lähdettiin siitä paikalla ajamaan kotiin. Mutta rauhassa on kotikylä järven törmällä, ei näy ainoatakaan vihollista, ovatpa kylän tyttäret ulkona kentällä kisailemassa, kuten ainakin. Mutta vainomiehet olivatkin kylässä piilossa, ja tyttäret olivat heidän pakottaminaan pihalla kisaamassa, ettei mitään epäiltäisi. Miehet ajoivat pihaan, ja siihen heti tšuudit piilostaan syöksähtivät, aikoen tappaa. Ukko ja toinen poika pyöräyttivät pakoon, mutta

toinen jäi sissien kanssa tappelemaan, tempaisi suuren puukkonsa ja tappoi monta miestä. Tšuudien päällikkö lähti ukon jälkeen, jolloin ukko hädissään kiipaisi suureen petäjään Njallikalliolle, jonne hänet tšuudipäällikkö jousellaan ampui. Mutta siihen jo ehtivät pojatkin, tappoivat isän ampujan ja ajoivat sitten päälliköttömän vainolaisjoukon pakoon.

Vieläkin muistavat Nuortin koltat Njallikallion, tietävätpä sen petäjän kannonkin, johon Njalli-ukko oli paennut. Onpa Tuulomalla, Patunankönkään luona, vielä nähtävänä suuria, mahdottomia kiviäkin, joita ukon pojat, vahvat miehet, ovat huvikseen lohipatoon kanniskelleet.

Toisen kerran taas tulivat tšuudit suurella joukolla Nuortijärvelle — Nuortijärvi olikin heidän varsinaisia Kuollan kulkureittejään — ja hävittivät koko kylän, tappaen kaiken kansan. Vain yhden vaimonpuolen he jättivät ja lähtivät häntä joukossaan kuljettelemaan, ruuanlaittajana muka. Luton suulla he levähtivät yöpyen autioon pirttiin. Rupesi siinä akka miehiä säälittelemään, jotta kovin olette, raukat, likaisia ja siivottomissa ketineissä, jotta eikö sopisi nyt pestä kaikki vaatteet puhtaiksi, kun on täällä kyllä vettä ja kattilaa? Hän kyllä pesee. — Ka, hyvähän se, sanoivat miehet ja riisuivat kaikki vaatteensa, jääden ilkialastomina saunaan kellettelemään, akan lähtiessä pyykinpesuun. Mutta ämmä survoi rääsyt, kattilat ja kaikki avantoon, ja lähti pakoon. Viimein huomasivat saunakyöpelit pyykinpesijän ilkityön, lähtivät ajamaan häntä takaa, mutta paleltuivat kaikki talvipakkaseen. Muuan ennätti juosta aina Rippisalmelle asti, ennenkuin kontistuneena kaatui jäälle.

Nuortijärvi Rippisalmen eteläpuolelta.

Vuolujaurillakin oli suuri lapinkylä. Sinnekin, järven etelärannalle, osui kerran kaksi »tšuudipohteria», vahvaa jättiläistä, jotka surmasivat koko kylän väen. Vanhan ämmän vain heittivät henkiin ja sanoivat:

— Ämmä saa meidän puolesta olla pystyssä siksi kunnes itse kaatuu.

Tekivät »pohterit» sitten suureen rantapetäjään taian ja sanoivat:

— Tämä petäjä seisokoon pystyssä siksi kunnes itse kaatuu, mutta joka sen kaataa, sen pitää veteen hukkuman.

Petäjä saikin olla pystyssä, ei kukaan uskaltanut koskea tuohon vanhaan kärrikkääseen. Mutta sitten, vain vuosikymmen takaperin, Kaurel-ukon pojat rohkaisivat itsensä ja löivät männynmäkeen. Mutta eipä ollutkaan vanha taika mahtiaan menettänyt. Heti seuraavana syksynä hukkui vanhempi hakkuumies järveen, aivan lähelle petäjää, ja seuraavana keväänä oli nuorempi poika hukkua saman järven jäihin koko pororaitoineen.

Hirvasjärvellä, Nuortin lisäjoen, Hirvasjoen latvoilla, asui lappalaisia eräällä saarella. Siellä vanha muori illalla kalakeittoa laitellessaan tekee taian ja keksii:

— Paljon vieraita tulee aamulla!

Siitäpä tietää hän olla varuillaan, katsoo, katsoo järvelle: jo tulee yöllä miestä metsästä rantaan, aitan repivät ja hirsillä kelletellen lähtevät uimaan saarta kohden. Ämmä kotaan kiireen kyytiä, huutaen:

— Hirvastokka on uimassa saareen!

Siitä heti kaikki veneeseen ja järvelle »hirvaita» tappamaan, jopa riennättää joukkoon vanha muorikin purjelouteen kainaloonsa hotaisten. Uimamiehet kolhitaan upoksiin, mutta muutamat ennättävät kumminkin sitä ennen sukeltaa veneen alle ja sohia pohjaan reikiä. Ne kuitenkin muori heti louteellaan tukkii. Yksi sentään, itse päämies, yrittää päästä pakoon ja on jo saaren rantaan nousemassa, mutta siellä pieni poikanen jousellaan häntä uhkailee.

— Jäl battše ettšed! huutaa uimamies pojalle, että muka, älä ammu isääsi.

— I lii ton ettše! sanoo jousimies ja ampua piukahuttaa, ja puunuolen rautainen piikki sattuu miehen kaulasuoneen, niin että siihen keikahtaa hänkin.

N u o r t i n syrjäjoen varrella, sydänmaassa, elelee lapinukko, väkevä mies, pohteri oikein, eukkoineen ja lapsineen. Hän aina varoittelee akkaansa, että eläpäs heitä vain virtaan lastuja, ei koskaan pidä jokeen lastua heittää, sillä tšuudit näkevät ja tulevat tappamaan. Mutta akkapa aina ukon poissa ollessa uhallakin lastuja virtaan syytelee.

Ja siitä keksivätkin vainolaiset lastut ja saapuvat sydänmaan asunnolle juuri kun ukko sattuu olemaan metsällä, täyttävät talon molemmat pirtit, elämöivät ja iloa pitävät ja päällikkö akkaa naurattelee. Tulee siitä ukkokin kotiin, eikä tiedä mitään, pirttiin vain astuu. Siellä ovat vainomiehet ovipielessä vahtimassa ja nappaavat miehen kiinni, sitovat käsistä ja jaloista ja heittävät nurkkaan makaamaan.

Niin tulee yö, ja tšuudipäällikkö menee akan viereen, mutta mies kyhjöttää nurkassa. Hän kutsuu tyttärensä ja kuiskaten pyytää veistä. Mutta tytär sanoo:

— Vai veistä sinulle! Odotahan, kun minä sanon uudelle isälle, niin kyllä näet, veitsen tahtoja!

Aamulla vainolaispäällikkö pilkkaa nurkassa nukkujaa, kysäisten:

— Millaisia unia olet, äijä, nähnyt?

Tulee taas yö, päällikkö menee taas akan viereen, mutta ukko kyhjöttää nurkassaan nuoritettuna. Kun toiset jo nukkuvat, kutsuu ukko poikansa ja kuiskaten pyytää veistä. Poika tuo terävän veitsen, ja sillä ukko silpoo siteet poikki ja hiipii ulos. Siellä hän kaataa toisen pirtin, jossa vainolaiset nukkuvat, kumoon ja niin saavat nämä siinä surmansa. Mutta sitten palaa mies päällikön pirttiin ja karjaisee:

— Nousepas nyt ylös ja koetetaan, kuinka mies köytetään!

Päällikkö ponnahtaa pystyyn, tempaa miekkansa ja täydellä terällä lyödä huimauttaa, mutta mies kumartuu, syöksähtää syliksi ja paiskaa päällikön nurin ja hänen omalla miekallaan silpaisee kaulan poikki.

Silloinpa akkakin hypähtää ukkonsa luo ja laatii:

— Hyvä toki oli, ukkoseni, että pääsit hengissä!

Mutta ukko sitoo akan suureen juurakkoon kummastakin jalasta ja heittää hänet virran vietäväksi, saman virran, johon akka oli lastuja syydellyt.

On koltilla vielä tarina V e s a i s e n k i n kuulusta, onnettomasta retkestä K u o l l a a n.

Se oli mainion iso ja väkevä mies se tšuudipäällikkö, kova ja julma pohteri. Nuortia tuli hän joukkoineen ja sitten Tuulomaa myöten laski Kuollaan. Tuulomalla, Patunan luona, oli silloin kaksi suurta lappalaiskylää, toinen könkään päällä, toinen sen alla. Molemmat kylät hävitettiin maata myöten, niin ettei olé enää kuin sijat jäljellä. Rahat ja rikkaudet ryöstettiin, ja rahat kasasi päällikkö isoon vaskikattilaan, jonka piilotti suuren kiven alle Patunan taipaleelle, nostaen mahdottoman kiven ylös, työntäen kattilan sen alle ja kääntäen kallion jälleen kohdalleen, että »sittenpähän palatessa otan».

Lähdettiin sitten Kuollaa hävittämään. Mutta Kuollassa tiedettiin olla varuillaan. Oli kaupungin ympärille rakennettu vahva puinen suojamuuri, ja Tuuloman varrelle, K a r a u l i v a a r a l l e, oli koottu suuri heinäkasa, jonka vartija sytytti tuleen, kun kuuli vihollisjoukon tulevan. Kun vainomiehet saapuivat kaupungin edustalle, oli sieltä muurien kaikista aukoista mustat pyssynsuut uhkaamassa, niin että miehet peloissaan piiloutuivat kivien taakse. Mutta suuri päällikkö ei pelännyt, ryntäsi ypöyksinään, hyppäsi korkealle muurille, heitti kaupunkiin palavan tulisoiton ja lähti astumaan takaisin miestensä luo. Kaupungista kyllä yritettiin ampua, liksutettiin piilukkoja, mutta ei pyssy lauennut: tšuudipäällikkö oli pyssyt siltä varalta noitunut. Silloin keksi muuan lappalainen:

— Tappakaa vasa ja voidelkaa sen verellä pyssyt!

Paikalla vasa penkkiin ja pyssyt veriseen voiteeseen ja taas paukkumaan. Ja heti osuikin luoti ja nappasi tšuudipäällikön reisiluun poikki. Mutta tämä vain toisella jalallaan konkkasi väkensä luokse noituen ja manaten, ja vihoissaan surmasi hän puolet miehistään, kun ne pelkureina kivien takana kyyköttelivät.

Eikä siinä auttanut muu kuin lähteä paluumatkalle. Vaivainen päällikkö makasi veneessä, miehet soutivat vastavirtaa ja kovissa koskissa sauvoivat ja kiskoivat köysillä. Mutta kun vene koskissa kolahteli kiviin, koski päämiehen jalkaan kipeästi, ja siitä kimmastuneena hän aina heti surmasi miehen, kuka vain sattui lähinnä olemaan. Siitä jo soutajat oikein alkoivat tuskastua. Tultiin taas Patunalle, vedettiin vene könkään niskalle, ja taas aiottiin ryhtyä soutamaan ... Mutta silloin miehet äkkiä nappasivatkin nuorat

poikki, työnsivät veneen päällikköineen virtaan, ja sinne sortui Patunan pauhuihin suuri ja pelätty tšuudilaispäällikkö.

Mutta kiven alle kankaalle, vaskikattilaan, jäivät päällikön kätkemät rahatkin. Ei ollut miehissä kiven liikuttajaa. Ja siellä ne ovat vielä tänäkin päivänä, ja mahtavana kalliomöhkäleenä makaa kivi aarteensa päällä.

Aikoja myöhemmin sitten kerran löydettiin tšuudipäällikön reisiluu Purjis-njargasta, pari virstaa könkään alapuolelta, ja se luu oli aina seitsemää korttelia pitkä.

Kun päällikön joukko sitten palasi kotitienoilleen, vei se vainajan äidille tiedon, että poika oli saanut surmansa sodassa.

— Millä surmalla poikani kuoli? kysyi muori.

— Sota tappoi! sanoivat.

— Se ei ole totta! äsähti muori. Ei ole se poika tavallisella surmalla kuollut.

Oli muori paraillaan pyykkiä pesemässä, ja kolmet vanttuut olivat juuri käsissä; niistä hän väänsi vettä, kiersi ne kerrassaan poikki ja sanoi:

— Se on tuommoisissa käsissä kasvanut, se poika. Eikä se ole tavallisella kuolemalla kuollut.

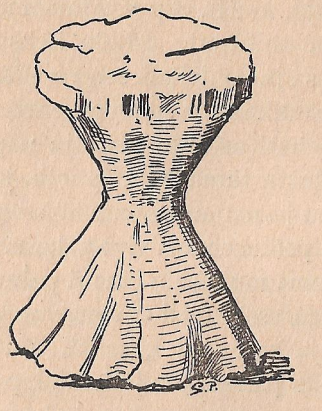

Istuinpölkky Karn-jaurilta.

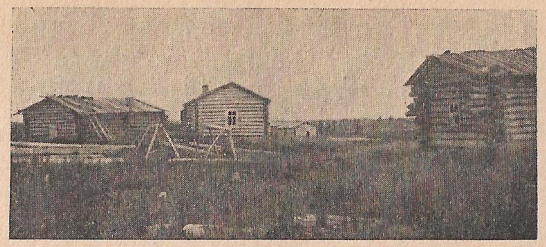

Suonikylän taloja.

5. KOLTTAIN ASUINPAIKAT.

Pieni, tuskin parituhantinen on enää kolttien lappalainen sukuhaara, joka Kuollan niemimaalla asustaa hajaantuneena ympäri tämän äärettömän tunturimaan.[1]) Heidät jaetaan kolmeen eri ryhmään kielimurteensa mukaan, sillä suuren erämaan heimot ovat häipyneet niin etäälle toisistaan, että kielimurrekin on muodostunut hyvin erilaiseksi. Ja niin on taas Kuollan lappalaisten kieli paljon erilaisempaa kuin muu lappi, niin ettei esim. Inarin lappalainen ymmärrä kaukaisen Venäjän lappalaisen haastelua.

Lännessä, suomalaisten lähimpinä naapureina, asustavat T u u l o m a n lappalaiset. Heidän suuria keskuspaikkojaan, »sijtoja», ovat P a t s j o k i, Patsjoella, lähellä Salmijärveä, P e t s a m o ja M u o t k a Jäämeren rannalla, Petsamo- ja Muotkavuonoilla, sekä S u o n i k y l ä Luttojoella ja N u o r t i j ä r v i Ristikentän tienoilla, Nuortijärven alapäässä.[2]) Suomen naapuruudessa asusta-

[1]) Kuollan niemimaan pinta-ala on n. 150,000 km² eli enemmän kuin kolmasosa Suomea. Koko niemimaalla on n. 15,000 asukasta. Näistä on n. 9,000—10,000 venäläistä, n. 2,000 suomalaista, 1,700—1,800 lappalaista, karjalaisia muutamia satoja, syrjäänejä n. 500, samojeedeja 30—40, norjalaisia pari sataa.

[2]) Suurkylien lappalaiset nimet: P a t s - j o k, P i e t s a m, M u o d k a, S u o n g i l ja N u o h t - j a u r.

vat myöskin Akkalan eli Imandran lappalaiset, joiden suurkyliä ovat Akkala, Jokostrova ja Maaselkä Imandralla sekä Pollujauri Pollujärvellä.[1]) Kuollan lappalaiset asuvat Kuollan kaupungin seuduilla ja sen itäpuolella, ja heidän suuria kyläpaikkojaan on Kildin Kuollan lähimailla sekä idempänä sisämaassa Lovozero, suuren tunturijärven, Lu-jaurin rannalla, Voroninsk ison Voronjejoen juoksulla, Ljavozero Harlovkan latvoilla ja Varsinsk Jokongajoen latvoilla, Kalmi-jaurilla.[2]) Sitten itäisinnä elävät Turjan lappalaiset Jokongassa Joukjoella sekä Kamenskissa, Kuroptejevskissa, Lumbovskissa ja Ponoissa suuren Ponoijoen vesistön varsilla ja suulla ynnä Sosnovetsissa niemimaan kaakkoisrannalla, Ponoista etelään.[3])

Lapinkävijä joutuu miltei ihmetyksiin, kun hän päiväkausin, viikkomäärin samoiltuaan Lapin suunnattomia saloja, joissa on tavannut vain yksinäisen turvekodan taikka pienen pirttipahaisen siellä, toisen täällä, virstojen, penikulmienkin päässä toisistaan, yhtäkkiä sitten pohjastuu metsän aukeamalle ja näkee edessään kokonaisen suuren kyläkunnan, mitä suurimpien sydänmaiden keskellä, soiden saartamana, tunturien ympäröimänä.

Se on kolttalainen talvikylä, sijt.

Merkillinen metsien kiertäjäkansan kylä, joka ei muusta maailmasta paljoakaan tiedä, ja josta muu maailma ei tiedä mitään.

Kymmeniä matalia mökkejä, pikkuisia vanhoja neliseinäisiä pirttipöksiä on sikin sokin kankaalla, rakennettuina noin vain mihin sattuu; joitakuita uusiakin pirttejä, jopa kaksi- ja kolmihuoneisia »talojakin», on joukossa ja kymmenittäin pieniä aittoja kylän keskellä sekä reunapuolissa.

Kylän laidassa on »kirkko», matala harmaa rakennus, jonka harjalla venäläiset vinoristit törröttävät. Toisessa laidassa, ryteikköisellä kankaalla, on kylän kalmismaa, ja kolmannella sivulla levit-

[1]) Lappalaisnimet: Aihkel, Tšuik-suol, Maa-seilg ja Pollu-jaur.

[2]) Lappalaisnimet: Kildints, Lu-jaur, Kord-jok, Lei-jaur, Ars-jok.

[3]) Lappalaisnimet: Jovkuj, Kintus, Kiottem-jaur, Lymbes, Pionne, Sosniofke.

täytyy puuton vetelä aapa, joka ulottuu aina etelässä siintäviin tuntureihin asti.[1])

Mutta autio on tämä lapinkylä, äänetön ja kuollut. Ei kohoa savusuitsu mökin matalasta piipusta, ei ärhentele äreä pystykorva pihamaalla, eikä liiku kylän käytävillä ainoakaan ihmisolento, ei katso kukaan pienestä pirtinikkunasta, eikä kukaan ovissa käyskentele.

Kylällä on kesäinen lepohetkensä, kesäisten päivien hiljainen erämaan rauha.

Sillä asukkaat ovat heittäneet kylänsä kymmenet mökit ja pirtit ypöyksikseen kankaalle ja kaikonneet kauas sydänmaiden järville, kesämajoilleen kalastelemaan. Sieltä saisit, jos tahtoisit tavata, satojen virstojen päästä, järvien poukamista, lahtien pohjukoista heitä etsiä.[2])

Mutta saattaa silti Lapin matkamies autiossa kylässä kyllä levähtää, vaikka viikommankin. Sillä useimpien pirttien ovet ovat avoinna ja sisässä on kaikki silleen heitetty. Eihän nyt enää Lapin erämaissa tšuudeja eikä muitakaan ryöväreitä retkeile, ja mitäpä he hyötyisivätkään autiosta ja köyhästä pirttipahaisesta, jossa on vain harmaakivinen lapintakka oviloukossa, vaateresuilla peitetyt makuulavat seinien vieressä, pieni pöydäntapainen ja pari kolme

[1]) Suonikylässä, joka Suomen ja Venäjän välisessä Petsamon rajan käynnissä luultavasti tulee jäämään Suomen puolelle, on neljättäkymmentä pikku pirttiä ja talontapaista. Niiden kylänkeskeiset nimet ovat, Jänkäniemestä alkaen joen puolella: Outa, Saahkar, Uolli, Javgar, Vaiskin-Evvan, Huoter, Mehkavan-Uontrei, Mehkavan-Evvan, Pitkä-Teahpan, Moissein-Jaahk, Pikku-Sergei, Karppi-Kaurel, Vaiskin-Uontrei, Olssin-Pedrin-Huoter, Oafanas, Mahtvei, Pikku-Uolli, Jilssin-Oski. Ja taas toista laitaa, kankaan puolta takaisin etelään käsin: Trofim, Evvankan-Huoter, Timmaksen-Illep, Kova-Evvan, Pikku-Illep, Olssin-Pedrin-Kaurel, Vaiskin-Evvanan-Sergei, Pikku—Evvan, Pikku-Meetrei, Karppi-Huotarin-Illep, Jaahkin-akka, Trofim, Vaassil, Annin-Evvan, Huoterin-Vaiski, Koaistjen-Evvan, Kuosmin-Oski ja Kuosmin-Illep. Sitten on kolmihuoneinen tsassouna itälaidassa ja länsipuolella uusi koulurakennus, jossa on opetussali eteishuoneineen sekä opettajan asuntona kamari ja keittiö.

[2]) Jäämeren rantapuolien kylien, kuten Kildinin, Varsinskin, Voroninskin, Jokongan, Lumbovskin, Ponoin asukkaat taas muuttavat kesäksi Jäämeren rannoille kalamiehiksi.

pölkynpäätä jakkaroina, seinähyllyllä muutamia tuohiropeita ja juuriastioita ja peräseinässä pikkuruinen lasi-ikkuna. Sillä lappalaisella on niin vähäiset mukavuuden vaatimukset.

Niissä lappalaiskylissä, jotka ovat seutunsa »pogostoina», kirkonkylinä, on pienoinen valkea kirkkonsa, papin ja lukkarin taloineen. Niin esim. Nuortijärven Ristikentässä, Patsjoella, Petsamossa, Lu-jaurilla, Ponoissa. Mutta tyhjille seinille saavat papit kesäisin molintansa toimittaa: seurakunta on eksynyt kauas korpeen omaa palvontaansa pitämään.

Mutta jos matkamies saapuu tänne sydäntalven pakkasilla, tammi- ja helmikuussa, saa hän nähdä lapinkylän täydessä elämässään. Silloin sankat savupatsaat puskeutuvat pirttien piipuista pakkasilmaan, hallit kentällä haukkuvat, porokellot poukkavat, peskipukuiset oliot käydä kepsuttelevat kyläraitilla, ja kohta joka kömmänän ovi lennähtää auki ja sieltä syöksähtää nuorta ja vanhaa, ukkoa ja akkaa ja lasta outoa kulkijaa kummastelemaan.

Metsien asukkaat viettävät talvensa yhteisessä suurkylässään ja toimittelevat talvitöitänsä. Ja nyt vuorostaan ovat erämaiden asunnot autioina ja kylmillään.

On koltalla talvisia toimia. Toisten talvi kuluu metsiä kierrellessä alituisina porotokan paimentajina, toiset taas tekevät pitkiä raitoretkiä Jäämeren rannan satamiin, Teriberkaan, Kuollaan, Petsamoon ja Norjan puolelle Kirkkoniemeen, taikka taas Kannanlahteen ja Umbaan sekä Valkoisenmeren suuriin rantakyliin. Viikoittain saattaa tällainen monisatavirstainen matka kestää, monessa pitkässä raidossa kun hiljalleen judetaan halki soiden, halki maiden, yli järvien, yli monien tunturijuottojen. Talviset kuukaudet ovat myös suurten metsästysretkien aikaa, jolloin hiihdellään hirviä sekä kierrellään penikulmittain sydänmaita kaikenlaista metsänriistaa ajellen. Mutta naiset häärivät kotoisissa toimissa, hoitavat lampaita, paistavat leipää, laittavat ruokaa ja ennen kaikkea askartelevat ahkerasti käsitöissä, kutovat sukkaa, vantutta, raanua, muokkailevat nahkoja ja niistä kintaita, ompelevat kenkiä ja peskiä.

Ja aikansa ottaa juominenkin ja ilonpito. Sillä kun on taas pitkästä yksinäisyydestä yhteen päästy, yksille kylätanhuville, iloitsee siitä ukko ja akka, ja nuoret ovat varsin hyvillään. Monet pitkät vuorokaudet vierähtävät pelkässä juomisen turinassa, johon

ottavat osaa sekä miehet että naiset, nuoret ja vanhat. Varsinkin silloin kun Jäämeren rannan raitomiehet palaavat pitkältä retkeltään ja tuovat Norjan taikka Kuollan »tuliaisia», tyhjennetään pullo toisensa jälkeen. Vuoron perään kiertää ryyppylasi ympäri pirttiä, ryypynottaja nyökäyttää joka sielulle, pienille lapsillekin, ja sanoo: »Tierv jaalak!» Ja tervehdittävä vastaa: »Juhke tiervan!» (»Terveenä elä!» »Juo terveydeksesi!») Ja niin kauan kestää »terveisten» vaihto ja ilonpito kuin pullosta on viimeinenkin tilkka tirautettu. Lopulta jo useimmat ovat saaneet »terveisiä» kyllikseen ja uupuneet jonnekin nurkkaan taikka pöydän alle. Niin miehet kuin naisetkin.

Sillä koltat ovat, niinkuin muutkin luonnonkansat, mahdottomia tuliliemen tuttavia.

Ja iltasilla, miltei joka päivä, pitävät nuoret tanssejaan, kokoontuen milloin mihinkin pirttiin; haitarimies retuuttaa hurjasti kimakkaa käsipeliään ja toiset tanssivat »kaatrellaa» ja »ristisiirree», aina aamuyöhön saakka, niin että heidän milloinkaan saunaa näkemättömästä ihosta hiki valuu virtana, pöykkyrinselkä höyryää, ja karvaiset kengät litsahtelevat kostealla lattialla.

Mutta kun tulee laskiainen, jonka jälkeen pitkä ja ankara paastoaika seuraa, nousee ilo ja huoleton remuaminen ylimmilleen. Sillä pyhänä paastona ei saa tanssia eikä remuta, ja siksi pitääkin sitä ennen ottaa oikein kyllikseen. Viikon päivät pidetään yhtämittaista hulinaa, sitä ankarammin, mitä lähemmäksi paaston alku tulee. Tanssitaan, ryypätään ja ajellaan, viisi, kuusi, jopa kahdeksankin poroa valjastetaan saanin eteen, ja saani täyteen miehiä, naisia, lapsia, kaikenikäisiä ihmisiä, akkojakin pikku komsiolapsineen, ja sitten lennätetään täyttä karkua kylän läpi laidasta toiseen, niin että lumi pyrynä sinkoilee, poronkoparat napsavat ja kellot paukkuvat. Huudetaan ja hoilataan, joikataan ja lauletaan, minkä kurkusta ääntä lähtee. Ja sepä mies, jonka porovaljakko edelle ennättää. Kylän laidassa pysähdytään, käännetään valjakot, otetaan ryypyt ja sitten taas samalla metelinpidolla täyttä laukkaa läpi kylän toiseen laitaan. Ja taas ryypyt ja remuava rynnäkkö kylän lävitse.

Se on tunturikansan laskiaisen viettoa.

Mutta siihen sitten koltan ilonpito loppuukin. Koko paasto on ankarata työaikaa ja raitoretkillä ja metsästysmatkoilla raatamista.

Kevätpuoleen kyllä taas, kun ilmat kirkastuvat ja päivä käy lämmittämään, pitävät nuoret kisojaan ulkonakin lumisella päivä-paisteisella kyläkentällä. Silloin on hauskaa temmeltää; keräydytään piiriin, niin pojat kuin tyttäretkin, ja pannaan nuoraleikki, n u o i r r-s i i r r e, käymään, taikka juostaan p o h t p i e h s k-l e m-s i i r r e e, kilpajuoksua piirin ympäritse, taikka heitetään palloa, p a l l u-s i i r r e e. Ja keskenään heittävät pojat ja nuoret miehet painia, o a j p. Painiminen onkin lapinpoikain tavallisimpia talvikisoja, sekä sylipaini että rintapielistä heitteleminen, ja muutamat nuoret miehet ovatkin aika mestareita toisiansa hankeen heippaamaan.

Mutta lyhyeksi käy kolttien iloinen yhdessäoloaika.

Sillä kun pääsiäinen, suuren paaston remuinen loppujuhla, painuu ohitse ja korkealle kohonnut päivä alkaa yhä enemmän pehmitellä Lapin paksuja lumihankia, kun metsot pitävät ahojen hangilla soidintaan ja teeret kuusenlatvassa kukertelevat, kun keväinen tuntu alkaa liikkua kirkkaankuulakkaassa ilmassa ja koivunvarvut alkavat punoittaa, silloin jo taas korpi rupeaa kansaansa kutsumaan.

Tulee muutto k e v ä t p a i k o i l l e, pitää joutua taipaleelle ennen kelirikkoa. Koltta kokoaa porokarjansa, valjastaa raitonsa, työntää tarpeelliset tavaransa, ruokavaransa, keittovehkeensä, suksensa, sivakkansa ahkioihin, ahtaa niihin lapsensa, naisensa ja lampaansakin, ja painuu niin pitkänä kuormitettuna kulkueena porokarjoineen, paimenineen ja koirineen salolle. — »Monn tiervan, monn tiervan!» (»Mene terveenä!») toivottavat jäljelle jäävät, jotka koko joukolla ovat saapuneet lähtöä katsomaan, lähtijää saattamaan ja hänelle hyvästiä heittämään. Kohta lähtee toinenkin perhekunta, kohta kolmas ja neljäs ja niin edelleen. Kaukaisimpien salojärvien asukkaat kiirehtivät ensin taipaleelle, lähimailla asuvaiset voivat viipyä myöhempään. Ja niin jää taas vasta niin eloisana remuava talvikylä aivan autioksi kesäiseen hiljaisuuteensa. Sen asukkaat ovat taas hajaantuneet ympäri suurien salojen. Ken on lähtenyt länteen, ken ajanut itään, kuka on painunut pohjoiseen, kuka taas suven puolelle siirtynyt.

Sillä tarkoin ovat koltat keskenään laajan erämaansa jakaneet, jokaisella suvulla on omat kesäkautiset olinpaikkansa ja kalavetensä. Niinpä Suonikylän seitsemän sukua, M o š n i k o v, F o f o-

n o v, G a u r i l o v, F e o d o r o v, S e m e n o v, S v e r l o v ja K i p r i a n o v ovat ositelleet pyyntimaansa ja asuinpaikkansa siten, että Mošnikovit asustelevat N a h t š a s j o e l l a, P u o l d z i k-, A l g a z- ja N a h t š a s-j a u r e i l l a, Suomen rajamailla; Fofonovit M a d z a s j o e l l a, M a d z a s-, T š u o k k a l-, S o u v e l-, V u o s k u- ja P a s s e-j a u r e i l l a, niinikään Suomen rajoilla; Gaurilovit K a r n j o e l l a, K a r n-, L o u n-, A l l i-, N e v s i-, K a l l u-, V u e r n i s-, P i e t š-, J u n g u s- ja V u o l u-j a u r e i l l a Luttojoen kahtapuolta; Feodorovit asuvat Luton pohjoispuolella, T š o s k-p i e l-j a u r i l l a ja molemmilla N j a n n a m-j a u r e i l l a; Semenovit alempana, V u e n n i-j a u r i l l a, Luton eteläpuolella sekä N u o r t i j ä r v e l l ä, Luton suupuolella; Sverlovit A k k u-, N i e s k e m-, V i l k i s- ja K u h k i s-j a u r e i l l a, Luton pohjoispuolella, ja Kiprianovit V u o l u- ja T š u ö r v e-j a u r e i l l a ja R u v t-m e n n a l l a, Luton keskijuoksulla. Nuortijärven talvikylän asukkaat taas ovat omistaneet ja ositelleet N u o r t i j ä r v e n, N u o r t i-, J a u r u- ja H i r v a s j o k i e n vesistöt sekä T u u l o m a n varret. Ja kevään tullen kulkeutuvat kauimmaiset, kuten Samson-ukko, Lehmi-Siman ja Kiurun-Meetrej, aina H i r v a s j ä r v e l l e ja Talvijärven Teppana T a l v i j ä r v e l l e, Sodankylän ja Kuolajärven rajamaille asti. Akkalan lappalaiset hajaantuvat Imandran eteläosan ympärille sekä Imandraan lännestä laskevan suuren vesistön, K a l a-, K a n t a s-, S a l m i- ja P i r i j ä r v i e n rannoille.

Suurien järvien rannat ja kalavedet on jaettu useammallekin suvulle. Niin esim. 9—10-penikulmaisella Nuortijärvellä asustaa useita erisukuisia Nuoth-sijtan kolttia, lisäksi Luton suupuolella muutamia Suonikylän sukujakin. Lutto vesialueineen on nimittäin Suonikylän erämaata, Nuortijärvi taas ja Nuortijoki lisävesineen on Nuoht-sijtan pyydysmaita, ja pyyntimaiden raja käy Rajaniemessä, Nuortijärven pohjoisrannalla, n. 15 virstaa Ristikentästä länteen. Vuolujaurilla asustaa pari eri sukua: Kiprianov pohjois- ja Gaurilov etelärannalla. Mutta suuria järviä ovat suuret suvut kokonaan vallinneet. Niin esim. Fofonovin veljekset sukukuntineen omistavat suuren Madzas-jaurin ja monet ympärysjärvet kalavesineen.

Kevätpaikat, k i d d a-p a i k, ovat tavallisesti pienien metsäjärvien seutuvilla, kankaan taikka suuren suon laidassa. Pienoi-

nen pirtti taikka turvekota, jopa joskus vain seipäistä ja riuvuista kyhätty keilakota on asuntona, ja pari pentä aittaa metsän reunassa tavarasuojina. Järven rannassa on vene sekä kalanpyyntivehkeet.

Sillä kevätasunnoilla oltaessa alkaa kohta kalanpyynti. Koko talvi onkin mennyt vedenviljan puolesta viimekesäisten ja syksyisten pyyntien varassa, kuivalla ja suolakalalla, niin että keväinen kalansaalis kolttaa jo oikein houkutteleekin. Suliin salmiin ja jokiensuihin hän ensinnä vie pyydyksensä, saa haukea ja on tyytyväinen.

Kevätpaikoilla, maan vielä pälvissä ollessa, tapahtuu myös tärkeä porojen vasominen. Hirvaat ja porohärät on jo laskettu vapauteensa, mutta poikivia porovaatimia paimennellaan kotapaikan läheisyydessä pälvisillä jängillä ja kankailla, kunnes vasat on merkitty ja niin varttuneet, että voivat emonsa jäljessä vapaina metsissä juoksennella.

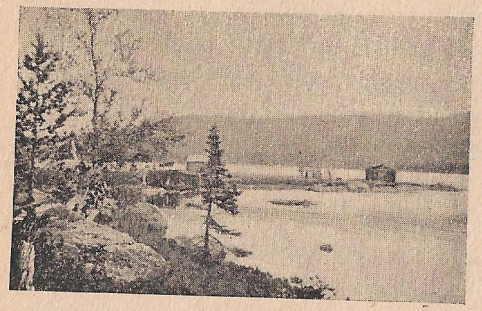

Javgar Gaurilovin kesätalo Loun-jaurilla.

Mutta kun järvet ovat jäänsä luoneet ja kesä rupeaa siinä juhannuksen seuduissa Lappiin saapumaan, kokoaa koltta taas tavaransa, sonnustaa itsensä, heittää hyvästit parikuukautiselle kevätasunnolleen ja siirtyy kesämajoille, jättäen kevätkotansa vuorostaan autioksi. Vain kapakalakasa jää aitan loukkoon talven varoiksi. Muuttomatka toimitetaan veneillä vesiä pitkin sekä pitkin jänkiä ja kankaita perävilkkaa painatellen, raskaat tavarataakat hartioilla, lampaat joukossa juoksemassa.

Kesäpaikat, kess-paaudas, ovatkin vain muutamien virstojen, virstakymmenisen päässä kevätasunnoilta. Suurimpien, kalaisimpien järvien rannoille ne on rakennettu, hyvin useasti päiväpaisteiselle pohjoisrannan aholle, aivan veden äyräälle. Siinä on pirtti taikka turvekota ihmisten olinsijana, monet nelijalka-aitat tavarasuojina, turvehökkeli lammaslääväna, rannassa monet veneet, nuottaulut ja verkkohäkkyrät sekä kalojen kuivausvartaat kuusen juurella; lisäksi katoksia, kalapuoreja, luövveja, kattilakiviä

ja leivänpaistouuneja. Ja metsän reunassa, syrjimpänä, korkean kannon nokassa, nähdään hauska »njolla».

Kesäpaikka samoinkuin talviasunto onkin paremmin varustettu kuin lyhytaikainen kevätasunto, ovatpa jotkut varakkaat

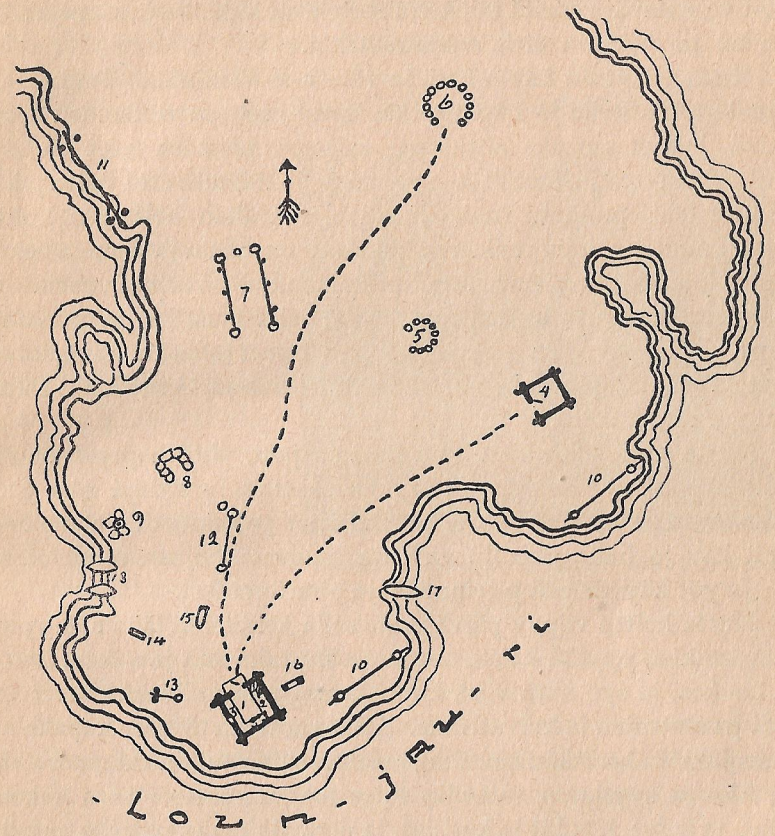

Javgar Gaurilovin kesätalon asema Loun-jaurilla. 1. pirtti, 2. arnis-saje, 3. lautsat sivu- ja peräseinällä, 4 aitta, 5. lammas-puore, 6. jäkäläpuore, 7. kaadas, 8. kenttäuuni, 9. kattila, 10. verkko-orsia, 11. nuotta-ulut, 12. arttu, 13. vaatteiden y. m. kuivausorsi, 14. lammaskaukalo, 15. ahkio, 16. tahko, 17, 18. veneitä. Mittakaava: pirtin seinän pituus 3 m.

lapinukot kesärannalleen rakentaneet oikein kaksoispirtinkin. Kesäjärvellään oleskelee koltta koko kesäkautensa ja pyytää enimmän osan talvisista kalavaroistaan; hän käy järvellä joka ilta, syö kalaa, minkä jaksaa, laittaa loput suolaan taikka asettaa vartaille

kuivumaan. Muutapa työtä koltalla ei kesällä juuri olekaan kuin kalanpyynti ja kalastusvehkeiden kunnossapitäminen. Ja syöminen ja makaaminen, juominen ja joikaaminen. Naiset kyllä väliaikansa askaroivat kaikenlaisissa käsitöissä, ja jotkut taitavat kolttaukot veistelevät veneitä taikka rakentelevat ahkioita ja saaneja sekä omiksi tarpeikseen että naapureillekin.

Mutta lyhyt on Lapin kesä ja väleen se vierähtää. Toukokuun lopulla alkaa kyllä jo Lapin pitkä, kuusi-, seitsen-viikkoinen ihana päivä, jolloin aurinko alituisesti valaisee, paistaen sekä etelästä että pohjoisesta ja lämmittäen poloista maata, niin että tuota pikaa puhkee lehti puuhun, ruoho maahan, rentukan keltainen kukka järven rannalle, jopa tuoksuva kukka tuomeenkin ja viimein heinäkuun lopulla pienikasvuiseen pihlajaankin. Variksenmarjat ja juolukat järvien ja soiden rantamilla, sekä mustikat ja puolukat kypsyvät lappalaisten herkuiksi, jopa viimein hillatkin kaunistavat täyteläisenä »lapintoukona», ihanan keltaisena kenttänä, Lapin suunnattomia soita.

Mutta yhtä sukkelaan kuin kesä saapuu, yhtä nopeasti se kiiruhtaa poiskin. Heinäkuun lopulla saattaa jo kylmä uho öisin uskaltautua suurille suon selille hillojen poimintaan, ja elokuun öinä käy jo halla jängillä valkeita huurreverhojaan vetelemässä.

Ja yöt käyvät yhä pitemmiksi ja pimeämmiksi.

Mutta koltta viipyy päiväpaisteisella kesäkentällään syksypuoleen saakka, pyytää kalaa, saa rasvaista taimenta ja siikaa, harria ja haukea, ja syö niitä viisi, kuusi kertaa päivässä sekä keitettyinä että paistettuina ja kuivattuina. Aitat varataan täyteen kapakalaa, ja suolakalaa kerätään mataliin, maahan salvettuihin kalapuoreihin.

Elo- ja syyskuun vaiheilla tulee majanmuutto. Taas kokoon kilut ja kalut, kittilät ja kattilat, ja perävilkkaa taipaleelle metsää, suota tarpomaan sekä veneillä vesiä soutamaan.

Muutetaan s y y s t a l o i l l e. Kesäkenttä jää taas autioksi, kesäjärvi yksinään syysmyrskyissä myllertämään, veneet rannalle kumolleen ensi kesää vartomaan.

Syyspaikat, s o h k s-p a i k, on varattu suurien jäkäläkankaiden laitamille, jonkun pienen metsäjärven rantamalle taikka lähimaille, taikka jonkun metsäpuron äyräälle. Vain matalahko turvekota, pahainen pirtti taikka pieni kotatupa on täällä synkän petäjikkökankaan asuntona, lisänä joku aittanen, muuan katos sekä

lammassuoja. Ja syksykodillaan koltta kuitenkin ottaa vastaan Lapin pimeimmän syksyn, pitkän synkän yön, auringottoman »kamma-ajan», Turjan tuiman talven pakkasineen ja pyryilmoineen. Mutta tunturimaan eläjää ei pimeys eikä pakkanen peloita, sillä tyytyväisenä hän vain asustelee pimeässä korvessaan ja pyytää kalaa lähijärviltä, työntäen verkkojansa jään allekin.

Syyspaikkojen jäkäläkankaille kootaan tuntureille ja metsiin hajaantuneet porot, ja sitten paimennellaan koko tokkaa lähiseuduilla. Onkin syksykodilla ääntä ja elämää, sen sijaan kuin kesäjärvellä aika kului aivan hiljaisesti. Täällä kymmen-, jopa satalukuinenkin porokarja on ympärillä temmeltämässä, paimenet ja koirat elämöimässä. Autio pirtti, joka koko talven, kevään ja kesän on äänetönnä korvessa levännyt, on yhtäkkiä heränyt henkiin, vakavan harmaapartaisen korven sydän on ruvennut sykkimään, syksyllä, kun kaikki muut ovat vaipumassa talviuneensa.

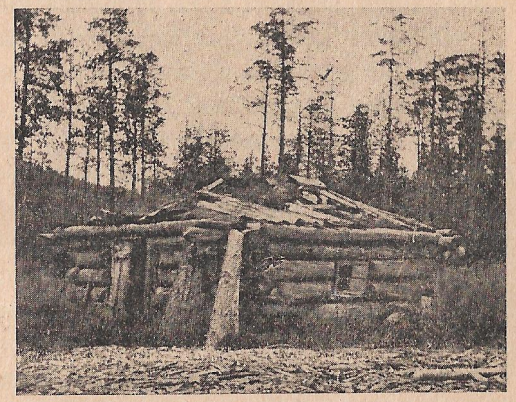

Koaistjen Evvanan syyspirtti Tshuörve-jaurin takamailla.

Mutta monelle porolle on syyskodalle joutuminen surmaksi, sillä silloin koltta toimittaa suuret syysteurastuksensa. Poro paran toisensa jälkeen hän taluttaa surmapaikalle ja työntää sydämeen julman puukkonsa.

Ja taas tuoretta poronlihakeittoa kaukaloon.

Se onkin lappalaiselle mitä mieluisinta herkkua taas pitkän kesäisen paaston perästä, jolloin kaukalossa oli kalakeitto kalakeiton jälkeen jokaikisenä päivänä. Jopa saattavat jotkut vähävaraiset metsäjärvien asukkaat olla niin talvella varattujen kesäeväiden, jauhojen, ryynien ja sokerin puutteessa, että aina heinä- ja elokuusta alkaen on vain pelkkä kala ja kuiva poronliha sekä petäjäinen ainoana ravintona.

Siksipä onkin varsin iloinen asia, kun pakkanen tulee ja jäätää

järvet, silloittaa suot ja jängät, ja kun sitten taivas heittää pehmoisen lumipeitteen, niin että päästään poronahkioissa ajelemaan. Heti valjastaakin näl'käinen koltta raitonsa, kuormittaa ahkionsa kaloilla, poronlihoilla ja nahoilla sekä metsänriistalla, ja laskettelee yli tunturien ja tundrain Jäämeren rannalle vaihtamaan kuormiansa jauhoihin, sokeriin ja teehen, suolaan, tupakkiin ja viinaan, ja palaa tyytyväisenä takaisin syksypirtilleen, jossa emäntä saa taas leipoa leveän lapinkakun lihaliemen kanssa haukattavaksi, ja jossa jälleen saadaan teetä juotaessa sokeripalasta puraista.

Heti ensi keleillä saapuvat syyspirteille myöskin kiertelevät kauppasaksat, suonikyläläinen lapinmies Moissei-Jaahk, Luton suulta, sekä karjalainen kauppamies Miikkula pororaitoineen, purkavat ahkioistaan sokeria, teetä, tupakkaa, vesirinkeliä, vaatetta, jopa viinaakin, ja saavat metsän eläjiltä sijaan heidän hyviään: porontaljoja, koipinahkoja, joutsenennahkoja, lintuja, villaa, vantutta, kenkiä, kenkäheiniäkin. Vaihtokauppaa vain tehdään, rahaa ei juuri liikuteta, annetaan tavaraa tavarasta sopimuksen mukaan ja erotaan molemmin puolin hyvillä mielin.

Marraskuun lopulla painuu päivä taivaanrannan taakse ja heittää koko Lapinmaan ja kansan omaan pimeyteensä. Heikko kajastus vain eteläisellä taivaalla keskipäivän aikana kertoo pimeän pirtin asukkaille, että ihana aurinko siellä jossakin kaukana etelänmailla liikkuu ja lämmittää.

Mutta lappalainen on silti tyytyväinen, hänellä on kirkas kuutamo, vilkkuvat tähdet ja ennen kaikkea komeat revontulet, jotka säihkyvät kirkkaina ja sähisten, miltei jokaisena selkeänä iltana, pohjoisella taivaalla. Lapinmies laskettelee raidollaan tunturien yli, taikka päästelee saanivaljakollaan metsien halki, oppainaan taivaan tähdet ja tienviittoina tunturien kaukaiset huiput.

Sydäntalven pitkän pimeän lopulle elelee lappalainen syystalollaan, ruvetakseen vasta tammikuulla, venäläisten joulun ja uudenvuoden lähestyessä, muuttopuuhiin. Nousevan päivän koitto, synkän talviyön aamunsarastus alkaa taas kutsua erämaan lapsia yhteiseen suureen kotikylään kovimman talven aikaa yhdessä viettämään.

Ja koltalla on taas pitkä muuttomatka edessä.

Niinpä alkaa suurkylän talvisille tanterille saapua salolta pitkiä kuormitettuja raitoja toinen toisensa jälkeen. Joka suunnalta, kaksin, kolmin raidoin ajavat varakkaat lappalaiset kotiinsa, ahkiot täytenään kesäkauden saalista, porokarjat paimenineen mukana. Kellojen kalkatellessa, ilohuudoin, saavutaan tutulle kotoiselle kankaalle ja kotipirtille. Siellä ovat jo aikaisemmin koteutuneet koko joukolla vastaanottamassa ja tervetulleeksi toivottamassa. Ja miehissä ovat hyvät kyläläiset tulokasta avustamassa: pian on porot päästetty valjaista, tavarat autettu aittoihin ja vastatulleet saatettu pirttiin.

Ja kun talviaamun aurinko taas ensi kerran kohoaa katsomaan talvista lapinkyläänsä, on erämaiden hajaantunut lauma jälleen koossa.[1]) Eivät kuitenkaan kaikki, jotka viime keväänä korpeen kaikkosivat. Aina on surma jonkun joukosta saavuttanut, ja hän on saanut viimeisen sijansa jossakin hiljaisessa järven saaressa taikka rannan poukamassa, missä jo ennestäänkin on muuan matkansa päättänyt vainaja odottamassa. Mutta korpeen joutuneiden tilalla on uusia tulokkaita: yhdestä ja toisesta ahkiosta nousee lapineukko sylissään pieni parkuva kietkamen asukas.

Iloiten tervehtii talvikylä taas uutta päivää, vanhaa päiväkultaa, joka etelän tunturien ylitse kuin arastellen vain puolella silmällä kurkistelee, mutta kuitenkin niin ihanan kirkkaana ja vanhana hyvänä tuttuna hymyilee.

Mutta uuden vuoden mukana tulevat uudet muuttoretket: sama kierto kevät-, kesä- ja syksyasunnoille ja samat kevät-, kesä-, syksy- ja talvimuutot.

Yhtä ikuinen kuin on vuodenaikain vaihtelu, on tunturien kansan kiertokulku.

Mutta talvikylä on kuin yhteinen suuri koti, joka aina kerran vuodessa kokoo korpeen kadonneen kansansa

Ei ole talvikyläkään ikuisiksi ajoiksi sijalleen istutettu. Saattavat koltat tehdä senkin, että muuttavat koko suuren kyläkuntansa kokonaan toiseen paikkaan: lyövät pirttinsä, aittansa ja muut kömmänänsä hajalle, latovat hirret ahkioihin ja ajavat, minne mieli tekee, missä ovat luulleet keksineensä mukavamman talvehtimispaikan. Niin on esim. Suonikylän talvisijaa jo useat kerrat siirretty: vielä neljättäkymmentä vuotta takaperin se oli Lutolla, pari penikulmaa nykyisestä paikastaan alaspäin, jängän reunalla, pienen Erri-jaurin rannalla. Mutta koltille tuli kylän

[1]) Nuortijärvellä näkyy aurinko ensi kerran tammikuun puolivälissä.

muuttomieli, vereksen asuinpaikan halu. Toiset tahtoivat muuttaa alaspäin, Tšuörve-jaurin pohjoispuolelle sydänmaahan, Puozivaaralle, Puozi-jaurin rannalle, ja jopa sinne jotkut siirtyivätkin pirttipöksineen, kaikkineen, mutta enemmistö kylänmiehistä ei sinne mielinyt. He ajoivat hirsiahkioineen ja tavarakuormineen Luttoa ylös ja asettuivat kylän nykyiselle paikalle, pari virstaa Akkujoesta itään, pienen korkearantaisen Pohteljoen varrelle, muutamia virstoja Lutosta pohjoiseen. Ja sinne lopulta raitioivat pirttinsä ja kilunsa ja kalunsa Puozi-jaurillekin muuttaneet.

Erri-jaurilla, Suonikylän entisellä sijalla, on vielä kylän vanha tsassouna pystyssä: pieni harmaa huone kyhjöttää siinä yksinään jängällä kallellansa ja huoneen peräseinällä valvovat monet pyhät jumalankuvat tsassounaa ja entistä asuinseutua. Ja lähellä, Luton korkealla rantatöyräällä, on kylän vanha kalmismaa hautaristeineen ja arkkuineen. — Näkyypä Puozi-jaurillakin vielä kolttien entisiä asuinsijoja.

Ovatpa Suonikylän ukot ja akat viimeaikoinakin keskustelleet, että jo pitäisi taaskin lyödä kylä kasaan ja lennättää se toiseen paikkaan, Lutolle, Tšuörve-jaurin alapuolelle, Sijtkosken rantakankaalle, joka nimestä päättäen on jo kerran aikoinaan ollut kyläpaikkana. Kun porolaumat ovat jyrsineet jäkäläkankaat kylän ympäriltä ja kuivat pökkelöt kylän ääreltä on tärvätty polttopuina, niin mitäs lapinukot muuta kuin rojauttavat kolmi-nelikymmentaloisen kylänsä ahkioihin ja muuttavat vieraanvaraisempaan paikkaan, jossa on rehevämpi jäkälä ja polttopökkelö käden ylettyvillä.

Nykyisten talvikylien muuttaminen ei kyllä enää olisi niin yksinkertaista ja helppoa kuin ennen. Onhan useassa kylässä jo hyvänlaisesti rakennettu koulutalokin ja tsassouna, jopa pieni kirkkokin, joiden kokoonpanoon ei erämaan äijien äly ylettyisi, joskin he osaisivat raastaa ne maahan ja kuormittaa poroahkioihinsa.

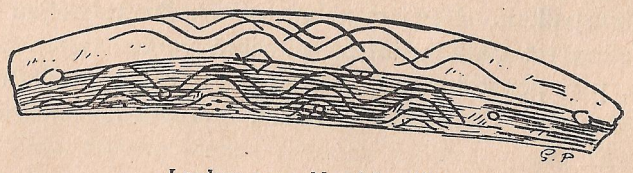

Laukun sarvi Nevsi-jaurilta.

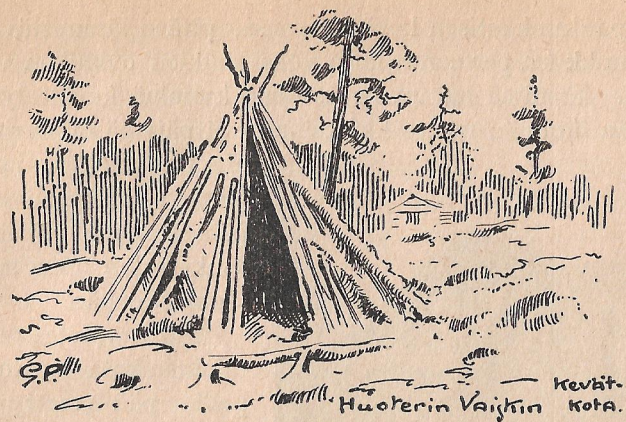

6. KOLTTAIN RAKENNUKSET.

Kota! Lappalaisen alkuperäinen asuinsuoja.

Mikäpä olisi Lapinmaa ilman kotaa? Sillä kota ja lappalainen kuuluvat yhteen. »Kota-Lapiksi» jo vanhoissa kansanrunoissa ja tarinoissamme Lapinmaata sanotaan, ja Lapin asukkaita »kota-lappalaisiksi».

»Tuotapa ennen Lappi lauloi,
kotapoika poimetteli»,

kuulemme Vienan ukonkin laulavan.

»Kota-Lappiin» kuuluu Kuollan-Lappikin, ja »kota-lappalaisina» useat koltat kesäkautensa asuvat.

Alkuperäisimmän kotamuodoista, seipäistä ja riuvuista kyhätyn k e i l a k o d a n, oikean »lapinkodan», tapaamme vielä joskus koltan asuinsuojanakin, semmoisen kuin Huoterin Vaiskin kevätkodan Ruvt-mennalla, Luton keskijuoksulla. Se on vain hatara riukukartio, kolmisen metriä pohjaltaan, puolenkolmatta korkea, ulkopuolelta kuusenkuorilla ja turpeilla päällystetty. Keskellä kotamaata on kivillä reunustettu tulisija, muu osa permantoa on peitetty männynhavuilla. Ja siinä viettää Vaiski per-

heineen parikuukautisen kevätvuoronsa, pitäen lämmittävää nuotiota ja nukkuen permannolla ja yöksi sulkien oviaukon vanhalla louteella. Ei tämä hatara kotus liene kylminä kevättalven öinä kovinkaan lämmin, mutta kirkkaina kevätpäivinä on aurinkoinen aho niin mieluisa, ja etelään päin olevasta oviaukosta pääsee ihana päivä kodan asukastakin niin suloisesti lämmittämään.

Turvekota Nuortijärven yläpäästä.

Mutta varsinainen koltalainen kota-asunto on turpeilla päällystetty harjakota, t u r v e k o t a , joksi sitä sanotaan. Sen tapaamme varsin useasti sekä kesä-, että kevät- ja syyskotana, ja se on oikeata kolttaa ja koltan-lappia kotamaasta savuiseen reppänään ja turvekerrokseen ja oksikkaisiin peittopuihin saakka. Sen kun näkee järven rannalla kyhjöttävän ja savua harjastaan suitsuttavan, tuntee heti, että tämä nyt on oikea »lapintalo» ja oikea koltan asuinmaja.

Turvekotansa, k u a t t i, peruskerroksen, s e i n a s, rakentaa koltta hirsistä kolmi-, nelikertaiseksi salvokseksi. Salvos on tavallisesti kuusikulmainen, joskus kahdeksa- ja viisikulmainenkin, mutta hyvin paljon näkee myös neliseinäisiä kotakehyksiä. Vanhinta perua lienee kuusi- ja kahdeksakulmio, sillä kodan alkuperäistä pyöreää pohjamuotoa ovat ne lähinnä. Kehyksen varaan kahdelta puolelta pystytetään viistoon vastakkain kaksi paria vahvoja käyrähköjä — tai suoriakin — runkoja, v a l d d a k, ja niiden nojalle, yläosaan, kahtapuolta harjaa ladotaan katoksi vaakasuoraan lautoja, p i e r j i s - l o u d d i; reppänäaukko, r e ä p p e n, vain heitetään väliin. Mutta alaosa peitetään pystylaudoilla, v a l d d u - k o s k,

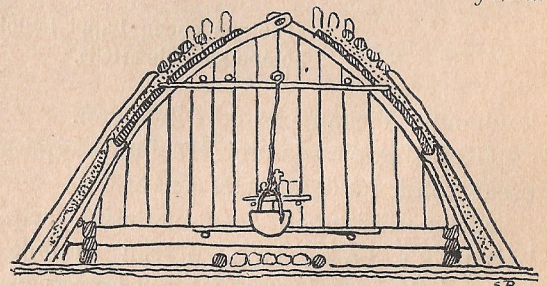

Turvekodan poikkileikkaus: peräpuoli.

jotka asetellaan pierjislouddien ja kehyshirsien varaan. Päätypuolet täytetään niinikään pystylaudoilla, jotka seisovat kehyshirrellä ja ovat nojallaan valddakkeja vasten. Toisessa päätypuolessa on ahdas oviaukko, u k s, joka kahtaalle avautuvilla, puutapeissa liikkuvilla lautalevyillä suljetaan. Ja sitten ei muuta kuin petäjänkuorta peitoksi ja vielä paksu kerros turvetta päälle ja turpeiden päälle painoksi paksuja puunrunkoja, t i e d d a m - m u o r r a.

Kodan paljaan maapermannon jakaa lappalainen puunrungoilla useampaan osaan. Kodan perästä, p o a š š o s t a, oveen ulottuu pitkin keskimaata kaksi rinnakkaista runkoa, t s a t t - s a l, joita peräpuolessa yhdistää poikkipuu. Sivupuolille niinikään on poikkipuita aseteltu: u e i v e s - m u o r r a, pääpuu, peräpuoleen ja j u ö l g e s - m u o r r a, jalkapuu, ovipuoleen. Siten jakautuu kodanpohja yhdeksään eri osastoon, joilla kullakin on oma nimensä ja omat tarkoituksensa. Keskellä on kivillä ympäröity tulisija, t o l l u - s a j e, jonka yläpuolella riippuu keittokattila puukoukussa taikka rautahaahloissa. Tulisijan vieressä, perässä, on a r n i s - s a j e — aarnesija —, kodan entinen pyhä paikka, katajanhavuilla pohjustettu, kattilain, vesisankojen, samovaarin säilytyssija. Ovensuussa taas, vastapäätä arnis-sajea, on halpa kynnysalus, u k s - k o d d a s - v u a l u s, polttopuiden pitopaikka. Kummallakin puolella keskustaa on kolme sivuosastoa: perässä p o a š š - k ä d d a t, keskellä l o i d d o t ja ovipielissä u k s - k ä d d a t. Käddat sekä loiddot on pohjustettu männynhavuilla ja koivunlehdeksillä, ja poašš-käddoja käytetään kaikenlaisten tavarain säilytyspaikoiksi. Nähdään niissä talousastioita, tuohimaljoja ja ropeita, puukuppeja,

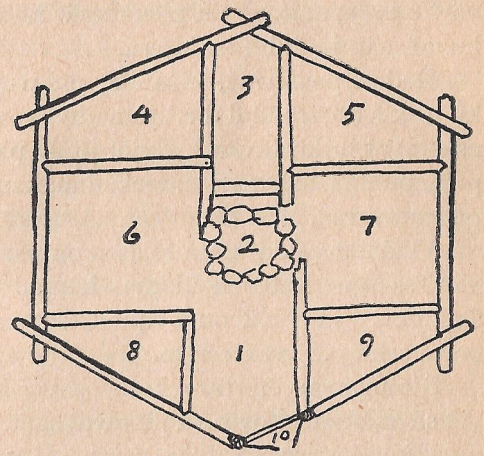

Kuusikulmaisen kodan pohjakuva. (Kornelin Jaahkin kota Nuortijärveltä). 1. uks-koddasvualus, 2. tollu-saje, 3. poasso, 4, 5. poassokäddat, 6, 7. loiddot, 8, 9. uks-käddat, 10. ovi.

laukkuja, ompelulippaita, vaateresuja, villamyttyjä, jopa leipääkin. Loiddot ja uks-käddat taas ovat kotaväen päivittäisiä oleskelupaikkoja ja yöllisiä makuusijoja, ja siksi niissä onkin lehdeksien peittona porontaljaa ja vaateresua. Oikeanpuolinen loiddo on kodan arvokkain osa, isännän ja emännän taikka kodanvanhimman paikka ja makuutila. Vain arvokkaalle vieraalle he sen luovuttavat. Vasen loiddo sekä ovikäddat kuuluvat kodan nuorelle väelle ja lapsille. Vain pienimmät kolttavesat oleskelevat ja nukkuvat isän ja äidin loiddossa.

Kodan poaššossa, alhaalla, on pari kolme hyllyä, semmoisia kuin k a a v a s-i l d d e, jumalhylly, jolla pyhät jumalankuvat asustavat, sekä tavarahyllyjä, joilla pidetään lusikoita, kahvikuppeja, pulloja, sokeriastia, teekannu, kampa, sokeria, teetä ja muuta pikkutavaraa.

Ylhäällä valddokista toiseen on pari riukua, o r t s t o k, joiden varassa on kattilakoukkua kannattava s u o v v u-m u o r r a, savupuu. Ja vielä on ovipuolessa pari petäjänlevyjen kuivausortta sekä pari vaateortta.

Semmoinen on turvekota, jossa koltta päivänsä askaroi ja yönsä nukkuu. Kovin väljät eivät siinä tilat ole, sillä vain 2, 5—4, 5 metriä on kotamaa halki mitaten. Ja monesti saattaa saman turvekeon suojassa asustaa toistakymmentäkin sekä suurta että pientä kolttaa. Silloin onkin koko kotamaa yön aikana »ylösotettu», on yhtenä kuorsaavana raanu- ja porontalja-rykelmänä.

Mutta vähitellen katoavat kodat koltankin mailta. Moni koltta asuu jo kesäkautensakin hirsistä salvetuissa pirteissä, p o r t. Ne ovat kyllä vain semmoisia matalia hirsihökkeleitä, että aivan hyvin nekin sopeutuvat kolttalaiseen ympäristöönsä ja lappalaismaailmaan. Pieni neliseinäinen pöksä, jonka pyöreistä hirsistä hatarasti salvetut seinät monessa mutkassa kömmistelevät; nurkanpäät törröttävät eri pitkinä, pari pientä tuohella paikattua ikkunaa katselee tavallisesti etelää ja itää taikka länttä kohden, särkylautainen vesikatto on useasti niin hatara, että sadevesi valuu sisään, ahtaassa oviaukossa lonkkaisee ovi puusaranoissa kitisten, oven edessä ei ole eteissuojaa eikä minkäänlaista lautakatosta, vaan pirtistä astutaan suoraan pelkkään jumalanilmaan.

Näkee kyllä siellä täällä joitakuita uudempia pirttirakennuksia, jotka on paremmin ja huolellisemmin laitettu: seinät ovat suorat,

joskus veistetytkin, ikkunat ehyet ja katto niin tiivis, ettei heti ensi sade ala pirtin asukkaita ahdistella.

Jotenkin samansuuruisia kuin kodat ovat pirtitkin pohja-alaltaan. Tapaa pikku tupia, joiden seinäin pituus on alle kolme metriä, joskus taas niinkin »ison» asunnon, että lattian leveys on yli neljä metriä. Tavallisin mitta on kolmen ja neljän metrin välillä, ja korkeutta on sisästä vain puolitoista — pari metriä.

Yhtä vaatimaton kuin on koltan pirtti ulkoa, yhtä yksinkertainen se on sisästäkin. Alla musta silta, s a l d d e, yllä karkea, tavallisesti kaksitaitteinen laki, l a h k, parin m a a t i t s a n varassa. Mustan pirtin merkillisyyksiä ovat seinänviereiset makuulavat ja avonainen tulisija, lapintakka, oviloukossa. Tulisija, t a a k k e, on maakivistä muurattu; seinäin kulmaukseen on vain kasattu kiviset kupeet, joita laen alla jonkunlaisena holvina yhdistää suuri otsakivi, ja holvista vie avara savutorvi ulos, niin lyhyt ja matala, että tuskin vesikaton ylitse kohoaa. Takanpohja ei ole paljon lattiaa korkeammalla, ja otsakiven edessä taikka alla on patakoukun kannatinpuu, joskus takkapielessä käännettävä kattilankannatin. Makuulavat, l a u d d e s, ovat kuin saunanlauteet, metriäkin leveä lava, sivu- ja useasti peräseinänkin vieressä, mutta niin alhaalla, että soveltuvat hyvin istumasijoiksikin, ollen vain puolisen metriä korkealla lattiasta, niskapuiden ja jalkojen varassa. Omituinen on myös pirtin a r n i s-s a j e, joka vastaa kodan samannimistä peräosaa. Pirtissä se on takkaseinän vieressä, t s a t t s a l i l l a muusta lattiasta eroitettu. Samoinkuin kodan arnis-saje, on pirtinkin arnissaje pohjustettu katajanhavuilla, ja käytetään sitä kaikenlaisten talousastioiden säilytyspaikkana. Toisinaan on arnis-sajen peräpuoli poikkipuulla eroitettu eri komeroksi, jolla on nimenä l y o p s, sekin periytynyt vanhasta kodasta, jossa lyops oli kodan peräosan ja takaoven nimenä.

Joitakuita hyllylautoja on pirtin seinillä: takkaseinällä kaukalohylly, peränurkassa jumalhylly, toisessa parilautainen hylly, t š u l a n, vieläpä oviseinälläkin muuan hylly. Ruoka-astioita, laseja, kahvikuppeja, tuohiropeita, leipää ja sokeria näkyy hyllyillä.

Vaateorsia on pirtin laessa ja seinissä puunauloja, joihin vaatteet tavallisesti ripustetaan. Paljon on vaatteita myös makuulavalla, kaikenlaisia sekä makuu- että pukuvaatteita. Ja makuulavan alla lattialla on juuri- ja tuohiastioita, kiisoja ja laukkuja, poron-

länkiä, kenkiä, kehruukuosaleita ja lautapalasia, vaateresuja ja kaikenlaista rojutavaraa.

Mutta lautasten kulmauksessa lattialla on juurakkojalkainen pieni pöytä ja siellä täällä sillalla muutamia pölkynpäitä istuimina.

Onhan pirtti jo makuulavoineen, pöytineen ja istuinpölkkyineen, pikku ikkunoineen ja tulitakkoineen paljon mukavampi asustelupaikka kuin savuinen matala kota. Vaikka eihän pirttikään varsin suuria mukavuuksia tarjoa, eikä parempiin oloihin tottunut siinä suinkaan mielikseen elelisi. Yksinpä Inarin lappalainenkin, jolla itsellään on muka paljoa korkeammat ja komeammat asunnot, puhuu halveksien kolttien asumuksista. Mutta koltta on kotiinsa tyytyväinen, makaa resuisella lavallaan, keittää lihaliemensä ja kalavellinsä, paistaa kalansa ja lapinkakkunsa takkatulella ja teevetensä samovaarissa kiehuttaa, syö ja juo ja joikaa, käy kalalla ja makailee lautasilla. Jos katto joltakin kohdalta sattuu vuotamaan, saattaahan silloin siirtyä semmoiseen paikkaan, missä pysyy kuivana. Ainahan joku kohta katosta on tiiviimpikin.

On kyllä jo useita semmoisia paremmanpuoleisia kolttapirttejä, joissa on oikein seinään salvetut sängyt, k r o v a t i t, nurkissa, kaksittainkin, toinen ovi-, toinen peränurkassa. Mutta monesti on sänky kovin lyhyt, jopa niin, ettei pienikasvuinen kolttakaan sovi siinä suorana makaamaan. Ja semmoisessa pirtissä saattaa nähdä muutakin »ylellisyyttä»: seiniä on sieltä täältä sievistelty liisteröimällä niihin venäläisiä sanomalehtiä, keisarinkuvia ja muita venäläisiä koreita papereita, teeliikkeiden ilmoituskilpiä y.m. Näkeepä joskus talon sotilaspojan valokuvankin vahvoilla rautanauloilla ikkunanpieleen iskettynä. Ja pimeähkössä peränurkassa kiiltelee kullattu jumalankuva.

Mutta tämmöinen koti onkin jo b o o h a t a n koti, jossa ei köyhyydessä elellä. Voipa vielä isolla isännällä olla kaksoispirttikin, toisessa oikein mestarin muuraama venäläismallinen tuvanuuni, jossa emäntä saattaa paistaa leipänsä.

Tapaapa joskus omituisia kodan ja pirtin välimuotojakin, kotapirttejä, semmoisia kuin Ann'-Evvanan pikkuruinen kolmimetrinen kesähökkeli Nieskemjaurilla. Pirtin kuusikulmainen hirsikehys on toista metriä korkea, ja turvekatto on harjakodan tapaan rakennettu, valddokeineen, pierjis-lautoineen ja valddukos-keineen. Mutta ovipielessä on lapintakka, peräseinässä pieni ikkuna ja ma-

kuulaudat seinien vieressä. Ja koko hökkelin korkeus lattiasta harjaan on vain 185 cm. Mutta pieniä ovat pirtin asukkaatkin: vanha pikkuruinen muorinrupelo täysi-ikäisen pienikasvuisen poikansa kanssa.

Hauskannäköisiä hirsirakennuksia lappalaisen kesäkentällä ovat monet aitat, a i t t i t, kolme, neljä, viisikin pikkuista huonetta korkeiden kantojen nenässä kentällä, järven rantamalla. Neljän, puolen metrin ja metrinkin korkuisen jalkakannon, j u e l g g i n, nokkaan on asetettu aluspuu-pari, k i e t k a m e t, joiden varaan on aitan seinät salvettu. Ovi on ahdas, neljinryömin kuljettava, ja aukkoa sulkeva lautalevy on useasti syrjään työnnettävä kuin vetoluukku. Pienimmät aitat ovat vain puolitoista metriä seiniltään, isoimmat saattavat olla neljättäkin metriä. Aitan edessä on useasti porraspuuna sarvekas juurakkorunko.

Ann'-Evvanan pieni kotapirtti Nieskem-jaurilta.

Aitoissaan säilyttää lappalainen kalanpyydyksiään, vaatteitaan, ruokavarojaan ja kalleuksiaan. Niinpä ovat parhaiten salvetuissa aitoissa koltan sokeri- ja teevarastot, jauho-, ryyni- ja suolasäkit, toisessa taas kalliit peskit, kintaat ja sukat, poronkoipikengät sekä muut talvivaatteet. K o š k-k u ö l l-aitassa taas säilytetään kuivia kaloja. Sitten säilytetään vanhoissa, pyöreistä hirsistä koirankaulalle salvetuissa aittapahasissa, joita koltta nimittää nimellä k a a d a s — katos —, verkkoja sekä muita kalanpyyntivehkeitä, poronvaljaita, kenkäheiniä, vanhoja kenkiä ja vaatteita ja kaikenlaisia astioita. — Ja aittojen alustat ovat kesällä tavallisia ahkioiden säilytyspaikkoja.

Arvokkaimpia tavaroita sisältävät aittansa rakentaa lappalainen useasti etemmäksi asunnostaan, järven niemeen taikka yksinäiselle saarelle. Siellä ne säilyvät turmiolta, jos tulipalo sattuisi taloa tuhoamaan.

Talvikylän aitat ovat eri perusteilla. Kannattavien jalkakantojen asemasta on aitan alla pyöreistä hirsistä rakennettu salvos, jonka päällä vasta on varsinainen aitta. Alakerros on useasti yläkertaa kapeampi, mutta on taas monesti sitä leveämpikin, miten vain on rakennusmestarille hirren pituus sattunut. Alaaitassa säilytetään tavallisesti poronjäkäliä.

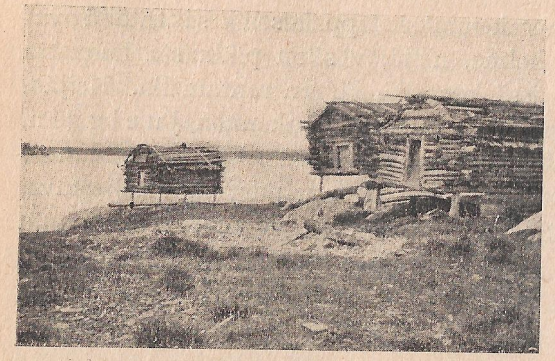

Aittoja Puoldzikjaurilla.

Hauskimpia lappalaisten aitoista on n j o l l a, korkean yksinäisen kannon nenään kohotettu pieni aittanen, johon kiivetään oksikasta puunrunkoa taikka tikapuita, p u e r d i s, myöten. Puolikolmatta, joskus lähes kolmekin metriä korkean petäjän kannon nenään on poikittain asetettu kietkam, sen päihin taas kaksi poikittaista korvapuuta, p i e l l j i, ja niille sitten pikku aitta rakennettu, vain puolitoista, pari metriä seiniltään, toista metriä korkea harjan kohdalta. Särjetyistä paksuista laudoista on seinät, ohuista särkylaudoista katto.

Kapakaloja, kuivattua poronlihaa tallettaa koltta njollassaan, ja siellä ne hyvin säilyvätkin ovelan ahman varastelulta.

Njolla on vielä hyvin tavallinen rakennus kolttalais-alueella. Monen kesäkentällä se etempänä metsänreunassa seisoo, merkillisimpänä lappalaisrakennuksista. Useasti näkee sen myös yksinäisellä järvensaarella, saaren kummana kyhjöttävän, taikka jängällä noin 200—300 metrin päässä talosta.

Huoterin Illepsin njolla Akku-joelta.

Njolla on lappalaisaitoista alkuperäisimpiä. Näkee joskus uudempia, kahdellekin jalalle rakennettuja njollia, ja samoin myös tavallisia lapinaittoja, jotka on salvettu samaan tapaan kahden matalan kannon nokkaan. Mutta kahdella kannolla seisova isohko aitta on kovin horjuvilla perusteilla, ja niinpä onkin lapinukko huomannut varmemmaksi asettaa tukevan jalan joka nurkan alle ja siten saanut nelijalkaisen aittansa.

Mutta njollan alkumuotoja on ollut entisaikainen l u ö v v i, »lava», joita koltat peuroja metsästellessään erämaihin salvoivat lihojen säilytyssuojiksi. Niiden jäännöksiä tapaa vieläkin sattumalta metsissä: toista metriä korkean vahvan kannon, jonka nenässä on kietkam ja kietkamessa pielljit. Pielljien varassa on ollut toistametrinen, matala oveton salvos, joka on laudoilla peitetty tasakattoon, ja puita sekä kiviä lyöty päälle painoksi. Luövviin on säilytetty tavaraa, joko lattiapuuta kohottamalla taikka kattolautoja purkamalla. — Vielä alkuperäisempiä luövvejä, vain pelkkä lava matalan kannon nenässä, on vieläkin joskus lappalaisen asuinkentällä. Siihen heitetään milloin mitäkin tavaraa, mitä ei tahdota maahan viskata: poronvaljaita, vaatteita, tuohiropeita. Ja leipää ulkona paistettaessa asetetaan siihen paistettavat ja paistetut leivät, kunnes ne ehditään korjaamaan aittaan.

Kalapuore Nieskem-jaurilta.

Aittojen alkuperäisimpiä ovat myöskin k u ö l l i p u o r n a t ja k u ö l l i-p u o r e t, suolakalan säilytyssuojat. Vanhoja kalapurnuja tapaamme vielä entisillä kotakentillä, hyvin yksinkertaisia, pyöreistä hirsistä rakennettuja salvoksia, parin metrin pituisia, 70—80 cm levyisiä ja noin puolta metriä korkeita, pohjakin hirsistä salvettu. Purnun sisässä on sitten vielä laudoista eri salvos, ja siihen on lyöty suolatut kalat vain paljaaltaan, pantu painoa päälle, ja purnun peitoksi tasakattoon ladottu lautoja ja niille kiviä painoksi. Samanlaisiin purnuihin laittoivat lappalaiset säilöön syksyisin myöskin poronlihoja talven varaksi.

Kalapuoret ovat suurempia suolakalojen säilytyssuojia, toiset kodan tapaan kyhättyjä, toiset taas salvettuja kuin pienet aittaset. Kodanmallisissa puoreissa on käyrät valddokit vain työnnetty tyvin maahan, naulattu latvoin toisiinsa ja sitten pantu pierjislaudat, valddu-koskut ja turvetta paksu kerros peitoksi sekä painopuut päälle. Hirsistä salvetuissa kalapuoreissa ei ole jalkoja, kuten aitoissa, vaan on ne vain suorastaan nurmeen laskettu. Pienimmät ovat tuskin metrin suuruisia, harjakattoisia huonehuisia, isoimmat kolmekin metriä seiniltään. Puoreissa säilyttää koltta suolakala-astiansa ja -tynnyrinsä, tuohilevyillä ja kivillä peitettyinä.

Moissein Jaahkin poroliakka Nuortijärveltä.

Kotamuotoonsa on koltta niin kiintynyt, että hän useasti rakentaa samaan malliin paitsi kalapuoren myöskin lammassuojansa, l a b b e s p u o r e, joko keilakodan tapaan taikka niinkuin harjakodan, ja mättää sitten turpeita peitoksi. Kesäkentillä on toisinaan myös hirsistä salvetuita, hyvin pieniä matalia lammaskömmänöitä.

Keilakodan malliin on pystytetty myöskin jäkäläkota, j e i l p u o r e, jonka toisinaan kesäkentälläkin näkee.

Omituisia lappalaisia laitteita ovat k a a d a k s e t, katossuojat, joiden varjossa verkkoja säilytellään sekä kaloja kuivatetaan. Toiset niistä on rakennettu hatarasti harjakodan malliin, toisissa on taas katto päätyhirsineen kohotettu neljän patsaan varaan. Kaadaksien katto on tehty koskutlevyistä ja päälle ladottu painoriukuja. Katon alla on joukoittain orsia ja orsilla verkkoja riippumassa sekä pitkät kalarivit kuivamassa. Näkee orsille ripustettuina myös köysiä, vaatteita, säkkejä, sukkia, kenkiä, ja maassa ahkioita, suksia ja kelkkoja, poronsarvia ja koipinahkoja, kehruukuosaleita, ja tuohia kivien alla painumassa sekä kaikenlaista rojua. Pienet kaadakset ovat vain kaksi kertaa kolme metriä kattoalaltaan, mutta isot saattavat olla parin, kolmen metrin levyisiä sekä viiden, kuudenkin pituisia.

Kaikkein suurimpia ja merkillisimpiä kolttalaisista rakennuksista on poroliakka, p u o z i-l i a k k a, jonka joskus näkee kesäkentän lähimailla, järven rannalla taikka jängän reunassa kankaalla. Kantojen ja patsaiden nenään on, lähes pari metriä korkealle, rakennettu pitkä katos, jota vastaan seinät viistosti nojaavat, kaikki tehty vain riuvuista ja sitten peitetty sammalilla, turpeilla, havuilla ja painopuilla. Poroliakan leveys on pari, kolme, neljäkin metriä, mutta pituutta saattaa olla 7—8, jopa joskus parikymmentäkin metriä. Heinäkuun helteillä, pahimman räkän aikana, kun paarmat ja syöpäläiset oikein ahdistelevat, menevät metsiä samoilevat porot polttavimman päivän ajaksi omasta halustaan katoksensa varjoiseen suojaan. Ja porokarjan erittämä kitkerä hiki karkoittaa pian koko katoksesta kaikki kiusanhenget, jotka sinne ovat tokkaa seuranneet.

Koovas Waiskin Uontrein kesäkentältä.

Mutta asuinsuojien alkuperäisimpiä on kolttalainen k o o v a s, maahan iskettyjen, toisiaan vastaan nojaavien riukujen varaan pingoitettu vaateloude, l o o u d a eli v a r j u. Kesäkentillä kun esim. verkkoja roukaillaan, asetetaan koovas tuulensuojaksi, ja poromiehet pystyttävät sen metsissä rakovalkean, n u e r t š i n, ääressä lepäillessään.

Lappalaisiin rakennuksiin saattaa myöskin lukea a r d d u n, omituisen katottoman telineistön, orsirakennelman, joka useasti on koltan kesäkentällä, jonkun ison petäjän suojassa taikka yksinäänkin järven rantakankaalla, toisinaan aidantapaisella ympäröitynä. Siinä on sekä pystyseipäitä ja patsaita että vaakasuoria orsia, joita käytetään kalojen kuivattamiseen, verkkojen, vaatteiden ja köysien ripusteluun samoinkuin kaadastakin.

Kesäkentän rakennelmia ovat vielä nuotta-ulut, n u e h t-o l g, rannassa veden äärellä, sekä ylempänä ranalla verkko-orret, s a i m-o l g, ja vielä monet s u o n a r v i t, oksikkaat, kuivat puunrungot, joihin verkkoja, köysiä ja vaatteita ripustellaan kuivamaan. Ja lopuksi kentän useat kattilasijat, kattilatelineet ja paistinuunit.

Itse ovat koltta-ukot kotansa ja pirttinsä, aittansa, njollansa ja kaadaksensa, purnunsa ja puorensa rakennelleet, itse pirtintakkansa sekä kenttäuuninsa maakivistä saven avulla muurata rötistäneet. Monet vanhat aitat, njollat, puoret ja pirtit, ovat isien perintöjä, entisten ukkojen käsialoja. Ja näkeepä heti, että niiden mestarit eivät suinkaan ole suurten opissa olleet. Kovin kömpelösti on salvainten hakkuu samoinkuin koko rakennustyökin toimitettu. Milloin ovat salvainkolot liian suuret, milloin taas sattuneet väärään paikkaan, niin että on täytynyt hosaista uusi loukku. Mutta pienistä syrjäheitoista ei ole perustettu, on vain lyöty hirsi koloonsa ja käyty uutta iskemään. Siksipä saattaakin seinä heittää pikku mutkan milloin sisään, milloin ulos, milloin taas koko seinä kallistua eteen taikka taakse, vastaavan seinän seisoessa suorana. Hirsien varaukset ovat myös kovin hatarat ja epätasaiset, sammalta on vain vahvasti työnnetty täytteeksi. Onpa varauksen viereen, hirteen, joskus heitetty kahtapuolta vahvat oksantyngät, jotta muka hirsi paremmin pysyisi paikoillaan. Ja liitokset sekä ovien ja ikkunoiden pielipuut ja puitteet ovat samankaltaisten mestarien käsialoja. Mutta eihän saata Lapin salvumiehiä moittia. Kirves kourassa he vain ovat heiluneet, ei ole ukoilla ollut edes kunnon sahaakaan, puhumattakaan vatupasseista, seinävaroista, mittapiirtimistä ja muista salvumiehen työkaluista. Isäinsä opeilla ja työneuvoilla ovat äijät vain ahertaneet, ja niinpä ovat tuloksetkin tulleet isienaikuisia.

Nuortijärven kolttia.

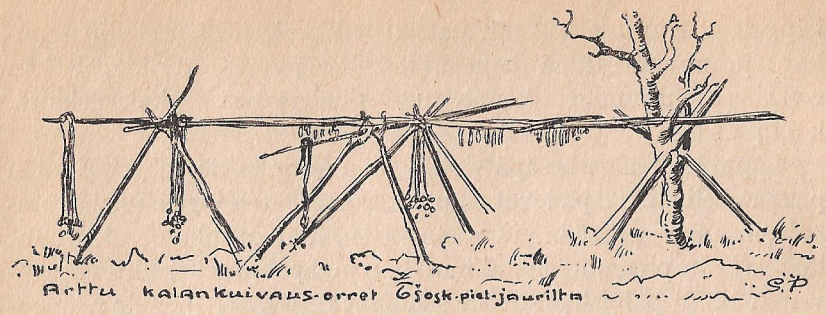

7. KALASTUKSESTA.

Kalastus on koltan ensimmäisiä elinkeinoja, jopa sellainen elatustoimi, joka parhaiten pitää koltan kylläisenä, mutta myöskin sellainen, joka saattaa koltan ikuiseksi erämaan kiertolaiseksi. Sillä kalajärveltä kalajärvelle käy alituisesti koltan elämäntaival.

Kesäinen oleskelu kiess-paaudaksella suurten erämaan järvien rannoilla on parasta kalanpyynnin aikaa. Silloin ei koltalla ole juuri mitään muuta tehtävää kuin makailla ja käydä kalalla.

Nuotta, n u e h t, on ahkerimmin käytetty kalanpyydys, ja näkee sen jokaisen kesäkentän järvirannassa pitkille riuvuille, n u o t t a u l u i l l e, ripustettuna, povi pitkässä, järvelle pistäyvässä p u o v-m u o r r a s s a. Varakkaassa lapintalossa saattaa olla pari, kolme, jopa neljäkin nuottaa, eri pyyntijärvillä kukin. Niinkuin aina, on koltankin nuotta suuritöinen ja kallis laitos, satasylinen saartovehe, pari, kolme syltä korkea. Tiheäsilmäinen nuotanpovi, p u o v, on kolmisen syltä, vähän harvasilmäisemmät rinnat, r a d d a s, 15—16 syltä ja harvasilmäisimmät siulapuolet, s e u l, 25—30 syltä. Sitten ovat vielä pitkät kiskomaköydet, k i e u d. Nuotan alareunassa on tuohikukkarokivet, k i e p t i, mutta yläreunassa taas nuottalaudat, n u e h t-l o u d, erimalliset siuloissa, rinnassa ja povessa: siuloissa pitkänpyöreät, käyrähköt

kappaleet, rinnassa soikeat, useasti leikkauksilla koristellut lapukat, ja povimerkkinä komea, leikelty pyöreä kurikka taikka vielä komeammin koristeltu puolipyöreä kaksoislauta, k o l p t s a s.

Lapin kirkkaina kesäpäivinä, jolloin aurinko täydeltä terältään paistaa hellittää, lepäilevät Lapin kirkasvetisten järvien kalat rauhallisina syövereissään, ja vasta sitten, kun aurinko on alentunut läntiselle ja painunut matalimmilleen peräpohjaiselle, lähtevät syöverien eläjät piiloistaan öisille saaliinhakuretkille. Ja silloin lappalainenkin lähtee nuottineen liikkeelle, öiselle saalistamisretkelle hänkin, päivänhelteen piileskeltyään varjoisessa pirtissään. Nyt on paras saaliin aika sekä kalalla että kalanpyytäjällä, ja nälkä ajaa kumpaisetkin liikkeelle.

Illalla kahdeksan, yhdeksän, jopa vasta kymmenenkin aikaan sonnustautuu koltta kalalle. Naiset vetävät päälleen ja vyöttävät pitkän, valkean, purjevaatteesta ommellun, paidantapaisen hameen, ja miehet kiskovat ylleen vanhan lappalaisen umpitakin. Miesten vasta pukeutuessa kiiruhtavat naiset jo rantaan, laittavat veneet kuntoon, työntävät vesille ja asettelevat nuotankin uluilta veneeseen. Sitten vasta itse miehet astua källeröittävät saapuville ja istuvat veneen perään huopailemaan, kun naiset taas asettuvat soutimille. Kaksin venein lähdetään, kaksi henkeä kummassakin veneessä, soutaja sekä huopaaja, mies ja nainen taikka mies ja kolme naista. Saattavat kyllä naiset yksinäänkin semmoisen asian kuin nuotanvedon toimittaa. Joskus on nuottueen mukana apulainenkin: pieni kitisevä koltta kietkamineen veneen kokassa, joskus vielä toinenkin, vähän isompi, toisessa veneessä istumassa. Äidin on täytynyt ottaa pienensä opintoretkelle, ja niin on koko kotaväki käynyt kalaa pyytämään.

Mutta kalamiehet soutavat syvälle ja heittävät nuottansa apajalle, tekevät suuren kaarroksen, vetävät, vinnaavat ja saavat »sadan taimenta, tuhannen pieniä kaloja». Sekä taimenta että siikaa he todella saavatkin, rautua ja harria, jotka Lapin suurissa järvissä ovat niin verrattomia. Mutta vetääpä nuotta myöskin haukea ja ahventakin.

Sitten taas nuotta apajalle ja uusi veto, ja taas ja taas, aina puoleen yöhön asti, jopa siitä ohikin, ellei vedenjumala ole oikein anteliaalla tuulella.

Sivu sydänyön hetken on aika jo vierähtänyt, ja pohjoisella taivaalla punoittava aurinko on jälleen aloittanut uuden kiertonsa, kun kalamiehet saapuvat kotirantaansa. Ja naiset ovat taas soutimissa, miehet perässä huopaamassa.

Miehet astuvat suoraa päätä pirttiin, mutta naiset jäävät rantaan asettelemaan raskasta märkää nuottaa uluille ja kalastusneuvoja laittamaan korjuuseen, ja sitten vasta he kalakoria kantaen joutuvat tupaan.

Mutta eiväthän miehetkään pirtissä ole suinkaan toki laiskoina olleet: teevéden ovat he valmiiksi kiehauttaneet, kalaa ja kakkua pöytään laittaneet, niin että naisilla on heti, kun sisään saapuvat, lämmin teevesi juotavana.

Sitten käydään illan saalista käsittelemään. Parhaimmat kalat, isoimmat taimenet, harrit, raudut ja siiat, työnnetään keittokattilaan, mutta hauet ja ahvenet sekä pienet harrit, siiat ja taimenet heitetään suolaan pantaviksi taikka kuivattaviksi. Siika, taimen ja harri on parasta suolakalana, hauki ja ahven taas kuivattuna.

Ja seuraavana iltana tehdään taas samanlainen kalaretki. Joka ilta, jos vain ilma suinkin myöten antaa, jopa pyhäpäivän iltanakin, käy koltta nuottaa vetämässä, viipyen siellä aamupuoleen yötä ja sitten päivänsä makaillen.

Syksyllä taas, kierän jään aikana, vedetään nuottaa jään alta. Isosta avannosta, n u e h t-k a l d i j s t a, lasketaan nuotta jään alle, uitetaan pitkien salkojen avulla pikku avannolta toiselle pitkäksi kierrokseksi ja tuodaan takaisin isolle avannolle, josta se sitten kiskotaan ylös.

Verkko, s a i m, on kolttalaisen toinen tärkeä kalanpyydys. Joka talossa on verkkoja kymmenittäin, jopa neljään, viiteenkymmeneen varakkaalla ja ahkeralla pyytäjällä. Iltapäivin käydään verkkoja laskemassa järvien rantaheinikkojen reunaan, matalille kareille, salmiin ja jokien suihin, useampiakin verkkoja yhteen jataan, j a a t u u n. Toisinaan vielä, kun verkot on potkettu, soutaa loiskutellaan heinikköä pitkin, järven rantapuolia, niin että kalat hätäyksissään uivat pyydykseen. Aamupäivin käydään verkkoja kokemassa. Verkkojen potkemista ja kokemista saattavat hoitaa naiset yhtä hyvin kuin miehetkin. Entisaikaan, kun käytettiin keveämpiä painokiviä, laskettiin verkot jokiin pitkin

virtaa, kun eivät muuten olisi virrassa kestäneet, mutta nykyään, kun käytetään raskaampia tuohikukkaroita, potketaan verkot poikkivirtaan.

Keväisin laskee lappalainen verkkojaan salmien sulapaikkoihin ja suliin jokisuihin ja saa keväistä kutukalaa, haukea, ahventa ja harria pitkän talvipaaston perästä. Syysasunnoilla eläessään kiertelee koltta syksyjärvillään siikojen kutusijoille verkkoja laskemassa. Ja kun tulee talvi, päästelee hän porolla järvelle pyydyksineen ja heittää verkot jään alle, uitellen niitä avannosta toiseen. Tällaistakin, käsiä paleltavaa pakkastyötä saattavat kyllä monet arkailemattomat koltta-naiset toimittaa. Niinkuin Koaistjen Evvanan eukkokin, joka nelisenkymmentäkin verkkoa työntää jään alle, yli Vuolu-jaurin selän, ja niitä yksinään kokee ja hoitelee.

Syyspyynnin kaloja säilyttää koltta jäädytettynä pahimman sydäntalven varaksi, sillä silloin, pimeimpänä aikana, ei mikään kala liiku, eikä silloin verrkkoja lasketa eikä nuottaa vedetä.

On koltalla kolmaskin kalanpyydys, m e r t a. Se on petäjän päreistä kudottu suppilo, jolla kevätsulasista pyydetään kutukalaa; syksyllä viedään se siian kutupaikoille.

Onkimista ja uistamista eivät entisaikaan kolttien kalajärvet suvainneet, vaan saattoivat pelästyttää pahan pyytäjän kovin suurilla kaloilla taikka tavattoman runsaalla saaliilla. Niinpä pelästytti vedeneläjä erään Nuortijärven kolttapojan, joka uistimella uskalsi mennä kaloja yrittämään: antoi paljon kalaa ja suuria kaikki. Ja sitten vielä kuuli poika kaiken yötä kovaa kolkutusta ja läiskettä, niinkuin olisi järvellä uistinta soudettu ja kaloja veneeseen viskelty. Ei uskaltanut poika enää uistimineen mennä järvelle.

Suurien jokien väkevistä virroista pyytävät koltat lohta, l u o s s a a. Niinpä on monissa niemimaan jokien koskipaikoissa lohipato, s a p p o r, joko jokisuulla taikka ylempänä sisämaassa. Semmoinen on esim. Tuulomajoessa, Patunankönkään vierellä, Nuortijärven alapuolella. Tuuloman kautta kun sekä Luton alueen että Nuortijoen vedet virtaavat, on Patunan lohenpyyntipaikka sekä Suonikylän että Nuortijärven kolttien yhteisomaisuutta. Yhdesssä ovat kylien miehet lohipatoa pitäneet, kalaa saaneet ja saaliinsa keskenään jakaneet. Joen vasemmalla rannalla on kaksi kalapirttiä, kummankin kylän pyytömiehillä omansa. Onpa

rannalle yhteisesti rakennettu pieni tsassounakin, jossa onnistuneen kalansaaliin jälkeen saadaan jumalalle kantaa kiitosta.

Metsäjärvillä pyydystelevät koltat kalaa vain perhekunnittain, kukin omilla kalavesillään. Joskus vain on veljeksillä yhteiset nuotat, joita yksissä miehin vedetään ja saalis sitten jaetaan pyytäjien mukaan. Ja köyhä, pyydyksetön metsäkodan eläjä voi liittyä varakkaamman nuottamiehen apulaiseksi ja saa silloin palkoikseen kolmanneksen saaliista.

Jäämeren rantaseutujen, kuten Kildinin, Varsinskin, Jokongan, Lumbovskin ja Ponoin koltilla on taas omat merelliset kalastustapansa ja pyyntikeinonsa Jäämerellä ja jokisuilla, Jäämeren rannalla.

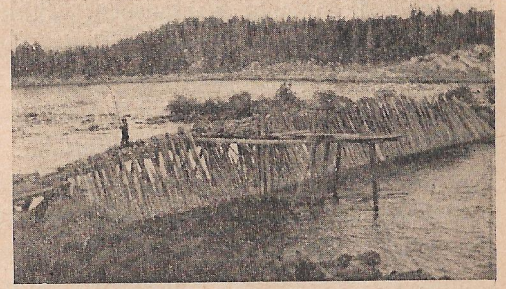

Lohipato Patunan könkään luota Tuulomalta.

K a l a n p y y d y k s e n s ä valmistaa koltta itse ja tarpeen tullen korjaa ja paikkailee ne. Kesäkauden päivät ovat kalanpyynnin ohella omiaan pyydyksien laittamiseen ja korjailuun, muitakaan hommia kun ei ole. Milloin istuu ukko verkonkudelmaan silmiä pistellen, milloin siinä akka askaroi, milloin taas pojat taikka tyttäret vuoroonsa istahtavat käpyä käyttelemään. Toisinaan näkee koko perheen hääräilevän nuotan repeämiä kuroilemassa. Ja pirtissä istuskellessa voidaan myös valmistella nuotan ja verkon kiveksiä, verkon tuohikierukoita sekä nuottalautoja.

Verkot ja verkkoköydet sekä nuotat lappalainen värjää, r o u k a a, koivunkuorella. Paksua, vanhan, suuren, koivunkärrikän tyvikaarnaa kuivataan ja keitetään tuhkan kanssa kentällä isossa kattilassa, pannen joukkoon kuusen pihkaisia käpyjäkin; sitten sotketaan kalanpyydykset kattilaan ja kiehutetaan, niin että tumma väri tarttuu kiinni. Toisinaan näkee iltasilla ukon roukauskattilaa hoitelevan, toisinaan taas häärivät sen luona naiset.

Kalanpyytäjän tarpeita ovat myöskin veneet, v o o n a s, joita joka talossa on viisin, kuusin kappalein: ainakin pari venettä

tarvitaan aina järvellään. Ja jos on etäisempi kalastusjärvi, jolle ei vie vesiteitä toisilta pyyntipaikoilta, vaatii se omat veneensä. Veneetkin ovat kolttien omia käsialoja, erityisten taitavien veneseppien rakentamia.

Sen osan saalista, joka ei päivän mittaan tule syödyksi, panee koltta talteen talven kalattomien päivien varalle, suolaa kalapuoreihinsa taikka laittaa kapakalaksi.

Kalat kuivataan kaadaksen orsilla katon alla taikka monesti vain artun orsilla, paljaan taivaan alla. Isot kalat halkaistaan vatsapuolelta, leikataan selkäpuoleen muutamia viistoviiluja, joihin suolojakin ripotellaan, pingoitetaan rassilla levälleen ja työnnetään pyrstöön leikatusta lävestä kuivausvarpaan. Pienet kalat leikataan halki vatsasta selkään pitkin pituuttaan ja pistetään halkeamasta vartaaseen. Pikku siiat halkaistaan kyljittäin, ja kaikkein pienimmiltä kaloilta avataan vain vatsa ja kaula, ja kalat pistetään leuoista kimpuittain rasseihin. Monesti näkee katoksen alustan täynnään kalavartaita poikittain katoksen orsille asetettuina, vartaat kaloja täytenään, vielä pikku kalakimppuja vierellä riippumassa. Viikon, pari vaatii iso kala kuivaakseen, pienet kapaantuvat muutamassa päivässä. Kuivat kapakalansa kasaa koltta aitan loukkoon lattialle, ja karttuu niitä hyvinä pyyntikesinä talven varaksi kokonaiset suuret röykkiöt.

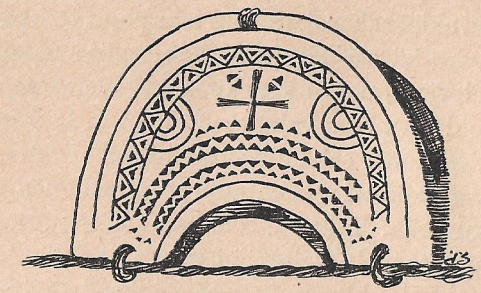

Nuotan povilauta Tshosk-piel-jaurilta.

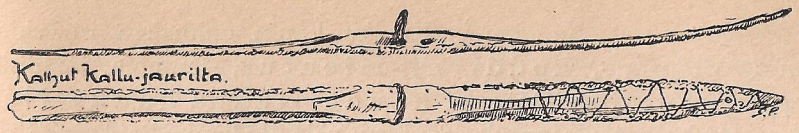

8. METSÄSTYKSESTÄ.

Niinkuin kesä on suotuisinta kalanpyynnin aikaa, niin taas syksy ja talvi ovat paraita aikoja metsänkäyntiin. Silloin koltta kiertää suunnattomat erämaansa ristiin ja rastiin, milloin kaahaisten karhun kintereillä, milloin hirvilaumaa hiihdättäen, milloin taas ahdistellen ahmaa, näätää, kärppää, saukkoa taikka muuta metsänelävää.

Entiseen aikaan asusteli Kuollan-Lapin kaukaisissa korpijokiloissa vielä majavakin, m a a j j i g, tuo kautta maailman kuulu turkiseläin. Sitä pyydystelivät koltat sukkelalla satimella, p i ä r t t a m i l l a eli m a a j j i g-k u a t t i l l a. Jokisuihin, suvantoihin, majavain oleskelupaikkojen lähelle, iskettiin vahvoista pystyriuvuista tiivis pyöreähkö katiska, niin korkea, että riukujen latvat ulottuivat vedenpinnan yli. Katiskaan vei sivusta aukko, majavan mentävä, ja katon rakensi pakkanen jäätämällä veden. Kun majava sukelsi aukosta piärttamiin jyrsimään sinne syötiksi asetettuja koivuja, putosi ovea sulkeva luukku alas, ja majava jäi satimeen ja hukkui. Jystämällä jää rikki, otettiin saalis ulos ja saatiin väliin kaksikin jyrsijää samalla kertaa.

Näin kertovat koltat vielä entisestä majavanpyynnistä.

Mutta jo aikoja on majavat hävitetty sukupuuttoon kolttien erämaista. Suonikylän ja Nuortijärven kolttien metsästysmailta kerrotaan viimeinen korpijokien suuri patomestari surmatun Jaurujoen yläjuoksulta, Vuokmanajoelta, ja oli se tapahtunut niihin aikoihin, jolloin Jaurun Meetrej-ukon isä oli ollut vielä poikanen. Meetrejn nuorena ollessa olivat majavien rakentamat padot ja kodat Vuokmanajoella olleet vielä ehjiä ja hyvässä kunnossa.

Vanhaan aikaan samoili Kuollan-Lapin erämaissa myöskin suuria villipeura-, koddi eli mientuz, -laumoja, ja niitä lappalaiset pyydystelivät sekä haudoilla että hankailla. Peurojen kulkuteille, suurien jänkien välisille kankaille, kaivettiin syviä kuoppia, piikkipohjaisia salahautoja, jotka ovelasti peitettiin, niin että pahaa aavistamattomat haarasarvet sortuivat niihin surmikseen. Vielä nytkin näkee monilla kankailla, kuten Tuulomanjoen varsilla ja Luton rantamilla, vanhoja nurmettuneita kuopanteita, entisten peurahautojen sijoja.

Paljon pyydettiin peuroja myöskin hankailla, joita lappalainen nimitti nimellä aggas. Oli rakennettu pitkiä, kymmen-, parikymmenvirstaisiakin aitoja kankaille poikki selkosten, jängästä toiseen taikka järvestä järveen. Pari vahvaa ortta, toinen miehen rinnan korkuisella, toinen alempana, oli asetettu puusta puuhun, kannosta kantoon, taikka haarukkain varaan, ja tuon tuostakin oli aidassa aukko, johon oli viritetty suopunkinuoran paksuinen, punottu ansa, kiell. Sata, pari, jopa kolmekin sataa surmansilmukkaa saattoi tämmöiseen kuolemanaitaan olla asetettuna, ja niihin peurat kankaita kulkiessaan monesti puuttuivat. Joka viikko käytiin aitoja kokemassa, jotteivät sudet ja ahmat olisi ehtineet saaliinjaolle.

Vanhat metsämiehet muistavat vielä ennen käytetyn ansojen asemesta aita-aukoissa itseampuvia keihäitä, ja semmoisia hankaita sanottiin keihäshankaiksi. Vahva kuusenkarhakka oli jännitetty jouseksi, joka oli ampaissut surmaavan keihään aukosta pyrkivän peuran kylkeen.

Mutta vahvan lumen aikana laativat lapinukot jänkien välisille kaitaisille saarekkeille oikean suursurman: silmustivat puitten väleihin ansan ihan ansan viereen ja välimaat sekä sivut sulkivat aidalla. Rakensivat vielä toisen, jopa kolmannenkin samanlaisen pauloituksen edellisen taakse. Sitten kun sattui kovan onnen peuralauma lähimaille, niin mentiin kymmenin miehin, piiritettiin lauma ja huutaen ja hoilaten ja meluten ajettiin koko parvi suoraa päätä kamalaan kuoleman paikkaan, jossa, jos ajo hyvin onnistui, melkein koko metsäläisparvi sai surullisen loppunsa.

Vanhojen miesten muistannan aikana oli vielä pyydetty peuroja näin ansahankailla ja paljon saatu, mutta nyt ovat jo Kuollan-Lapinkin sydänmaista villipeurat niin hävinneet ja hävitetyt,

etteipä niiden pyynnistä juuri voi puhua. Joskus vain jokunen sattumalta tavataan ja ammutaan, ja silloin tällöin eksyy koltan porotokkaan joku metsän villi haarasarvi, mutta ihmisen lähestyessä se heti hurjana kirmaisee korpeen.

Mutta suurmetsien komeita kruunupäitä, hirviä, sörv, on vielä kyllä Kuollan-Lapissa, ja niitä koltat ahkerasti ajelevat.

Kevättalvella, suuren paaston aikana, kun lumihanget jo ovat vahvuneet sivakan kantaviksi, lähtevät koltat pitkille pyyntiretkille. Parin, kolmin, neljinkin miehin liitytään samaan seuraan ja kuusin, seitsemin poroin, eväät, metsästystarpeet ja sukset ahkioissa ajellaan pyydyspaikalta toiselle. Omilla pyyntimailla, omien kesäkautisten asuinpaikkojen ja kalastusjärvien seutuvilla kyllä pysytellään ja ajellaan kaikenlaista metsänotusta, mutta etupäässä ahdistellaan hirveä. Mutta tiukan ajon tiimellyksessä »erehdytään» monesti naapurien alueillekin, jopa naapurikylienkin erämaihin varkaisiin ja otetaan, mitä saadaan. Saaliista kyllä vanhojen oikeuskäsitteiden mukaan, kuuluisi osa erämaan omistajalle, mutta kaikessa hiljaisuudessa hiihdellään jälleen omille maille ja viedään mukana kaikki, mitä korpi on antanut.

Hylkeennahalla pohjatuilla kolloksillaan hiihdellä hivuttelee koltta kuin korpien karvainen peikko äänettömästi yli hankien, eikä vähääkään sihahda karvainen kollos, niinkuin sihahtelee koivuinen sivakka. Kun tavataan hirvenjäljet, lähdetään niitä sivakoimaan, ja yritetään yllättää otus makuusijaltaan. Ennen makuulle heittäytymistään tekee hirvi suuren kierroksen ja palaa jälkiensä lähimaille lepäämään, katse jälkiä kohden suunnattuna. Hyvin varovaisesti vaanien täytyy siis pyyntimiehen lähestyä, jos mielii saalistaan tavoittaa. Jos taas hirvi ennättää taipaleelle, ajetaan sitä takaa jälkiä seuraten, ja kun päästään lähimaille, hiihdetään sivulle ja sieltä vaanien yritellään saaliin kimppuun. Monesti satutaan yllättämään kokonainen lauma, jolloin sitä aletaan miehissä paukutella ja lennättää, ja kun lauma hajaantuu, hajaantuvat surmamiehetkin ja lähtevät kukin oman ajettavansa kintereille.

Ahkerasti koltat hirviä ajelevat ja paljon he niitä saavatkin kaadetuksi. Niinpä on Suonikylän Fofonov-ukko joskus poikineen talven kuluessa kymmeneltäkin hirveltä täljan kuoraissut.

Saaliinsa, hirvenlihat ja muut syötävät, tallettaa metsämies jäädytettyinä kesäkautisten asuinpaikkojensa aittoihin, taljat taas kuljettaa mukanaan pyyntiretkeltään palatessaan.

Milloin satutaan pyydysretkellä kohtaamaan näädänjäljet, käydään niitä seuraamaan. Koirien ahdistamana sukeltaa näätä, n i e h t, helposti kiviraunioon taikka johonkin lahokantoon tai kuusenrytöön. Silloin viritetään pitkä, parikymmensylinen näätäverkko, n i e h t-s a i m, piilopaikan ympärille, sytytetään tuli lahokantoon taikka työnnetään savuavia pökkelöitä kiviraunioon, niin että piileskelijän on pakko tulla ulos ja yrittää pakoon. Mutta siinä se kohta takertuukin verkkoon ja joutuu koirien kynsiin.

Näin hyökätään pyyntiretkellä kaiken muunkin kelvollisen metsänriistan kimppuun, milloin mitäkin tavoittaen. Karhun pesällekin pohjastutaan joskus ja silloin aloitetaan heti tappelu.

Mutta sitten keväthangilla, kun karhu on lähtenyt pesästään liikkeelle, käydään koirien kanssa siltä turkkia riistämään. Muuta koltta ei karhulta kyllä otakaan kuin karvaisen turkin vain, sillä lihat heittää hän metsään taikka tarjoaa ne Inarin lappalaiselle tai suomalaiselle. Karhunlihaa ei koltta syö. Inarilaiset kyllä syövät sitä ja tietävät, että karhunliha ei maista koltalle siksi, kun karhu on heidän heimolaisensa, — koltat ovat muka samaa sukua kuin kontiokin.

Miten lienee, mutta niin merkillinen otus karhu on, ettei sen tappoon ole suinkaan meluten mentävä. Naisväelle varsinkaan ei saa asiasta sanallakaan mainita, vaan heille sanotaan muka oltavan vain porometsälle lähdössä. Sillä jos naiset saavat miesten puuhat tietää, voi käydä niin, ettei saadakaan karhua. Taikka saattaa kontio hyökätä pyytömiesten kimppuun ja raadella heitä, jopa surmatakin. Niin kamalasti kävi eräällekin koltalle, joka akkansa tieten lähti karhumetsälle, ja akka siitä vielä hupsuuksissaan toisille kielitteli sanoen: »Minun ukkoseni meni karhuntappoon, karhuntappoon ukko hiihti.» Mutta eipä ukko karhuntaposta palannutkaan. Metsästä löydettiin sitten äijä kädet ja jalat ruhjottuina ja päänahka silmille kuoraistuna. Kuolleena oli kyllä kontiokin kaatajansa vieressä.

Susi, k u i m p p e, on lappalaisen suurin vihollinen, surkea porojen surma, joka kymmenlukuisin laumoin liikkuu talvisilla

tuntureilla, joskus kolme-, neljäkymmentäkin nälkäistä ryökälettä samassa parvessa. Kun sellainen joukko ryntää porotokkaan, tulee siinä selvää jälkeä: kymmeniä poroja kaataa se yhdellä iskulla samasta parvesta, syöksyen sitten toiseen tokkaan ja tehden taas samat tuhot. Siksi lappalainen vihaakin sutta oikein sydämensä pohjasta, ja missä ikinä hän suden kohtaa, tappaa hän sen, eikä vain säälimättä, vaan mitä suurimmalla nautinnolla ja mielihyvän tunteella. Hän ampuu sen kuin rosvon, mutta jos ei satu olemaan pyssyä, keihästää hän sen suksisauvallaan, tavoitettuaan sen vahvassa lumessa, taikka kolhii kirveellään taikka paremman puutteessa sohikoi suurella puukollaan. Venäjällä ei makseta tapporahoja sudesta, eikä lappalainen niitä kaipaakaan, vaan surmaa hän suden suuritta rahoittakin omasta halustaan. Ajamalla entisaikaan sutta enimmäkseen ahdisteltiin, mutta on sittemmin jo opittu sitä raudoilla ja myrkkysyötilläkin pyydystämään.

Ahmanloukku Tshuörve-jaurin takalistoilta.

Melkein yhtä vihattu kuin susi on ahma, k e a t k i, porojen suuri surma sekin, kalapuorien ja liha-aittojen häpeämätön rosvo. Senkin koltta säälimättä surmaa, missä vain tavoittaa metsästysretkillään taikka poroja paimennellessaan. Metsiin, jäkäläkankaille, joilla ahmat poroja vaanien liikuskelevat, laittaa lappalainen ovelia ahmanloukkuja, k e a t k i-p i ä r t t a m, rakentaen vahvan hirsilavan, metriä leveän, paria pitkän alle, ja toisen samanlaisen vielä vahvemmista hirsistä. Tämän hän virittää vipusimilla ja laukaisuvitsoilla viistoon edellisen päälle, niin että se, ahman käydessä alla olevaa syöttiä repimään, rymähtää rosvon selkään.

Kettuja, r i e m n i, yrittelee lappalainen joskus pyydystää raudoilla sekä myrkkysyöteillä, väliin taas saaden sen ampumalla-

kin. Ketunpesiä etsii ja kaivelee hän kankaiden tievoista ja ryöstää niistä poikaset. Entiseen aikaan olivat jotkut ukot pyydystelleet kettuja käpylaudoilla, r i e m n i-s a a l e s. Petäjänkannon metsäkankaalla olivat he veistäneet kaksipiikkiseksi hangoksi, pistäneet piikkiin poronkoparan, ja sitä tavoitellessa oli reporukka sukaissut etukäpälänsä hangon ahtaaseen haarukkaan ja niin jäänyt ovelampansa saaliiksi.

Ketunpyydys.

Saukkoja, t š a a r v e s, pyydetään syksyisin purojen seuduilta, josta niitä etsitään koirain avulla. Koltat virittelevät myös rautoja poluille, joita myöten saukot kulkea keikuttelevat vesiojasta toiseen taikka käyvät rantakuusen alla saalistaan syömässä ja makailemassa. Ja kärppää, p u j t i j, pyytää koltta myös raudoilla sekä puupölkystä veistetyllä liskulla. Halkaistaan vain pölkky, veistetään siihen hiukan koperoa, viritetään puolikkaat tikkujen varaan, pistetään vähän poronkuuta väliin syötiksi, ja pieni portimo pistäytyy suurustamaan ja saa surmansa.

Pienestä oravasta, u a r r e v i s t a, ei koltta paljoa välitä, ampuuhan sen sentään, kun tapaa, ja kuoraisee nahan laukkuunsa, mutta lihan heittää koiralle. Samoin jänis, n j u a m m e l, on hänestä arvoton otus, kynsikäs paltsasilmä, jonka lihasta ei ole ristityn ihmisen syötäväksi. Poikaset sitä vain ansoilla nahan takia pyydystelevät.

Mutta metsälintuja kyllä ristittykin saattaa syödä. Talvella eräretkillä niitä ammutaan, mitä vain saadaan: metsoa, koppeloa, teertä, riekkoa ja pyytä.

Mutta sitten keväällä, paraana soitimen aikana, on lappalaisella oikea linnustamiskiihko. Silloin on koltta yhtä innoissaan kuin kotkottava koppelo taikka tappelunhaluinen metso. Poroilla oikein ajetaan soidinahoille penikulmien päähän, joskus koko talon miesväellä ja koko porotokan kanssa, valitaan siellä kullekin oma vartiopaikkansa, ja sitten, kun metsänkonsertti alkaa, paukutellaan minkä ennätetään, ammutaan niin paljon kuin vain saadaan. Metsojen kukkotappelua yllytetään vielä kalkuttaen puukolla pyssynpiippua taikka koppelona kotkottamalla. Metso onkin lappalaisen parhain pyytölintu, se yksin on koltalle vain l o i t t e, lintu, mutta muilla kaikilla on omat nimensä, koppelokin on k u o h p e l.

Ovela on koltta keväthehkuisia riekkojakin, r e h p i ä, narrailemaan: hiipii vätkyttävän riekkokukon nähdessään kaatuneen lieon alle, naukuttaa siellä kuin naarasriekko, ja kun kukko juoksee liekoa myöten muka kanaansa katsomaan, koppaa lieon-alainen naukuttaja kukkoa koivista ja vääntää niskat nurin. — Talven lumilta pyytelee koltta riekkoja koivuviidakkoihin viritetyillä ansoilla.

Keväisin ampuvat koltat myöskin arkoja hanhia ja joutseniakin, t š u o n j e ja n j u h t š, kun ne ilmestyvät uiskentelemaan erämaiden ensimmäisille sulille, jokien suihin, järvien salmiin ja virtojen nivapaikkoihin. Pyssymiehet hiipivät silloin rantapensaikkoon vaanimaan ja sieltä lennättävät surman kevätvieraille.

Samoin muitakin vesilintuja, sorsaa, sotkaa, telkkää, haapanaa, meriteertä ja kuikkaa, ampuu koltta keväällä ja kesälläkin, milloin vain sattuu tavoittamaan. Ampumansa vesilinnut koltta itse syö. Joutsenen ja kuikan hän nylkee höyhentämättä ja myy nahat. Kuikannahkaa koltta toisinaan käyttää pyssyneuvojen kotelona.

Niinkuin metso on koltalle metsän »lintu», niin on sorsakin »vesilintu», t š a t t s i-l o i t t e, mutta muille vesilinnuille on hänellä omat nimensä. Niin on sotka s o a t k e, haapana n a r t, meriteeri n u r t ja kuikka t o o h t i g.

Vesilintujen, samoinkuin metsälintujenkin, munia koltta ryöstää, milloin vain m a n n e-s a j e n, »munasijan» löytää, rakenteleepa vielä ja ripustaa rannan puihin sotkalle ja telkälle onteloita pesäpönttöjä, »uuttuja», v o u h t, samanlaisia harmaita kelotorvia, joita vielä nähdään vesien rannoilla meidänkin salomaillamme. Pöntöistä koltta sitten korjaa talteensa munasarjan toisensa jälkeen, keittää ja syö suolan ja leivän kanssa, taikka paistaa niistä vehnäjauhoihin sotkien makeata m a n n e-k a a h k i a, munakakkua.

Metsänriistan nahat kaupittelee koltta Kuollaan taikka joskus Norjaankin. Samoin myy hän metsälinnut, mitä ei itse käytä

hyväkseen, sekä metsä- ja vesilintujen höyhenet, joutsenen ja kuikan nahat [1])

[1]) Ennen sotaa maksettiin Kuollassa karhunnahasta n. 15—18 ruplaa, suden 4—5 r., ketun 20—25 r., saukon 9—10 r., näädän 20—25 r., kärpän 2—3 r., oravan 10—15 kop., joutsenen 60 kop. Metsosta maksettiin Kuollassa 50 kop., koppelosta 40 kop., riekosta 20 kop. Norjassa maksettiin riekoista 1 kr. parista.

Telkän uuttu.

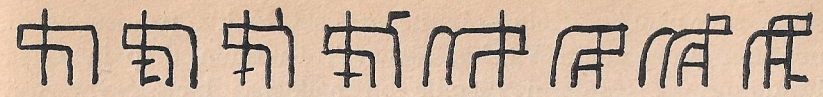

9. PORONHOIDOSTA.

Poro, lappalainen ja Lapinmaa kuuluvat aina yhteen. Ei voi käsittää Lapinmaata, jossa ei olisi lappalaista, eikä taas puhua lappalaisesta, ellei samalla puhuisi hänen porostaankin. Sillä mikä Lappi se olisi, jossa ei olisi lappalaista, ja mikä semmoinen lappalainen, jolla ei olisi poroa.

Sillä niinkuin hieta-aavikon asukas ei tulisi kameelitta toimeen paahteisella hietamerellään, niin ei lappalainenkaan menestyisi porotta talvisilla tuntureillaan. Kuten Saharan asukas matkustaa kameelillaan rannattoman aavikon halki, laskettelee lappalainenkin porollaan yli lumisten tunturien, halki aavojen valkoisten jänkien ja penikulmaisten järvenselkien.

Kesäkautensa on koltta ahkera kalamies, joka kaiket iltansa kalajärvellä rujuaa, taikka elelee Jäämeren kalastamoilla, mutta talven ajaksi hän taas muuttuu yhtä ahkeraksi poromieheksi, joka kaitsee lukuisia laumojaan jäkäläkankailla ja tekee pitkiä raitoretkiä Lapin erämaissa.

Kolttien porotokat eivät ole niin suuret kuin Ruotsin ja Norjan tunturilappalaisten monituhantiset porolaumat. Niemimaan itäisen ylänköseudun suurilla jäkäläkankailla elelee kyllä muutamia suuria poropohatoita, jotka paimentelevat tuhatlukuisia laumoja, mutta länsipuolen järvirikkaissa erämaissa asustavien poromiesten karjat on laskettava vain muutamissa kymmenissä ja sadoissa. On lännessäkin sentään joitakuita hyvinvoipia porolsäntiä. Niinpä Suonikylän suurin pororuhtinas, Olssin Pedar, Mošnikow, takavuosina kierteli 800-päisen porolaumansa kanssa aina Suomen rajoja myöten, ja nyt hänen leskensä hoitelee neljää-

sataa sarvipäätä. Kolmi- ja nelisataisia tokkia paimentelevat myöskin suurisännät, Vaiskin Mahtvei, Kuosmin Illep ja Ivtsa Feodorow, ja Huoterin Illepillä on poikiensa kanssa yhteensä viitisensataa poroa. Monella on taas sata ja parisensataa sarvekasta, mutta on sitten useita köyhiä, viidenkymmenen ja parinkymmenen omistajia, jopa joitakuita pätöisiä raukkoja, joilla on vain viisi, kuusi vaivaista hoidokkia. Parhaat ja komeimmat porokarjat Suomen rajamailla sanotaan olevan vasta mainitulla Kuosmin Illepillä sekä Oudan Kuosminilla, joka asuu kesäisin Hirvasjärvellä.[1])

Fofonovit poronetsinnässä.

Kesänsä saavat porot viettää omassa vapaudessaan niemimaan suurilla jängillä ja tuntureilla, ja kiertelevätkin ne äärettömät saloseudut ristiin ja rastiin aina Jäämeren rantoja sekä Suomen rajaseutuja myöten, monesti kulkeutuen kauas Suomen sydänmaillekin. Joillakuilla koltilla on kyllä jonkunlainen aitauksentapainen kesäjärviensä seutuvilla, jossa porotokka saa kesäisen vapaa-aikansa laidunnella. Onpa aitauksessa vielä suojaisa poroliakkakin, mihin elukat voivat paeta pahinta hellettä ja kiusallisia syöpäläisiä.

Elokuun lopulla ja syyskuun alkupuolella lähdetään erämaan laumoja etsimään kokoon, ja kestää se työ viikkomääriä, sillä

[1]) Nämä poromäärät oli koltilla ennen maailmansotaa. Nyt ei heillä enää ole niin suuria karjoja, sillä maailman suuri myllerrys on kolttienkin, niinkuin koko Lapin ja lappalaismaailman porokannan hävittänyt melkein kymmenenteen osaan entisestään, vieden monilta poromiehiltä karjan sukupuuttoon. Niinpä Kittilässä esim. oli ennen sotaa lähes 13,000 poroa, nyt tuskin paljoakaan päälle tuhannen. Nälkää ja puutetta nähtäessä on porot syöty ja myyty, vieläpä varastettukin.

kymmenin penikulmin saadaan sydänmaita sinne tänne samoilla, ennenkuin karja on koossa. Monissa miehin, mies, parikin aina talosta, lähdetään taipaleelle, mukana pyssyt ja koirat, monen viikon eväät, leipää, suolaa ja kalaa, teetä ja sokeria laukussa ja suopungit olan yli heitettyinä, vielä vahva sauva kourassa. Sillä koltalla on semmoinen usko, että jota isompaa keppiä kantaa porojen etsintäretkellä, sitä isommaksi porotokka kasvaa. Penikulmittain saadaan laukku selässä salomaita saapastaa, mutta kun tavataan ensimmäiset porohärät, maanitellaan ne lähelle, heitetään suopungilla kiinni ja sälytetään eväslaukut niiden selkään ja sonnustetaan johtohihna, l a b t š i, poron päähän; toisen pään lämsän heittää kuljettaja olkainsa ympäri ja saattelee niin poroa perässään. Antaapa johtomies toisinaan pyssynsäkin poron kannettavaksi, sitoen sen poikkipuolin poron sarviin, ja niin on elukka totutettu — ensin pyssyn pituista seivästä kannatellen — että se taitavasti ja kolhimatta kuljettelee ampuma-asetta puiden ja pensaiden välitse: kääntelee vain päätään ja kallistelee sarviaan sen mukaan kuin kulloinkin tarvitaan.

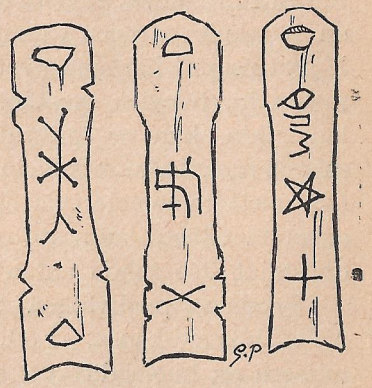

Kiellgaloita.

Jollakulla porolla on kello, k i e l l, kaulassa, ja siitä hakijat jo kuulevat ja tuntevat omansa, mutta vielä paremmin he tuntevat porot korvamerkeistä, p i e l l j i-t i e h t, saattaen jo etäältäkin sanoa, kenen poro se on. Koko seutukunnan piellji-tiehtit ovat kaikille tuttuja. Muutamilla poroilla on kaulassa korttelin pituinen puulapukka, k i e l l g a l, johon omistajan puumerkki ja risti taikka viisisoppinen on leikattu. Tällaisia käytetään vierailta ostettujen, vierailla piellji-tiehteillä varustettujen porojen merkitsemiseen.

Johtohärkien joukkoon sitten etsitään erämaasta muitakin poroja sikäli kuin löydetään, ja irtaallaan etumiehen jäljessä juoksentelevat nyt toiset sarvipäät, härät, hirvaat ja vaatimet vasoineen. Koirat ja jälkimiehet vain huolehtivat siitä, ettei yhä kasvava lauma enää pääse hajaantumaan. Monet yöt saadaan erä-

maissa viettää, maata nuotioilla koovaksen suojassa ja vartioida porotokkaa, joka yöpaikan lähellä jäkäläkankaalla lepäilee ja liikehtii.

Sitten syyskuun lopulla palataan karjojen kanssa syyspaikkojen jäkälämaille, jossa porojen erottaminen toimitetaan. Mutta monesti vielä puuttuu laumasta useita poroja, ja niitä saadaan käydä etsiskelemässä satojen virstojen päästä, Patsjoelta, Petsamosta ja Muotkasta asti, taikka taas toisaalta käsin, milloin mistäkin naapurikylien karjoista, Nuortijärveltä ja Kildinistä, jopa aina Akkalasta ja Imandran mailta. Löytyyhän sieltä aina yksi ja toinen karkulainen, milloin mistäkin tokasta, joista taas vuorostaan on joitakuita metsien vapaita kiertolaisia eksynyt etsijän karjaan. Hyvin useasti harhaantuvat kolttien porot Kuollan-Lapin niemimaata kiertelevien syrjäänien ja samojeedien tuhatpäisiin porolaumoihin, kun ne kulkeutuvat sisämaiden vuomaseuduille kesäisillä ruoanhaku-retkillään. Ja näihin karjoihin kadonneet porot ovat melkein menetettyjä, sillä vaikea on yksinäisen etsijän mennä suuresta villistä laumasta omaansa ottamaan, kun eivät lauman omistajat itse tahdo antaa mitään apua.

Syyskuun puolivälissä, Sviissenjan päivän tienoissa, alkaa poroilla kiima-aikansa, r o h k o m-a i h k, »rykimä-aika», ja poromiesten on huolehdittava, että karja on ennen sitä koossa syyspaikoilla. Sillä jos porot metsien vapaudessa pääsevät »rykimään», ovat ne niin villejä, että niitä on kovin vaikea hallita. Varsinkin hirvaat ovat silloin aivan hurjia. Tavallista voimakkaampina, kaulakin hyvin paksuksi turvonneena, kokoavat ne ympärilleen oman laumansa, härätkin samaan joukkoon, hallitsevat ja pitävät sitä ankarassa kurissa kuin itsevaltiaat isännät. Jokaisen elukan, joka yrittää laumasta poiketa, ne sarvillaan tönien ajavat takaisin. Ja jos sattuu samoille maille toinen hirvas, syntyy heti hurja tappelu, jota käydään siksi, kunnes toinen tai toinen vaivaisena lähtee pakoon taikka henkitoreissaan sortuu tantereelle. Ja voittaja jää lauman herraksi. Kamalan äkäinen on rykivä hirvas ihmisellekin, joka uskaltaa sen laumaa lähestyä. Maata möyrien kuin kiukkuinen sonni ja sarviaan heristellen se heti ampaisee kimppuun, heittää nurin ja tallaa jalkoihinsa, ellei ihminen vain ennätä pakoon. Mutta tottunut poromies ei pelkää äkäisintäkään sarvipäätä, vaan heittää sen suopunkiinsa, keikauttaa kankaaseen ja sitten pieksää

ja antaa selkään, niin että kiukkuisimmankin hirvaan täytyy lannistua.

Rykimäaikana paimennellaan poroja suurella huolella syystalon läheisyydessä. Vaatimet pidetään sidottuina, ja hirvaitakin vartioidaan; ainoastaan kaikesta välittämättömät härät saavat olla omissa valloissaan. Sitten vasta kun parin viikon huolettava aika, lokakuun alussa, Pokrovan tienoissa, on mennyt ohitse, lasketaan porot vapaammin laiduntelemaan.

Ei kuitenkaan kaikki. Monet pororaukat saavat lähdön »ikuisille laitumille». Lappalainen tarvitsee lihaa sekä syötäväksi että myytäväksi ja taljoja talvipeskeihinsä ja koipi- sekä kallonahkoja kenkiinsä ja kintaisiinsa Hienoimpien p u r k a p e s k i e n sametinpehmoiset taljat on kyllä nyljettävä jo elokuulla pikku vasoista, mutta tavallisten karkeiden p ö y k k y r i e n nahat saattaa kuoraista syys- ja lokakuulla aikaisemmistakin poroista.

Omiksi syötävikseen teurastaa koltta, milloin poron, milloin toisen, jo heti siitä lähtien kun saa karjansa syyskodalleen. Eikä yhdestä porosta isolle kolttaperheelle kovin pitkäksi aikaa olekaan pataan pantavaa. Heti kun eläin on paloiteltu, lyödään iso kattila lihaa täyteen ja sitten syödään, minkä vatsa vetää. Ja seuraavana päivänä tyhjennetään taas samanlainen lihakattila, ja niin edelleen ankara keitto joka päivä. Ja kun poro on loppuun syöty, teurastetaan toinen ja taas lihapatain ääressä kylläisinä herkutellaan. Sillä koltta on kuin »sukulaisensa» karhu tuoreen lihan makuun päästyään melkein täyttymätön.

Syyskodan lähellä on koltalla vartavastinen porojen tappotanner, tasainen kenttä jonkun petäjän juurella. Siihen hän taluttaa poron, vetäisee talutushihnan tiukalle petäjän ympäritse ja survaisee suuren puukkonsa, j o n n-n e j p i n, etujalan vieritse suoraan sydämeen, ja siihen poro paikalla keikahtaa. Pehmeäteräinen likainen puukko ei kyllä tahdo paikalla kuolettaa, vaikka sen kuinkakin syvälle sydänlihoihin sysäisi, mutta kirkas kovateräinen suurpuukko surmaa kuin ukkosennuoli. Heti kun poro on kuollut, se nyljetään ja paloitellaan. Sisään, rintaonteloon valunut veri otetaan talteen. Poron rapamaha käännetään nurin ja puhdistetaan, ja siihen ammennetaan kauhalla veri ja mahan suuaukko kuraistaan kiinni. Tämmöisiä verimahoja, v ö r r-

t š o v j e, säilyttää lappalainen jäädytettyinä taikka kuivattuina talven varaksi.

Poron koipea ei koltta katkaise kantanivelestä, vaan vasta ruumiin läheltä polvitaipeesta, sillä tavoin kun saa jalkajänteistä pitempiä suonirihman aineksia. Syksyllä tapettujen koivet talletetaan semmoisinaan aittaan Sitten vasta talven joutilaana aikana ne nyljetään, kiskotaan niistä jänteet ja lihat.

Vasta talvikelien tultua alkaa kauppaporojen teurastus. Suuren porolauman isäntä saattaa silloin samalla kertaa taluttaa tappopaikalle surmapetäjän juurelle kymmenkunnankin poroa, toisen toisensa jälkeen. Myytäviksi aiotut porot surmaa kekseliäs koltta niskaan pistämällä, sillä silloin ei veri valu rintaonteloon, vaan jää suureksi osaksi lihaan antamaan sille lisäpainoa. Ja lihavien syysporojen kämmenen leveyden paksuisesta selkärasvasta viiltää perso koltta pitkin selkäkappaleiden reunoja paksut suikaleet omaan kattilaansa, ennenkuin vie ja myy lihat Kuollan ryssille. Norjalaista ei kyllä näin saata pettää, sillä hän ostaa poronlihoja vain paloittelemattomina »kruppeina».[1])

Entiseen aikaan poroja myös lypsettiin syksyllä, kun ne oli kesälaitumilta kerätty, sekä kesälläkin, jos porokarjalla oli kesätalon läheisyydessä oma aitauksensa ja poroliakkansa. Pahkasta koverrettuihin, varrellisiin pyöreihin lypsinkuppeihin, p a t t š e m n ä p p e i h i n, taikka tuohesta taivutettuihin varsiniekka p o a r t t e i h i n vedeltiin vaatimista toisensa jälkeen pieni maitotilkkanen kustakin, ja maidosta tehtiin juustoja taikka tallennettiin sitä talven varaksi jäädytettynä poronmahoissa. Viime aikoina on porojen lypsäminen jo jäänyt vähemmälle; jotkut Suonikylän koltat ovat sitä vielä vähin toimittaneet. Pahkaiset komeat lypsinastiatkin ovat jo monelta joutuneet hukkaan.

Syksyllä toimittaa lappalainen hirvaiden kuohitsemisen eli puremisen, k a a t s k e m i s e n, ja tekee sen hyvin alkuperäisellä tavalla. Ei hän tarvitse siihen teräviä puukkoja eikä tulisia rautoja, ei mitään tervoja ja rasvoja, eikä kuoharin loitsuja, keikauttaa vain hirvaan kentälle ja yksinkertaisesti hampaillaan pureskellen toimittaa koko tehtävän, niin ettei synny vähäisintäkään verihaavaa, karvoja vain saa kuohari tuon tuostakin suustaan syljeskellä. Ja lappalaiset väittävät puremismenetelmäänsä kaikkein parhaimmaksi keinoksi kylmässä pakkasen maassa.

[1]) Poronlihasta maksettiin Norjassa ennen sotaa 40—50 äyriä kg:sta. Taljoista saatiin Kuollassa 5 rupl. parista, s. o. härän ja vaatimen taljasta.

Puremistoimituksella on villistä rajusta hirvaasta saatu lauhkea porohärkä, j i e r k k i.

Porohärät ovat porokarjojen työmuurahaisia, joiden täytyy toimittaa kaikki raskaat ajotyöt. Silloin kun muut porot saavat metsissä talvikautensa kuljeskella ruoan etsinnässä, täytyy härkien myötäänsä olla kiskomassa raskaita ahkioita milloin milläkin suunnalla. Heti kun syystalven lumilla päästään ahkioilla ajelemaan, alkaa porohärkien ankara työaika. Pitkiä viikottaisia retkiä tekevät koltat yli tunturien Jäämeren rannoille, milloin Kuollaan, milloin Petsamoon taikka Norjaan. Omia lapintavaroitaan he vievät myytäviksi ja tuovat palatessaan leipäaineita sekä muita talontarpeita. Norjasta, Kirkkoniemestä, Patsjoen suulta, tuovat he taas palatessaan tavaroita Inarin kauppamiehille sekä tukkiyhtiöille.[1]) Samoilla härillä ei kyllä monta tällaista pitkää Jäämeren retkeä tehdä; Norjan-Inarin matkallakin Suonikylän pororaito saa taivaltaa 400—500 virstaa. Parisen tämmöistä suurtaivalta kun talvessa tekee, on siinä jo yksille porohärille tarpeeksi.

Leveillä raitoahkioilla, r a i d u-k e r r i s, koltta kuljettaa kuormansa, parikymmentäkin härkää kollostettuina peräkkäin samaan pitkään raitoon, perimpänä vielä muutamia varahärkiä tyhjillään astumassa. Hiljalleen jutaa kuormitettu raito eteenpäin, edellä mies hiihtämässä taikka ajamassa, perässä toinen pitämässä silmällä, että kaikki kulkee mukana. Sillä monesti käy niin, että jonkun jälkiporon ahkio sattuu tarttumaan puuhun tai kantoon, ja silloin käy vetäjälle pian hullusti, ellei raitoa pysähdytetä: etupää kun yhä kiskoo, saattaa poro helposti kiristyä kuoliaaksi. Taikka sattuu joku pororaiska kesken matkaa uupumaan, jolloin sille käy, ellei perämies ole huolehtimassa, yhtä kehnosti: se kaatuu ja laahautuu pitkällään mukana ja hirttyy, kun edellä kulkijat vain vetävät. Hirttynyttä, tukehtunutta poroa koettaa koltta saada henkiin siten, että työntää peukalonsa poron peräsuoleen

[1]) Ennen sotaa maksettiin raitoahkion kuormasta Kirkkoniemestä Inariin n. 5 kr.

ja sitten panee toimeen tekohengityksen, poron vatsaa ja kylkiä koko painollaan runnoen ja rutistellen; niin hän useasti saakin poron palautetuksi henkiin. Jos taas henki ei palaudu, nylkee koltta poron ja myy lihat norjalaiselle taikka ryssälle hyvästä hinnasta ja hyvänä lihana. — Samoin kaupittelee lappalainen suden tappaman poron raadon sekä semmoisen poron, jonka »nuoli» on iskenyt.

Keveämpiä matkoja, jolloin ei kuormaa tarvitse kuljettaa, tekee koltta komeammalla, selkänojaisella ajoahkiolla, v u e i j i m-k e r r i k s e l l ä, jossa saattaa mukavasti poronnahkoihin kääriytyneenä istua.

Mutta syrjääneiltä on koltta viimeaikoina oppinut uuden ajotavan: p o r o v a l j a-k o l l a j a s a a n i l l a ajamisen.

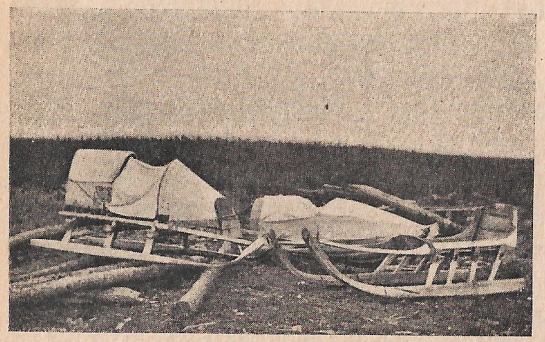

Saanipulkka, ahkiopulkka ja saani.

Siitä on jo kohta kolmekymmentä vuotta, kun tämä merkillinen kulkutapa nähtiin ensi kerran Suonikylässä. Tuli sinne asumaan muuan kolttapoika, joka oli ollut renkinä eräällä iizesmkiläisellä Muotkassa, ja hänen luonaan oppinut porovaljakolla ajamaan. Poika näytti heti Suonikylän ukoille ihmeeillsen taitonsa: valjasti opetetun härkänsä rinnalle kaksi kylänmiesten poroa ja sitten komeasti ajella laukotteli sinne tänne kylän ympärillä, pitkällä sauvalla ohjaillen ja sohikoiden ajokkaitaan. Koko kylä katsoi kummissaan tätä merkillistä menoa, joka oli kuin suuri ilmestys heidän erämaassaan. Pian ruvettiin itsekin uutta kummaa opettelemaan.

Nyt on koltta valjakolla-ajamisen taidossa melkein yhtä suuri mestari kuin itse iizemskiläinenkin. Korkeakaplaisen pitkän syrjääniläiskelkan eteen valjastaa hän joko t r o i k a n, kolme poroa, taikka t š i t v e r k a n, neljä, viisi poroa, jopa joskus t š e t j o i k i n k i n, kuusikin härkää rinnakkain, toinen toiseensa selkävyöstä

sonnustettuina. Länkien sijasta on poroilla pehmeästä nahasta ommeltu, heinillä täytetty länkivyö, k e ä s a s, joka on pujotettu kainaloitse — ei länkien tapaan kaulaan, kuten ahkiolla ajettaessa — ja josta käy karvaisesta lehmännahasta leikattu vetohihna, k o a r a z, saaniin. Selässä rinnan ympäritse on komea leveä selkävyö, joka on länkivyöhön kiinnitetty niinikään komeasti kirjaillulla niskavyöllä. Vasemmalla puolella on valjakon johtohärkä, a a n g-p i e l-j i e r k k i, hankapuolenhärkä, toisista hiukan etukynnessä. Sen vasemmalla kyljellä, selkävyöhön ja länkiin napitettuna, päitsiin kiinnitettynä, käy ajajan ohjaushihna, v u o j i m-l a b t š i. Muilla ajokkailla ei ole ohjaushihnaa, sillä vain johtohärkää tarvitsee ohjata, ja se taas hoitaa muut ajokkaat: vasemmalle poiketen vetäisee se toiset mukanaan, oikealle käännyttäessä tönäisee se toisia, niin että niiden täytyy syrjäytyä, vaikkapa umpihankeenkin, kun vain ajaja ja johtohärkä ovat sitä mieltä. Ajajalla on kädessä oppi-isiensä tapaan pitkä, luunuppinen ajosauva, h ä ä r i, jolla hän valjakkoaan sekä ohjaa että hoputtaa, milloin viittoen, milloin uhkaavasti heristellen, milloin taas sarviin kalauttaen taikka takapuoleen tönäisten. Varsinkin valjakkoa opetettaessa survaistaan sauvalla tuon tuostakin ja sarviin kalautellaan.

Porovaljakollaan ajelee koltta — ainakin Suonikylän ja Nuortijärven koltta — enemmän vain huvikseen, pitkät raitoretkensä ja rahdinajonsa hän vieläkin suorittaa ahkioilla. Toisinaan vain näkee raidon johtomiehen ajavan edellä saanivaljakolla. Mutta matkatessaan naapurikylään kesteihin taikka toisella eräjärvellä elelevää toveriaan tervehtimään taikka Kuollaan tai Petsamoon viinanhakuretkelle, laukottaa koltta valjakollaan. Ylpeänä ja itsetietoisena istuen pitkän saaninsa perässä, komeissa peskeissä ja korvalakeissa, hän hurjasti lennättää halki erämaiden, aukeiden aapojen, läpi metsienkin, niin että kova ryske ja rytinä vain kuuluu. Ja niin ovat porot tottuneet, etteivät metsiä laukotettaessakaan mene niin tiheään ryteikköön, mistä eivät pääsisi lävitse. Täyttä vauhtia päästelee ajaja kyläkujasillaankin ja pyöräyttelee äkkimutkia ja kiepauksia monilukuisten rakennusten, aittojen ja hökkelien välitse, nurkitse ja ympäritse.

Mahtaillen näyttelee koltta komeata porovaljakkoaan ja ylpeätä ajotapaansa Inarin lappalaisellekin, kohdellen häntä hiukan

halveksienkin, koska hän ei näin suurenmoisesti osaa porojaan käytellä.

Härkien näin ollessa ankarissa ajotöissä saavat toiset porot juoksennella vapaina talvisilla laitumilla. Suurissa tokissa kunkin porot eri paikoissa jäkäläisillä kankailla kuljeskelevat ruokaansa etsiskellen ja etäytyvät usein penikulmien päähän talvikylästä, viisin, kuusinkin penikulmin suurimmat porolaumat. Käyvätpä Mošnikovien ja Fofonovien karjat aina Suomen rajamailla asti. Omin päinsä saavat porotokat metsissä liikuskella. Ja kun on rauhanaika, r a u h-a i k k, etteivät metsien suuret susilaumat poroja ahdistele, niin silloin tällöin vain, viikon parin päästä, käydään kotoa karjaa katsastamassa. Porolla ajetaan parissa miehin laidunkankaalle ja katsotaan, että kaikki ovat tallella, ja palataan taas saman tien takaisin. Mutta jos rauha rikkoutuu, ja metsän harmaaturkkiset rumahiset ilmestyvät seutukunnalle tuhotöitään tekemään, silloin ei sovi kallista metsäneloa jättää katsijatta. Silloin seuraavat paimenet koirineen porotokkaa erämaissa, hiihtelevät ympäri, huutelevat, hoilottavat ja joikaavat pitääkseen rosvolaumaa loitommalla. Eikä öisinkään joudeta istuskelemaan nuotiolla. Silloin juuri, pimeässä pakkasessa, nälkäinen susilauma ympäristöillä ulvoen retkeilee, ja nälkäiset pirunsilmät killistelevät pensaikoista ja kivien takaa. Kamaloilla pyryilmoilla, oikeilla »sudenilmoilla», metsänrosvot tekevät suurimmat tuhotyönsä. Silloin saattaa yksinäisiä poroja helposti eksyä laumasta, ja heti ovat syrjässä vaanivat hukat harhautuneen kimpussa.

Pahoin käy poroille myös silloin, kun syksyllä suveaa ja jäätää ohuen lumen, niin ettei poro voi koparoida jäkälää esiin. Silloin kuolee poroja paljon nälkään. Yhtä hullusti käy myöskin, jos keväällä tekee niin kovat hanget, ettei poro jaksa niitä puhkaista. Joukoittain silloinkin poroja kuolee nälkään, vieläpä kesälläkin, kun ne nälkiintyneinä joutuvat syöpäläisten kiusattaviksi.

Keväällä kun maa alkaa mennä pälviin, ja koltta karjoineen asustaa kevätpaikoilla, on porovaatimilla poikimisaikansa. Silloin poroja hoidellaan kevättalon läheisyydessä pälvisellä jängällä, vaatimet tavallisesti eri paikassa nuoralla puuhun lieattuina, kunnes ovat vasoneet. Mutta sitten ne pikkuvasoineen lasketaan kesäiseen vapauteensa, ja samoin porohärätkin, joilta jo aikaisemmin on

loppunut raskas talven raadanta. Muutamat koltat saattelevat koko karjansa tuntureille saakka, mutta toiset antavat niiden mennä omia menojaan. Ennen vapauteen laskemista on vastasyntyneet vasat merkittävä, etteivät jäisi »peurakorviksi» ja joutuisi alttiiksi vieraan merkinnälle.

Jos on poroilla talvella vastuksensa, niin on niillä kiusansa kesälläkin, vaikka saavatkin vapaina erämaissa kuljeskella minne mieli viepi. Syöpäläiset ovat silloin niiden pahimpia vihollisia. Ja niitä on porojen mailla enemmän kuin kylliksi. Jo juhannuksesta alkaen, ja varsinkin heinäkuun polttavilla helteillä, on koko Lapinmaa kuin syöpäläisillä täytetty. Silloin pahimman »räkän» aikana ilmassa ihan kuhisee kaikenkaltaista purevaa ja pistävää pientä pirua, turhannäköisestä, mutta sisukkaasta inisevästä sääskestä suureen pörisevään paarmaan asti. Ja missä tahansa ja mitä ikinä ne elävää olentoa tapaavat, niin armotta ne käyvät heti kimppuun, kaikkein kiukkuisimmin suojaisissa järvien rantalehdoissa sekä helteisissä metsissä jänkien reunoilla. Sakeana, surisevana pilvenä ne ympäröivät uhrinsa ja pitävät sitä helvetillisessä piinassa. Ei ole poroillakaan silloin muuta neuvoa kuin juosta korkeille tuntureille, joissa viileä tuuli ajaa kiusanhenget pois, taikka ahtautua pahimmaksi ajaksi poroliakan suojaan, jos semmoista sattuu lähimailla olemaan. Eikä Lapin syöpäläisille tahdo loppuakaan tulla: kun sääskien päivät päättyvät, alkaa pienien mäkäräisten vuoro, ja kun ne taas ovat aikansa ilkeilleet, tulevat vielä pienemmät polttiaiset, »savulinnut», kuten lappalainen sanoo. Ja paarmoja on ainakin kolmea lajia: isoja pörisevii paholaisia, pienempiä kiukkuisia poropaarmoja ja pieniä harmaita suppupaarmoja. Ja poroille ovat kaikkein kiusallisimpia poropaarmat eli kurmupaarmat[1]), joita porot kaikkein kovimmin pelkäävätkin, väliin ihan villeinä laukaten niitä pakoon. Ja syytä on pelätäkin. Sillä paarmat pistelevät muniansa porojen nahkaan ja karvoihin, ja itseään nuoleksiessaan saa poro niitä suuhunsa ja vatsaansa. Siellä ne kehittyvät ilkeiksi madoiksi ja vähitellen kulkeutuvat ihon pinnalle, josta ne keväällä joukoittain, suurina kamalina kurmutoukkina, u u r m e i n a, puskeutuvat nahan

---

[1]) Oik. saivartajia l. kiiliäisiä.

lävitse ulos ja putoavat maahan. Ja tulevat ne ilmoille suunkin kautta, koskapa poro toisinaan köhiessään yskäisee kokonaisen kasan ilkeitä toukkia hangelle.[1]) Tavatonta tuskaa tuottavat kurmut poroille, pitäen niitä laihoina ja kurjannäköisinä; lamppuöljyllä ja viinalla koettavat koltat valella porojen nahkaa ja sillä tavoin kiusantekijöitä ahdistella.

Kuten tunnettua, antaa lappalainen poroille omat nimityksensä eri ikäkausien ja sukupuolen mukaan. Ensikesäisenä, emon jäljessä laukkaajana, on pikku poro vain vasa, v u a s s, sukupuoleen katsomatta, mutta toiskesäisenä on sillä jo eri nimet: urosporo on o o r e h k ja naarasporo v u e n n i l. Kolmantena kesänä on urosporo v u e i r e s ja naaras v u e n n i l a i, sitten neljäntenä k o o d d a s ja a a l d u. Naarasporo on sen jälkeen edelleenkin vain aaldu, mutta viisikesäinen uros on k o e s k a s; sitten siitä tulee n o m m o-l o p p, nimiloppu. Nuorta naarasporoa sanotaan myös vaatimeksi, v a a t t s i m, ja purematon uros on s ö r v e s, hirvas, purtu taas j i e r k k i, härkä. Mahoporoa, joka ei ole koskaan vasonut, sanotaan s t a i n i k i k s i, ja se on tavattoman raju ajoporo. Nämä nimitykset kyllä paljon vaihtelevat lapin eri murteissa, mutta pääpiirteissään ne ovat samankaltaisia koko lappalaisalueella.

Sitten on vielä ainakin ajohärillä omat erikoisnimensä, joilla ne muista eroitetaan. Semmoisia porojen kolttalaisnimiä kuulemme lukemattomia. Väreistä saatuja on esim. T š ä h p s k o s, musta, T š u o y j i k o s, sinikko, V i e l k i j, valkko, ja P u j t i j, valkea kuin kärppä; vielä U h t s-v i e l k i j, pikkuvalkko, K o d d i-v i e l k i j, peuravalkko, R u s s-v i e l k i j, ruskeahko, ryssänvalkko ja R i s t-k a l l u-v i e l k i j, ristipäävalkko. Sitten on semmoisia nimiä kuin P o i l m-k a a l t t s i j, nilkkahousu, karvat ulottuvat nilkkoihin, ja M o o h t š e d-p i e t s k a, komeapeski, sekä K i r j i-k a l l u, kirjokallo, K i r j i-t š a i l m, kirjosilmä, ja K a l p-n j o n, pilkkanokka. Sarvien muodosta saadaan taas nimiä: H a r r i-t š u a r v, haarasarvi. M o i l h k e-t š u a r v, mutkasarvi, ja K o o m e h k, sarvet eteenpäin kaarella. Luonteenominaisuudesta otettuja nimiä on esim. L a a š k h a n, laiska, P a a i š t e d, paistettu, laiska, P a a s s n i k, paha, kiukkuinen,

[1]) Suusta syöksyvät toukat ovat toisen saivartajan, nenäsaivartajan toukkia.

vielä J i e n n-p a a r n e, äidinpoika, aina emonsa lähellä oleva, sekä A a h k-p a a r n e, akanpoika, emonsa kintereillä pysyttelevä ja J i e n n-j i e r k k i, äidinhärkä. Vielä kuulemme nimiä U h t s-s a m u j e d, pikku-samojeedi, vasana samojeedeilta saatu — »samujeediksi» sanotaan myös tummaa komeaa poroa —, sekä K a a r n a s-k a a t s k i k, korpin-purema, jota on korppi vasana purrut.

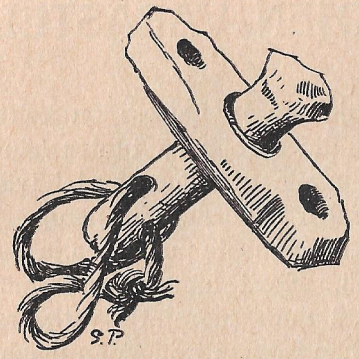

Poronvaljaiden skiergu.

Kolttain, Gaurilovien, kiellgal-merkkejä.

10. POROJEN VARASTELEMINEN.

Koko Perä-Pohjolassa ja Lapissa on koltta hyvin huonossa huudossa, koko koillinen rajamaa tuntee hänet kavalaksi poronvarkaaksi, joka niinkuin nälkäinen susi hiiviskelee rajaseutujen erämaissa vaaniskellen suomalaisten poroja, ja sitten niinkuin viekas kettu tassuttelee omalle puolelleen ja esiintyy koko asiasta aivan tietämätönnä. Eivät häntä peloita mitkään lait eikä asetukset, eivät pidätä mitkään rajat eivätkä raja-aidat. Syksyn pimeöissä saattaa hän raastaa raja-aidan maahan ja aukosta ajaa kokonaisen lauman omille sydänmailleen ja sitten sen siellä sutena teurastaa ja käyttää nahat ja lihat omiksi hyvikseen. Jo elokuulla hän kyyristellen kuljeskelee Suomen porotokkien kintereillä ja ammuskelee pikku vasoja ja nylkee niiden pehmeät taljat peskinahoikseen.

Siksipä Perä-Pohjolan ja Lapin rajaseutujen poromies vihaakin kolttaa, vihaa miltei vielä enemmän kuin sutta, suurta porojen surmaa. On vihannut jo ikimuistoisista ajoista asti.

Mutta koltta on ovela kettu, joka monta kertaa sukkelasti pettää perä-pohjolaisen poromiehen. Niinkuin petti kerrankin. Ajaa kolttaukko pitkässä raidossa rahtikuormia Suomen puolen kauppiaille ja palaa taas muutaman päivän kuluttua samaa talvitietä takaisin tavarakuormineen. Siellä rajalla, poropirtillä, asustelee suomalaisia poromiehiä. Niiden kanssa haastellaan, ryypätäänkin ryssänviinoja ja haukuskellaan tunnettuja kolttalaisia poronvarkaita, ja poromiehet avaavat ja sulkevat rajaveräjän, jotta äijän-raato pääsee raitoineen kulkemaan. Mutta kun koltta ehtii oman puolensa piiloihin, päästää hän miehineen rehevän naurun.

Olisivatpa poromiehet älynneet mennä penkomaan ahkioita, niin jopa olisivat löytäneet sieltä omia härkiään louteitten alle nuoritettuina. Miksikäs oli poromiesten tokka juuri yötulilla oltaessa sattunut tulemaan lähiseudulle? Eihän koltta voinut vastustaa vanhaa vertansa ja haluansa kolkata muutamia härkiä kuoliaiksi, kalauttaa sarvet pois ja sitten semmoisinaan kätkeä ahkioihinsa louteen alle.

Muttaa saattaa viekkaan koltan väliin käydä nolostikin. Olivatpa he kerran koko joukolla ajaneet ison tokan Ponku-Matin poroja omalle maalleen, sitoneet kiinni ja heittäytyneet nuotiolle nukkumaan. Mutta Ponku olikin sattunut juuri olemaan miehineen liikkeellä, oli ajanut jälkiä myöten ja hiipinyt nukkuvien korpirosvojen yötulille, leikannut hihnat poikki ja kuljettanut varastetut porot takaisin omaan karjaansa. Aamulla, kun poronvarkaat olivat heränneet, olivat he kovin kummissaan ja noloina katselleet, kun poroista ei ollut muuta kuin hihnanpätkät jäljellä.

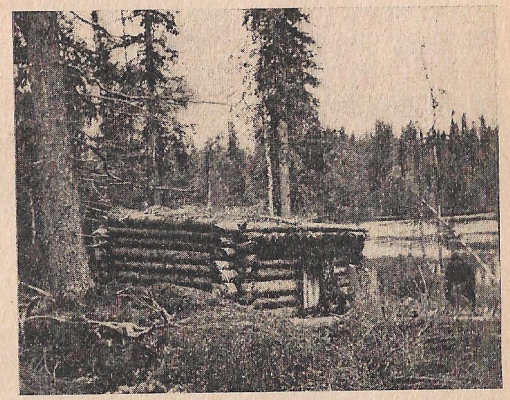

Metsäpirtti Suomesta, Kuollan Lapin rajamailta.

Mutta eivät Suomen poromiehet aina näin helposti saa varastettuja elukoitaan takaisin. Koltta voi ne varsin hyvin kätkeä omiin kiveliöihinsä niin visusti, etteivät ole suinkaan etsijäin käsitettävissä. Niinkuin teki muuan Nuortin ukko, jonka jäljille suomalaiset pääsivät. Ei löytynyt poroja eikä porojen taljoja mistään, eikä ukkokaan ilmaissut, vaikka häntä kuinka olisi kiusattu, puristeltu ja pieksetty, kielsi vain koskaan kuulleensakaan, että Suomen miehiltä olisi poroja kähvelletty. Mutta silloin poromiehet hakkasivat järveen kaksi avantoa, pujottivat suopungin avannosta toiseen, ja sitoivat sen pään koltan kainaloihin ja uhkasivat uittaa äijän jään alatse, ellei hän paikalla tunnusta, mihin on varastamansa porot kätkenyt. Mutta niin oli koltta itsepintainen, että vasta sitten, kun jo oli aivan avantoon menossa, kontallaan kolkon reiän reunalla, avasi suunsa ja ilmaisi kätköpaikkansa.

Vielä kehnommin käy toisinaan erämaan rosvojen. Suomen poromiehet eivät aina tyytyneet vain siihen, että saivat poronsa takaisin. Ikuiset kiusat ja harmit ja monet kymmenet kadonneet härät, vasat ja vaatimet saattoivat porojen omistajat useasti verisiin kostontöihin. Hyvin helposti voivat he ampua sydänmaan kiveliöissä kohtaamansa kolttaukon, aivan kuin olisivat ampuneet poroja vaaniskelevan suden taikka muun petoeläimen. Ja sinne rannattomiin erämaihin hävisi ikiteilleen koltta. Monta tarinaa ja monta kaameaa juttua kuulee kerrottavan, kuinka kiukustuneet poromiehet ovat lukeneet koltille kovaa korpilakia ja hukuttaneet poronrosvon korpeen kokonaan jäljettömiin.

Niin hävisi jäljettömiin Työrhem-äijäkin ollessaan pyytöretkillään Suomen rajamailla ja hiiviskellessään siellä suomalaisten porotokkia paimentelemassa. Kun ukko lepäili nuotion ääressä, koovaksen suojassa yötulillaan, yllättivät poromiehet hänet ja tekivät, minkä tekivät. Ei ole korpi kertonut, mitä nuotiolla tapahtui. Äijän koovaksen, sammuneen nuotion, keittokattilan sammuneella nuotiolla ja kattilassa tukon äijän hiuksia vain myöhemmin toiset koltat löysivät. Ja tunturilta löydettiin ukon toinen kinnas. Muun kaiken korpi kätki.

Mutta niin kokonaan ei korpi kätkenyt erästä toista kolttaukkoa, jonka suomalaiset poromiehet eräretkillä niinikään yllättivät ja hänen kanssaan oikein korven kävijäin tavalla menettelivät: nuorittivat ukon hänen omalla suopungillaan selin suureen petäjään, pannen kouraan paistetun poronkoiven ja sitoen käden koukkuun, niin että poronkoipi kasvoja tapaili. Siihen he sitten heittivät äijäraiskan äänettömän korven katseltavaksi ja kuunneltavaksi, kun hän hätähuutojaan luikaili. Mutta niin kauhistui kaikenlaisia asioita näkemään tottunut korpikin tätä tekoa, että vuosien kuluttua toi tapahtuman ilmi: löydettiin kerran petäjään sidottu luuranko, joka surkeasti irvistellen näytti vieläkin haluavan hampain tarttua poron koparaluuhun, jota koukistetulla luisella kourallaan piteli naamansa edessä.

Tämmöisiä tarinoita tietää korpi kertoa, vaikkahan ei kaikkia kerrokaan. Monet ottelut ja temmellykset on se vain yksin nähnyt, ja monista synkistä tapahtumista se äänetönnä vaikenee. Miespolvien katkeruuksia, vuosisatojen vihoja on siellä purettu, isienaikaisia kohluja kostettu.

Mutta eivät koltat silti ole vanhaa tapaansa heittäneet.

Siksipä onkin viime vuosikymmeninä rakennettu rajalle pitkä ja vahva poroaita, joka satojen kilometrien pituisena kulkee pitkin suuria selkosia Kuusamon ja Kuolajärven rajamailta aina Inariin ja Norjan rajaan saakka. Aita estää Suomen poromiesten tokkia omin lupinsa menemästä Koltan puolelle hukkumaan, ja samalla se on rajantakaisille poronvarkaille ainakin jonkunlaisena kiusana, kun he suomalaisten porotokkien paimenina tahtovat ajella laumoja rajan yli.

Vaikka eiväthän kyllä aidatkaan estä, kun vanha veri sattuu oikein voimakkaana koltan kohtaamaan. Silloin kun se henki tulee päälle, täytyy koltan kolkata porohärkä vaikkapa oman naapurin tokasta.

Niinkuin ei koltta sitäkin tekisi!

Sillä kun on oikein mestari, niin se mestaroi itse varkaankin. Ja senkin saattaa koltta kyllä tehdä, kuten on monesti nähty.

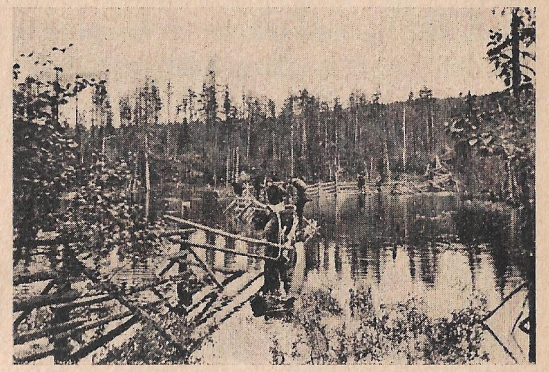

Suomen ja Venäjän välistä poroaitaa rajalta Wouviojoelta.

Niinkuin silloinkin kun Evvankan Jaahk kähvelsi rajan ylitse Suomen puolelta joukon poroja ja kätki ne omiin piiloihinsa sydänmaille kiekeröön, kiinnittäen puihin, etteivät pääsisi karkuun. »Sittenpähän käyn perimässä kun joudun.» Mutta piilon sattuikin keksimään kaikki nuuskiva Rohvima-ukko, varasti ja kuljetti elukat omien korpiensa kätköihin. Kun sitten Evvankan Jaahk tuli omiansa korjaamaan, löysikin hän vain tyhjän kiekerön, mutta arvasi heti, ettei sitä kukaan muu ole voinut keksiä kuin Rohviman roisto. Ja meni ja etsi Rohviman piiloisen kiekerön, kuljetti porot jälleen omiin hoteisiinsa ja teurasti joka sorkan, jotta sittenpähän ainakaan eivät enää ole Rohviman saatavissa.

Joskus saattaa koltta kähveltää poron melkeinpä omistajansa nenän edestä, kuten kerran Petsamon matkalla tapahtui. Oli

neljä Suonikylän ukkoa raitoretkellä ja kovassa pyryilmassa yöpyivät he korpeen. Pistäysi siinä iltasella muuan ukko vähän etemmäksi katsastamaan porojansa. Toisetpa sillä aikaa keikauttivat äijän lihavimman ajohärän, kuoraisivat nahan selästä ja paloittelivat lihat pataan; nahan he kätkivät ahkioonsa, sorkat ja kallon korvineen, sarvineen, työnsivät he suureen nuotioon. Ukon palattua takaisin yhdessä sitten hyvällä lihakeitolla herkuteltiin. Aamulla äijä kyllä, kun ei härkää mistään löytynyt, ihmetteli, mihin kummaan se on saattanut joutua. Ja kummastelivat sitä kovin toisetkin.

Elokuulla, jolloin on paras purkapeskien hankinta-aika, kiertelevät monet koltat pitkin selkosia ja tuntureita, missä porotokat liikehtivät, ja ammuskelevat vasoja nylkien ne peskitaljoikseen. Eivätkä miehet suinkaan aina katso, kenen vasan he keikauttavat, sillä vasa kuin vasa, kunhan vain hyvän peskinahan siitä saa. Nahka vain kuoraistaan ja raato heitetään metsään taikka kuopataan maahan. Satoja vasoja saattavat samat miehet yksillä matkoilla ammuskella, ja monet koltat kadottavat kymmeniä vasoja kesän kuluessa. Varsin helposti joutuvat »hukkaan» porot ja vasat semmoiselta henkilöltä ja perhekunnalta, joka ei itse oikein hyvin kykene karjastaan huolehtimaan. Huoteri-ukollakin Tšuörve-jaurilla oli ennen viidettäsataa poroa, mutta kun äijä sitten kuoli, jäi koko karja lesken ja lapsipahaisten huonoon hoitoon. Ja niin huono oli hoito, että muutamassa vuodessa tokka hupeni — yhteen ainoaan häränkantturaan. Hyvät naapurit ja kylänmiehet olivat sekä kesällä että talvella poron toisensa jälkeen korjanneet.

Ei osaa lappalainen antaa porolaumoille oikein täyden omistusoikeuden arvoa, niinkuin muulle naapurin omaisuudelle. Porot kun laukkoilevat metsien vapaudessa melkein puolivilleinä kesäkautensa, ovat ne miltei kuin yhteistä omaisuutta, kuten metsäpeurat, ketut, saarvat ja muut metsän eläimet. Siksi ei hänestä niin kovin suuri ilkiteko olekaan, jos silloin tällöin jonkun metsässä kohtaamansa porohärän, vasan taikka vaatimen, nuijaisikin, vaikkapa se olisikin vierailla piellji-tiehteillä merkitty.

Suomen porojen alituisena kähveltäjänä ja Suomen poromiesten monesti takaa-ajamana ja ahdistamana on erämaan järvillä yksinään asusteleva koltta käynyt kovin araksi ja pelkuriksi kaikkia vieraita kävijöitä kohtaan. Niin tapahtuu monesti, että kun vieras saapuu salojärven taakse venettä huhuilemaan, ei kolttatalosta kukaan uskalla lähteä ehättämään, ja kun vieras viimein järven kierrettyään saapuu talolle, tapaakin hän sen autiona. Koko talonväki on kaapaissut metsien piiloihin. Joku uskalikko saattaa kyllä jostakin salaisesta komerosta vieraita silmällä pitäen killistellä.

Ja lieneepä tämä kolttain arkuus ja pelkuruus osaksi kaukaisempaakin perua — muistoja muinaisista verotuskäynneistä, tšuudilaisvainoista ja Vesaisen ryöstöretkistä.

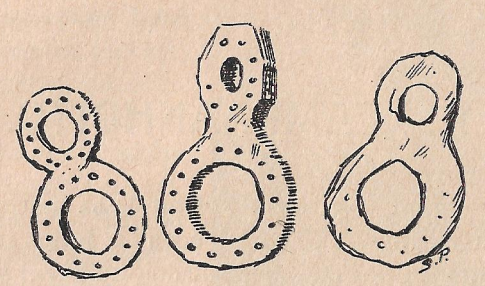

Suopungin varvuja.

11. LAMPAANHOITO.

Paitsi poroja on jokaisessa kolttatalossa kotieläiminä vielä lampaitakin, s a u t s o j a eli l a b b e k s i a, jotka, niinkuin muutkin koltat, erämaan ikuisina kiertolaisina kulkevat asuntopaikalta toiselle, talvikelillä poron ahkiossa ajellen, kesällä taas muun muuttoväen joukossa metsäpolkuja kapistellen taikka veneellä matkaten järvien ylitse. Kepeäjalkaisina metsäpolkujen juoksijoina voivat ne helposti seurata muuttavaa joukkoa samoinkuin pienet kolttapojat ja tyttäretkin, ja veneissä sekä ahkioissa ne kuljetetaan kuten muutkin perheen jäsenet. Kolme, neljä lammasta voidaan aina yhteen ahkioon peitellä.

Hyvässä talossa saattaa lampaita olla kymmenkunta, viisi-, kuusitoista, jopa parikymmentäkin karitsojen kanssa, mutta pikkutalossa on vain viisi, kuusi villanantajaa, jopa joskus ainoastaan pari vain.

Kevät-, kesä- ja syksypaikoilla asuttaessa saavat lampaat juoksennella vapaina talon ympäristössä järven rantakentältä ruokaansa etsiskellen. Kauemmaksi kotipihasilta ne eivät kaikkoa, siinä vain liikuskelevat lähettyvillä, enintään käyden metsänreunaan kangasruohoja näpertelemään. Kuumimman päivänhelteen sekä viileän yön makailevat sautsat pienessä turvepeitteisessä ko-

dassa, s a u t s a p u o r e s s a, joka aituuksineen on kyhätty kentälle metsänreunaan, taikka lepäilevät ne s u o v v u n ympärillä, jonka kolttaeukko on turpeista ja lastuista laittanut kiusallisten sääskien, t š u u š k i e n, varalta, taikka toisinaan ne vieri vieressä märehtien kyhjöttävät pirtin varjoisalla seinustalla.

Kesäruohon lisäksi, jota lampaat kentältä saavat, annetaan niille — samoinkuin koirillekin — kaikenlaisia ruuanjätteitä, kalanlientä ja kalakeiton tähteitä, kalojen sisälmyksiä, taikka keitetään niille kalanpäistä ja totkuista oma vellinsä, s a u t s a-v i e r r a. Sautsapuoren aitauksessa on pitkä ahkionmuotoinen kaukalo, s a u t s a-k a a r a d, josta sautsa-vierrat ja ruuanjätteet lampaille tarjotaan.

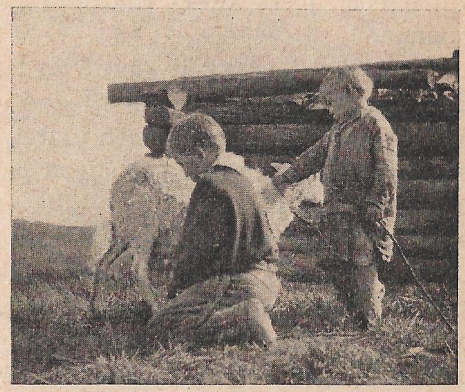

Lapset lammasta lypsämässä. Kallu-jauri.

Kesällä kerätään lampaille talvenvaraksi järvien, jokien ja jänkien rannoilta heiniä ja kortteita sekä kankailta jäkäliä, joita säilytetään j e i l p u o r e s s a, jäkäläpuurissa. Samoin kaikki kalanpäät ja ruodot ja muut kalanjätteet kuivataan ja talletetaan talvenvaraksi. Kapakalojen päät, kun kalat ovat kuivaneet, irroitetaan lampaiden varaksi omaan kasaansa, ja kalan sisälmykset taas kootaan totkuastioihin samoin lampaiden talvitarpeiksi.

Talvikylissä on lampailla omat, hirsistä salvetut sautsapuorensa. Kesällä kootuilla heinillä ja jäkälillä sekä kesäkalastuksen tuotteilla niitä ruokitaan. Kalanpäistä ja totkuista keitetään velliä, joka »suurustetaan» jäkälillä, ja sitä annetaan lampaille aamuateriaksi. Mutta kirkkaina talvipäivinä saavat lampaat juoksennella omia aikojaan ulkona pirtin ympäristöillä ja kyläkentällä, ja jyrsiskellä pihamaalle rakennustarpeiksi vedätettyjen petäjien kaarnaisia runkoja sekä näperrellä huoneiden seinuksilta talonväen kylmettyneitä »nurkantakaisia», toimien siten kylän terveyslautakuntana. Kylmillä ilmoilla kutsutaan seinustain puhdistelijat

pirttiinkin aterialle, ja tarjotaan niille kala- ja jäkäläkeittoa isosta kaarasta. Palkaksi saadaan useita kasoja pyöreitä papanoita. Illalla ajetaan lampaat puoreensa ja heitetään heinätukko niille iltasyönnöksiksi.

Talviruokinnan aikana tapetun lampaan liha ei koltalle oikein maista, tullen ehkä liiaksi »nurkantakaiselle». Siksi hän sen myykin ryssälle taikka norjalaiselle. Mutta kesälaitumilla, kesäheinillä ja kalalla kasvanut lammas on hänestä sentään syöntikelpoinen, vaikka ei kyllä vedä vertoja porolle.

Lampaittensa paksuista villoista värttinöi kolttaemäntä paksua villalankaa, josta kutoo vanttuita ja sukkia sekä vahvoja villaraanuja.

Useat kolttaemännät käyttävät lammasta maidonantajanakin. Syksymmällä kesää, kun karitsat jo ovat kasvaneet isommiksi, sitovat emännät lammasemon utaret, niin ettei karitsa niitä enää saata nilkoa, ja itse he sen sijaan pari kertaa päivässä tiristävät niistä tuohikupposeensa pikku tilkkasen, noin kahvikupillisen lampaasta. Tuohisuppilolla, jonka pohjaan on työnnetty sammalia taikka vaatetukko, he siivilöivät tilkkasensa, ja varsin mielellään sillä sitten koltat teetänsä maustavat. Joskus näkee kolttatalolla pikku tyttöjen sekä poikastenkin lammasta heruttelemassa; toinen pitelee maidonantajaa kaularemmistä ja toinen kyköttää totisena lypsäjänhommissa. Hyvillä mielin sitten lähdetään maitotilkkasta teenjuojille tarjoamaan.

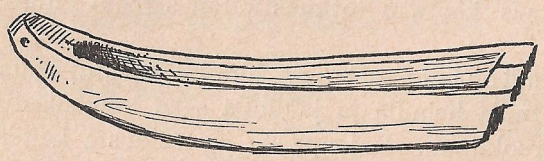

Lammaskaukalo.

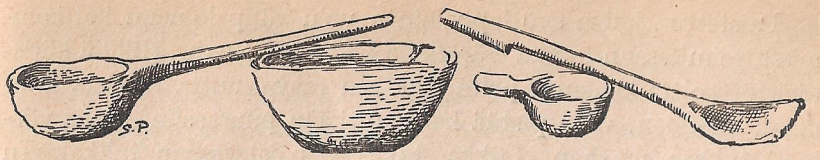

Liemikauha, kuppi, ryyppykuppi ja huttukauha.

12. RUOKATALOUS.

Koltalla on kokonaan omalaatuinen ruokalistansa. Hän kun ei pidä lehmää, puuttuu ruokataloudesta kaksi niin tärkeää tekijää kuin maito ja voi, ja kun hän ei osaa kasvattaa perunoitakaan, on ruokajärjestys vailla kolmattakin yhtä yleismaailmallista syötävää. Kala ja poronliha ovatkin pääasiallisimmat koltan jokapäiväisessä ruokakomennossa.

Kesällä on koltta kalamies ja elää melkein pelkällä kalalla, syöden sitä sekä keitettynä että paistettuna, kuivattuna ja suolattuna. Joka ilta laittaa hän nuotalta tultuaan vahvan kalakeiton. Saaliinsa parhaimmat ja isoimmat kalat huuhtaisee koltta vedessä, leikkaa vasempaan vatsapuoleen viilun, vetäisee sisälmykset pois ja työntää kalan kattilaan; kaikista kaloista hän ei poista sisälmyksiäkään, vatsaviilun vain leikkaa ja panee pataan semmoisenaan. Suolaa pannaan vain vähäisen, ja keitosta kaukaloon ammennetut kalat syödään leivättä, pistellen suuhun puukoin ja sormin; lopuksi ryypiskellään leivän kanssa kalan keittolientä kupilla kattilasta. Kahdella kaukalolla tuodaan kalat pöydälle, isommat toisella, pienemmät toisella. Ensin pistellään pienempiä, sitten isommilla täytetään vatsa. Kenen mielestä kala on liian suolatonta, hän ripistelee suoloja eteensä pöydälle ja kastaa siihen kalapalaansa. Jauhoja ei juuri kalakeittoon tuhlata, joskus vain panee emäntä kalakattilaan leipäkakun kiehumaan, ja sitten lientä ryypittäessä antaa siitä kappaleen syöjille. Mitä illallisesta kalakeitosta jää tähteitä, ne seuraavana päivänä pistellään teetä juotaessa eine- ja päivällispaloina.

PÄÄKIRJASTO
UTSJOKI

Paistettua kalaa syö lappalainen vain välipaloinaan kotihommissa toimiessaan taikka eräretkillä liikuskellessaan. Hiilillä käristäen ei koltta kalaansa polta eikä sen rasvaisuutta hukkaa kuumaan nuotioon, vaan pistää kalan pitkään puurassiin, jonka viistosti tukeaa maahan, taikka takassa paistaessaan takkakiven rakoon, niin että kala paistuu ja kypsyy vain tulen kuumasta loisteesta. Ja täten tuleekin hyvästä kalasta tavattoman herkullinen syötävä: rasva kun on kaikki jäänyt kalaan paistumaan. Pieniä kaloja seivästää hän rassiin keskeltä vieri viereen koko t o a r a k i n, »tarakan», ja paistaa ne yht'aikaa.

Kuivaa, kavattua kalaa kuluttaa koltta paljon sekä kesällä että talvella. Pitkin kesää hän sitä syö, ja kokonaiset kasat hän varaa sitä talvitarpeikseen. Teetä juotaessa jyrsitään kuivaa kalaa vain siltään leivän asemesta, eikä se silloin mitään keittämistä eikä paistamista kaipaakaan, muuta kuin siinä tapauksessa, ettei se ole kylliksi kuivanut. Matkaeväikseen työntää koltta konttiinsa koko kasan kapakaloja, taikka heittää kimpun selkäänsä vain semmoisenaan; yötulillaan hän sitten niitä kärventelee, kastaa kuumaan veteen, että kala tulisi pehmeämmäksi, ja syö sitä sitten teen ja poronlihan kanssa. Ja kun sattuu semmoinen välipää, ettei talossa ole tuoretta kalaa — ettei esim. pahan ilman takia ole päästy nuotalle —, lyödään kattilaan kuvaa kalaa ja keitetään ja syödään sitä tuoreen asemesta. Taikka keitetään siitä kalavelli.

Talvella, varsinkin pitkänä paastoaikana, kun lihansyönti on kiellettyä, syö koltta sen sijaan kalaa, keittäen siitä vellit iltasekseen, ja päivällä taas jyrsiskellen sitä teen ja leivän kanssa keittämättä.

Taikka syö hän suolakalaa. Ja sitä syötäessä haukataan aina leipääkin, jos vain leipää on talossa. Kesälläkin pistellään välipaloiksi suolakalaa, ja matkaeväiksi otetaan sitä tuohilevyyn kääräistynä.

Osaa kolttaemäntä valmistaa kalakukonkin, k u ö l l i k u r n e h k i n, taputtaen leipätaikinasta kuoren, latoen sisään siikaa taikka muuta hyvää kalaa ja paistaen sen niinkuin leivänkin uunissa, taikka tulen loisteessa kuten kakun. Kalakukkoakin tavallisesti erämies ja matkantekijä kantaa laukussaan. — Kalanmätiäkin koltan ruokapöydällä käytetään, piristellään siihen hiukan suolaa ja syödään leivän kera teetä juotaessa.

Kaloja keitettäessä kootaan monesti keitosta rasvaa pulloihin ja käytetään sitä mausteeksi huttuihin sekä ohukaisten paistinrasvaksi. Vaahto, mikä kalakeitossa nousee pinnalle, kuoritaan kapustalla pois ja heitetään tuleen, se kun on pirun ruokaa. Sillä ennen vanhaan, kun jumala ja piru olivat vielä niin sovinnossa, että keittivät kaloja samalla kattilalla, tahtoi piru valita parhaat päältä, jolloin jumala antoi hänelle, minkä hän pyysi: kuoraisi valkean vaahdon.

Mutta syksy ja talvi tuovat tullessaan toiset syötävät. Kalanpyytäjä muuttuu poromieheksi ja poromiehellä on omat eväänsä. Jo heti kun on saatu metsänelo kootuksi syystalon ympärille, alkaa kala vaihtua lihakeittoihin. Ja rikkaalla poroisännällä riittää lihapanos kattilaan miltei joka päivä. Silloin koltta vasta on täysin tyytyväinen elämään ja tuntee voivansa hyvin, kun saa oikein täyden ja rasvaisen lihakattilan tyhjentää vatsaansa. Se on sittenkin talvisen tunturimaan asukkaalle toista kuin ainainen kalan ahmiminen.

Niinpä onkin koltalla oikein juhlapäivä, kun syksyllä ensi porot lyödään lihoiksi ja pitkästä aikaa taas päästään tuoreen lihan ja veren makuun. Eipä aina tahdota malttaa vartoa, kunnes poro on kokonaan paloiteltu, vaan monesti jo etukäteen työnnetään kattilaan poron sydänkalut: keuhkot, maksa ja muut niihin kuuluvat kappaleet, ja niitä jo ensi hätiin ahmaistaan, jotta jaksettaisiin odottaa, kunnes oikea lihakeitto saadaan tulelle.

Lihankeittokattilaansa vartioi lappalainen huolellisesti. Pinnalle nousevaa rasvaa kapustoi hän ahkerasti liemikuppiin, ettei se kiehuisi kattilan laitoihin; rasvakuppiaan hän hoitelee tulen luona lämpöisessä. Sitten kun liha on kypsynyt, ammentaa emäntä sen isoon pahkakuppiin, ja sen jälkeen seuraa isännän vuoro. Isäntä, porokarjan omistaja — taikka, jos on metsänlihoja keitoksena, pyynnin saaja — paloittelee itse lihat kupissa, sylissään vain, ja latelee ne kaukaloon syötäviksi. Samoinkuin kalakeitto, on lihakeittokin vähäsuolaista, ja leivättä sitä syödään, puukolla leikaten pala kerrallaan, ja hyppysin kastaen se — puukonkärjessä ei lihapalasta saa käyttää — liemikuppiin, johon lihakeittoa kiehutettaessa on rasvaa ammennettu. Lopuksi taas leipää haukaten ryypitään liemikuppi tyhjäksi ja vielä ammennellaan lisälientä kattilasta.

Ja silloin lappalainen vasta oikein tuntee elävänsä, kun saa eteensä rasvaisia t o i n k k e-makkaroita, valettuja poron umpisuoleen veritaikinasta, johon on hakattu höysteeksi poronkuuta, taikka k u m p p o k s i a, samasta makkarataikinasta kattilassa kiehutettuja kokkareita. Molemmat nämä ovat rasvaisen ja yltäkylläisen teurastusajan teoksia ja lappalaisen himoruokia.

Mutta kun koltta teurastaa poroja myytäväksi, ei hän ehdi niiden verta kerralla kumppoksina eikä makkaroina ahmia, vaikka parastansa paneekin. Silloin kootaan veri puhdistettuun poron mahalaukkuun, jäädytetään — taikka kuivataan — ja sitten talvenselällä niistä kumppoksia laitellaan. Eräretkellekin mentäessä heitetään vain jäätynyt verimaha ahkioon, sulatetaan se yötulilla oltaessa, sotketaan jauhojen ja rasvan kanssa ja kiehautetaan kumppoksiksi.

Luiden ydin, o t t e m, on myös lappalaisen mieliruokaa. Oikein mielihyvää tuntee sivullinenkin nähdessään, millä innolla kolttaukko askaroi ydinluun kimpussa: kornailee sitä puukolla, rassailee tikulla ja koputtelee puuta vasten, imee ja puhaltelee, kunnes viimein nuijaa luun kirvespohjalla palasiksi ja loputkin ydintä suutaan maiskutellen nautiskelee. Kaikkein herkullisinta on lappalaisesta ydin silloin, kun se on syksyllä teurastetun poron koipiluussa saanut talven pakkasessa kuivaa ja kypsyä. Kevätpuoleen kelpaa se keittämättäkin nautittavaksi.

Poronkoparoita ja sorkkia koltta keittää ja syö talviaikanaan. Koparakeitosta keräytyvän rasvan hän kokoo talteen ja käyttää muihin ruokiin sekä lihakeittojen kastinrasvaksi. Pyssynvoiteeksi se myös on mainiota.

Poronaivotkin ovat herkkuruokia; niihin sotketaan ja vanutetaan jauhoja, paistetaan ne, ja saadaan näin rasvainen aivokakku, v u e v e š n-k a a h k.

Samoinkuin poronlihaa, käyttää koltta lampaanlihoja, sekä myös metsäneläinten, peuran ja hirven lihoja, milloin niitä sattuu saamaan. Lampaanliha ei kyllä koltan mielestä koskaan vedä vertoja poronlihalle, enempää kuin metsällisenkään liha, eivätkä monet koltat sitä voi ensinkään syödä, ei kesälammastakaan, elleivät ole aivan nälkään kuolemassa.

Kalaa ja lihaa, ei poron eikä metsällisen, ei saa koskaan keittää samassa kattilassa yhdessä. Se olisi hirveä teko, ja siitä menettäisi

pyytäjä sekä kala- että metsästys- ja poro-onnensa. Sillä vedenvilja, metsänvilja ja porovilja eivät voi sietää toisiansa. Eipä saa samoilla vartailla lihoja ja kaloja edes kuivata, vaan eri orret pitää olla kullakin viljalla. Niinpä talven saaliista säilyneet poron- ja hirvenlihat kuivataan pirtinseinillä taikka omilla vartaillaan kevätahavissa.

Kala ja liha etupäässä pitävät koltan kylläisinä, mutta tärkeä tehtävä on kyllä leivälläkin sekä jauhoruoilla, että lappalainen voisi hyvin ja jaksaisi suorittaa tämänilmaisen vaelluksensa. Minkäänlaista viljaa ei koltta kasvata, harvat lienevät koskaan mitään viljalajia nähneetkään, puhuttavan ovat vain kuulleet »heinästä», joka »jauhosiemeniä» kasvattaa, ja riihestä, »jauhosiemenpirtistä», jossa »jauhoheinistä jauhosiemeniä» irti kolistellaan. Ostoviljoja ovat koltan leipä- ja puuroainekset.

Ivtsan emäntä leipoo kakkua. Njannam-jauri.

Koltan tavallinen jokapäiväinen leipä on leveä »lapinkakku», k a a h k, jonka emäntä aivan sukkelasti saattaa pyöräyttää, milloin vain leiväntarvetta tulee. Isoon pahkakuppiin panee kakuntekijä jauhoja ja vettä, sotkee ja vanuttaa taikinan kovaksi möhkäleeksi, sitten pöydällä taikka muulla leveällä laudalla painelee ja puristelee — ei saata sanoa: leipoo, sillä taikina on niin kovaa, ettei se tavallista leipomista tottele — sen litteäksi leiväksi. Ottaapa leipoja kakun kainaloonsakin ja siinä kuin hyväillen sitä pyöristelee ja tasoittelee ja sitten taas laudalla sormien keskinivelillä puristelee, ja pistelöimenä käyttää vain etusormeansa. Kakun asettaa leipoja tulenloisteeseen kaltevalle laakakivelle taikka lautapalaselle paistumaan samaan tapaan kuin Suomen emännät leipäjuustojaan kypsentävät, ensin puolelta, sitten toiselta. Kakun paistuessa alustaa eukko pahkakuppiinsa uuden taikinan ja taputtaa toisen kakun, sitten kolmannen ja neljännenkin, jos tarvitaan.

Kesällä saattaa leipoja toimittaa tehtävänsä ulkona kentälläkin, eikähän siinä suuria varustuksia tarvita: jauhopussi, vesimalja ja lautapalanen, ja paistaminenkin voi tapahtua kentällä tulen ääressä. Hyvin leveitä, yli parikorttelisia ovat tämmöiset rieskaleivät, ja teen, kala- ja lihaliemen sekä suolakalan kanssa niitä syödään; ainakin kerran päivässä joutuu emäntä niitä valmistamaan. Eikä kakun pyöräyttäminen suurta taitoa kysy: äidin poissa ollessa pikku tyttäretkin siihen pystyvät, näkeepä joskus pienen pojannaskalinkin aivan toimekkaasti kakkuja taputtavan.

Vähemmän kuin rieskaa, »lapinkakkua», käyttää koltta hapanta leipää, jonka valmistaminen vaatii enemmän vaivaa, huolta ja vartomista. Ei joka talossa ole edes leivänpaistouuniakaan, l e j p-p a a s t u-k i v g e n i a, ja useimmissa, missä sellainen on, se on kesäkentällä taivasalla, ollen kuin yksinäinen laakakivistä muurattu riihenkiuas järven rantamalla. Pieni on taikinapyttykin, v a i š n-a s t i j, jossa emäntä valmistaa ja sotkee taikinan ja sitten pirtin pöydällä leipoo kolme, neljä, isossa »talossa» kymmenenkin paksua leipää. Happamuutensa ja käymistoimintansa saa taikina heti alkuun iänkaiken pesemättömästä juuripytystä, mutta useasti on koltan leipä kovin epäonnistunutta, puolikypsää ja likisattunutta. Kun sattuu kylmä ilma, ei taikina ota hatarassa pirtissä oikein noustakseen, ja toisinaan taas saa emäntä käytellä teoksiaan sateessa, kun kypsentelee niitä kenttäkiukaassa.

Ivtsan emäntä paistaa leipää kenttäuunissa. Njannam-jauri.

Puuro on koltalla huttua, h u h t, ja sitä hän keittää suurimoista, kaura-, riisi-, hirssi- ja ohrasuurimoista. Riisiryynit ovat v i e l k e s-s u u r o m i a, »valkeita suurimoita», ja karkeat litistetyt kauraryynit p i e h t s-s u u r o m i a, »petäjäsuurimoita», ne kun muistuttavat survottuja pettujauhoja. Mutta kun koltalla ei ole maitoa puuron särpimeksi, eikä liioin voitakaan silmäksi, keittää hän puuronsa kala- taikka lihaliemeen, ja lusikoi sen vain semmoisenaan kupistaan. Taikka työntää hän kattilaan kuivattua hirven tai poronlihaa, kiehuttaa sen kypseksi ja keittää siihen paksun puuron. Syödessään hän sitten sormittelee lihapalat keitostaan ja kaluaa luut puhtaiksi.

Talkkuna, t a a l h k e n, on matka- ja erämiehen eväitä. Huivissa taikka juuriastiassa he kuljettavat jauhoja matkassaan ja tekevät niistä kuppiinsa kuumaan teehen vetelän vellin, jota sokeria haukaten särpävät, taikka sekoittavat talkkunansa puuroksi ja pistelevät sen lusikalla. Hillaaikana tehdään talkkuna hilloihin.

Jauhojen jatkoksi käyttävät koltat petäjäistä, p i e h t s i ä. Kesäpäivinä kiskotaan poronluisella nylkimellä, v u o t k i m e l l a, männyistä kuorta ja kuivaillaan sen valkeita sisäpuolia, »liinoja», pirtin taikka kodan oviorsilla isoina levyinä kasoittain. Sitten ne kaksiteräisellä poronsarvi-petkeleellä, n o r t t o m o k s e l l a, survotaan poronnahka-alustalla karkeiksi suurimoiksi.

Norttomos. Loun-jauri.

Entisaikaan valmistivat lappalaiset petäjäisestä leipääkin, ja sekoittivat sitä ruisjauhoiseen kakkutaikinaansa suureksi osaksi, mutta nyt — lukuun ottamatta sota-ajan hätävuosia — käytetään petäjärouheita vain v u o j j e s-p i e h t s i i n, »rasvapetäjään». Rasvaiseen ja kuumaan kalan keittoliemeen sekoitetaan pahkakupissa taikka tuohiropeessa petäjänrouheita, pannen hiukan ruisjauhojakin joukkoon, paksuksi talkkunaksi, ja pistellään sitä makeana jälkiruokana kalakeiton lisäksi. Varsinkin naisväki ja lapset ovat ahnaita vuojjes-piehtsille, laittaen sitä ateriattomallakin ajalla välipalakseen. Myöskin rasvaisesta lihan keittoliemestä tehdään vuojjes-piehtsiä.

Lapin laajat metsät ja suunnattomat suot kasvattavat kaikenlaisia marjoja varsin runsaasti. Tunturien takaiset jängäthän ovat kuuluja ihanoista hillasadoistaan, jotka väliin aivan keltaisenaan peittävät miltei silmänkantamattomia aloja. Metsät taas tuottavat mustikoita ja puolukoitakin; tunturien päivärinteiden mustikat ovat verrattoman suuria ja makeita, ja soiden sekä jän-

kien rantapuolet ovat ihan täytenään sinimarjaisia juolukkapensaita, ja mättäät kiiltävät mustista variksenmarjoista. Keväisin taas suomättäät punoittavat karpaloista. Luton varsilla kasvaa mustia ja punaisia viinimarjojakin. Heinäkuun lopulla alkavat hilla, mustikka ja variksenmarja, jopa juolukkakin kypsyä, ja elokuun alkupäivinä ne ovat jo parhaimmillaaan. Kypsän hillan kyllä jo aavoilla jängillä samoihin aikoihin ankarat yökylmät palelluttavat.

Kovin vähän koltta käyttää metsiensä runsaita marja-aarteita. Talven varoiksi kerää hän vain variksenmarjoja, t s y o m-n j o s, joita lappalainen useasti sanookin vain marjoiksi, m u o r j e samoinkuin metsoa »linnuksi» ja sorsaa »vesilinnuksi». Jäätyneinä ne talvella kyllä säilyvät, ja semmoisina, jäisinä, pannaan niitä kuppiin ja kaadetaan kuumaa poronrasvaa päälle, niin että ne sulavat ja kypsyvät; siitä vain sitten lusikalla pistellään. Keitetään myös lihavelliä ja siihen sekoitetaan »muorjeja». Mutta muita marjoja ei juuri talveksi kerätä, mustikoita, s a r r, ja puolukoita, j o n g, poimitaan vain ja syödään semmoisinaan, taikka käytetään niitä puuron höystöksi. Erinomaisia hillojaankaan, l u ö m m a n, ei lappalainen osaa talven tarpeikseen kerätä ja säilyttää. Sen minkä hän läheiseltä jängältä [1]) käy poimimassa, hän heti hyvillä mielin ahtaa sisäänsä, joko semmoisenaan taikka keittoihinsa käyttäen. Niinpä emäntä sekoittaa hilloja iltakeiton kalaliemeen ja samoin huttukattilaan, kun se on otettu tulelta. Teetä juotaessa tehdään n j o u t a: kaadetaan kuumaa teetä pahkakuppiin taikka tuohipoarttiin, sekoitetaan siihen hilloja ja keittokalaa sakeaksi velliksi, pannaan joukkoon hiukan suolaakin ja sokeria, ja näin saatu makea ateria syödään teetä juotaessa suurena herkkuna. Juolukoita, o e h t m o s, myös poimitaan syötäväksi, ja sekoitetaan niitäkin, samoinkuin hilloja, kalaliemeen ja huttuun. Samoin myös keväisiä karpaloita, joita lappalainen sanoo »riekonpuoloiksi», r e h p-j o n g.

Muista metsäntuotteista käyttää koltta ravinnokseen hiukan sieniäkin, k u o p p a r. Milloin hän sattuu niitä lehdoistaan ja kankailtaan löytämään, ottaa hän ne talteensa ja keittää kalakatti-

[1]) Kesätalot ovat useasti niin järven rantajängän reunassa, että pirtin akkunan takaa saadaan poimia hilloja.

lassaan, mutta talven varoiksi ei hän niitä talleta. Koivun mahlaa, m a i l l, laskee koltta keväällä ja juo sitä siltään vain, käyttämättä keittoihinsa. Ja nilan aikana metsiä matkaillessaan kiskaisee hän petäjänkyljestä pitkän kuoriviilun ja suurella puukollaan vetelee suuhunsa sen sisäpinnasta makeata mäihää.

Tee, t š e e, on koltan jokapäiväinen juotava; miltei joka talossa on venäläinen teekeittiö, s a m v a r. Monet kerrat päivässä on teekeittiö pihisemässä, ilman sitä koltta tuskin osaisikaan suupalaansa niellä. Aamulla heti ylös noustuaan laittaa emäntä teen tulelle, ja sen porina nostattaa toisetkin jalkeille. Teen kanssa syödään sitten aamiainen. Päivällä taas kiehautetaan tee päivällissyönnin särpimeksi, ja iltapäivällä pitää sitä saada leivän ja kalan painoksi, sekä vielä kerran iltamyöhälläkin viileältä kalaretkeltä palattua.

Kahvia ei koltta käytä, vain jotkut Suomen rajamailla kesäkautensa asustavat koltat ovat oppineet kahvinkeittämisen taidon; mustaa, vahvaa, kermatonta kahvia he juovat ja samalla haukkaavat kalaa ja leipää. — Tupakkakin on koltalle vierasta, melkein järjestään ovat kolttamiehet tupakan-tuntemattomia; vain muutamat sotapalveluksessa käyneet miehet ovat sen, samoinkuin muitakin pahoja tapoja oppineet.

Jauhonsa, suurimonsa, sokerinsa tuo Suonikylän koltta enimmäkseen Norjasta, josta hän saa ne halvemmalla kuin Kuollasta. Teetä hän vain noutaa Kuollasta. Kesäksi, jolloin kaikki liikenne erämaissa on seisahtunut, täytyy isoperheisen koltan hankkia aika suuret varastot elintarpeita ja kuljettaa ne kesämajoilleen. Isoiset poroisännät sen kyllä helposti saattavat tehdä, mutta köyhälle eläjälle se käy melkein ylivoimaiseksi. Niinpä heidän kesävarastonsa aina loppuvatkin kesken. Tapaahan sydänmaan järvien asukkaita, joiden jauhot ja suurimot, teet ja sokerit jo heinäkuu on kuluttanut loppuun. Ja siitä saakka aina lokakuulle, jolloin taas taipaleet poromiehen ahkiolle aukeavat, saa yksinäisen järven eläjä pitää henkeään yllä pelkällä kalalla, petäjäisellä, marjoilla ja mitä muuta metsästä sattuu saamaan. Kaikkein kurjimmilla raukoilla ei ole voimia saada kesävaroja alullekaan, ja ne elävät kuin taivaan linnut taikka metsän nelijalkaiset syöden sitä, mitä suuhun kelpaa, ja saaden apua osakkaammilta kylänmiehiltään.

Eihän koltta, enempää kuin muutkaan luonnonlapset, osaa

oikein säästäen elää, ei jaksa hyvinä päivinään muistaa, että pahoja päiviä on koskaan ollutkaan, ja voi tulla vastakin. Hän syö silloin kun saa, elää hyvästi ja nauttii elämästä. Kesävarojensa määrää ei koltta osaa laskea, eikä älyä katsella säkkiensä suuruutta sen mukaan suunsa asettaakseen. Siksi saattaakin koltta alkukesästä liikkua suuruksellisin suin ja sokerin maku kielellään, mutta loppukesällä hänen jo täytyy astuskella vain pelkkää kalaa vatsassaan ja suussaan karkea petäjäisen maku. Luton suupuolen ja Nuortijärven koltilla on kesällä sentään helpompaa: he saattavat laskea alas Kuollaan ja kiskoa sieltä jonkun jauhosäkin enimpään hätäänsä. Mutta kovalle siinäkin kolttaparka otetaan. Monet penikulmat saa hän soutaa vastavirtaan ja sauvoa ja köysillä kiskoa monet kovat kosket; ja kaikkein kovimpien koskien ohitse täytyy jauhosäkit kantaa retuuttaa selässään.

Vuoden mittaan tarvitsee noin hyvänlaisesti elävä ja hyvissä varoissa oleva 8—9 henkinen kolttaperhe toistakymmentä säkkiä ruisjauhoja, pari säkkiä suoloja, pari säkkiä vehnäjauhoja, pari riisisuurimoita ja »petäjäsuurimoitakin», noin sata naulaa teetä ja muutamia kymmeniä kiloja sokeria sekä vielä kaiken lopuksi kymmenkunnan isoa pulloa viinaa. [1])

[1]) Elintarpeiden hinnat ennen sotaa olivat Norjassa: ruisjauhosäkki 17—19 kr., vehnäjauhot 26 kr. säkki, riisisuurimot 30 kr., kaurasuurimot à 50 kg säkki 15 kr., suolat 5 kr., sokeri 70 äyriä kg. Kuollassa maksoi jauhosäkki 20—21 kr. Teen hintana oli 2 kr. naula, ja viina maksoi 2:30 rupl. iso »tšetvertin» pullo, n. 2—3 l.

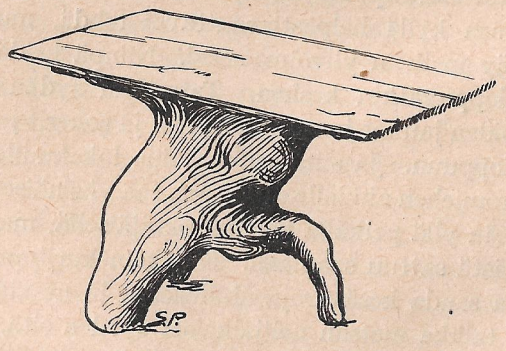

Pirtinpöytä Nuortijärveltä.

Värttinä Madzas-jaurilta.

13. NAISET KÄSITÖISSÄ.

Kolttalaisnaisen elämä on alituista ahertamista. Kalanpyynnissä hän raataa ensimmäisenä, ja kodassa ja kotipirtissä hoitaa hän emännän askareet: kiehauttaa teet, keittää ruoat, leipoo leivät ja kakut — joissa toimissa kyllä miehetkin saattavat olla apuna — pilkkoopa vielä polttopuutkin, hoitaa lapset ja lampaat.

Ja sittenkin häneltä vielä jää aikaa käsitöihin ja kaikenlaiseen käsinäpertelyyn.

Käsitöissä kolttanaiset ovatkin varsin taitavia ja ahkeria, niinkuin tavallisesti aina luonnonkansojen naiset, jotka raskaan raadantansa ohella pystyvät tuottamaan kaikenlaista talon tarveesinettä, vieläpä huolehtimaan niiden kauneudestakin.

Esimmäisiä naiskäsitöiden pitkässä sarjassa on lapinlampaan karkeiden villojen käsittely ja käyttely. Vahvoja vanttuita ja sukkia sekä paksuja raanuja niistä laitellaan. Mutta ei ole kolttaeukolla rukkia, millä karkeat villalepeensä, o l l o-k a r s t o k k i n s a, langaksi hyrräisi, vaan vanhaan tapaan hän vielä kehrää värttinällä. Kolttalais-värttinä, n a l d i, on vain parikorttelinen pyöreä pulikka, keskeltä hiukan paksumpi, useasti kolmioleikkauksilla koristeltu. Kehrätessä käytetään värttinän toisessa päässä vielä pientä pyöreää hyrrää, »värttinänpäätä», pyörinnälle vauhtia antamassa. Taitavasti käyttää kehrääjä värttinäänsä. Kun on ensin villalepeen pään sujuttanut hienoksi langantapaiseksi ja kiinnittänyt sen värttinänkärkeen, alkaa hän oikean käden hyppysillä kieputtaa kehrävartta ja vasemmalla sujuttaa levettä langaksi, aina sylen mitalta kerrallaan. Ja minkä on valmiiksi kehrännyt, sen hän kerii värttinän ympärille, ja sitten taas alkaa uutta sujuttaa ja kieputtaa. Kodanpermannolla taikka pirtissä arnis-sajen kynnyshirrellä istuen saattaa kehrääjä työtään toimittaa, ja taitavan käyttäjän käsissä

valmistaa värttinä hyvännäköistä sukkalankaa aika sukkelasti. Ei viivy kauankaan, ennenkuin keträvarsi on paisunut täyteläiseksi pallukaksi paksusta pehmeästä langasta, josta sitten, kun se on vielä kerttem-naldilla kerrattu kaksinkertaiseksi, vanttuita ja sukkia kudotaan.

Värttinältä keritään lanka kerälle. Kerän pohjallisena, suonnakiezelminä, käytetään useasti hanhen kurkunpäätä taikka joutsenen tai hanhen kurkkutorven kappaletta, joka on taivutettu pikku renkaaksi, pistetty siihen pieniä kivenmurusia sisään ja kuivattu. Kerää käytettäessä sitten pikku kivet piilopaikassaan iloisesti rapisevat.

Moshnikovin emäntä kehrää värttinällä sukkalankaa Algaz-jaurin kesäkodassa.

Lankain painamisen, painun, toimittaa koltaeukko itse, vieläpä omilla kotoisilla väreillään. Hän kerää kankailta kivenkarpeita, hienoa punertavaa jäkälää kivien pinnalta, keittää niitä kattilassa ja painaa punaista, ruopsisväriä. Keltaista, viskis-väriä, hän taas saa keittämällä rantakankaan kanervia, joita nimittää »rantapaineiksi», taikka ketunliekoja, jotka ovat »vaarapaineita». Sininen ja vihreä, tšuoyjis ja ruana, painetaan ostoväreillä, ja musta, tšähpis, saadaan lampaanvilloista.

Langan vyyhteäminen tapahtuu varsin alkuperäisellä tavalla: joko maassa istuen taikka seisoen vasen jalka jollakin korokkeella, pyörittää kehrääjä värttinältä langan vasemman kätensä ja jalkapohjansa varassa vyyhdeksi.

Vahvat vanttuunsa, vattsat, kutoo koltta-nainen tavallisesti paksusta valkeasta langasta ja kirjailee suupuolen hyvin somaksi. Siinä on punaista, sinistä ja keltaista, taikka punaista, mustaa ja viheriää, punasinistä ja ruskeaa, monenmuotoisina kirjoina, hiärvoina: on »viissilmää», »kuussilmää», »verkonsilmää», hakasta, ristiä ja »riekonjalkaa». Samoin kirjaillaan sukanvarsi kokonaan erivärisillä raidoilla. Sukatkin on vahvasta langasta kudottu ja kestävät kengittäkin tallustaa. Monesti astuskelevat kolttaukot kesällä sukkasillaan koko päiväkauden kotikentällä. Ja vanttuita käyttävät koltat kesälläkin kalaretkillään ja matkoillaan. Eteen vyön alle pistettynä ne aina ovat muassa, ja kun soutaessa tartutaan airoihin, pistetään vanttuut käsiin, etteivät airot hieroisi rakkoja.

Mutta komein ja kallisarvoisin kolttanaisen kotoisista villatöistä on raanu, paksu villapeitto, paksuista pehmeistä langoista merkillisen yksinkertaisilla keinoilla valmistettu. Raanumestarilla on hyvin yksinkertaiset kangaspuut, raankodde-mmuorra, »raanun-kutomapuut»: pari veistettyä puunrungon kappaletta asetettuna pirtin lattialle viistoon kattohirren nojaan, ja niiden välissä pari poikkiriukua, joihin villataikka hamppulankaiset loimet on kiinnitetty, toinen osa loimista sentään vain yläriukuun, alapäiden riippuessa vapaina varvassa, jonka painona on pari kolme kiveä. Näillä irtonaisilla loimilangoilla, jotka niisillä on kiinnitetty niisivarpaan, availee kutoja kutomukseen »suun» vuoroin toiselle ja toiselle puolelle kiintonaisia loimia, ja vain käsin pujottelee hän miltei sormenpaksuisen kudelangan paikoilleen; hän aloittaa pujottelemisen ylhäältä katonrajasta kurotellen ja lopettaa sen alhaalle lattian lähelle kykkysilleen. Raanun pohja on valkoista lankaa, mutta poikittain sovittelee kutoja siihen useita kerjiä, kirjoja, raitaryhmiä, punaisella, mustalla ja ruskealla langalla, ja niin saa hän koko komean ja lämpöisennäköisen villavaipan. Lämpöinen ja villava se onkin, ja koltta käyttää sitä peittonaan porontaljaisella vuoteella maatessaan.

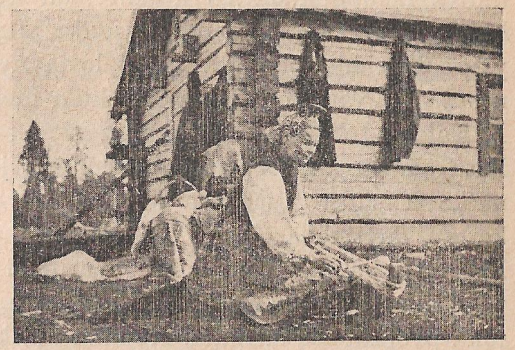

Fofonovin miniä vyyhteää raanulankaa. Madzas-jauri.

Villalangasta punoo ja palmikoi kolttanainen kaikenlaisia kirjavia nauhoja, joita tarvitaan milloin mihinkin: poronvaljaisiin,

kätkyen nyöreiksi, hameiden sitimiksi, kehruukuosalin nauhoiksi, kengänpaulojen päätteiksi. Maahan vain eukko istahtaa, ojentaa jalkansa ja kiinnittäen langat ukkovarpaaseen toimittaa siinä palmikoimisen.

Poronsarvisella paulapirralla, r a p p e l i l l a, kutoo kolttaeukko komeankirjavia, pitkiä kengänpauloja, jotka sitten nilkkoihin nyöritettyinä iloisesti vilkkavat.

Hamppunsa, r o i v v a s, ostaa koltta Kuollasta ja valmistaa niistä nuotta- ja verkkorihmoja. Ja siinä on taas naisväellä toinen työmaa. Hamput kehrätään samoinkuin villatkin värttinällä, mutta hamppukuontalo kiinnitetään kuontalolautaan, k u o z e l i i n, kulmakäyrään puuhun, jonka alapuolen päällä istutaan ja yläpuoleen kiinnitetystä kuontalosta nyhdetään kehrättävää ainesta — aivan samalla tavalla kuin meilläkin vielä joskus Raja-Karjalassa tehdään. Milloin vain aikaa on, istahtaa emäntä kuosalinsa ääreen arnis-sajen kynnyshirrelle ja alkaa viipotella värttinätä. Yksinkertaiset kehruulangat hyrrää hän kaksinkertaisiksi kertausvärttinällä. On hyvin hupaista katsoa kolttaemäntää, kun hän lattialla säärivarsillaan istuen nuottarihmaa kertailee. Kattoon kiinnitetyn koukun kautta juoksee kerrattava rihma kerältä, joka pyörähtelee lattialla. Rihman mutkan on emäntä kääräissyt kalvoseensa ja tuon tuostakin hän kämmeniensä välissä hierauttaa värttinää ja sitten heittää sen rihman varassa heilurina kiikkumaan ja samalla kertaa kalvosellaan nykii rihmaa ylös alas, niin että se kokonaan pääsee punoutumaan. Kertautuneen osan emäntä kerii värttinälle ja kehittää kerältä sitten taas uuden otteen.

Mutta poronnahkojen muokkaaminen, käsittely ja käyttely on kolttanaisen suuritöisimpiä ja suuriarvoisimpia toimia. Siinä ovatkin lappalaisnaiset oikein mestareita, ahkeria ja taitavia. He pehmittävät ja parkitsevat nahat ja ompelevat niistä, ei vain itselleen ja lapsilleen, vaan vielä miehilleenkin, kengät, kintaat ja muut talviset tamineet. Naisensa laittamissa uljaissa peskeissä, kirjokintaissa ja pehmeissä poronkoipikengissä kolttaukko juhlapäivinäänkin komeilee. Muualla ovat miehet räätälin tekemiä herroja, mutta tunturien mailla on lapinukko eukkonsa aikaansaama komea ilmestys.

Parhaat peskit valmistetaan yksikesäisen vasan taljoista, elo- ja syyskuulla otetuista — Suomen rajalla useasti Suomen puolen

vasojen selästä vetäistyistä — tummista samettipehmeistä pikkutaljoista, joita saa tuhlata kuusin, seitsemin samaan peskiin. Mutta tavalliset jokapäivän peskit, karkeat pitkäkarvaiset pöykkyrit, kuraistaan isomman poron syksyllä otetuista taljoista. Ne kyllä kelpaavat köyhän lappalais-paran koreuksiksikin, mutta suurmiehillä pitää olla purkapeskit, p o r g e-p e s k a t. Pehmeät talvikengät ja kintaat ommellaan poron koipi- ja kallonahoista.

Mutta ennenkuin taljoja voidaan käyttää, on ne pehmitettävä. Keittokattilasta kuorittua kalanrasvaa sivellään kuivan taljan sisäpuolelle ja kääräistään nahka kokoon. Sitten jonkun ajan kuluttua sitä hierotaan, vanutellaan ja venytellään sekä nahkaraudalla, j i e g g i ö l l ä, kaaputellaan. Sitten se rasvataan vielä ja taas hierotaan ja kaavitaan raudalla, ja vasta sen jälkeen nahka kelpaa käytettäväksi.

Nahkateoksensa ompelee lappalainen oikealla lappalaislangalla: poronsuonista, jänteistä, punotulla rihmalla. Jo teurastettaessa on porojen koipijänteet otettu talteen, aittaan kuivamaan. Kuivista valkeista jänteistä sitten punoja käsin ja hampain riitsii hienoja kuituja, kostuttelee niitä suussaan ja paljaalla polvella kämmenellään vastahankaan hiertää kierteiseksi säikeeksi, kääräisten valmistuneen osan vasemman käden keskisormien ympärille. Sitten kun hän on saanut tarpeeksi säijettä, kehittää hän sen sormiltaan pois ja hiertää poskeaan vasten kaksinkertaiseksi punontaiseksi. Koko kimpun pitkiä punontaisia näkee eukon aina samalla istumalla hiertelevän, ja mitä jänteistä jää, sen punoja pistää suuhunsa, pureksii ja nielee.

Taljatöistä komein on peski, nilkkoihin saakka ulottuva umpinainen päällysturkki, avara ja kevyt. Se kyllä ei ole niin paljon kirjonauhoilla päärmäten koristeltu kuin inarilaisen peski; sepaluksessa vain, joka on karvakaulustalla reunustettu, ja hartioissa on joitakuita korunauhoja. Naisenpeski on kyllä enemmän kirjailtu. Mutta kintaat, k i ä s t a, ovat toisinaan todella kirjokintaita. Ne on useinkin valmistettu valkoisesta nahasta, ompeleet on päärmätty punaisella verkanauhalla ja suupuoleen on aseteltu punaisia ja keltaisia verkahetuloita taikka leveät punakeltaiset verkanauhat; lisäksi on niissä vielä nauhoissa riippuvat tupsut. Samoin päärmäillään karvaiset paulakengät, k ä m m u, punaisilla ja keltaisilla verkanauhoilla, ja naisen korukengät valmistetaan valkeasta

nahasta. Kengän kokoaa koltta monesta pienestä kappaleesta, pohjakin on kuudesta, seitsemästä palasesta: kärkipuolessa t š o o m a s, kantapuolessa k a d d u s-v u a l u s, sivuissa kahden puolen s u o i k k a, ja kantapään takana kaksikappaleinen k a d d a. Päällys, p a a j a s, on yhdestä kappaleesta, samoin r u o j a s, jonka jatkona, j o a t k, useasti on parkittua nahkaa, taikka on siitä vain veitsellä leikattu karva lyhyemmäksi.

Tällaiset ruojuskengät kiinnittää lappalainen pauloilla nilkkoihinsa ja verhoaa säärensä karvaisilla taikka parkkinahkaisilla säpäkkeillä, k a a m a s-p i d d o i l l a taikka j e e r j e i l l ä, mutta käyttää hän myös komeita korkeavartisia kenkiä, samojeedeiltä saatuja p i i m o j a.

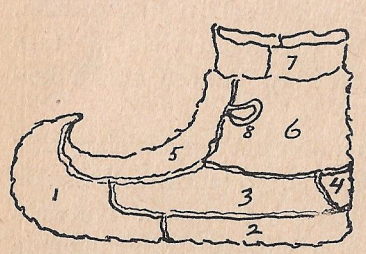

Koltan talvikenkä. 1. tshoomas, 2. kaddus-vualus, 3. suoikka, 4. kadda, 5. paajas, 6. ruojas, 7. joatk, 8. koddi.

Naisväen nahkavalmisteita ovat myöskin porontaljaiset makuupeitot, r u o v g g a s, roukkoset, joita talvisin tarvitaan; ne ovat isot, pehmeät, päällyksettömät vällyt, joiden alapää on ommeltu lämpöiseksi pussiksi makaajan jalkoja varten.

Taljatöitä ovat vielä monet naisten laukutkin, jotka useasti ovat varsin sievästi valmistettuja. Laukun pohjapuoli on ommeltu somista erivärisistä pikku palasista, lampaan mustista ja valkeista karvaisista koipitilkkusista taikka vasankoivista, ja päärmätty punaisilla ja keltaisilla verkatereillä. Suupuoli on notkeampaa parkkinahkaa, ja suukappaleina, l a u k k-t š u a r v i n a, on käyrät, monilla piirroksilla koristellut poronsarven palaset. Laukuissaan säilyttävät naiset ompelutarpeitaan, neuloja, äimiä, suonirihmoja, vaatetilkkuja, lankakeriä, saksia, pauloja, verkonkäpyjä, petäjännylkimiä, kaulahelmiä ja kaikenlaista pikkurihkamaa.

Ommellaan myös isompiakin miesten selkälaukkuja sekä poron selkälaukkuja ja poronnahkaisia pusseja, k i i s o j a, jotka kurenauhalla vetästään umpeen. Kiisoissa säilytetään villoja ja pieniä vaatekappaleita.

Pikku tyttäret kurovat itselleen nahkatilkkusista sieviä pikkuruisia kirjopusseja, t š o u g a s, säilytyspaikaksi leikkitarpeilleen ja ompeluksilleen. Ja oikein kauniita pieniä kukkaroita näkee

nuorien tytärten varastoissa; ne ovat joutsenen koipinahasta ommeltuja taikka kuikan kirjavasta kaulanahasta kurottuja kuikkapusseja, t o o h t i g-t š o u g a k s i a.

Kesällä käyttää lappalainen parkkinahkaisia kenkiä, ja nekin ovat alusta alkaen kaikki naisväen valmisteita.

Nahat nivotetaan kesällä järven lämpöisessä rantavedessä, ja kun karva on saatu pois, kaavitaan ja hangataan, n i e s k ä t ä ä n, niitä jieggiöllä tai n i e s k e m i l l ä ja pannaan parkkiin. Johonkuhun kalojen suolaamisastiaan keitetään parkkilientä koivun sekä pajun kuorista, ja siinä liotellaan nahkaa viikko, pari-kolminen, aina silloin tällöin hämmennellen ja lisäten parkkia. Jotkut panevat parkkiin koivunpakkulaakin, että nahasta tulisi kestävämpää. Parkista otettua nahkaa vielä nieskätään ja voidellaan keittokalan rasvalla, sekä kääritään se kokoon. Lopuksi nahkoja pehmitellään p ä ä g e n i l l ä. Se on omituinen vartavastinen koje, kankaalle kannonpäähän rakennettu, kannon nokkanavassa kerinpuuna pyöritettävä pölkky, jonka keskustassa olevan reiän lävitse parkkinahkaa edestakaisin kiehitellään. Sitten on nahka valmis käytettäväksi, mutta useasti on paksun nahan sisus aivan kypsymätöntä ja raa'an naköistä.

Moshnikovin emäntä pehmittää nahkoja päägenillä. Algaz-jauri.

Nyt käy lapineukko nahan kimppuun, sivaltaa siitä parhaasta paikasta kengänpohjalliset ja leikkaa laitapuolista taikka ohuemmasta nahasta päällyset ja ruojuut. Sitten hän pehmittää nahkoja vedessä ja hampain niitä venyttelee, repien pois nahan pinnasta liikoja lihakappaleitakin, mitä on nieskätessä sattunut jäämään. Ei muuta kuin äimä ja suonipunontainen käteen ja ompelemaan, ensin kantapuoli kokoon ja ruojus kiinni ja lopuksi päällinen paikoilleen.

Parkkinahasta ompelee eukko miehelleen p u v s a t k i n, housut sekä säärysteet ja samanlaiset itselleenkin. Kesällä, varsinkin

vetisillä nuottaretkillä, ne ovat varsin tarpeelliset. Myöskin monenlaiset pussit, pienistä suolapusseista alkaen isoihin villa- ja vaatepusseihin asti, ommellaan parkkinahasta. Samoin miesten selkälaukut ovat monesti parkitusta nahasta. Ja pienen kietkamensa päällystää äiti ohuella ruskealla nahalla.

Ja muut kesäpukineet?

Loppuun kulutetut ovat jo kolttien kansalliset kesäpuvut. Naiset käyttävät venäläismallisia olkanauha-hameita ja mitä milloinkin sattuu, ja miehet komeilevat tavallisten ihmisten takeissa, housuissa, liiveissä, lakeissa ja villapaidoissa, kesälläkin. Taikka ei saata sanoa: komeilevat, sillä kun he haalivat mitä vain saavat kaikenlaisia ketineitä, joita sitten verhokseen vetävät, ovat puvut monesti mitä mahdottomimpia, kovin resuisia ja paikattuja. Ja mitä merkillisimmin paikattuja: ukon sarkatakin selkämystässä taikka housujen takalistossa saattaa nähdä huolimattomasti kursitun, punaisen hamekankaan kappaleen. Sillä vaikka koltan nainen onkin taitava turkkuri ja kenkäseppä, ei hänestä ole kangasräätäliksi, eipä paikkariksikaan, puhumattakaan kankaan kutomisesta. Itselleen hän sentään ompelee puvut sekä miesväelleen alusvaatteet, käsin vain kursien neulalla ja ostorihmalla. Onpa joillakuilla koltilla oikein jo ompelukonekin, käsikone, jolla on sijansa jossakin pirtin pölyisessä nurkassa taikka lautsalla vaateresujen joukossa.

Näkee joskus vielä jonkun vanhan äijän nuotalle lähtiessään vetävän päälleen vanhan kuluneen lapintakkinsa, likaiseksi piintyneen sinisen taikka harmajan m a h t s a k i n, joka kaikessa kuluneisuudessaankin heti tekee ukosta ympäristöönsä soveltuvan lapinmiehen. Sepaluksen ryhjäytyneet kirjonauhat ja harteuksien punakeltaiset päärmeet kertovat vielä entisestä eloisasta värikkyydestä. Samoin on nainenkin nuottapuvussaan, pitkässä valkeassa k o h t u-hameessaan, oikean lapineukon näköinen.

Lakkimestareina ovat muutamat lapinnaiset mainioita: he laittelevat sekä miesten komeita talvisia kolttalakkeja että naisten omituisia kansallisia päähineitä. Ja siihen työhön tarvitaankin erikoista taitoa ja näppäryyttä sekä kauneudenaistia, niin että vain harvat siihen pystyvät. Nuortijärvellä on muutamia sellaisia mestareita ja Suonikylässä Koaistjen Evvankan eukko. Kolttamiehen talvinen päähine on harvinaisen komea, korkeapohjainen korvallis-

puuhkalakki, p i e l l j i-k a h p p e r. Sen pohja on mustaa, sinistä taikka harmaata verkaa, otsimus ja korvalliset punaisella ja keltaisella veralla koristeltu, otsimus lisäksi pienillä sinisillä, punaisilla ja valkeilla lasihelmillä kirjailtu. Sisäpuoli ja reunapuuhka on ruskeasta revonnahasta ja sisus täytetty pehmeillä untuvilla.

Mutta komeampi vielä on vaimon päähine, š a a m š a d, punaisesta verasta ommeltu, päälakea peittävä myssy, jonka tuohella kovotettu otsapuoli somana ylöskäyränä kivertyy eteenpäin. Otsapuoli ja otsakäyrä on päärmätty keltaisella ja viheriällä veralla ja koristeltu valkeilla, sinisillä, keltaisilla ja viheriöillä helmiompeluksilla. Takana riippuu lakinreuna alaskäsin niskatukkaa peittävänä helttana, ja sen pinta on mitä kauneimmin helmiompeluksilla kirjailtu, vielä syrjä kokonaan valkoisilla tinapuolukoilla reunustettu.

Nuorilla tytöillä on niinikään oma päähineensä, p e r e v e s k, vaikka ei suinkaan niin kaunis kuin vaimojen šaamšad. Tyttöjen päähineenä on kiverä otsakäyrä, tuohesta taitettu, punaisella veralla päällystetty, keltaisella ja sinisellä somisteltu sekä kirjailtu monivärisillä helmiompeluksilla. Perevesk kiinnitetään vain pään ympäri sidotulla vyöllä, ja tyttären letti riippuu vapaana niskassa; päälaki on avonaisena otsakäyrän takana.

Leskikin käyttää omaa lakkimalliaan. Hän ei koreile punaisilla veroilla, kirjavilla helmillä, eikä kiverillä otsakäyrillä, vaan hän sitaisee surussaan päänsä peitteeksi vain tumman pehmeän myssyn, p o i n i k i n, ja on siihen tyytyväinen.

Talvipakkasella painaa nainen päähänsä punaisen verkalakin, jonka reunus on revonnahasta, kuten miehenkin lakissa, mutta kesällä hän vain käyttää päähineensä peittona huivia, r ä p p e k. Omituisen isopäisen näköinen on vaimo ja tytärkin, kun hänellä on huivi korkean kovan lakkinsa päälle sidottuna.

Kaikki nämä komeat lakit ja päähineet ovat taitavan erämaan naisen käsialoja.

Tuohella, p e a s s e š, on lappalaisen taloudessa varsin tärkeä merkitys, sillä koltan kodissa on vieläkin hyvin suuri osa talousastioista tuohesta valmistettuja. Tuohen punontaa ei Lapissa osata, mutta tuohilevyn taivuttelussa kaikenlaisiksi ropeiksi, maljoiksi ja pikku rasioiksi ollaan aika mestareita.

Naisten hoitoon kuuluvat tuohiasiatkin, naiset etupäässä ovat Lapin tuohiseppiä, kiskovat valkeat löyhyt järven rantakoivuista ja niistä rakentelevat talontarpeita: keylikkiä, poarttia, loastua, kueššia, tšuattia, silleetä.

Keylikit ovat pussinmuotoisia tuohiastioita, toisinaan isoja, lähes metrinkin korkuisia tötteröitä, joissa säilytetään villoja, untuvia ja vaatteita. Ne on tehty vain kahdesta isosta tuohilevystä, jotka suoni- taikka hamppurihmalla taikka juurella on reunoistaan ommeltu yhteen; useasti tehdään ne vain yhdestäkin pitkästä tuohikiskonnaisesta, joka on keskeltä taivutettu ja sitten reunoista yhteen kursittu.

Moshnikovin muori kuroo keylikkiä. Vieressä loastu ja kolme poarttia. Algaz-jauri.

Toiset tuohiastiat taas ovat ropeen mallisia. Poartti on sievä malja, suusta pyöreä, pohjasta suppeampi, nelikulmainen. Se on notkeasta tuohesta taivutettu; suupuoli on vahvistettu tuohivanteella, joka on pistelty kiinni juurisiteellä, ja pohjan alatse on asetettu kaksi tuohinauhaa ristikkäin, kovokkeiksi ja samalla koristeiksi. Sillä nauhoihin on leikattu kolmi- ja nelikulma-reikiä, joista nauhan ja pohjan väliin pistetyt kissankultalevyt, sluudit, kirkkaina kimaltelevat. Poartteja käyttää kolttaemäntä marja- ja ruoka-astioina ja kaikenlaisen pikkutavaran säiliöinä, varrellisia poartteja lypsinastioina.

Poarttia isompi on loastu, nelikulmainen, matala rove, tehty samoin kuin poarttikin, juurella kursittu ja reuna jäykällä kaksinkertaisella tuohivanteella vahvistettu. Loastu on lappalaisen kala-astia; sillä hän kantaa vasta pyydetyt kalat rannasta kotaan, siinä ne perkaa ja perattuina säilyttää, kunnes työntää ne kattilaan taikka panee suolaan. Jauhoja, marjoja ja suoloja myös loastussa säilytetään. Samankaltainen iso matala rove kuin loastu on kueššikin ja samoin tehty, mutta se on sangallinen: puusta taivutettu kannin, keyja, on luiilla juurisiteillä nidottu laitoihin. Kala-,

jauho- ja marjaropeena kueššia käytetään, ja hyvin monesti sen näkee myöskin vesiastiana, lappalaisen sankona.

Näpertelee tuohiseppä vielä pikkuisia kannellisia rasioita, tšuatteja, nappien, neulojen, suonirihmojen ja muiden pikku kapineiden säiliöiksi. Suonipunontaisella ne ropeenmalliin ommellaan, ja kansikin tehdään tuohesta, kaksinkertaisesta levystä, rasian sisään painuvine reunallisineen, ja kansilevyjen väliin on piilotettu pikku kivenmurusia rapisemaan.

Tuohisiivilät, silleet, pienet tuohisuppilot, joilla lampaan ja poronmaitoa siivilöidään havu- taikka sammaltukon lävitse, sekä verkonkivesten kukkarot, kieptit, ovat niinikään tuohimestarin näperryksiä. Entisaikoina käytettiin vielä tuohesta tehtyä pöytääkin, tiellaa, leveää tuohilöyhyä, joka suurustettaessa levitettiin kotamaalle syömäalustaksi.

Mahtvein tytär kelaa juuriköyttä. Tsuokkal-jauri.

Tuohisepän työkaluina on vain puukko, äimä suonirihmoineen, juurisäikeitä sekä pieni luupora, ueirr, jolla tuoheen ompelureikiä pistellään. Tuohiteoksensa, poartit, kueššit, loastut, keylikit ja tšuattit, tekijä aina »ristii», piirtäen puukonkärjellä pohjaan ristiviivan nurkasta nurkkaan sekä vielä toiset piirut laitojen nurkkapuoliin, pohjan kautta laidan reunasta toiseen. Ristit suojelevat rovetta ja ropeen sisältöä.

On vielä sitten muuan hyvin tärkeä käsityöala, jossa koltan nainen saa näppäryyttään näyttää: juurittyöt, sillä nekin kuuluvat naisväen hoitoon. Koltta-nainen kupsehtii metsissä ja kaivaa auhtojen tievojen rinteestä poronsarvisella koukullaan pitkiä petäjänjuuri-suikaleita kimpuittain. Ne hän kotonaan puhdistaa, kuorii ja keittää porokattilassa ja halkoo hienoiksi säikeiksi, ja niistä hän sitten kelalla, kiellillä, ja juurivärttinällä, vadzatem-naldilla, kelaa ja kiertää pitkiä verkkorihmoja ja vahvoja nuottaköysiä. Hyvin monet kolttatyttäretkin osaavat juuriköyttä

kelata, mutta sitten on erityisiä taitureita, jotka pystyvät juurisäikeistä kutomaan astioita, kaikenlaisia sieviä talousesineitä: jauhovakkasta, kansivakkaa, kannellista rasiaa, maljaa, kuppia, sokerirasiaa, joita kaikkia talossa tarvitaan. Kaikki ne ovat juuriastioita, v u a d d i-l e t t e j a, vaikka jokaisella on omat esinenimensä.

Kenkäheinien, k ä m m u-s u e i n, hankinta ja valmistelu on myös naisten toimia. Järvien rannoilta, pajuisten lahdenpohjukkain varjopaikoista he niitä, muuatta sitkeää saraheinää, lyhyellä käyrällä viikatteella, k e s s a l l a, leikkelevät ja veneen täysin soutavat kotirantaan. Kotikentällä, kiven varassa, taikka pirtissä arnis-sajen hirrellä, he kirvespohjalla taikka puukurikalla hakkaavat heiniä pehmeiksi, hierovat niitä käsissään ja taas hakkaavat ja hierovat, sormauksen kerrallaan. Valmiiksi pehmitetyt sormaukset kierretään isolle renkaalle, s u e i n i-v i e r r i i n, ja viedään aittaan talven varaksi. Monta isoa heinärengasta tarvitaan isossa talossa talven kuluessa, sillä tilavat kenkänsä lappalainen täyttää ja tilkitsee heinillä varsia myöten. Ja kun »heinäkenkä» on yhdet täytteet kuluiksi astunut, vaihtaa hän toiset sijaan.

Kaikkien käsityöpuuhiensa ohessa riittää lapinnaisella aikaa vielä kotiaskareisiinkin, lastenhoitoon ja kalaretkiin. Jopa he joutavat silloin tällöin heittämään verkonkäpyäkin, kuromaan vanhaa rikkinäistä kalanpyydystä taikka pistämään muutaman silmän käsillä olevaan verkonkudelmaan. Ja jossakin välissä on taas riennettävä rantakentälle kattilan ääreen, työnnettävä tuli alle, poroa ja parkkia ja kuusenkäpyä kattilaan ja ruvettava verkkoja ja köysiä roukaamaan.

Ja kun tämä työ on toimitettu, on jo monta muuta varalla vartomassa.

Hanhen kurkunpää suonnakiezelminä.

14. MIEHET ASKARTELEMASSA.

Mitäpä kolttamiehille enää jääkään tehtävää, kun naiset ovat semmoisia monitaitureita: karvareita, nahkapeittureita ja turkkureita, suutareita ja räätäleitä, köydenpunojia ja tuohiseppiä. Valmiina saavat miehet kaikki naistensa näppäristä käsistä.

Yhtä ja toista sentään täytyy miestenkin yrittää ja näyttää, että hekin jotakin saavat aikaan.

Ainakin kotipirtissä tarvittavia puisia astioita, kapustoita, kuppeja ja kaukaloita, he kavertelevat, kopsivat kokoon kalaastioita, veistelevät pölkyistä ja oksikkaista puunrungoista istuinpöliköitä, ja muuta kodan ja pirtin sisustusta rakentelevat. On heillä kirveskalsunsa, puukkonsa, kovertimensa ja sahansa, jopa joitakuita pieniä höylänkin näköisiä työkaluja.

Tavallisin koltan pöytäkalustossa on kaara, k ä r r i, pitkähkö, nelikulmainen kaukalo, koivunkyljestä taikka käyrästä koivunjuuresta veistetty ja koverrettu. Paljon ei siinä ole koperoa, mutta pääpuolet kohoavat hiukan ylös, niin että sillä hyvinkin voidaan pöytään kantaa keittokalaa taikka poronlihoja, pieniä kalojakin poikittain pinottuina. Tarpeellisia pöytäkaluston astioita ovat myöskin n ä h p p i t, isot ja pienet puukupit, joita miehet koivun ja petäjänpahkoista kovelolla kovertelevat. Huttua ja

velliä, kalalientä, hillateetä sekä muuta liemiruokaa niistä tarjotaan, ja isoissa leveissä pahkavadeissa sotkee emäntä lapinkakkutaikinansa. Ja pitkävartisella kapustalla, k a p s t, ammentaa keittäjä kalat, lihat, puurot kuppeihin, mutta liemet lippoo syvemmällä varsikupilla, l i e m m-j u o k k u m-k u h k s e l l a. Niitäkin miehet pikku pahkoista nävertelevät, samoinkuin pieniä ryyppykupposia, j u o k k u m-t s e r k k i ä. Poroja lypsetään myöskin puukuppeihin, isohkoihin, varrellisiin, pallomaisiin maljoihin, jotka ovat suustaan kapeampia, ettei maito lypsyhommissa liikuttaessa niinkään helposti pääsisi maahan läikkymään.

Miesten teoksia ovat myöskin monet kaukalot, k a a r a d, lammaskaukalot, joista lampaita juotetaan, sekä lasten pesukaukalot ja vaatteiden pesualtaat. Petäjän puoliskosta ne veistetään ja hakataan onteloksi pienellä käyräteräisellä kuokkakirveellä, v i e t k a l l a. Poroahkioonsa on lappalainen niin mielistynyt, että laittaa pesu- ja lammaskaukalonsakin samanmalliseksi: toisen pään tasaperäksi, toisen suippokeulaksi. Nuorankin vielä sonnustaa keulapäähän, josta sitten saattaa kaukaloa liikutella ahkiona.

Ja pirttiinsä laittelevat ukot »huonekaluja». Kantavat sopivan pölkyn sisään ja tekevät siitä s t u u l i n: hakkaavat sen pari, kolme korttelia korkeaksi kappaleeksi ja veistävät ympäriinsä keskeltä hoikemmaksi, tuntilasin muotoiseksi istuinsijaksi. Taikka löytää ukko juurakon, tuo sen pirttiin ja veistelee siitä oikein »jalkastuulin», taikka keksii mukavan oksikkaan rungon, josta rakentelee pitkän s k a m m i n. Pöydänkin, p o o r d i n, jalkapuun koltta usein tekee oksikkaasta rungosta taikka juurakosta. Näkee kyllä jo edistyneempää ja »uudenaikaisempaakin» huonekalutyyliä: stuuleja ja skammeja, jotka on tehty lankunkappaleesta neljälle jalalle, samoin nauloilla kokoon iskettyjä nelijalkaisia pöytiä. Onpa joskus saatu oikein maalikin, punainen väri, pinnalle vetäistyksi

Mutta omissa vanhoissa isiltä opituissa lapintöissään on kolttaukko sentään vielä vanha mestari. Poronsarvea hän käsittelee taiturin tavalla. Siitä hän nävertelee mitä hauskimpia poronvaljaiden esineitä: s k i e r g u j a, v a r v u j a, sarvinappeja, päitsien pankoja, samoin laukun sarvisuullisia, vuedkimia, norttomuksia, värttinänpäitä, lusikoita, sarvinauloja, neulakoteloita ja sukkapuikkoputkia, ja kaikki ne mitä somimmin piiruilla ja pis-

telmillä ja hammastuksilla koristelee. Samoin koltta myöskin käyttää vanhaa kirjailutaitoaan veistellessään värttinöitä, kuosaleita, nuotan perälautoja, leikkuulautoja y. m. Kolmiokoloja niihin useimmin näkee leikatun sekä piiruja ja hammastuksia, joskus jonkun puunkin kuvan tyylitellyn, ja nuottalauta on lisäksi vielä suojattu viisikannalla sekä omistajan monikoukeroisella puumerkillä, t i e h t e l l ä.

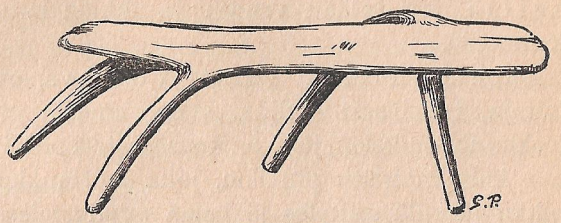

»Skammi.»

On sitten erityisiä mestarimiehiä, jotka osaavat rakennella veneitä, ahkioita ja saaneja, itselleen ja naapureilleenkin. Heillä on asuinkentällään työpaikkansa, t u o i j i-s a j e, jossa koloiset työpölkyt, t u o i j i-t š o s k, aina ovat valmiina. Niiden ääressä näkee kolttamestarin kesäpäivänä köykyttelevän, milloin venettä valmistellen, milloin ahkioita laatien. Siinä on mestarilla puukot, kirveet, sahat, taltantapaiset, höylät, sujutinpuut ja puristimet sekä jousiporat. Siinä on myöskin, reunapuolessa, ahkiopuita ja veneenlaitoja kivien varassa, kivillä painettuina kaltoiksi ja käyriksi, päiväpaisteessa kuivamassa.

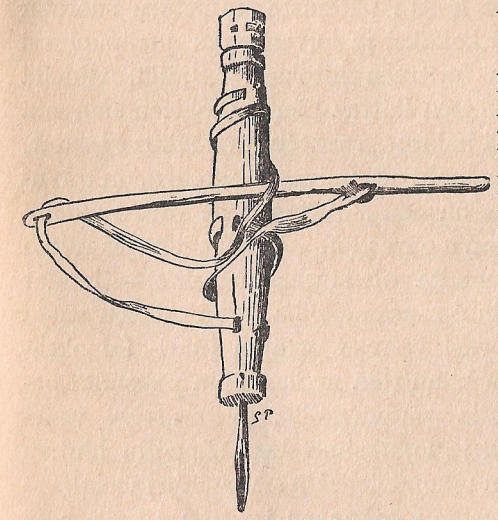

Jousipora, Tsosk-piel-jaurilta.

Lappalaismestarin höylät, t u e i l l, ovat vain pieniä, hyvin yksinkertaisia työkaluja: puukappaleeseen hakattuun silmäreikään on kiilattu tylsä terä. Mutta niillä vain ukko teoksistaan veistosjäljen silittelee. Reikiä poraa koltta hauskalla vanhankansan kehrottimella, j u h s-u e i r r e l l a, jousiporalla. Siinä on pyöreässä varressa pitkä kehrotinjouseen kiinnitetty nahkaremeli, jonka avulla po-

raa kehrätään edestakaisin, ja varren päässä on reikää kaivava kauhaterä. Sujutuspuut, n a i b, ovat loukkureunaisia puukappaleita, joilla ahkionkaaria taivutellaan, ja puristimilla, k l j e s e i l l ä, kiristetään veneen ja ahkion laitoja naulattaessa tiukemmalle.

Kolttien kiikkerät veneet, v o o n a s, ovat kaksi- ja kolmilaitoja, tavallisesti neljän, viiden metrin pituisia, mutta näkee joskus alussuikelon, joka on kuusi metriä pitkä, sekä taas pikkuisen, alle kolmimetrisen purtilon, jolla kolttaukko huovaten joella ja pikku järvillä soutelee ja kalaa pyydystelee.

Ennen vanhaan liittivät kolttien venemestarit venelaudat toisiinsa hamppunuoralla ommellen: kehrottelivat vain reikiä lautojen reunoihin, kokasta perään saakka, pujottelivat niihin nuoran, kiristivät tiukalle ja iskivät puutapin reikään. Nyt näkee harvoin tällaista s e u l u-v o o n a s t a, joskus vain jonkun viimeisiään palvelevan vanhuksen metsäjärvellä taikka rikkinäisen raajun rannassa kumollaan. Mutta niiden tekomiehiä vielä elää, vanhoja ukkoja, jotka nuorilla päivillään ovat nuoraveneitä suutaroineet. Semmoisia on Nasarkka-ukko Nuortijärvellä, 70:ssä oleva äijä, joka vanhoilla päivillään on heittänyt pois nuoruus-aikaisen hamppunuoransa ja ruvennut naskaamaan veneitä rautanauloilla, niinkuin muutkin venesepät.

Veneen emäpuun veistää koltta petäjästä, limittäen suoraan pohjakappaleeseen kiveräksi kokaksi ja loivemmaksi peräpuoleksi käyrähköt juurakkopuut ja lujittaen liitoksen neljällä, viidellä nelikulmaisella puutapilla. Sitten laittaa hän paikoilleen suorasta lylyttömästä kangaspetäjästä halotut, veistetyt ja höylätyt laudat, jotka aholla kivien varassa, painokiviä sopivasti asetellen, on taivutettu kalttokäyriksi. Taikka on hän sujuttanut ne vartavastisiin paininpuihin, k o a l t t o v-m u o r r i i n. Tervaa sivelee ukko laitasaumoihin, levittää sammalta tiivisteeksi ja puristaa laudat yhteen kljeseillä ja iskee kiinni rautanauloilla. Sen jälkeen vasta tekijä sovittaa paikoilleen viisi vahvaa petäjän juuri- tai oksakäyristä veistettyä kaarta ja kiinnittää ne lautoihin paksuilla petäjän sydänpuusta pilkotuilla puunauloilla. Viimeiseksi venemestari panee hangat, teljot, ja lopuksi sivelee sisäpuolta hiukan tervalla, pyyhkien voidettaan ulkopuolellekin saumoihin ja naulauskohtiin. Ei raahdi ukko alustaan kokonaan tervalla töhriä, sillä

tämä sitkeä voide on Koltassa kovin kallista. Jotkut ukot sitä kyllä itsekin pihkaisista petäjänkannoista polttaa käryyttelevät, p i e g g a-t ö r v a a, tuulitervaa tuhertavat ahonlaidassa pienessä pitkähkössä, turpeilla peitetyssä haudassa, johon tuulen annetaan tarpeen mukaan päästä ja toisesta vuorotellen puhaltaa.

Veneen airoja, a j r, osaa tavallinenkin koltta tehdä, hakkaa vain petäjästä airon pituisen kappaleen, pälhii sen kahdelta puolelta aironmalliseksi, sitten halkaisee kahtia ja veistelee kumpaisenkin puolikkaan airoksi.

Ahkioitakin kolttalais-mestari työtanhuallaan rakentelee, sekä ajo- että raitoahkioita.

Miehet veneen ja ahkion teossa. Wuolu-jauri.

Ahkion emäpuun, k e r r i s-p i n g a l, ahkiolylyn, tekee koltta petäjänlylystä. Hän etsii käyrän petäjän — sitä paremman ja liukkaamman pohjan saa, kuta kovemman lylyn löytää — ja veistää siitä kokkakäyräisen emäpuun. Toisinaan kyllä, jos ei satu löytymään sopivaa kasvantakäyrää, ukko hakkaa suoran petäjän tai koivun ja painaa sen käyräksi hyvin yksinkertaisella tavalla: vitsastaa vain emäpuun kokkapuolen vahvaan hirteen, pistää pölkyn päittäin hirren ja taivutuskohdan väliin, rytkyttää kantapuolen hirttä lähemmäksi ja sitoo köydellä kiinni.

Ahkion kaaret mestari vuoleksii sitkeästä tyvikoivun pinnasta, sujuttelee ne tuoreeltaan naibilla valmiiseen muotoon, sitoo nuoralla ja panee kuivamaan. Matkoillaankin saattaa ukko niitä joutohetkinään veistellä, vuoleskella, taivutella ja tuoda taakkansa lisänä kotiin kokonaisen kimpun hartioillaan. Laitaliisteet ukko veistelee ja höyläilee samoin koivusta, joskus petäjästä, mutta korkean, kuperan selkänojan kovertaa hän paksusta petäjästä.

Päinvastoin kuin venettä valmistaessaan koltta ahkiota rakentaessaan ensin kiinnittää emäpuuhun kaaret, iskien ne puunauloilla, sujuttaa sitten vasta niiden mukaan laitaliisteet ja naulaa jokaisen

puutapilla kuhunkin kuuteen kaareen. Lujalla hamppunuoralla taikka poronjänteellä tiukkaa mestari liisteiden latvat kokkapuun koloon, samoin »kuroo» selkäsuojan reunaan liisteiden tyvet kiinni k u o r r o m-s e u l u l l a, kuromasiimalla. Selkänojan taakse hän vielä kiinnittää kollosraksin ja kokkaan poraa jukkoreiän, j o k k a-r a i g i n, ja niin on ajoahkio valmis, isketty kokoon rautanauloitta. Ahkion pituus on lähes pari metriä, leveys perästä 50—60 cm, ja syvyys 25—30 cm. Liisteitä on tavallisesti kahdeksan kappaletta, neljä kummallakin puolella emäpuuta.

Samalla tavalla tehdään raitoahkiokin, jolla kuormia kuljetetaan, mutta se on vain matalaperäinen taikka selkänojatonkin sekä pitempi — 2,50 m:kin pitkä —, keveämpi ja matalampi, ja karkeammin tehty kuin ajoahkio. Raitoahkioita tarvitsee isoinen poromies paljon: kolme-, neljäkymmentäkin niitä saattaa olla hyvän talon ajokaluvarastossa.

On sitten koltalla vielä pulkkakin, p u l k k e, ja lukkoahkio, l o k k-k e r r i s. Pulkka on vain tavallinen ajoahkio, jonka ylle, tuomisten vempeleiden varaan, on purjevaatteesta pingoitettu myrskyiltä ja sateilta suojaava katos. Matkustavaisia »herroja» niillä koltat tavallisesti kyyditsevät. Lukkoahkio taas on kannellinen ja lukollinen ajoneuvo, jossa muuttoretkillä tähdellisimmät tavarat kuljetetaan.

Samoinkuin koltta on syrjääneiltä ja samojeedeiltä oppinut porovaljakolla ajamisen, samoin hän on myös heiltä saanut saanin mallin ja oppinut saanin teon, niin että jotkut kolttamestarit osaavat iizemskein tapaan panna kokoon komean porovaljakkokelkan.

Petäjästä ja koivusta koltta rakentaa tämän omituisen näköisen ajoneuvon, pari metriä pitkän, kapeapohjaisen kelkan, jonka tukevat jalakset kuitenkin liukuvat lähes metriä leveällä. Peräpuolessa on lyhyehkö, kelkan puoliväliin ulottuva istuinlava, jota korkeat — n. 40 cm — takaviistot ketarat kannattavat, ja istuinlavan sivuina ovat juurakkorungoista veistettyjen kaustojen käyrät, joiden väliin taas korkea ja kapea perälauta on naulattu, sekä eteen matala jalkopuu.

Tavaraa ei tällaisessa pikkutilaisessa kelkassa saata paljoa kuljettaa, hyvä kun itse ajaja vain vahvoissa talvitamineissaan sopii siinä yksinään istumaan. Ja hyvin pitääkin ajomiehen olla

vaatetettuna, kun hän istuu lisäverhoitta ja jalkapeitoitta saaninlavalla ratsastaen, pitäen karvakenkä-koipiaan jalaksilla. Ja porovaljakon laukatessa, porojen lennättämässä ryöpyssä, nuuttuu ajomies tuota pikaa kelkalla kiitäväksi lumiukoksi.

Kuormain kuljettamista varten tekeekin koltta matalampiketaraisen saanin, jonka pohja on pitempi ja leveämpi ajokelkan pohjaa. Sitä hän käyttää kuormaraidossa, milloin ei raitoahkiolla tahdo tavaroitaan ajattaa. Ja tällaisen laajapohjaisen saanin laittaa koltta š a a n-p u l k k e k s i, kun on »herroja» lähdettävä kyytiin: pingoittaa pohjan ylitse vanteiden varaan purjelouteen katteeksi.

Miesten teoksista on vielä mainittava sukset. Ne ovat koltanmailla niin yksinkertaista laatua, etteivät juuri vaadi mestareikseen erikoisia ammattimiehiä, vaan niitä värkkää melkein kuka mies tahansa, ken vain on tottunut vähänkin kirvestä ja höylää käyttelemään.

Koltilla on kahdenlaatuisia suksia: sileitä sivakoita ja nahalla pohjattuja kalhuja. Sivakat, s a v e k, tekee koltta männystä, suorasta kangaspetäjästä taikka lylymännystä. Ne ovat vain paksut ja painavat tölisköt, niinkuin meilläkin sydänmaalaisten hiihtoneuvot semmoisilla seuduilla, missä hiihtoa vähän harjoitetaan. Pituutta on puolikolmatta metriä, leveyttä 10—11 cm kärkipuolessa, kannassa 7—8 cm. Pohjassa ei ole hiihtosuksen uraakaan, vaan on se aivan sileä, hiukan kuperahko, eikä ole sivakassa suksen ponnahtavaa joustavuutta. Niilläpä kuitenkin koltta lumimaillaan hiihtää kalhuttelee, työntää karvaisen tassunsa tuohitetun pälkään vitsamäystimeen ja lähtee porotokkansa perässä laukkomaan.

Mutta metsästysretkillään, keväisillä kinoksilla hiihdellessään, luikuilee koltta kalhuilla, k o l l o k s i l l a. Ja ne ovat vielä niitä isienaikaisia suksia, oikein peskipukuisen lapinmiehen hiihtimiä, karvaisella nahalla päällystettyjä niinkuin itse hiihtäjäkin. Sillä kalhujensa anturan on koltta pohjustanut hylkeennahalla, »norjannahalla», napsinut pienillä nauloilla nahan kalhunreunoihin kiinni, kärkipuolessa kuroen sen nuoralla päällispuolitse.

Petäjästä on kalhutkin veistetty, mutta jos on kuusta löydetty, niin on ne tehty siitä, sillä »kuoss lii raabsab, i murtu, a piehts lii raissab» — »kuusi on sitkeämpi, ei murru, mutta petäjä on rape-

ampi», tietää kolttakin. Samanpituiset ovat kalhut kuin sivakatkin, samanlevyiset, suorat tuohipällikkäiset vitsaraksiset hiihtimet, ei vähääkään jalkavat.

Mutta kalhunsa kun koltta sonnustaa kannantakaisilla jalkoihinsa ja lähtee vaaranmaisille metsäretkilleen lipikoimaan, niin saapa olla kumppanina aika kiva sileän sivakan, petäjäisen lylyn taikka koivuisen suksen työntelijä, joka hänen kanssaan pystyy kilpailemaan. Ja sauvoitta kalhumies vain kaahaisee jyrkkääkin mäkeä ylös ja taas alamäet pyrynä lentää. Eikä karvapohjainen kalhu hangessa kahise, äänetönnä kuin vaaniva metsänelukka hiihtelee koltta ja surmana syöksähtää toisen metsänelukan kimppuun.

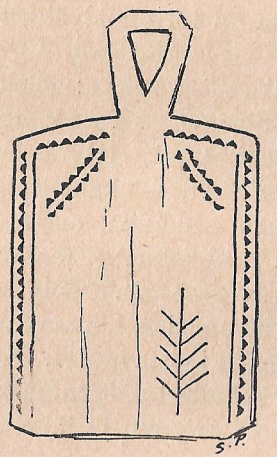

Leikkuulauta Tsuokkal-jaurilta.

15. KESÄPÄIVÄ KOLTAN ASUNNOLLA.

Jo aikoja sitten on aurinko sivuuttanut kaukaisimman käyntipaikkansa peräpohjoisella ja hipaissut etäistä tunturinhuippua ja lähtenyt taas kiirimään sinistä korkeutta kohden. Torkahtanut erämaa on jälleen avannut silmänsä, ja metsän linnut nousseet lyhyestä levostaan. Kaikki ovat taas täydessä päivän toimessa.

Mutta järvenrannan yksinäinen koltta-asunto vetelee vielä öisiä uniaan. Yhä kirkkaammin paistava aamun päivä ei ole päässyt tunkeutumaan louteilla peitetyistä pienistä ikkunoista pimeään pirttiin nukkuvaa taloa nostamaan. Eivät Lapin suunnattomat sääskiparvetkaan ole sisään osanneet, kun savupiipunkin katteeksi on vetäisty vaateräästy.

Sillä talohan valvoi illan, valvoi sydänyön hetken, näki aamupäivänkin paistavan, ja sitten vasta laskeutui levolle. Ja nyt se tahtoo nukkua. Vaikka koko muu Lappi ihanaa aamuansa viettää.

Vasta kun aurinko on korkeimmilleen kohoamassa, kun se mahtavien eteläntunturien, Njuurromin, Tšörrem-ueivin, kohdalle rupeaa kohoamaan, herää nukkuva talo.

Vanha muori, pirtin perälautsalla nukkuja, ensin nousee, tsattsalille istahtaa, ruopii mustaa takkuista tukkaansa, selkäänsä raapii, pukeutuu, menee ulos, vetäisee louteet pois ikkunasta,

kaahaisee tikapuita katollekin ja heittää savupiipun peiton syrjään. Sitten pistää akka teeveden tulelle. Siitä jo taas lautsojen raanupeitteiden ja resuisten vaatteiden kasa liikahtaa, ja unista kolttaa kohoaa niiden alta: nousee talon isäntä peräpuolesta, emäntäkin sieltä ilmestyy, tytär sivulautsan raanuista kohoaa, poika astuu ovipuolesta, joku lapsikin sieltä täältä pujahtaa. Ja kaikkien täytyy ensin ruoputtaa, raappia ja kyhnyttää päätä, selkää, kainaloita: »tehki porr, tehki porr». Täit kun eivät anna rauhaa.

Saavat siitä nousijat yhtä ja toista päälleen, ristivät silmänsä jumalhyllyn edessä ja käyvät teelle, jonka muori on pöytään laittanut. Leipää haukataan ja illallista kalaa, ja varia teetä lasi lasin jälkeen lasketaan menemään.

Kömpii sieltä vielä, toisten jo teetä särpäessä, ovipuolen lautsalta muuan myöhästynyt nukkuja, nuori mies, puksut vetäisee päällensä, ristii silmänsä ja istahtaa pöytään muiden joukkoon.

Pöydästä noustua taas monikertaan ristitään silmiä ja jumalan edessä kumarrellaan. Muori korjaa ruokakupit ja kaukalot pois ja sivauttaa pöytää hiukan märällä vaatteella. Sitten vasta ruvetaan kenkiä jalkoihin sonnustamaan, mutta ukko vain edelleenkin sukkasillaan tassuttelee. Käväisee emäntä ja tytär, käväisee vanha akkakin rannassa kasvonsa pesaisemassa, mutta takkuista tukkaansa eivät kampaa. Semmoiseen suuritöiseen toimeen viitsitään vain harvoin ryhtyä. Ja lautsojen makuuvaatteet kääräistään kokoon ja työnnetään nurkkaan.

Mutta pirtti on vielä lakaisematta. Ottaa muori varsiluudan, sipaisee sillä hiukan keskilattiata, luutien kokoon enimpiä rikkoja ja heittäen ne ovesta ulos. Lautsojen aluksiin muori ei viitsi puuttua: niiden ikuinen roju ei olisi vähällä selvitelty. Eikä niihin puututa lauantaisinkaan, jolloin pirtin lattia pesaistaan, keskisiltaa vain vähän vedellä huuhtaistaan, ei niinkään paljoa, että paksuimmat likakasat irtautuisivat. Ikkunoita ei pestä eikä hyllyjä tomusta puhdisteta, vaikka ikkunoissa saattaa olla vuosien lika ja akkunalaudoilla ajelehtia monien viikkojen kuivuneita kakunpalasia.

Ja jumalanpäivä on jo puolissa. Lapin aurinko jo Nuorrumtunturin päältä paistaa, suvituulen, s a u v-p i e g g a n, mailta. Aika rientää täällä niinkuin muuallakin, aurinko pitää yhtämittaista pitkää kesäpäivää, ja talon pitäisi töitään toimittaa. Päivä pitäisi saada kiinni.

Emäntä käy kutomaan raanua, joka on aloitteella keskellä pirttiä telineissään, muori ottaa kengän ommellakseen, tytär alkaa taivutella tuohesta poarttia, ja pojat tuovat pirttiin vanhan verkon, jonka repeämiä rupeavat korjailemaan. Mutta ukko heittäytyy lautsalle loikomaan, ja lapset juoksentelevat ovessa edestakaisin.

Mutta ei huvita nuoria miehiä kauan resuisen verkon repeämien etsiskeleminen. Jo heittää toinen ikävän työnsä, ottaa hyllyltä haitarin ja rupeaa »kaatrellaa» vetämään; jo siitä kyllästyy toinenkin, heittää työnsä hänkin ja käy laulamaan soittajan säveltä. Siitä jo vanha muorikin innostuu. Mutta ei osaa hän nuorten renkutuksia, hänellä on vain omat laulunsa. Kenkää kurova akka rupeaa joikaamaan. Matalalla äänellä hän ensin itsekseen jouottelee, mutta kohta hän venyttää kaulansa ja innostuu kovemmin laulamaan. Jo kurottaa kaulansa tytärkin ja rupeaa muoria avustamaan, jopa innostuvat pojatkin, jotka muorin joikatessa ovat oman pelinsä heittäneet ja tarttuneet taas verkkoonsa, ja kohta kaikuu pieni pirtti neljän hengen yhteisestä äänessäolosta. Se on vain semmoista työskentelijäin yhteistä laulunjonotusta, joka syntyy itsestään ajan vietteeksi, kun ei tarvitse ajatuksiaan työhön kiinnittää. Vanhalla vapisevalla äänellä muori jouottelee, tytär kimakammin seuraa mukana, mutta pojat toisinaan miehen kurkulla kajauttavat.

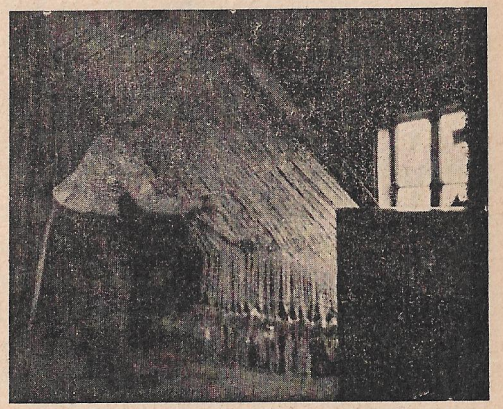

Fofonovin miniä kutoo raanua. Madzas-jaurilta.

Mutta jo taas rupeaa miesten mieli pöytään käymään. Ottaa toinen poika samovaarin, sytyttää siihen tulen ja laittaa teevehkeet pöytään, noutaa siihen kuivaa poronlihaakin aitasta. Ja taas juodaan teetä viisin, kuusin lasein, syödään leipää ja raastetaan poronlapaa.

Mutta ukon päässä eivät »tehkit» anna elävää rauhaa, ellei niitä vähän ahdistella. Emäntä istuu tsattsalille, ukko heittäytyy sillalle pitkäkseen, painaa päänsä eukon syliin, ja siinä alkaa akka ukon tuuheassa takkutukassa ankaran ajometsästyksen: suurella puukolla raaputellen käy hän läpi koko pään ja saa tuon tuostakin esille isomman purijan, jonka armotta naksauttaa. Onnellisena ja tyytyväisenä ukko siinä kellittelee, käännähtää vain selälleen, kun eukko raaputtaa parrank'n.

Sitten siinä taas yhtä ja toista puuhaillaan, raanua kudotaan, verkkoa paikataan, rovetta ja verkon tuohikukkaroa rakennetaan; ukkokin noutaa puukappaleen ja alkaa veistellä nuottalautaa, muori taas, saatuaan kengän valmiiksi, ottaa kuosilin, sitoo siihen roivaskuontalon ja istuu tsattsalille värttinää keputtamaan. Mutta kauan eivät miehet jaksa yhteen menoon työskennellä, pian rupeaa »raataminen» raukaisemaan, niin että täytyy heittäytyä hetkeksi lautsalle pitkälleen. Ja vaihteeksi taas nuoret miehet, kun emäntä käy raanunkudetta värttinällä kehräämään, ottavat kudevyyhden ja alkavat kutoa raanua. Naiset eivät juuri jouda lautsalle loikomaan, he sentään ovat aina toimessa.

Mutta kun iltapuoli alkaa joutua, kun päivä tunturin päältä laskeutuu lounaiselle, l o i t t-k i r t i j n, »linnunlentoon», rupeaa raatajia taaskin nälkä ahdistamaan. Muori pistää kattilan tulelle, ukko noutaa aitasta kuivan hirvenkontan ja kirvestää siitä kappaleen kattilaan, ja kun se on kypseksi kiehunut, keittää muori siihen kauranryynihutun. Muori leipoo ja paistaa vielä pari leveää kakkuakin, ja pojat hommaavat teeveden valmiiksi. Niin päästään taas pöydän ääreen: muori, ukko, pojat ja tytär, mutta emäntä lasten kanssa vain tsattsalilla aterioi.

On juuri päästy syömästä ja taas ruvettu yhtä ja toista tehdä tuhertamaan, kun erämaa yhtäkkiä työntää vieraita — mikä on aivan harvinainen tapaus täällä salojen yksinäisyydessä. Astuu metsästä viisi, kuusi kolttaa, miehiä ja naisia, peräkkäin painatellen kankaan polkua, sääskipussit, t š u o s k-k a h p p e r i t, päässä, raskaat taakat jokaisella selässä: kenellä laukkua, kenellä säkkiä, kenellä kantamus nuoritettuna r o š n i i n, pihlajasta taivutettuun kantokehykseen, joka nahkaisilla taikka vaatteesta ommelluilla viilekkeillä ja nuorilla on sonnustettu hartioille. Petsamoon Pedarinpäiville, satojen virstojen päähän, tunturien

taakse, Jäämeren luostariin, ovat miehet matkalla, mutta naiset ovat vain ilman aikojaan lähteneet sukulaisiin kylästelemään. Pihakentälle kellauttavat kaikki kantamuksensa ja astuvat pirttiin, kun joku joukosta on ensin pienellä kapulalla viskata kopsauttanut oveen, että pirttikansa saisi tietää jotakin olevan tulossa; muuten varsinkin arat naiset säikähtäisivät, kun äkkiä tämmöinen joukko korvesta astahtaa.[1]) Sitten vasta astutaan sisään. Ja siellä kun ilostutaan.

— Tierv!

— Tierv! Tierv!

kaikuu kahden puolen. Mutta ensin on jumalia tervehdittävä, ristittävä ja kumarreltava, ennenkuin talonväkeä käydään kädestä pitäen tervehtimään. Miehet kättelevät miehiä ja naisia, mutta naiset tarttuvat syliksi ja suutelevat toisiaan poskille, ensin vasemmalle, sitten oikealle ja vielä kerran vasemmalle.

Sitten vasta alkaa haastelu. Ja kyllä siinä puhetta riittääkin, kysymistä ja vastaamista ristiin ja rastiin. Paljoahan ei erämaan yksitoikkoisuudessa ole tapahtunut, yhtämittaista arkipäiväistä raatamista, kalanpyytämistä ja kalan syömistä on elämä siellä aina ollut, mutta sittenkin on tapahtunut niin paljon, josta pitäisi muillekin kertoa. Onhan niin monta kuukautta jo kulunut siitä, kun talvikylässä viimeisillä kevätkeleillä erottiin. Eivätkä sen jälkeen monet ole kertaakaan toisiaan tavanneet.

Vieraiden tultua on muori heti lennättänyt teeveden tulelle, ja emäntä käynyt kakkuja leipomaan. Ja kohta istutetaan vieraat pöytään, itsekin joukkoon istuutuen sen kuin sopii, miehet ensin ja naiset vasta sen jälkeen. Tarjotaan teetä ja vasta leivottua kakkua, kuivaa kalaa, keittokalaa, ja poronlihaakin aitasta noudetaan. Kelpaa ruoka ja kelpaa tee vieraille, pitkän matkan käyneille, kelpaa se talonväellekin, vaikka se vast'ikään on syömästä päässyt. Lasin lasin jälkeen saa emäntä taikka isäntä samovaarista laskea, ja kakkukin lohkeaa nopeasti, kalat ja lihat katoavat. Mutta sokeria koltta käyttää säästellen, vain hitusen sitä kerrallaan palasestaan puraisee. Viisi, kuusi, seitsemänkin lasia janoi-

[1]) Koltan naiset ovatkin kovin herkkiä säikähtämään. On monia kertomuksia siitä, miten he äkkisäikähdyksessään ovat milloin minkin harkitsemattoman turmantyön tehneet joko itselleen taikka muille.

simmat vieraat juovat, ennenkuin hikisinä ovat saaneet kyllikseen. Silloin he kääntävät lasinsa kyljelleen taikka kumoon, merkiksi, etteivät enää halua, ja jättävät kuppinsa viereen pöydälle pikku palasen sokeria ja kalaa taikka leipää, kun eivät nimittäin tahdo viedä talon osaa. Ja pöydästä noustuaan vieraat kädestä pitäen kiittävät talon muoria, isäntää ja emäntää, nuoria poikia ja tytärtä, vieläpä lapsiakin.

Eivät ehdi Petsamon pyhiinvaeltajat talossa sentään pitempään vierailla: pitkä on matka ja taipaleet tiettömät, jalkaisin ja veneillä kuljettavat. Iltamyöhällä jo miehet veneellä lähtevät järveä soutamaan. Kädestä pitäen taas hyvästellään ja sanotaan:

— Kuodd tiervan!

— Mon tiervan!

vastataan siihen.[1]) Rantaan mennään lähtijöitä saattamaan ja siinä kauan aikaa seisotaan ja katsotaan soutajien jälkeen. Vielä järveltä huudetaan:

— Kuodd tiervan! Ja Mon tiervan! siihen rannalta vastataan.

Lyhyt se oli, mutta hauska vaihtelu metsien yksinäisyydessä eläjille, tämä kaukaisten naapurien pistäytyminen talossa, ja hauskinta on se, että naapurin naiset jäävät siksi, kunnes miehet Petsamosta palaavat, taloon vierailemaan.

Mutta vieraiden oleskeleminen talossa ei suinkaan estä talonväkeä töitään tekemästä. On vielä toimittamatta päivän tärkein tehtävä: nuotalla käynti, joka juuri onkin myöhäisen illan puuhia. Vaikka aurinko jo on rientänyt lännen pielten ohitse ja laskeutunut luoteiselle, u o r j a l-puolelle, lähtee koltta järvelle kalanpyyntiin. Kaksin venein sinne mennään, ukko ja tytär toisessa veneessä, muori ja poika toisessa. Pari tuntia, kolmekin siellä vierähtää, ja päiväkin jo lähenee pohjaisia tuntureita, d a v v e-p i e g g a n, pohjoistuulen, maita, kun kalamiehet, useita apajia heitettyään, taas soutavat kotirantaan. Haukea ja ahventa, siikaa ja taimenta on nuotta vetänyt, ja isolla loastulla kantaa ukko kalat pirttiin. Mutta naiset jäävät nuottaa uluille asettelemaan, poika tarpoimia ja muita vehkeitä paikoilleen laittamaan.

[1]) Jää terveeksi! — Mene terveenä!

Pirtissä on kastuneilla kalamiehillä lämmin vastaanotto. Siellä tuli takassa iloisesti loimottaa ja kuuma teevesi on pöydällä. Ukko heittää pois märän mahtsakkinsa ja muori riisuu kastuneen kalahameensa; toisetkin vaihtavat kuivaa päälleen, ja niin pääsevät sekä kalankävijät että kotiväki ja vieraatkin teetä ja kakkua maistamaan, ottamaan semmoisen sydänyön-hetken välipalan, joka vahvistaa vartomaan kalaretken saalista.

Sillä vielä on päivän pääateria syömättä: tuores kalakeitto, koltan kesäinen himoruoka.

Heti käydään illan saalista perkaamaan, ja isoimmat sekä parhaimmat kalat työnnetään kohta kattilaan. Emäntä pistäytyy ulkona puuta pilkkomassa, tuo pirttiin, ja ukko laittaa hyvän tulen kattilan alle; kauan ei viivykään, ennenkuin tavaton kaukalollinen höyryävää kalaa on pöydällä, isoa punaista taimenta, siikaa ja suurta haukea.

Kaukalon ympärille käydään kohta kaikin, minkä suinkin sovitaan, ja ne, jotka eivät pöydän ympärille mahdu, tyhjentävät emännän ja lasten kanssa toista kalakaaraa tsattsalilla. Vaikka koltta olisikin syönyt hyvänlaisesti pitkin päivää, niin nyt hän vasta oikein syötävänsä syöpi: iso kaukalo tyhjenee yht'äkkiä, vieläpä saa toinen ja kolmaskin kyytinsä.

Iltasen jälkeen on naisilla vielä yhtä ja toista puuhaa. Emäntä ennättää heittää vielä raanuunsa muutaman kirjoraidan, tytär korjaa ruoanjätteet pöydältä, ja muori laittaa takkapankolle kuivaa koivunkääpää savuamaan, että inisevät sääsket pakenisivat pirtistä. Sitten levittää muori makuuvaatteet lautsoille, ja laittelee niitä lattiallekin poikia varten, kun vieraat saavat sijansa lautsoilla. Vielä pistäytyy muori ulkona pönkittämässä louteet ikkunoihin ja heittämässä kateräsyn savupiipun peitoksi.

Kengät ja sukat riisutaan jalasta ja viedään ne, koska ilma näyttää pysyvän kirkkaana, ulos luövville taikka seipään nenään kuivamaan, ja päällysvaatteet asetetaan ulos ovipieleen seinälle naulaan. Tehdään sitten vielä jumalan edessä muutamia kumarruksia ja silmäristejä ja vetäydytään raanujen alle.

Ja niin päättyy koltan kesäinen päivä, pitkä, 16—17-tuntinen pyöreä päivä, ankaraan kalakeittoon. Tyytyväisenä laskeutuu metsäpirtin eläjä lautsalle loikomaan. Mitäpä hänellä on täällä

hätää? Erämaa on niin rauhallinen ja omilleen antelias, järvikin antoi taas yltäkylläisen vatsan, soipa vielä osan talvenkin varalle.

Mutta jäljessä käy koltan aika Lapin auringon ajasta. Koltta rupeaa ottelemaan vasta iltauniaan, kun aurinko jo on seuraavaa päivää nostattamassa korkealla koillisella, jopa lähenee jo itääkin, n u i r t i j-p i e g g a n puolta.

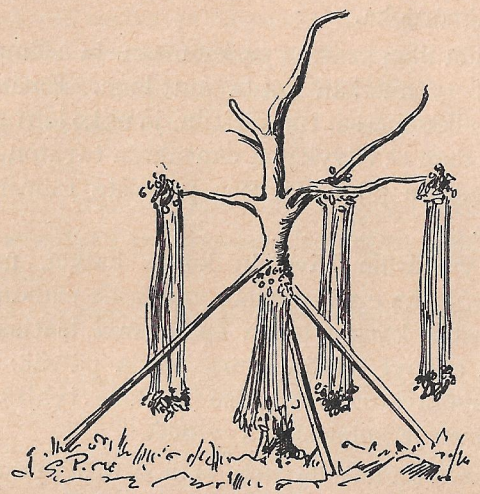

Saim-kosksem-muorra, verkonkuivauspuu. Puoldzik-jaurt.

Tsassouna Tuuloman Patunalta.

16. »OIKEAUSKOINEN» KOLTTA.

Koltat kuuluvat venäläiseen »oikeauskoiseen» kirkkoon. Sen yhteyteen on heidät jo ammoisina aikoina kastettu ja käännytetty. Vuosisatoja ovat venäläiset papit kolttien erämaista kadonneita lampaita etsineet, ripustaneet heidän kaulaansa pyhän ristin ja opettaneet heitä ristimään silmiänsä ja molimaan pyhiä rukouksia, kumartamaan pyhää M i i k l a a, pyhää J o v g o r i a ja P e d a r i a sekä pyhää E l l j a a, tuoneet heille pyhän P o o r e t s i n kuvia ja muita pyhiä k a a v a k s i a, joiden edessä on silmiä ristien kumarrettava ja rukoiltava.

Komeita kirkkoja on kolttien suuriin keskuspaikkoihin, p o g o s t o i h i n, pystytetty ja pienempiin talvikyliin rakennettu isohkoja tsassounia, t s a s s a n i a, joissa pappi silloin tällöin käy jumalanpalvelusta pitämässä. Vielä on sinne tänne erämaihin, lohien kalastuspaikkoihin ja merenrannan kalastamoihin, laitettu pikku tsassania, joihin hyvän saaliin saanut kalamies saattaa astua kiittämään jumalia hyvästä onnestaan taikka pyytämään parempaa kalaonnea.

Ja tämä tunturimaita kiertelevä pakanallinen kansa on saatukin niin perinpohjin käännytetyksi oikeauskoiseen oppiin, että se

hartaasti aina silmiään jumalankuvan edessä ristii ja kumartelee, muistaen sekä suuret että pienet paastot ja niitä myös koettaen noudattaa. Muistaapa se vielä pyhäpäivät: passe-pejvet, ja suuret praasniekat ja ne pyhittää.

Niin on oikeauskoisen koltan muistettava ja pyhitettävä rošt ev, joulupäivä, odda-pejv, uusivuosi, ja veerest, loppiainen, sekä Trefan-pejv, Trifonin päivä. Ja sitten on hänellä majtt-niahtel, maitonetäli, laskiaisviikko, jolloin suuri seitsenviikkoinen paasto, jonn-paast, alkaa ja kestää ohitse Olssi-pejvin, Spoor-niahtelin ja straasnaipjätnetsin eli pitkän perjantain aina eije-pejviin, äijäpäivään eli pääsiäiseen asti, josta lappalainenkin laskee kevään alkavan. Ja keväällä on koltalla reatnets-pejv, joka on sama kuin karjalaisten raatintsa eli vainajain pääsiäinen, sitten Jovgor-pejv, pyhän Yrjön päivä, ja Mihkel-pejv, pyhä Miikkula, sekä troits-pejv, joka on sama kuin helluntai. Kesällä taas on kauneimman Lapin kesän Evvan-pejv, juhannus, ja Pedar-pejv, sekä Ellje-pejv, joka lappalaiselle jo kääntää kesän syksyksi. Ja syksypuolen merkkipäiviä on Spaassepejv, Kristuksen kirkastamisen päivä, Lassn-pejv, Laurin päivä, Poorets-pejv, karjalaisten pohorotsa eli neitsyt Marian päivä, ja Sweesnäi, Fiishoi eli ristinpäivä, ja vielä Pookrov-pejv, karjalaisten Pokrova, synkän syksyn juhlapäivä. Sitten jo taas pian saapuukin pitkä joulupaasto jouluineen, uusine vuosineen ja uusine praasniekkoineen.[1])

Eivät ole kovin erikoisia ne pyhän praasniekan pyhittämiset, joita koltta erämaanjärvillä asuessaan toimittaa. Jumalankuvan edessä olevat pikku kynttilät, vielkij-tuovvaz, valkeat tuohukset, hän sytyttää palamaan ja suitsuttaa sitten laatanalampun, kaadnetsin, pyhällä savulla koko pirttinsä, varsinkin sen peräpuolen ja arnis-sajen. Savustaapa hän vielä jokaisen perheen jäsenen kaularistin, koska »puörreb lii tiervas jielli», parempi on terve elämä silloin ja parempi terveys. Ja koko perhekuntansa

[1]) Trefanin päivä on vanhan luvun helmik. 1 p:nä. Olssip. helmik. 14 p. Spoorn. helmik. puolivälissä. Raatnets toista viikkoa jälkeen pääsiäisen. Jovgor huhtik. 23 p. Miikkula toukok. 9 p. Pedar kesäk. 29 p. Ellje heinäk. 20 p. Spaassep, elok. 6 p. Lassnp. elok. 10 p. Poorets elok. 15 p. Sveesnäi syysk. 14 p. Pookrov lokak. 1 p.

kanssa, pikkuisista vesoista alkaen, hän jumalan edessä pitkät rukoukset molii, ristii ja kumartelee, osaapa vielä joku joukosta pyhää virttäkin laulaa, jolloin toisetkin koettavat parhaansa pannen mukana pysyä. Toistamiseenkin vielä vähän ajan päästä hän pyörähtää jumalan eteen kumartamaan ja rukoilemaan, ja sammuttaa sitten tuohuksen, jättäen vain pikkuisen tuikun tuikuttamaan. Mutta iltapäivällä jo talon nuori mies tuhauttaa senkin sammuksiin, ottaa haitarin, istuu lautsalle ja alkaa vetää kaatrellaa.

Näin koltta viettää yksinäisissä metsissään praasniekkapäivät, semmoiset kuin Jovgorin, Mihkelin, troitsan, Evvanin ja Elljepäivän ja muut. On vain vielä useilla pyhillä oma muistettava merkityksensä. Niinkuin Evvanillakin, jolloin ei kenenkään suinkaan pidä mennä järveen uimaan — hukkuu helposti, niinkuin ennenmuinoin oli seitsemän pappia hukkunut. Oli ollut yksi uskomaton pappi, joka oli uhalla mennyt Evvanina järveen näyttääkseen, ettei huku. Mutta olikin vajonnut ja ruvennut apua parkumaan. Silloin oli toinen pappi mennyt auttamaan, mutta vajonnut hänkin ja ruvennut parkumaan. Siitä oli mennyt kolmas apuun, mennyt neljäs, viides, kuudes ja viimeinenkin aina toistansa auttamaan, mutta kaikki olivat vajonneet ja parkuen hukkuneet. Miksikäs menivät pyhänä Evvanina järveen? Molemmat Evvanpäivät, sekä ensimmäinen, ueivhtemmes-Evvan, päätön Evvan, että seuraava päivä, vain pelkkä Evvan, ovat yhtä vaarallisia uimamiehille. Ja syksypuolen juhlista on Sveesnäi tärkeä poromiesten ja metsänkävijäin päivä sekä vanhain erämiesten peurapäivä. Silloin keitetään ja syödään poronlihaa ja metsänsaalista. Jos satutaan silloin olemaan eräretkellä taikka porometsässä, ei tehdä muuta kuin makaillaan nuotiolla lihakattilan ääressä ja täysinäisistä vatsoista lasketellaan miehekkäitä röyhtäyksiä. Siitä metsä antaa hyvät saaliit edelleenkin, ja porot menestyvät hyvästi. Sveesnäistä alkaa porojen rykimäaika, päättyen Pookrovana, joka myös on poromiesten merkkipäiviä.

Suurina praasniekkoina tekevät koltat pyhiinvaellusretkiä Petsamon pyhään luostariin, missä sen perustaja pyhä Trifon on haudattuna, taikka muihin merkkipaikkoihin. Niinpä heinäkuussa, Pedarin päivänä, useat kolttamiehet lähtevät pitkälle Petsamon retkelle. Erämaan järvet he halkovat veneillä ja soutaa mutkitellevat jokia myöten kymmenin penikulmin sekä astuvat maataipa-

leet jalkaisin raskaat kantamukset hartioilla. Muutaman päivän he siellä viipyvät, käyvät kirkoissa kuulemassa jumalanpalvelusta, tekevät kauppoja, ostavat viinaa ja pirtua sekä juovat.

Mutta kun praasniekat sattuvat talviseen aikaan, jolloin talvikylissä yhdessä elellään, vietetään juhlaa oikein juhlana, käymällä ensin kirkossa ja sitten pitämällä iloista elämää, ajelemalla porovaljakoilla ja juomalla. Kaikkein hurjimmin eletään laskiaisena, suuren paaston alkujuhlana, jolloin varustaudutaan tansseilla, juonneilla ja ajeluilla sekä vankoilla lihakeitoilla ottamaan vastaan ankaraa paastoa. Vihdoin sitten taas pääsiäisenä, paaston loppujuhlana, oikein iloitaan ja remutaan, ja täytetään kurisevat vatsat valtavilla lihamäärillä. Niissä suurkylissä, joissa ei ole pappia, vaan joissa vain joku kirjantaitava koltta toimittaa papilliset tehtävät, astuu tämä tsassanin peräpuoleen, v o l t a r i n luo, ja siellä lukee rukouksia ja luiluttaa kirkkolauluja. Ja seurakunta hartaana kuuntelee »pappiansa», avustaen laulussa, ristien ja kumarrellen.

Joulupyhän aikana on koltan varoen elettävä. Silloin, pimeinä pakkasöinä, ovat peloittavat kummitukset ja kaikenlaiset henget kulkemassa, niin ettei ole hyvä pitää kovin pahaa elämää eikä yksinään liikkua ulkona. Jopa vaatteetkin, jos niitä on ulkona kuivattava, on käännettävä nurin, etteivät öiset henget niihin kajoaisi. Uudenvuoden aattona on koltalla ankara tehtävä: pitää saada koko vuoden synnit ja räähkät anteeksi. Iltamyöhällä, maatamenon lähestyessä, hän käy kylässä joka pirtissä kanssaveljeään puhuttelemassa ja sanoo:

— Proistje muu reähksam! Anna anteeksi minun syntini.

— Boh proistij! — Jumala antaa anteeksi, vastaa toinen, ja niin on kaikki sovittu. Lyödään siitä vain kättä ja toivotetaan toisilleen onnea ja menestystä alkavalle vuodelle.

Varsin tärkeä juhla on loppiainen, veerest, jolloin saadaan oikein pyhään oikeauskoiseen tapaan käydä J o r d a n a s s a. Silloin pappi astuu kirkosta, ristinkantaja edellä ja toinen perässä, ja menee mukanaan kokonainen kansanpaljous lähellä olevalle järvelle taikka joelle, johon on puhkaistu avanto »Jordanaksi»; pappi siunaa jäisen veden ja kastaa siihen pyhän ristin. Kiireesti silloin hyökkää avannolle sekä akkaa että ukkoa astioineen, pulloineen ja poartteineen ottamaan siunattua vettä, r i s t-t š a a t s e a, jolla sitten kotona pirskoitetaan pirtti ja jumalat sekä kaikki pir-

tissä asuvaiset. Pannaanpa vettä talteenkin, ja otetaan sitä aina aamulla suuruksettomaan suuhun tilkkanen — se on nimittäin erittäin terveellistä ja parantavaa, oli sisuksissa mikä kipu tahansa.

Mutta kaikkein terveellisintä on itse käydä pyhässä Jordanan avannossa. Roikaistaan vain päältä peskit ja kaikki muutkin vaatteet, niin että ainoastaan p a j i t ja l e i n-p u v s a t jäävät ylle, ja sitten puljahdetaan avantoon umpisukkeloon, noustaan heti ylös ja kiireesti kirmaistaan kirkon lämpöiseen eteissuojaan pukeutumaan. Eikähän avannossa olekaan kylmä, vaikka muualla onkin kymmenien asteiden pakkanen, »siellä on samanlainen lämmin kuin on jumalassa . . . muu vesi on kyllä kylmää . . . Ja se on niin terveellistä reahkaiselle ihmiselle». Useat miehet ovat monesti käyneet Jordanassa, ja moni nainenkin on pyhästä avannosta apua etsinyt.

Niissä suurkylissä, joissa ei ole pappia, käy pogostan pappi talven kuluessa joitakuita kertoja jumalanpalvelusta toimittamassa. Niinpä ajaa Nuortijärven Ristikentän pappi Suonikylään kolmesti talvessa: jouluna, loppiaisena ja Trifonin päivänä, ja palvelee Herraa kylän kansan kanssa tsassounassa. Loppiaisena toimittaa hän kylän pienellä Pohteljoella suuren Jordananjuhlan.

Talvisten praasniekkain aikana käydään myös vieraissa naapurikylien sukulaisissa ja tuttavissa. Helisevin tiuvuin ja kilisevin kulkusin porovaljakolla komeasti ajetaan monipenikulmaiset metsä-ja tunturimatkat, jängät ja järvenselät, jopa joskus oikein koko karavaanissa, useista kylän taloista kun on yht'aikaa vierailuretkelle lähdetty.

Suurella hartaudella ja arvonannolla, niinkuin ainakin oikea kirkon lapsi, puhuu koltta pyhimyksistään ja jumalistaan, kirkosta ja tsassanista. Ovatpa muutamat vanhat koltat niin hartaita jumalien palvojia, etteivät matkallekaan uskalla jumalatta lähteä. On heillä pikkuinen laatikko, ahkionmuotoinen kannellinen k a a v a s-k o o l a g, jumal-ahkio, johon he sulkevat pienen pyhimyksenkuvan sekä pyhää lootanaa; niin kätkevät he laatikon ahkioonsa ja saavat täten jumalan matkaansa. Ovatpa jotkut kolttaäijät

Huoter-ukon jumal-ahkio Tshuörve-jaurilta.

olleet niin pyhiä ja hurskaita Herran palvelijoita, että ovat omin päinsä rakentaa rytkäyttäneet tsassaninkin. Tosin vain pienen ja vaatimattoman, mutta tsassanin sittenkin. Semmoinen hurskas äijä oli ollut ennen Nieskem-Evvan Nuortijärven yläpäässä, kaakkoisrannalla. Satakunta vuotta, ylikin, lienee jo siitä kulunut, kun ukko oli järvellä elänyt perheineen, asustaen siellä aina samalla paikalla yksinäisenä erakkona kuin metsänhaltia; talveksikaan hän ei muuttanut muiden seuraan Nuoht-sijtaan, Ristikentän luo, missä silloin ei ollut vielä ollut kirkkoakaan, tsassouna vain. Tämä ukko oli salvanut lähelle kotaansa, korkealle rantakummulle, pikku-pikkuruisen pyhäkön, vain sylen seiniltään olevan ja toista korkean, kartiokattoisen hökkelin, ja hankkinut sen peräseinälle pyhiä kuvia. Pyhälle Pedarille oli rakentaja tsassaninsa pyhittänyt, ja Pedarin päivänä olivat Nuortijärven koltat siellä käyneet rukoilemassa, olipa joskus pappikin siellä palvontaa pitänyt. Mutta tästä huolimatta oli hurskas tsassanin rakentaja vanhana joutunut pahojen valtaan, karannut metsään ja sinne kuollut.

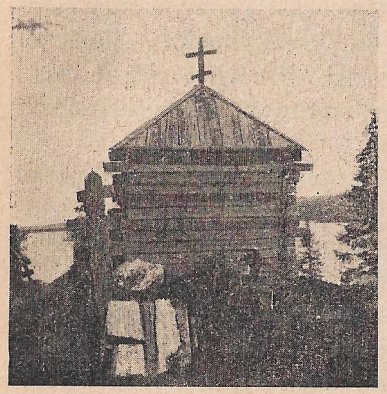

Evvana-ukon tsassana Nuortijärveltä.

Vieläkin on Evvanan pieni pyhäkkö pystyssä, yksinäisenä erämaan temppelinä kummullaan kyhjöttäen, ja kummulla, tsassanin vieressä, petäjien suojassa lepää haudattuna kuusi, seitsemän kolttaa, jotka ovat elämänsä lopun saavuttaneet kesäkautenaan Nuortilla. Pedarin päivänä sekä muulloinkin seudun koltat vielä käyvät tsassounassa kumartamassa ja rukoilemassa. Kalaretkelle mentäessä pistäydytään siellä Pedarilta anomassa kalaonnea. Pedarihan oli aikoinaan itsekin kalamies, ja hyvä saalis saatua viedään sinne hänelle kiitosuhreja. Aina kun uudella verkolla taikka nuotalla mennään ensi kertaa koettamaan, luvataan osa tsassanin haltialle, jos pyydys suopi hyvän saaliin.

Ja niin on kertynyt tsassanin pyhälle hyllylle koko kasat kuivaa kalaa, villoja, villalankaa, jopa rahaakin pieneen laatikkoon. Onpa siellä joukoittain rihmaan ripustettuina joutsenen muniakin, tosin vain kuoria. Pyhäkköön keräytyneet uhrilahjat sitten myydään ja rahat annetaan kirkolle.

Koulujen avulla on koetettu kolttia jo jonkun aikaa kasvattaa oikeiksi venäläisiksi — miehet osaavatkin melkein järjestään venäjää solkata. Miltei jokaisessa suurkylässä on toimessa venäläinen koulu, missä omassa huoneistossaan, missä tsassounan syrjäsuojassa. Koulutalot ovat osaksi hyvinkin uhkeita Lapin oloihin katsoen. On niissä m a t t e m-p o r t t, opetussali, ja sen eteissuoja, johon oppilaat saavat peskinsä riisua, ja opettajalla on l e i h p-p a s t u-p o r t t eli keittiö sekä k u o r n e t s, kamari; keittiön kyljessä on ruokakomero, a i t t, ja vielä keittiön edessä eri sisäänkäytävä, k a r t. — Lukemista, kirjoitusta ja luvunlaskua koulunkävijöille opetetaan, ja neljä, viisi tuntia päivässä heitä koulunpenkillä istutetaan. Mutta lyhyeksi käy koltan kouluaika: vain talvikautena, jolloin suurkylässä asustetaan, saattavat lapset olla opissa kolme, neljä kuukautta. Siksipä tuloksetkin ovat sen mukaiset, ja vieläkin huonommat, kun opetus tapahtuu aivan venäjäksi.

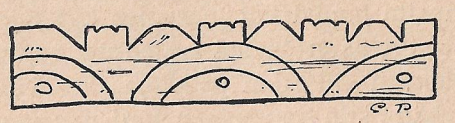

Jumalhyllyn etureuna.

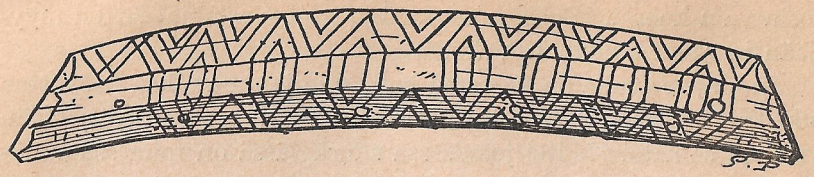

Laukunsarvi Kallu-jaurilta.

17. VANHAN USKON PERUJA.

Vanha esi-isien usko on lappalaisella vielä veressä.

Vaikka koltat ovatkin hartaita »oikean uskon» tunnustajia, kantavat pyhää ristiä kaulassaan, kumartavat peränurkan koreita kuvia, noudattavat oikeauskoisten paastoaikoja ja rakentavat tsassaneja pyhän Pedarin kunnioiksi, ovat he kuitenkin pohjaltaan vielä isienaikaisen uskon lapsia.

Sillä venäläisten pappien vuosisatainen kastevesi on korven kansaa vain pinnalta huuhdellut, harvojen kirkkojen kellojen kilkatus ei ole kyennyt äärettömistä erämaista, tuntureista ja vaaroista, karkoittamaan entisajan peikkoja, jättiläisiä ja muita hirveyksiä, eikä pyhän ristin kastaminen Jordanan avantoon ole ollut kyllin voimakas erämaiden järvistä vetehisiä ja vedenhaltioita pois peloittamaan.

Niinpä onkin koltanmailla vielä lukemattomia peloittavia peikkotuntureita ja monilukuisia varattavia järviä, joissa oikulliset ja pahansuovat vedeneläjät asustavat.

Semmoinen varattava pahanhaltian tunturi on V e i m e t u e i v R'stikentän takana. Se ei kärsi pilkkaa eikä pahaa menoa lähimaillaankaan. Niin oli muuankin Nuortin lappalainen kerran porotokkansa kanssa kiroillut ja tuskitellut tämän tunturin tienoilla, mutta silloin oli tunturinhaltia suuttunut ja hajoittanut porot pitkin metsiä, niin että kolme päivää oli koltta saanut tokkaansa yksin poroin etsiä, ennenkuin oli lauma koossa. Mutta toiset lappalaiset, jotka olivat ihmisiksi eläneet, oli haltia päästänyt rauhassa kulkemaan.

Samanlainen peloittava paikka on T s i u d i s-v ä ä r i Akkujoen varrella, Kutsis-luobbolon rannalla, pitkiä petäjiä kasvava korkea vaara. Senkään eläjä ei salli pientäkään pilkkaa, ei edes osoittelua. Käy helposti niinkuin senkin ukon, joka ei muuta kuin osoitti sormellaan vaaraa ja kysyi toisilta:

— Mi lii tuht kuhk-piehts-vääri? Mikä on tuo pitkäpetäjävaara?

Ja siitä jo otti vaaranäijä niin itseensä, että nosti kovan lumimyräkän ja piti kolttia koko päivän tienoillaan pääsemättömissä. Toiset sanoivat suutuksissaan ukolle:

— Jo nyt sait nähdä, mikä pitkäpetäjän-vaara se on.

Ja Algaz-jaurilla, Suomen rajamailla, on jyrkkä ja jylhännäköinen A l g a z-j a u r i n p a h t a, jonka luona pitää hyvin kunnioittaen kulkea. Sen kuuluvilla ei saa kovasti puhua, eikä juoda vettä sen vieriltä, se kun on semmoinen seitapaikka. Paras on ohitse matkatessa heittää pahdan viereen uhriksi vaikkapa leipäpalanen, ellei muuta ole. Ja vielä samanlaisia pahan haltian vaaroja ovat S u e i n-v ä ä r i Loun-jaurin lähellä ja V a l t e v ä ä r i Kaskimajärvellä, Hirvasjärven tienoilla. Varsinkin Valtevaara on vaarallinen, kuten jo sen nimikin sanoo[1]). Se oli kerrankin koltalta, joka oikein noitui ja kirosi hirttynyttä poroaan, ottanut koko porotokan ja pitänyt sitä pari viikkoa kaukana kankaalla kateissa.

Pahan nimensä arvoinen on P i e s s-v ä ä r i k i n, Piruvaara, Vuenni-jaurilla, Luton eteläpuolella. Senkään lähellä ei saa kiroilla, eipä vaaraa edes nimeltään mainita, ei leikilläkään, vaan pitää sanoa sitä P a i s s-v ä ä r i k s i, »Pyhäksi vaaraksi», jolloin ei mitään pahaa seuraa. Jopa saattaa tämä vaara olla oikullinen metsässä marjaileville lapsillekin. Niinpä kerran kolttapoikaset marjamatkallaan vaaran rinteillä vähän ilakoivat ja telmäilivät. Mutta niin kävi, että poikain pää pyörähti ympäri, etteivät enää osanneetkaan kotiin, vaarakin kun vielä laski sankan usvan ympärilleen. Vasta aamun tullen usva haihtui, ja poikaset huomasivat olevansa aivan kotinsa lähettyvillä.

On sitten muutamia semmoisia vaaroja, kivipahtoja, joissa elää pikkuista vaaranväkeä, t š e ä h a l i g e j a, niinkuin T š e ä-

[1]) Valte = ottaa.

haliġ-väärissä, joka missä lienee kaukana kiveliöissä. Tšeähaligit ovat vain pienen lapsen kokoisia olioita, jotka toisinaan pahdan koloista nousevat maan pinnalle leikkimään ja päivää paistattelemaan. Ovelat koltat ovat joskus vieneet tšeähaligin kololle kengänpaulan ja jääneet syrjään vartomaan. Onkin pikkuolento sattunut tulemaan, keksinyt korean paulan ja leikkien ruvennut sitä ihmislasten tapaan nilkkoihinsa kiertämään, mutta taitamattomasti nivonutkin yhteen molemmat nilkkansa. Silloin on piilossa olija koltta tullut ja ottanut kiinni tšeähaligin ja uhannut tappaa.

— Peahtsed miedda! Päästä pois, on pikkumies silloin pyydellyt.

— Jesli avtad teihki! Kunhan annat rahaa, on kiinnipitäjä sanonut.

Ja pieni pahtapoika on noutanut kolme lautasellista hopeoita, rahaa ja hopeatavaroita. Mutta kaikkea ei ole saanut ottaa, sillä jos on kaikki ahmaissut, ei ole tullutkaan rikkaaksi, hopeoilla kun ei ole ollutkaan siunausta. Vuenni-jaurin Olssi-Jaahk oli tällä tavalla ennen tšeähaligilta saanut paljon rahaa ja hopeoita ja tullut hyvin, hyvin rikkaaksi, oikein boohataksi. Mutta sitten ukon kuoltua pojat tuhlasivat kaikki ja ovat nyt jokainen köyhiä raukkoja.

Lapin vesissä elää vielä tšattsi-jielli, vedeneläjä, sekä monia vedenhaltioita, tšattsi-haldeita, ja niitä on joka joessa ja järvessä, lompolossa ja kaltiossa. Tšattsi-jielli on mahtava kalojen isäntä, joka hallitsee vesiä, ja sen pitkiä hiuksia nähdään ilkeinä mustina jouhimatoina vesissä venyskelevän. Eikä ole hyvä auringonlaskun jälkeen mennä järveen uimaan: vedeneläjä saattaa helposti siepata omakseen. Samoin käy myös, jos pyhinä praasniekkapäivinä, niinkuin Evvanan päivänäkin, menee järveen molskimaan.

Vedeneläjät ovat yleensä hyvin pahoja närkästymään. Siksi vesillä pitääkin aina kovin varoa, ettei niiden haltioita suututtaisi, jolloin ne joko vievät verkot, nuotat ja kaikki, nostavat kerrassaan pahan myrskyilman, taikka taas muulla tavalla kostavat.

Niinkuin teki Nuhkeš-jaurin, Haukijärven, haltia, Luton pohjoispuolella, Tšuörve-jaurin lähimailla. Entisaikaan oli järvestä saatu tavattomia haukia. Mutta sitten kerran kalamiehet ilvehtien sanoivat:

— Tässäpä järvessä on haukia, jotta kelpaisi pitää niitä vaikkapa veneen teloina!

Ja siitä jo Nuhkeš-jaurin eläjä otti niin itseensä, ettei ole sen koommin enää antanut pyytäjälle hauensukuakaan. Ahventa vain on antanut, senkin omituista litteätä lajia.

Suolo-jaurinkaan haltia ei sanomista suvaitse. Se on saarekas järvi[1]), parikymmentä virstaa Vuolu-jaurista koilliseen. Siinä on muuan syvä hauta, mainio kala-aitta, mutta siitä ei nouse kala pyydykseen, jos vain nuottamiehet vähänkään haastelevat. Niin olivat kerran Gaurilovin pojat järvellä nuottaa vetäneet ja haastelleet keskenään. Ensi apajan kun vetivät, ei tullut muuta kuin yksi sormenpituinen tammakko, sekin vaivainen; vetivät toisen kerran: tuli vain pieni kivi, kokivat kolmannesti: mäsähti rahkamätästä poventäysi, niinkuin olisi nuotta hetteestä vedetty. Silloin katsoivat kalamiehet parhaaksi lähteä pois, vaikka kuikka kyllä järvellä uiskenteli luikkaillen: »Täällä kalat, täällä kalat.»

Mutta sitten lähti sanan puhumatta heti kaksi akkaa kalalle, ääneti menivät, ääneti nuottaakin vetivät, ja pian he palasivat takaisin kokonainen kantamus kaloja kueššeissaan.

Hyvin ankara eläjä on Tueljim-jaurissa[2]) Kaskimajärven lähellä, Tueljimtunturin juurella. Vanhaan aikaan oli järvellä asunut muuan kolttaukko ja -akka, ja olivat he kerran olleet kalalla, eivätkä mitään saaneet. Silloin oli ukko luvannut:

— Jos nyt saamme oikein suuren kalan, niin pojan saat meiltä.

Olikin heti tullut suuri siika.

— Älä ota! Heitä järveen! oli akka hätäyksissään huutanut.

Mutta ukko oli ottanut kalan ja vienyt kotiinsa. Sieltä oli poika heti juossut metsään.

Sitten oli ukko uhrannut järveneläjälle muitakin lapsiaan, jopa viimein piikojaan ja renkejäänkin, ja aina saanut kaloja paljon, suuria siikoja niin paljon kuin vain oli halunnut. Mutta olipa kerran, kun ukko jo oli vanha vaari, juossut järvestä iso hirvas, ahkio perässä, ja poika istunut ahkiossa. Silloin oli ukko huutanut:

— De puiti muu raaš![3])

---

[1]) Suolo = saari.

[2]) Tuelje merkitsee pitää, pidättää.

[3]) Jo tuli minun vuoroni.

Ja suoraa päätä oli hän hypännyt ahkioon, ja hirvas oli heti laukannut järveen, josta oli vain kuulunut huuto:

— Eštši puiti! Isä tuli!

Vielä nytkin saman järven haltia vaatii joka vuosi ihmisuhrin: järven rannan asukkaista aina joku saa surmansa joko hukkumalla taikka muuten kuollen. Eikä suvaitse järven eikä Tueljimtunturinkaan haltia pahaa menoa lähiseuduillaan, ei edes kovaa ja pahaa joikausta. Pahan joikaajan se pian panee houraamaan ja kutsuu luokseen järveen.

Meressäkin elää tšattsi-jielli, ja se onkin hyvin suuri, väkevä ja ankara. Oli kerran kolttaukkojen kalavene tarttunut semmoisen hirviön hartioille, eikä päässyt liikkumaan, ei sinne eikä tänne, ei soutaen eikä huovaten. Viimein täytyi heittää mereen mies, ja siitä vasta pääsi vene liikkeelle. Mutta mies jäi vedeneläjän saaliiksi.

Kodanhaltia on k u a t t i-j i e l l i, kotaeläjä, joka joskus on satuttu vanhoissa kodissa ja hylätyillä kotakentillä kohtaamaan. Ja vanhoissa metsäpirteissä sekä metsäkodissa asustelee merkillinen metsäneläjä, m e ä n t e i s, joka saattaa kotaan taikka pirttiin yöpyneelle erämiehellekin ilmestyä. Siksi pitääkin metsän autioihin asuntoihin yösijoille asetuttaessa aina pyytää haltialta asumalupaa, ja sitten siivosti, pahaa menoa pitämättä levähdellä. Silloin kotaeläjä antaa rauhan. Ja meänteiskin silloin vain hiljaa kähmien kulkee ympäri, katolla kupsehtii ja lattialla tassuttelee, kodan kapineitakin liikuttelee, tuleepa joskus makaajaa niin lähellekin, että käsin saattaa häntä kosketella. Ja käteen se tuntuu karvaiselta, mutta niin lämpöiseltä ja pehmeältä. Makaajalle meänteisin lähellä oleminen tekee kyllä raskaan ja vaikean olon, mutta sen pahempaa ei siitä seuraa, kun vain pelkäämättä ja rauhallisena loikoilee.

Luonnonvoimillakin ja ilmiöillä on omat jumalansa ja haltiansa. Niin on mahtavan ukkosen jumala t i e r m e s, ankara ja pelättävä olento, jolla on vain yksi silmä otsassa. Sen komea värikäs jousenkaari, t i e r m e s-j u h s, näkyy toisinaan taivaalla. Ja tämän jousensa kun tiermes jännittää ja sinkauttaa tulisen nuolensa, t i e r m e s-k a s k i n, niin silloin koko maailma vapisee, ja oikeauskoinen koltta kolmasti ristii silmänsä ja siunaa:

— Sviet, sviet, sviet!

Varoa pitää silloin, kun tiermes k o l l e e, kuuluu, ettei pidä vyöllään tyhjää tuppea, sillä siihen saattaa tiermes helposti iskeä. Pitää vaikka puukapula työntää tukkeeksi, jos ei puukkoa satu olemaan. Koirat ja kissakin ajetaan silloin ulos pirtistä. Niillä kun on huonot välit tiermeksen kanssa, niin tiermes saattaa hyvinkin tuiskahtaa pirttiin niitä tavoittelemaan ja samalla tehdä pahoja ristikaulaiselle kansallekin.

Tiermes ajelee pahoja henkiä ja sytyttelee tuleen semmoisia paikkoja, joissa niitä on kovin viljalti. Siksipä ei saakaan mennä sammuttamaan tiermeksen sytyttämää paloa; jos sen tekee, ärsyyntyy paukkaaja siitä vain ja paiskaa tulisen nuolensa toiseen paikkaan.

Joskus iskee tiermes puuhun ja tulee sytyttämättä sitä myöten alas maahan. Silloin pitää, jos uskaltaa, kiireesti mennä ja kiertää se puu, jolloin tiermeksen silmä jää maahan puun juurelle, eikä hän pääse enää pois. Vuoden päästä pitää kiertää toinen kerta ja vielä vuoden päästä kolmas. Silloin tiermes-silmä muuttuu rahaksi, ja kiertäjä voi puun alta kaivaa aarteen itselleen.

Vanha lappalaisten tuulenjumala, p i e g g a-o u m i s, tuulimies, liikkuu vielä kolttainkin mailla, vaikka häntä ei kyllä enää ikivanhalla nimellään tunneta. Niinkuin muitakin luonnonvoimia, on tuultakin siivosti kohdeltava. Jos sitä noituu ja kiroilee, yltyy se kahta pahemmaksi, ja viheltämisestäkin se ärsyyntyy ja kiihtyy. Jotkut uhkamieliset nuoret miehet kyllä järvellä liikuttaessa, kun purje heittäytyy laiskana lepattamaan, nostattavat tuulta sekä manaten että viheltäen, mutta semmoisesta ylimielisyydestä vanhat heitä heti vakavasti varoittavat. Tuulihan voi äkisti riehahtaa ja tehdä mitä tahansa, sillä sehän on epäluotettava ja äkkipikainen — samanlainen kuin kiukkuinen, pahapäinen, joutavastakin riehahtava mies, jota siitä syystä sanotaankin »pieggaoumikseksi», jopa manataan:

— Piegga-oumis ottakoon ja vieköön sinut!

Revontulet, pohjoisella avaruudella talvisina öinä niin komeina liekehtivät taivaanvalkeat, k u u š k a z, ovat eläviä ja toimivia henkiä. Ne ovat r u v t i s-j a m m i j, rautaan kuolleitten, sodassa kaatuneitten vainajien henkiä, jotka taivaalla vielä niin levottomina häilyvät, keskenään kisailevat ja sotaa käyvät. Varsinkin jylhissä, korkeissa tunturimaissa niiden kisailut ovat hurjia. Siellä saattaa

kuullakin, kun ne oikein puhkuvat: huuh-huuh-huuh! Rauhassa pitää vainajien henkien antaa kisailla, ei saa niitä maanpäällinen ihminen häiritä, ei kovin kauan katsoakaan. Jos niitä viheltämällä ärsyttää, niin siitä ne vasta oikein kauhtuvat ja sähisten ryntäävät yli taivaan, jopa syöksähtävät alaskin ärsyttäjän kimppuun. Ei saa myöskään porolla silloin kovasti ajaa, eikä kulkusissa kilistellä, sillä siitäkin ne kauhtuvat. Hullusti kävi Akkalan ukollekin, joka Imandralla paaston aikana revontulten loimutessa kelloissa ja kulkusissa laukotteli. Kuuškaz tuli alas, mutta ukko ennätti kiepsahtaa ahkion alle piiloon. Kuului vain humahdus, niinkuin joku raskas esine olisi laskeutunut ahkion pohjalle, sitten kaameata kähmimistä, suhinaa ja tohinaa. Vasta aamulla, päivän noustessa, ukko-paha uskalsi kömpiä ahtaasta piilopaikastaan. Ajohärkää ei näkynyt missään, se oli palanut aivan jäljettömiin valjaineen ja kaikkineen, ja koko ympäristö oli kuin tulikiven pölyllä peitetty.

Taivaan tähdistä, t a a s t'eista, on koltalla omat uskonsa. Niinpä otavakin, t š i h t š e m-n i e j t, lappalaisen ajanmerkki, on saanut alkunsa ihmeellisellä tavalla. Oli ennen seitsemän tytärtä. Ne kävivät metsää pyytäen peuroja, mutta eivät juuri mitään saaneet. Joka nuotiolle, missä vain yötä olivat, heittivät he a a v e l t i n, lihakattilan hämmennyspuikon. Metsänkävijöitä, niinkuin ainakin pyyntimiehiä, seurasi korppi. Viimein korppi suuttui ja rupesi koikkumaan nuotion vierestä, kuusen latvasta:

— Jo olen aikaa ihmetellyt, mitä metsämiehiä ne ovat, jotka aina joka nuotiosijalle aaveltin heittävät. Naisiapa näkyvätkin olevan. Ette te peuroja koskaan saa!

Ja siitä metsänkävijä-tyttäret niin häpesivät ja säikähtivät, että muuttuivat seitsemäksi taivaan tähdeksi, jotka vieläkin avaruudessa loistavat. Ja siitä on otavan nimenä tšihtšem-niejt, seitsemän neitoa.

Muistona muinaisesta puidenpalvonnasta on ainakin se kolttien tapa, että he puuta kaataessaan ensin kirvespohjalla kopsauttavat puun kylkeen ja sitten vasta terällä sen tyveen iskevät. Puu on heistä kuin elävä, tunteva olento, joka on ensin iskulla tainnutettava, ennenkuin sitä saattaa terällä pahoin kohdella.

Eläimetkään eivät ole koltalle vain pelkkiä eläimiä, jotka jumala olisi vain ilman aikojaan taikka yksinomaan ihmisten hyväksi erämaita samoilemaan luonut. Hän, erämaan ainainen asukas ja kiveliöiden kiertäjä, tuntee kyllä muutkin erämaan eläjät ja tietää, mitä ne ovat.

Kuten muutkin kansat, kunnioittavat koltatkin karhua ja mielistelevät sitä monilla mairenimillä. K u o b t z a on sen tavallisin nimitys, mutta sitten sitä mairitellaan vielä nimillä a i j o g, äijä eli isoisä, a i h k a m, äijäseni, k ä m m u l o s, kengätön, ja t a a l l o s, kenkäheinätukko. Vain ne, jotka ovat karhun tappaneet, uskaltavat sitä kuobtzaksi haukkua, mutta naiset eivät, eivätkä ne miehetkään, jotka eivät ole karhuntapossa olleet. Heidän pitää tyytyä mairenimityksiin, jos tahtovat karhun vihoja välttää. Jos kuulee äiti pikku poikansa »kuobtzittelevan», muistuttaa hän heti:

— Älä huoli niin hävyttömästi sanoa!

Karhu onkin koko Lapinmaan kuningas, vieläpä suursyntyinen, ihmisen sukua. Onpa joskus saatu kaadetuksi karhu, jonka nahan alta, kun se on nyljetty, on löydetty vanhanmallinen nahkainen rahavyö. Siitä on arvattu, että karhu on ennen ollut ihmisenä, jonka jotkut suuret noidat ovat karhuksi loitsineet. Siksipä koltta pitääkin karhunlihan syömistä synnillisenä.

Ovat ihmiset ennen kyllä omasta halustaankin itsensä karhuksi muuttaneet — samoinkuin muiksikin metsäneläimiksi — saadakseen kokea, kumpana olisi parempi elää ja helpompi toimeen tulla, ihmisenäkö vai metsän nelinjaloin juoksevaisena elukkana. He ovat vain menneet metsään, siellä määrätyn puun luona loitsineet ja tehneet taikoja, ja niin muuttuneet karhuksi, ottaen määräajaksi kontion muodon itsellensä.

Toisinaan pitävät karhut, erämaan kuninkaat, kokouksia kaukaisilla kiveliövaaroilla — sellaisen oli Kildinin ukko kerran sattunut näkemään —, ja kaikki metsän nelijalkaiset eläimet saapuvat silloin paikalle, sudesta ja ketusta alkaen jänikseen ja oravaan asti.

Mutta susi, kiveliöiden kiukkuinen kiilusilmä, on kyllä vain susi, k u i m p p e, mutta mainitaan sitä myös nimillä p a a l d e s, viereinen, ja t š u o k a s n i k, tielläjuoksija. Haukkua ei sitäkään kyllä uskalleta, sillä siitä tuo metsärosvo yltyy vain yhä pahemmaksi. Eikä se haukkumisesta paranisikaan, sillä sallimus on jo syntymästä määrännyt, mikä poro on joutuva suden surmat-

tavaksi. Jokaisella porolla on koparassaan muuan pieni luu, p a a l d e s-t ä h t, sudenluu nimeltään, ja kun hukka ajaa poroja, tulee sillä porolla, joka on suden suuhun kypsä, paaldes-täht niin kipeäksi, ettei poro voi laukata pakoon, niinkuin toiset, vaan joutuu suden suuhun. Ja semmoinen poro loistaa yön pimeydessä suden silmään niinkuin kynttilä, niin että susikin jo tietää, että tämä se on hänelle aiottu. Mutta muita poroja ei hukka näekään, ne ovat sille vain kuin kuolleita kiviä ja kantoja. — Samoin se lammas, joka on sudelle kasvanut, loistaa sille yössä kynttilänä. Niinpä oli eräällä merensaarella lammaslauma; pari sutta näki siellä yhden kirkkaana kimmeltävän, jolloin ne heti uivat saareen. Mutta siellä ei ollut muuta kuin harmaita kiviä. Sudet palasivat takaisin, ja näkivät taas saarella lampaan kirkkaana loistavan. Hukat menivät toistamiseen saarelle ja löysivätkin nyt sekä tappoivat lampaan, joka oli köyhän akan ainoa.

Eikähän susi söisi poroja eikä lampaita, ellei jumala olisi niin säätänyt, ja senkin ihmisen omasta pyynnöstä. Sillä kun sudet ennen vanhaan söivät ainoastaan ihmisiä, houkutellen heitä metsään ja vieden asunnoilleen, valittivat ihmiset siitä jumalalle ja pyysivät, että hän antaisi sudelle muuta syötävää. Ja niin Jumala määräsi hukalle poron ravinnoksi.

Niinpä ei koltta vihastaan huolimatta uskalla kovin haukkua eikä kiroilla, vaikka susi hänen karjassaan tuhoja tekisikin.

Karhu on metsän nelijalkaisten suurin ja pelättävin peto; linnuista on taas koltan suurin arvonanto kohdistunut metsoon, metsälintujen suurimpaan. Se yksin vain on »lintu», jopa lisäksi suuri ja mahtava tietäjä, jota ei saa pilkata eikä kehnosti kohdella. Se voi hyvinkin ottaa pyyntimieheltä metsästysonnen, ei vain metson saalisonnea, vaan koko erämies-menestyksenkin, jolloin menevät sekä metsot että muutkin saaliit. Niinkuin meni mahtavalta Suongi-noidalta, joka ylpeyksissään paiskasi hauen ja metson samaan kattilaan kerskaillen, että hän onkin semmoinen noita, jotta keittää sekä kalaa että lintua yht'aikaa. Mutta niin kävi, ettei veden eikä metsän vilja voinut yhdessä kiehua: eri puolille kattilaa kumpainenkin heti liikahtivat ja siinä kiehuivat, syvä vako vain veteen vajosi eri viljain välille. Ja niin kävi sitten kerskailevan keittomiehenkin, ettei sen koommin enää mitään viljaa saanut, eikä enää missään menestynyt. Koko mahtinsa menetti.

Korppi, k a a r n a s, on lappalaisen hyvä lintu, jota ei saa tappaa eikä pahoin kohdella, jos tahtoo hyvän pyyntionnensa säilyttää. Se on semmoinen viisas pyyntilintu, joka ahkerasti seurailee erämiestä metsästysretkellä paikasta toiseen ja aina hänelle ilmoittaa, missäpäin peuralaumat liikuskelevat. Jos se ääntelee kaukana, silloin retkeilevät villipeurat kaukaisilla kankailla, mutta jos se tulee lähelle lonkkumaan, ovat peuratkin likitienoilla.

Käki, k i e h k, kesän komea kukkuja, on jumalasta lähin lintu ja metsän pappi, m i e h t s-p a h p, joka ihmisille kukkuen ennustaa elinijän pituuden. Pitää vain sitä ajatella, kun käki sattuu lentämään ylitse, niin se heti istahtaa puuhun kukkumaan. Merenkulkijan aluksenmastoon se toisinaan lentää istumaan ja näyttää sille, joka hukkumalla tulee kuolemaan, punaiset jalat, mutta mustat sille, joka saa tavallisen kuoleman.

Jumalan lintu on pieni pahainen tiainenkin, t š i ä t š i s. Sitäkään ei saa tappaa eikä kiusata. Pikku poikiakin äidit varoittavat tiaisia hävittämästä ja sanovat, että jos tiaisen tappaa, niin ei kasva täydeksi mieheksi.

Mutta kissa, k a s s, on miltei kolttain pyhä eläin, joka on jokaisessa talossa, aina mukana erämaan pirteilläkin; nyyttiin sidottuna sitä tyttäret sylissään muuttoretkillä kantavat. Se on talon eläjä, aina kotona oleva perheen jäsen. Suuri synti olisi kissan tappaminen. Omaa kissaa ei koskaan itse tapeta, ja kun se kuolee, haudataan se metsään kauas talosta, etteivät koirat saa sitä raadeltavakseen.

Ja niinkuin muillakin perheen jäsenillä, on kissallakin oma nimikkohärkänsä, k a s s-j i e r k k i, kissanhärkä. Sitä vaalitaan aina mitä parhaimmin, sillä jos kissanhärkä joutuu hukkaan, menee sen mukana koko talon poro-onni. Uusi härkä kyllä nimitetään kissalle, mutta se ei ole enää entisen arvoinen.

Lappi on ammoisista ajoista ollut kuuluisa noitien, velhojen ja myrrysmiesten, salaperäisten tietämysten ja taikatemppujen maa. Siellähän ne, Tuli-Lapin tunturimaissa, ovat aina kaikkein mahtavimmat tietäjät, noidat ja noitain noiduttajat asuneet, suuret lovinoidatkin, jotka laulaen ja noitarumpua, k o b d a s t a, kumisuttaen loitsivat itsensä loveen, tainnostilaan ja silloin suuria tekoja toimittivat. Lovessa makaavan noidan henki saattoi hir-

veissä pyörremyrskyissä ja rytisevissä tuulispäissä ja noidanpuuskissa huimasti riehkaista vaikka yli koko maailman.

Ei ole kaukainen Kuollan-Lappikaan suinkaan muita huonompi ollut. On sielläkin, suurissa sydänmaissa ja aavan Jäämeren hyisillä rannoilla, aikoinaan ollut tietäjänsä ja mahtajansa. Mutta ne entisajan suuret mahtimiehet ovat jo aikoja muuttuneet maan mullaksi ja lepäävät nyt jossakin jokirannan taikka järvensaaren kalmistossa. Ja nykyisen ajan tietäjät, n o j h t i t, ovat vain heidän heikkoja jälkeläisiään, samaa verta kyllä ja saman hengen lapsia. Mutta uusi aika toisine tapoineen ja uusi usko omine tietäjineen on niin paljon erämaiden henkeä turmellut, ettei siellä enää entisajan suurtietäjiä saata syntyä, eikä elää, vaikka syntyisikin.

Semmoisia Lapin suurnoitain viimeisiä jälkeläisiä on K i u r u n M e e t r e j, seitsenkymmen-vuotias Nuortin koltta, joka kesäaikana asustaa Hirvasjärvellä, Suomen rajamailla. Hän on erämaan kansan lääkäri, joka osaa parannella kaikenlaisia kipuja ja tauteja; hänen apuunsa metsänkävijätkin turvautuvat, kun pyynti ei tahdo onnistua, ja samoin kysyy häneltä kalamies neuvoa; tarvitseepa poromieskin äijän tietoja. Entistä lovinoitaa on Meetrejssä vielä sen verran, että hänen useinkin täytyy heittäytyä nukkumaan, ennenkuin voi antaa neuvoja ja vastauksia avunetsijäin kysymyksiin. Niin tulivat Nuortin koltat kerran Meetrejltä kysymään, mikä on syynä siihen, että ovat menettäneet hyvän pyyntionnensa. Meetrej pani nukkumaan ja sanoi sitten herättyään, että olette varkain käyneet Akkalan miesten pyydysmailla hirvenajossa, ja siitä on onnenne mennyt. Mutta ankarat maksut ottaa ukko avunannostaan. Niinpä vaati hän Vaiskin Uontreiltakin, päästettyään hänet kamalista tuskista, että ukko-pahan oli työnnettävä hänelle joka vuosi paras poro, vieläpä sallittava äijän maata hänen vaimonsa vieressä aina, kun hän tuli palkkaporoaan noutamaan.

Nuortijärvelläkin eli vielä takavuosina tietäjäukko, K o r n e l i n J a a h k, pitkä valkeapartainen paljaspäinen äijä. Mutta surullisen lopun sai Nuortin tietäjä pari vuotta takaperin. Tapasi hän kerran parempansa, Kildinin noidan, Patunan luona, Tuulomalla. Tuli siinä silloin tietäjille tinka. Kildinin noita väitti, että jos hän vain tahtoo, ei Patunasta saada ei niin ainoata lohta, ja Nuortin noita tenäsi taas, että saadaan, jos hän tahtoo.

— Ei, jos minä tahdon!

— Saadaan, jos minä tahdon!

Ja niin äijät tinkasivat, seisoen parin, kolmen askeleen päässä vastatusten, hampaitaan kiristellen ja voimasanojaan sähäytellen.

Viimein Kornelin äijä äkkiä keikahti selälleen kuin kuollut, ja ukon pojat lähtivät häntä viemään Ristikenttään. Matkalla ukko vähän virkosi, mutta heittelehti ja kynsi maata aivan mieletönnä, ja kun päästiin Ristikenttään, niin kuoli sinne.

Mutta kovasti koski voimainkoetus Kildinin noitaankin: hänkin oli vähällä pyörtyä.

Turvekota Loun-jaurilta.

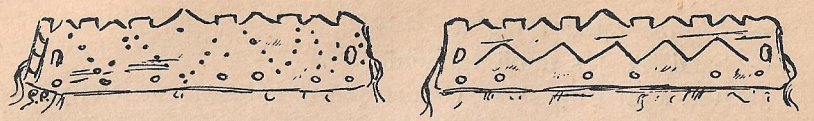

Laukunsarvia Nevsi-jaurilta.

18. HÄÄTAPOJA, PERINNÖNJAKOA JA PERHE-ELÄMÄÄ.

Niin on tapa kolttain mailla kuin muuallakin maailmassa: nuoret etsivät toisiansa, löytävät toisensa, ja sitten seuraa häiden vietto. Nuori mieli lämpenee kylmän Jäämerenkin rannalla ja lumisilla tunturimailla yhtä hyvin kuin etelänkin mailla. Ei kykene talven tuima pakkanenkaan kylmäämään nuorta verta, eikä Pohjan pitkä pimeys saata särkeä valoisia tulevaisuuden toiveita. Nuoret ovat nuoria koltankin mailla, ja luonnon suuri laki: kasvakaa ja lisääntykää ja täyttäkää maa, on voimassa Lapin erämaissakin. Olkoonpa vain asuinmajana vaikkapa kurja turvekota taikka pieni musta pirtinröttelö, ihmisluonto niissäkin asustaa.

Talvisin yksissä asuttaessa suurissa talvikylissä on nuorilla paras tilaisuus toisiinsa tutustua. Pitkät pimeät iltapuhteet tanssitaan yhdessä ja kevättalven pitkät päivät kisaillaan aurinkoisella kyläkentällä, ja niin tutustutaan ja lähennytään. Taikka taas pojat, p a a r n e t, käyvät naapurin n i e j t a i n luona, milloin yhdessä, milloin toisessa pirtissä, ja siellä vain kaikkein kuullen juttelevat ja ystävyyttä rakentelevat. Taikka vievät pojat tyttäriä mukanaan ajelulle, lennättäen heitä porovaljakollaan saanissaan kuin pyryilma pitkin lumisia saloja.

Joskus sattuu, että pojille syntyy kova riita jostakin kylän kaunottaresta, varsinkin jos naapurikylän pojat kosiskelevat oman kylän komeinta. Niinkuin kävi silloin, kun Suonikylän paarnet mielivät Nuortijärven Glusihin nuorinta niejtaa, joka kahdeksisessa sisarsarjassaan oli kaikkein kauneimpana pidetty, vaikka toisetkin olivat niin kehuttuja, että »ei löydetty niin komeita tyttäriä koko Lapinmaasta . . . eivät he koristuksiakaan kaivanneet». Ja siitä »nuorimuksesta» pojat riitelivät, jopa tappelivatkin, ryöstelivät tyttöä omaan saaniinsa ja leikkelivät salaa toistensa porovaljaita palasiksi. Mutta huonon lopun ja kovan koston sai poikain syntinen meno: riidelty tytär tuli kipeäksi ja kuoli.

Osaa kolttapirtin tytär kyllä laitella itsensä semmoiseksi, että hän ainakin naapurituvan poikaa miellyttää. Kesällä kyllä, erämaan piilopirteillä, arkipäivän elämässään, on hän useinkin kuin mikäkin metsänturjake: tukka siivoton, sukimaton, kasvot ja kädet pesemättömät, vaatteet likaiset, resuiset ja paikatut, syöpäläisiä täynnä. Eipä ole hänessä jälkeäkään satujen »Turjan tytöstä».

Nuori kolttamies metsänkäyntipuvussa.

Mutta pyhäisenä päivänä on tytär jo paremman näköinen, sekä silloin kun on mentävä poikain kanssa ilopirttiin taikka kisakentälle. Silloin hänet jo paremmin »Turjan tytöksi» tuntisi: hänellä on komeasti otsallaan kirkkaanpunainen helmitetty perevesk ja tukka siivosti letillä, on koreankirjavat vaatteet ja pehmeät kirjokengät, vieläpä sormissa neljät, viidet hopeasormukset, jopa muutamat oikein kantaniekat u e i v-s u o r m a k s e t pikku rengashelyineen, ja kalvosimessa rautaiset kellonvitjat rannerenkaana sekä korvissa pienet hopeaiset renkaat. Eikä tytär mikään metsänturjake olekaan: kasvot ovat terveet ja pyöreät, nenä nykerö, lappalaissilmät tummat ja poskipäät korkeat.

Kelpaa häntä kolttapojan ihastella ja kosia.

Tavallinen kosima-aika on kevättalven arkinen aika, k i d d a a r k, sillä pyhänä paastonaikana ei saa kosissa käydä, eikä silloin häitäkään saa viettää. Ja muuna arkisena aikana ovat koltat erämaissa hajallaan.

Kosimassa, k e h t s a d[1]), käydessä pitää pojalla olla parhaimmat puvut päällään sekä puhemies, s u o n n-p o n n e, suonenpunoja, mukana ja runsaasti viinaa, joskus vielä isä ja äitikin matkassa. Hyvät ryypyt, kolmet ryypyt, tarjoaa puhemies ilman muuta talonväelle ja sitten vasta ilmoittaa asiansa sekä vetää kihlakalut esille: hopeaisen tai kultaisen sormuksen, silkkihuivin ja kirjavan hameen, ja taas työntää ryypyt. Jos kosijapoika on mielivieras, niin kulauttavat kaikki pikarinsa pohjaan, mutta jos ei häntä taloon tahdota, silloin vain pikkuisen huuliaan kastavat ja antavat pikarin takaisin. Siitä saa kosija arvata, että hullusti taisi käydä. Tarjoaa hän vielä ryyppyä kosittavalle tyttärellekin, mutta jos hänkin sen työntää takaisin, saavat kosijat korjata koreutensa ja painua pihalle.

Mahtvein tyttäriä Madzas-jaurilta.

Ja käydä toisessa pirtissä koettamassa.

Mutta saattaapa kosija heittää sikseen koko puuhan ja koettaa seuraavana vuonna uudestaan. Saattaa hän myös parhaimmilla poroillaan komeasti puhemiehineen ajaa kokonaan toisen kylän tyttäriin, joihin on matkoillaan tutustunut, ja siepata sieltä emännän. Niin voivat Lapin tyttäret joutua kaukaisiinkin kyliin nuorikoiksi: Akkalastakin, Imandralta, Nuortijärvelle ja Suonikylään taikka Kildiniin ja Lu-jaurille, ja Suonikylästä taas aina Jäämeren rannoille Petsamoon ja Muotkaan. Mutta useasti löydetään oma omasta kylästä ja pysytään kotikylän suvuissa ja saatetaan sotkuiset sukulaissuhteet yhä sotkuisemmiksi. Sukulaisuuttaan laskevatkin koltat hyvin pitkälle, eivätkä kovin läheiset sukulaiset mene keskenään naimisiin, pikkuserkutkin esim. pitävät toisiaan liian läheisinä naimisiin mennäkseen.

Mutta jos kosijat ovat mielivieraita, korjaa tyttö kihlakalut

[1]) Kehtsad merk. suomeksi kysyä.

talteensa, ja siitä päästään sulhasen kysymäviinoja juomaan ja syömään talon hyvyyksiä.

Ja siten ruvetaan hankkimaan häitä.

Joskus kyllä pojan ja tytön vanhemmat valmistavat naimiskaupan, niin ettei pojalla kosimisasiassaan suinkaan ole rukkasien pelkoa. He sopivat keskenään nuortensa avioliitosta, eikä tarvitse pojan silloin muuta kuin käydä kosaisemassa ja sitten ruveta hääpuuhiin.

Morsiamella, k a a v s a z i l l a[1]), ei häistä ole suuriakaan hommia, jos hänellä vain on omat vaatevarastot kunnossa. Ei tarvita muuta kuin vain pistältää sulhaselle, v u o d d a m i l l e, vanttuut, ja siinä ovat lahjukset, jotka morsiamen tarvitsee laittaa. Suonenpunojakin on matkassa vain juontipalkalla.

Mutta sitä enemmän on puuhaa sulhasella: pitää heti ajaa Jäämeren rannoille hääviinoja noutamaan. Pari-, kolme-, neljäkymmentäkin suurpulloa ahtaa aikapoika viinaa ja pirtua porokelkkaansa ja ajaa remuten kotiin.

Kotiväet ovat sillä aikaa ruokapuolesta huolehtineet, niin että heti, kun viinakuorma saapuu, voidaan aloittaa iloiset pidot. Häihin kutsujina on kaksi parikuntaa nuoria miehiä ja vaimoja, joilla on virkamerkkinä punainen ja keltainen lankavyyhti olkapäiden ylitse ristissä. Joka pirtissä he käyvät, kumartavat ja sanovat:

— Uudet ihmiset käskevät kutsua uutta morsianta ja uutta sulhasta katsomaan, leipää, suolaa ja viinaa maistamaan.

Ja kohta alkaa kansaa kokoontua morsiamen taikka sulhasen kotiin, missä häitä pidetään; pyhävaatteet vain muutetaan päälle ja niin lähdetään n a j m-k u a t t i i n, häätäloon.

Sinne sulhanenkin puhemiehineen ja joukkoineen kiirehtii. Mutta heitä ei lasketakaan niin vain sisään. Ovella seisoo vartija, joka estää pääsyn, sanoen:

— Ei rahatta eikä viinatta sinne mennä!

— On meillä kultaa ja hopeaa, on meillä viinaakin! vastaa sulhaskansa ylpeästi. Paljonko pitää olla?

Ovenvartija määrää kopekan, pari kopekkaa, parikymmentäkin, jopa ruplankin sulhasen varallisuuden mukaan, ja se työnnetään

[1]) Kaavsaz merk. suomeksi pikkuvaimo.

hänelle; sitten annetaan vielä viinaa, niin että monesti mies vartiopaikalleen kellistyy.

Mutta asia ei ole vielä tällä lopullisesti päätöksessä, vaikka sulhanen onkin joukkonsa pirttiin lunastanut. On vielä ankara molemminpuolinen tutkimus. Kumpikin joukkue asettuu omalle puolelleen pöydän ympärille, morsian isänsä selän taakse ja sulhanen isänsä selän taakse. Morsian näyttää isän kainaloiden alatse käsiään, ja sulhasen puolelta kysytään:

— Lii tierven? Ovatko terveet?

— Tierven lii! vastataan käsien omistajan taholta.

Samalla tavalla taas sulhanen näyttää käsiään, ja kysytään ja vastataan. Ja sitten vielä molemmin puolin kerskutaan, jotta »tierven lii, tierven lii!» astutaan ympäri pöytää ja kerskutaan, kunnes äkkiä pyöräytetään sulhanen ja morsian yhteen, pannaan käsikkäin ja viedään lautsalle verhon taakse istumaan. Tämän kaiken pitää tapahtua sukkelaan, etteivät mitkään pahat, eivätkä kateenhenget pääsisi väliin pujahtamaan.

Siitä vasta päästään syömään ja juomaan. On pöydällä kukkuraisia poronliha-kaukaloita, on keittokalaa, leipää ja kakkua, vehnäleipääkin, vesirinkeleitä ja teetä. Ja pöytään istutaan, sen minkä miestä mahtuu, ensin kummankin puolen lähimmät sukulaiset, sitten etäisemmät, sitten vasta muut vieraat. Sormin vain lihaa ja kalaa pistellään ja rasvakuppiin kastellaan, sillä harvoilla on semmoisia ylellisyyksiä kuin pöytäveitset ja kahvelit. Kalaruokia ei saakaan puukolla kosketella; lihaa saa sillä sentään leikata, mutta lihapalan puukonkärjessä rasvakuppiin kastaminen on jo pahasta.

Häihinkutsuja-eukot ovat pitojen tarjoilijoina. He lennättävät pöytään uutta syötävää, kun entinen rupeaa loppumaan. Ahkerasti he saavatkin tehdä sitä, sillä koltta syö kovasti. Ja juo. Tuon tuostakin aina ruuan väliin kantavat akat tarjottimella viinaa, kumpikin pitäen samaa tarjotinta puoleltaan, kumartavat ja kehoittavat ottamaan. Ei tarvitse kahta kertaa kehoittaa — kerralla ryyppy otetaan ja kerralla pohjaankin nakataan, niin useasti kuin vain annetaan.

Mutta sulhanen ja morsian istuvat hupun takana lautsalla. Sinne kannetaan heille ryyppyjä, yhdellä pikarilla vain. Siitä sulhanen pikkuisen maistaa, antaen sitten morsiamelle, joka myös pikkuisen maistaa ja taas antaa sulhaselle; niin maistelevat he pikarin loppuun.

Koko päivä syödään ja juodaan näin iltaan asti, juovutaan ja tullaan hyvälle joikaamatuulelle.

Mutta illalla, kun on tullut pimeä, ettei kateensilmä ole näkemässä, lähdetään vihille. Sulhanen ja morsian puetetaan päällysvaatteisiin, ja pukemisen toimittavat kummit, kumpaisetkin omat ristilapsensa, niin ettei heidän tarvitse muuta kuin seisoa vain ja antaa kummien toimia: panna peskit päälle, vyöt vyölle, lakit päähän, kengät jalkaan, kintaat käteen ja morsiamelle vielä huppuvaate silmille.

Koltta-pariskunta talvipuvussaan.

Ja nuoret heittävät hyvästit omaisilleen ja vieraille, ei kättä antaen, vaan ainoastaan sanomalla: »kuodd tiervan!» Kädestä hyvästelevät he vain kummejaan, jotka taluttaen saattelevat suojattinsa ulos.

Siellä on jo porrasten edessä porovaljakko saaneineen, kelloineen ja kulkusineen vartomassa, kolme, neljä parasta poroa valjakkona. Koko kenttä on täynnä malttamattomia liikkuvia valjakoita ja huutavia poromiehiä. Kun morsiuspari on saatu saaniin, hyppää kyytimieskin omaan kelkkaansa ja lähtee valjakollaan edellä laukottamaan tietä aukaisten ja kulkua johtaen. Jäljessä seuraa heti sulhasen ja morsiamen valjakko ja sitten saattomiesten monet ajokkaat, mikä kelkkoineen, mikä ahkioineen. Sillä enin osa hääväestä lähtee vihille menevää morsiusparia jonkun matkaa kaimaamaan. Saanit ovat täytenään saattomiehiä ja naisia, kun kylästä täyttä vauhtia lähdetään taipaleelle. Huutaen ja laulaen ajetaan ja vielä, ennenkuin saattajat pyöräyttävät poronsa takaisin, otetaan hyvät eroryypyt. Vain puhemiehet ja muutamat sukulaiset seuraavat matkuetta pogostalle, johon yötä myöten kovaa vauhtia kyytimiehen perässä lasketellaan. Jonkun sukulaisen taikka tuttavan luokse kylässä ajetaan.

Aamulla joudutaan papin luokse ja sitten kirkkoon vihille.

Ohjaajana ja neuvojana vihkimistilaisuudessa on nuorilla v i e n t s j i e n n, vihkiäiti, kummi taikka joku muu sukulaisvaimo, joka on tullut samassa matkueessa. Hän riisuu morsiamelta ennen vihkimistä pois tytön päähineen, pereveskin, ja panee sitten taas vihkimisen jälkeen — vihittäessä on morsiamella papin asettama kruunu päässä — tilalle vaimojen komean šaamšadin. Hän purkaa tytön yksinäisen niskaletin ja laittaa ohimoille vaimon kaksi palmikkoa, kääräisee ne pään ympäri ja painaa lakin peitoksi. Vihkiäidin tehtävä on niin tärkeä, että hän tämän tilaisuuden jälkeen, vaikka olisi aivan ventovieraskin, tulee nuoren parin sukulaiseksi, ja sukulaisena häntä sitten kohdellaankin. Pereveskinsä panee nuori vaimo talteen ja antaa sen sitten omalle tyttärelleen.

Ristikentän kirkko.

Vihkimistilaisuus on pyhä ja ankara paikka, johon suurella arvonannolla on astuttava. Uusissa, puhtaissa puvuissa on silloin sekä sulhasen että morsiamen esiinnyttävä, puhumattakaan siitä, että sulhasella saisi olla yllään semmoiset vaatteet, joissa joskuskaan on käynyt tyttäriä mielistelemässä. Niissä verhoissa kävisi hullusti: ei pysyisi poika pystyssä pyhässä paikassa, jalat pettäisivät ja väleen saattaisi koko mies pyörtyä.

Vaikka sattuuhan toisinaan semmoisitta vaatteittakin, että vihittäviltä, niin sulhaselta kuin morsiameltakin, tahtovat jalat pettää, niin että pitää olla apulaiset tukemassa: ovat pyhään säätyyn aikoessaan vahvistaneet itseään liiaksi viinalla ja pirtulla.

Vihiltä päästyä lähdetään taas kovaa kyytiä kotikylää kohden lennättämään, kyytimies edellä ja toiset jäljessä. Loppumatkalla lähtee sanansaattaja etukäteen viemään kylään viestiä:

— Nyht puahtte! Nyht puahtte![1])

Silloin pamahtaa kylässä laukaus. Ja pogostalta tulijat, jotka sitä ovat jo kankaalla, metsän reunassa vartoneet, ajavat suurella

[1]) Jo tulevat.

remulla kyläkentälle. Vastaan ottajat ampuvat niin paljon kuin ennättävät, paukuttelevat joka pyssyllä, mitä vain kylässä on. Arat ajokkaatkin kovan paukkeen peloittamina vauhkoina ja hurjina sinne tänne hypähtelevät.

Mutta häätalon portaiden eteen ohjaa sulhanen poronsa, ja siihen syöksähtävät pirtistä heti kummit nuorta avioparia sisään saattamaan. Auttamatta eivät he saa saanistaan kohoutua, pitääpä vielä näyttää muka hyvin vaivaisilta, kun kummit heitä pirttiin taluttavat ja suoraa päätä vievät taas verhon taakse lautsalle istumaan, jossa heidät talvipukimistaan riisuvat.

Kohta on taas talo hääväkeä täynnä, ja alkaa sama syöminen ja juominen, laulaminen ja remuaminen uudelleen, ehkä vielä entistä hurjempana. Nuori pari istuu vain hupun takana, jonne heille viedään syötävää ja juotavaa. Siellä heitä parhaat vieraat käyvät tervehtimässä, pistävät rahaakin kouraan morsiamelle, joka istuu huivin rimpsuinen nurkka huppuna silmillä, eikä tervehtäessä ojenna kenellekään kättään.

Kun on annettu vieraiden koko päivä talossa remuta, niin jo illalla pöydässä istuttaessa kaadetaan viinapikari kyljelleen ja sanotaan:

— Viina on loppunut, syöty leipä ja suola!

Se on merkki, että nyt ovat päivän ilot lopussa, ja jäljellä on enää vain n o o r r o m-p o o r d, rahankeräyspöytä. Sulhanen ja morsian ilmestyvät esiripun takaa ja yhdessä kantavat tarjottimella viinaa vuoron perään kullekin vieraalle, kumartavat vain, mutta eivät puhu sanaakaan. Vieras juo pikarin tyhjäksi ja panee tarjottimelle rahaa. Ken panee ruplan, ken kaksi, kolme ruplaa, ken taas viskaa viitosenkin. Joku naisista antaa huivin, toinen pistää saippuaa, kolmas villanyytin, jopa joku emäntä lupaa lampaankin, ja poromies sanoo antavansa poron. Ja saattaapa suuri poroisäntä tehdä niinkin komean lahjoituksen kuin teki Vaiskin Evvan, joka palvelustyttönsä häissä joi ja lupasi ja sitten myös antoikin kokonaista kymmenen poroa.

Lahjoituksen jälkeen kaadetaan vieraille vielä muuan ryyppy, lahjapikari. Sitten on kaikki lopussa, ja sulhanen ja morsian menevät taas huppuunsa.

Mutta kun uusi päivä saapuu, alkaa sama remu uudelleen. Tulee toisia vieraita, ja monet entisetkin viinanhimossa tallustavat

saapuville toistamiseen; heitä taas koko päivä syötetään ja juotetaan, ja illalla viimeiseksi kannetaan heille keräyspikarit. Sama meno uudistuu vielä kolmantenakin, jopa neljäntenä ja viidentenäkin päivänä, jos vain sulhasella viinoja riittää. Juojia kyllä on, vaikka häät kestäisivät viikkomääriä.

Keräyspöytä kyllä tuottaa nuorelle parille korvauksen viinoista ja muista menoista, jopa toisinaan moninkertaisesti. Niinpä saattavat nuoret saada satakunnan ruplaa rahaa, kolmisenkymmentä poroa, viisi, kuusi lammasta, parikymmentä huivia, silkkisiäkin muutamat, vaatetta ison arkullisen, villoja kymmenkunnan naulaa ja saippuaa pari, kolme tankoa, ja vielä lopuksi yhtä ja toista pientä taloustavaraa oman kodin tarpeiksi.

Kolttatytär ja kaksi vaimoa. Fofonoveja Madzas-jaurilta.

Kolme päivää istuvat vastanaineet lautsalla hupun takana; sitten vasta saavat he tulla kokonaan pois ja olla niinkuin muutkin ihmiset; morsiankin, joka nyt on nuorikko, n j e e v e s k, saa poistaa huivinnurkan silmiltään.

Heti häiden jälkeen muuttaa nuorikko miehensä luokse asumaan, miniäksi, m a n n j e k s i, ja vie mukanaan myötäjäisensä. Varakkaalla kolttatyttärellä on kapioita koko raito. On hänellä makuuvaatteita: raanua, roukkosta, tyynyä, polsteria ja porontaljaa, sitten pitovaatteita: peskejä, hameita, röijyjä, huiveja, kenkiä, vanttuita, kintaita. Kenkäheiniäkin on tyttö varannut useita isoja rengaskääröjä, niin että niistä riittää miehellekin. Ompelutarpeensa, huivinsa, käsilaukkunsa tuo tytär isossa lippaassa, t š u i h k i s s a. Saa hän vielä isältään parikymmentä, joskus viisikymmentäkin poroa, siinä luvussa jo tyttönä saadut nimikkoporotkin, ja vielä pari, kolme nimikkolammastaan, lisäksi joskus veneen, muutamia ahkioita, roukauskattilan, nuottapuoliskon ja neljä, viisi verkkoa.

Uudessa kodissa pitää miniän heti ryhtyä talon toimiin ja kuulla, ei vain miestään, vaan myöskin appea ja anoppia, v u o h p p i a ja v u e n n i a, jotka häntä käskevät kuin ainakin talonihmistä. Siellä ovat myöskin kälyt ja langot, joiden kanssa on opittava tulemaan toimeen.[1]) Mutta miestään pitää hänen ennen kaikkea palvella, ommella hänelle ja pitää kunnossa peskit, kengät, kintaat, nahkapuksut, alusvaatteet ja vanttuut, kenkäheinätkin hankkia ja niiden hoidosta huolehtia. Ja kun mies palaa matkalta, pitää vaimon laittaa hänen kenkänsä ja kenkäheinänsä kuivamaan sekä sitten taas asettaa ne valmiiksi, heinätkin kenkiin sijoitella, niin ettei miehen tarvitse muuta kuin työntää jalkansa valmiiseen kenkään.

Koltta-»äjjiä» ja »äkkuja» Madzas-jaurilta. Mahtvei ja Evvan Fofonov eukkoineen.

Ja nuorikko saattaa olla vain parissakymmenissä, joskus ainoastaan 17—18 vuoden ikäinen. Eikä mieskään ole paljoa vanhempi.

Usein kuitenkin tapahtuu, että naimisiin mennyt poika eroaa isän poro- ja kalakeitoista ja perustaa oman taloutensa. Talvikylässä hän kyllä saattaa asua samassa pirtissä vanhempainsa kanssa, mutta erämaan järville rakentelee hän omat asumuksensa isän pyydysmaille. Jos taas isä kuolee, niin naimisissa olevat veljekset eivät juuri rupea yksissä leivissä elämään. He jakavat keskenään isän porokarjan ja pyydysmaat,

---

[1]) Lappalaisilla on omat omituiset sukulaisuusnimitykset. Niin on vaimon vanhempi sisar v u o n n e-p i e l l ja miehen vanhempi sisar v u o b b e-p i e l l, mutta nuorempi veli t. sisar on e m m e r. Veljen vaimo nuoremmalle veljelle on e m m e r ja vanhemman sisaren mies on m a a h k. Setä on t š i e t t s, eno j e ä n n a ja täti m u e d d e. Miesserkku v i e i j a p i e l, naisserkku v u o b b e p i e l. Veli v i e l j a, sisar v u o b b e. Isoisä ja -äiti ovat ä j j i ja ä k k u, lapsenlapsi ä j j e v. Vävy on v i v v a.

niin että tämä saa tämän, tuo saa tuon pyyntijärven asuinkenttineen, toinen ottaa kesäkentän, toinen syksypaikan, kolmas kevätasunnon; sitten he sopimuksen mukaan rakentelevat itselleen uusia asumuksia metsäjärville, joita erämaassa on kymmenittäin. Suuren kesäjärven ympärillä on kyllä tilaa useammallekin veljekselle. — Jos omaisuuden jako toimitetaan isän eläessä, jättää isä osan poroista ja kaikesta muustakin tavarasta itselleen. Nuorin poika tavallisesti jää vanhempainsa kanssa yhdessä elämään ja saa heidän kuoltuaan periä sitten isän osuudenkin omansa lisäksi palkkioksi siitä, että on vanhempansa hoitanut ja hautaan saattanut. — Tyttärille ei erämaista eikä kalakentistä osaa anneta, myötäjäisensä kun saavat, niin siinä on heidän osuutensa. Mutta jos ei talossa ole poikia, saavat tyttäret miehineen periä ja jakaa isän erämaat. Naimattomat tyttaret elävät vanhempain kodissa sekä heidän kuoltuaan nuorimman veljen luona, raatavat siinä niinkuin muutkin perheen jäsenet ja syövät kalakeittoa ja poronlihaa.

Talvikylän taloissa saattaa saman katon alla yksissä asustella useampiakin perhekuntia. Niin voi kaksiosaisessa pikku pirtissä asustaa kaksi, kolmekin perhettä ja kolmipirttisessä majassa neljä, viisikin kattilakuntaa, jopa joskus yhdessä ainoassa neliseinäisessä pikku pöksässä kolme, neljäkin perhettä. Niinkuin Nuortijärvellä Onessiman Moissein pirtissä, jossa köpöttelee vanha Moisseiukko akkoineen sekä häärii ukon kolme poikaa joukkoineen: Onessima eukon ja kolmen lapsen kanssa, Riiko eukon ja kahden lapsen kanssa ja vielä Evvan, jolla on eukko ja lapsi. Ja Kornelin Teahpanin kaksoispirtissä Nuortijärven sijtassa elelee viisi perhettä: vanha Teahpan-äijä vaimoineen sekä neljä poikaa, Koomes, Uontrei, Ujstin ja Teahpan, joilla kaikilla on eukko ja kaksi, kolme, neljäkin lasta. Perhekunnan pienessä eteispirtissä on vain kylmä lapintakka, mutta isommassa perähuoneessa on ryssän muuraama leivinuuni. Teaphanin vanhimmalla pojalla, Evvanilla, on talon vieressä oma erillinen pirttinsä, jossa hän asuu kildiniläisen emäntänsä ja viiden perillisensä kanssa. Mutta on sitten monia asumuksia, joissa joka perheelle riittää oma pirttinsä. Niinkuin esim. Suonikylän Mošnikoveilla, joilla on kolmipirttinen talvisuoja. Keskimmäiseen pirttiin, jossa koko huonekunnan keittämiset lapintakassa toimitetaan, vie ulkoa ovi, ja siinä pitää majaa Mošnikovin vanha leski naimattoman tyttärensä ja poikansa kanssa.

Mutta peräpirteissä, joihin päästään vain keskihuoneesta, elää, toisessa lesken poika, Kaurel, perheineen, toisessa vävy, Vaiskin Evvanan Riiko, joka joukkoineen menee aina kesäkaudeksi isänsä majoille Algaz-jaurin erämaihin.

Lapintalon tavaroihin, saannin ja pyynnin tuotteisiin, on miehellä ja vaimolla omat omistusoikeutensa. Niin ovat miesten omaisuutta ja kauppatavaraa porot sekä porontaljat ja koipinahat, metsäeläinten nahat, linnut ja joutsenennahat. Mutta naiset saavat tehdä kauppaa ja vaihtaa vaatteita, ompelutarpeita y. m. s. itselleen villoilla, vanttuilla, kengänpauloilla, kenkäheinillä, sekä poarteilla ja muilla tuohiteoksillaan, vieläpä valmiilla kengilläkin, joita ovat miesten omistamista koipinahoista ommelleet, samoin käsilaukuilla ja muilla pikkutavaroilla, joita niinikään ovat miesten tavaroista valmistelleet. Lampaat ja lampaiden tuotteet kuuluvat naisväelle.

Samoinkuin miehillä ja vaimoilla on erikoisomaisuutensa, voi heillä olla myös omat velkansakin, joista itse vastaavat. Niin saattaa vaimo sanoa miehensä velasta:

— Toht lii Evvan vielki, mon ton im maavset! Se on Evvanan velka, minä sitä en maksa.

Hyvä ja ystävällinen on yleensä kolttamiehen ja vaimon keskinäinen suhde. Harvoin kuulee heidän vihaisia sanoja toisilleen viskelevän, harvoin näkee kiukkuisen katseen heidän välissään välkähtävän. Mies tekee tehtävänsä, mikä hänelle kuuluu, ja joutessaan loikoilee lautsalla, niinkuin on jo pienestä pitäen nähnyt isäukonkin tekevän. Ja vaimo valmistaa miehelle vaatteet, tuhertaa kotiaskareita, hoitaa lapsia ja lampaita, hakkaa puita ja käy nuotalla miesten kanssa, tekee kaikki, niinkuin ovat äidit ja äidinäiditkin tehneet. Ja hyvin mielellään pitelee hän ukkonsa pörröistä päätä polvellaan ja hartaana isolla puukolla penkoo takkuista tukkaa ja naksauttelee hengiltä ukkoparkaa kiusaavia syöpäläisiä.

Mutta joskus sentään saattaa sattua, että aviopuolisoiden välille syntyy eripuraisuutta. Niinpä äkkipäinen Moissein Jaahk, joka Nuortijärvellä asustaa, monesti vihapäissään syöksähtää vaimonsa kimppuun. Mutta akka on siksi viisas, ettei antaudu ukon pieksettäväksi, vaan juoksee pakoon. Ukko vihaisena noituen ja haukkuen köpittää perässä, mutta ei saavuta nopeajalkaista

eukkoansa, vaikka pari tuntiakin näin perätoukuria laukataan ympäri kenttää. Viimein väsyy ukko turhaan yritykseensä, menee pirtin lautsalle loikomaan ja pikastumistaan pois puhkumaan. Ja kun akka jonkun ajan päästä ilmestyy pirttiin, ei kumminkaan puolin enää koko kilpajuoksua olla muistavinaankaan.

Taikka voi parikunnan kesken tulla sellainen kommellus kuin Koaistjen Evvanalle ja hänen Marfalleen, jotka Vuelu-jaurilla kesällä asustavat. Oltiin ryyppyhommissa isossa kolttajoukossa kerta, niinkuin monesti ennenkin. Miehet ja naiset nakkelivat ryyppyjä, ja Marfa, reipas ja jämerä akka, heitti ryypyn niinkuin miehetkin, mutta ei silti menettänyt älyään, niinkuin Evvan, joka juovuspäissään pahasti töhri Marfan vasta ompelemat sisnahousut. Ja se leikkasi eukkoa niin, että hän kaikkein nähden aikalailla könisteli ukkoa. Mutta sitä ei ukko saattanut antaa anteeksi, vaan meni kantelemaan pogostan papille, että hänellä eukko on ylen paha ja riitaisa ja vielä kovin surkea juopottelemaan. Ja sen sai äijä aikaan, että hänen Marfansa piti käydä Kuollan papilta synninpäästöä saamassa ja vielä olla saapuvilla, kun häntä Ristikentän kirkossa kaiken ristikansan kuullen manattiin pahentavaisesta elämästä.

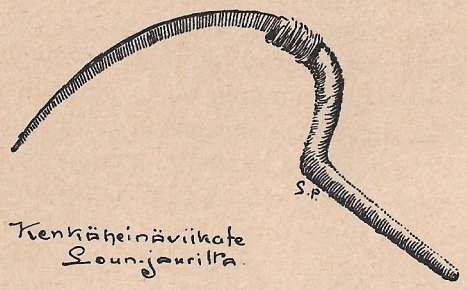

Kenkäheinäviikate
Lounjaurilta

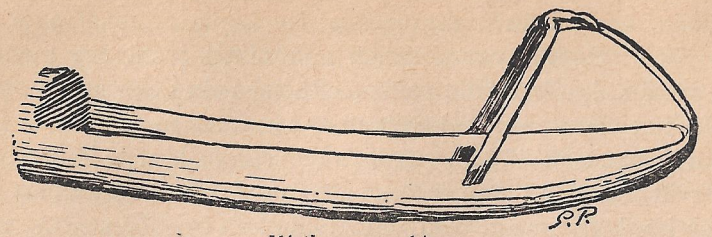

Kietkamen pohja.

19. LASTENHOIDOSTA.

Vaikka kolttain vähäväkinen suku, niinkuin koko lapinkansan kolmikymmentuhantinen joukko, kulkee hiljalleen kansallista kuolemaansa kohden, on se silti ylimalkaan tervettä ja elinvoimaista väkeä, joka jotenkin nuorena menee naimisiin ja saa lapsia niinkuin muukin ihmissuku. Kolttainkin erämaassa sentään vuosittain useampi ihmissielu näille ilmoille ilmestyy kuin kätketään kalmiston multiin.

Ei kyllä kolttaperhe — enempää kuin muukaan lappalaiskoti — ole niin lapsilla siunattu kuin esim. Suomen Perä-Pohjolaa kansoittanut kainulainen, jonka kodissa saattaa vielä tavata semmoisia vanhankansan emäntiä, jotka ovat jälkipolvea lisänneet neljällä-, viidellätoista, jopa kahdeksallatoistakin elävällä ihmissielulla. Kuusi ja seitsemän perillistä on lapintalossa jo suuri lapsien paljous, kahdeksan, yhdeksän on jo aivan harvinainen määrä; joskus on jonkun pirtissä telminyt tusinakin, niinkuin Suonikylän Gaurilovilla, jolla oli seitsemän poikaa ja viisi tytärtä. Kolme, neljä, viisi on useinkin lasten lukumäärä, eikä koltta enempää juuri kaipaisikaan, mutta »ku satte päärnah», kun sattuu tulemaan niitä.

Helposti niitä tuleekin kolttavaimolta, niinkuin ainakin terveeltä metsänasukkaalta. Ei siinä kaivata tohtoreita eikä koulunkäyneitä naisapulaisia. Kotoiset eukot vain ovat apua antamassa taikka niiden puuttuessa miehet, mutta monesti toimii vaimo aivan

yksinään, kenenkään avustamatta. Ne Lapin erämaat ovat niin ihmeellisiä. Kesällä vaimo sanan puhumatta pistäytyy metsään, ja jo vähän ajan kuluttua palaa sieltä takaisin helmassaan pienoinen koltan alku. — »Miehtsest mon tan kavnim», metsästä minä tämän löysin, selittää hän vain toisille vesoille, kun ne kummissaan kyselevät, mistä äiti sellaisen on saanut. Ja yhtä ihmeellisiä ovat talvisetkin koltanmaat. Niiden laajoilla lumikentillä saattaa vieläkin pieniä »Tähtisilmiä» ajelehtia. Sillä monta kertaa löytää lapineukko niiden paksuista kinoksista pikkuisen kolttaparan. On sattunut monesti, että vaimo pitkältä raitoretkeltä palatessaan tuo mukanaan pienen parkuvan käärön. Jopa saa hän aikansa täyteen joskus aivan yksinään talvitaipaleita ajellessaan, pysäyttää ajokkaansa ja pyöräyttää perillisen, pesaisee sen lumella ja kääräisee nahkoihinsa, istahtaa ahkioon ja ajaa edelleen, toimittaa asiansa ja sitten vasta palaa kotiin.

Eivätkä koltan kurjat ja hatarat pirtitkään ole suinkaan lapsensaanti-laitoksiksi varattuja: tuuli puhuu sisään seinänraoista ja ryöpyttää lunta hatarasta ovesta, reppänästä ja ikkunoista. Ja lapsivaimoilla on tavallisesti tilansa ovinurkassa. Useita viikkoja saa hän siinä viettää, ennenkuin on kelvollinen menemään miehensä luokse ja muiden joukkoon.

Koltilla niinkuin monilla muillakin alkuperäisten olojen kansoilla on ikivanha tapa muodostella vastasyntyneen pehmeätä päätä mieluisemman näköiseksi. Jos se ei ole aivan oikeassa muodossaan, puristellaan ja pyöristellään sitä käsin painellen ja sidotaan sitten pikku lakki päähän, että se pysyisi uudessa mallissaan.

Kun naapurin vaimot saavat kuulla, että uusi ihmislapsi on taas maailmaan ilmestynyt, tulevat he kiireesti sitä ja sen saajaa katsomaan ja tuovat tullessaan pikku tulokkaalle kaikenlaisia lahjoja: huivia ja vaatetta sekä verkaa ja pieniä lasihelmiä, joilla äiti voi pienoisen kietkamen koristella, antavatpa vielä rahaakin, v i e l k i-t e i h k, velkarahaa, kymmenen, viisitoista, parikymmentä kopeekkaa, jotkut hyvät sukulaismuorit puoliruplasenkin.

K i e t k a m, kätkyt, on pienokaisen olisijana pitkät ajat. Se on oikea lappalainen lapsenkehto, puunkoperosta ja nahoista laitettu. Itse isäukko kovertaa petäjästä pienen keveän ruuhen, kuin pikkuruisen ahkion, ja asettaa sen pääpuoleen, joka vastaa ahkion keulaa, pari suojavannetta. Äiti sitten laittaa kietkamen valmiiksi: päällystää kokonaan ohuella, ruskeaksi värjätyllä parkkinahalla, koristelee ja nauhoittaa. Pääpuolen vempeleille vedettynä muodostaa nahka lapsen päätä suojaavan koperon, ja ruuhen reunoissa sekä jalkapuolessa on pehmeät karvaiset vasannahka-kaistaleet, joilla pieni peitetään. Koperonreuna on kirjonauhoilla, helmillä ja kirjavilla verkatupsuilla koristeltu, ja jalkapuolesta pään suojuksen etureunaan ulottuu yli kietkamen kolmiosainen, korea, palmikoitu s i e r r-l a b t š i, leikkinauha, johon lapsen iloiksi, kun se rupeaa ymmärtämään, ripustellaan kaikenlaisia helyjä: renkaita, lasihelmiä, pikku tiukuja, vanhoja kellonrattaitakin. Samalla niiden helinä ja kilinä, samoinkuin kietkamen pohjaan leikatut ristitkin, suojelevat lasta pahoilta voimilta.

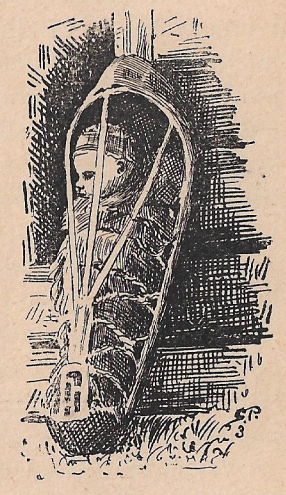

Pikku koltta kietkamessa.

Jängältä kerää lappalainen valkeata suosammalta, s a u n g a l, jota käyttää kietkamessa pehmikkeenä. Riepuja vain panee äiti sammalen peitoksi, taikka talvella pehmeän vasannahan, ja riepuihin käärii hän pikkuvauvansa. Reunojen nahkakaistaleilla peittää äiti lapsen ja kuroo sitten k i e t k a m k a r s t o k i l l a, kätkytremmillä, jonka pujottelee reunoihin kiinnitettyjen silmukkain lävitse, kaistaleet tiukasti lapsen peitoksi, käärien jalkapuolen vielä ympäriinsä jalkaremmillä. Ja niin on pieni koltta asuinkoperoonsa sonnustettu, ettei pääse sieltä omin voimin tikahtamaankaan. Pieni pyöreä näköpää vain nenännypykköineen ja ruskeine silmineen katselee kummastellen nauhojen lomitse ja raskaiden nahkojen alta ihmeellistä maailmaa.

Lappalaisen kietkam onkin mitä käytännöllisin kätkyt. Se on niin kevyt, että äiti saattaa sitä semmoisenaan hyvin liikutella ja kanniskella. Kotipirtissä hän sitä kiikuttelee polvillaan, ja kun kietkam rupeaa kovin levottomana ääntelemään, avaa hän povensa ja työntää rinnan koperon alle, taikka ripustaa kietkamen nuoralla katosta riippumaan ja siinä kiikuttelee, kunnes koperon asukas tyyntyy. Rauhallisena ollen saattaa kietkamen hyvin asettaa vaikkapa lautsalle taikka arnis-sajeen taikka mihin tahansa. Silmi-

vaate vain pannaan kasvojen peitoksi, etteivät sääsket pääse puremaan. Jalkamatkoilla kantaa äiti kietkamen selässään, levähtäessään sitten ripustaen sen puunoksaan taikka asettaen seisomaan kiven tai kannon varaan. Ja kalaretkillekin voi vaimo kietkamen ottaa mukaansa: pistää vain veneen kokkaan pystyyn ja asettuu itse soutamaan. Talviretkillä taas sidotaan kietkam taljoihin kierrettynä ahkion keulaan, niin että kasvot ovat äitiin päin, joka ahkiossa istuu ajajana. Eikä tule pienen talvimatkailijan kovilla pakkasillakaan kylmä, niin on se karvaisiin nahkoihin kääritty kuin metsänpentu, kasvotkin suojattuina vaatteella, ettei viima koske. Levähdyspaikoissa äiti vain avaa kietkamensa, ruokkii ja hoitelee, sonnustaa sitten jälleen kiinni ja pistää kinokseen pystyyn tulen loimuun lämmittelemään.

Lapsen kastamisella ei pidetä niin kiirettä. Jos lapsi sattuu syntymään kesämailla, niin vasta talvikylille palattua viedään hänet papin luokse. Monesti myös, jos saapuvilla sattuu olemaan joku kirjamies — sotapalveluksessa ollut taikka muuten kirjalle opastunut — toimitetaan pyhä tehtävä vain kotona. Kirjamies kastaa lapsen, panee pyhän ristin kaulaan, ja kummeina on joku sukulaismies vaimoineen. Nimeksi annetaan se nimi, minä päivänä lapsi on syntynyt, taikka jos se ei sovi sukupuoleen, otetaan poikalapselle seuraava nimi edestäkäsin, tyttölapselle seuraava jälkipuolesta.

Venäläisestä kalenterista ovat koltat saaneet ristimänimistönsä ja sen oman ääntämisensä mukaan muodostelleet. Niin on heillä miehiä semmoisia kuin: E l j, E v v a n, E h r e m, H o o m e s, I l l e p, I s s a k, I v t s a, J a a h k, J a v g a r, J e r m i j, J o o h m i, K a u r e l, K a r p p i, K o a i s t j e, K o t r a h t, L a u r, L u i h k, M a h t v e j, M e e t r e j, M i h k a l, M i i k l a, M o i s s e j, O a k k a, O s k i, O l s a n d e r, O l s s i, P e a h t, P e d a r, P o a v e l, R e e h k, S e m m a n, S e r g e j, T e a h p a n, T e m, V a i s k, U o n t r e j, Ä r h i p. Ja naisen nimiä: A n n j, E l l j, I i r i s k, K a h t, K a i s j, M a a r j, N a s t j, O a i j e s, O h k l e m, O h k e m i j, T a a r j, V a a r v a n, V e a r a.

Kumminlahjaksi antaa isäkummi ristilapselleen, sitten kun se on kasvanut isommaksi, poron, ja äitikummi kutoo sukat ja vanttuut. Ja lapsen oma isäkin, kun pienoinen saa ensimmäisen

hampaansa näkyviin, iloissaan nimittää hänelle vaatimen, p a i n n a l d u n, hammasvaatimen, jonka vasta syntyvät vasatkin lapsi saa nimikoikseen.

Mutta jo toisella vuodellaan, parivuotisena, saa pieni koltta tuntea ensi kerran tämän maailman kovuutta: hänet pakotetaan luopumaan parhaimmasta ravinnostaan. Äidillä on jo toinen tuntemuksissa, ja siksipä hän armottomasti heittää ressunsa ja lähtee monipäiväiselle matkalle, talvella pitkälle Jäämeren rannan retkelle, taikka poropaimenten luokse erämaihin, syksyllä taas miesten mukana porojen erotuspaikkaan. Ja kun äiti taas palaa kotiin, on pikku koltta tavallisesti jo alistunut kovaan kohtaloonsa, eikä enää muistakaan mieluisinta ruokailupaikkaansa, vaan pistelee niinkuin muutkin pirtin asukkaat kalaa ja poronlihaa kaaralta, ryypiskelee rasvaista lientä ja särpää lasimäärin teetä. Mutta jos pahaisella peskiniekalla ei ole kilpailijaa tulossa, saattaa hän pysyä äidin suosioissa ja ravinnoissa aina kolmivuotiaaksi, jopa vanhemmaksikin.

Mutta surkeimmin käy niiden pikku raukkain, jotka vallan pieninä kokonaan menettävät oman vaalijansa. Silloin täytyy jopa viikon vanhankin ihmistaimen ruveta totuttelemaan aikaihmisten ravinnoille: teetä ja leipäpurua työnnetään kietkamen asukkaan kitisevään suuhun, pistetään siihen kalaa ja poronlihaa ja makeaa poronydintä, jopa tuota terveellistä ja voimakasta, lihakeitosta kuorittua rasvaista lientäkin. Mutta ei pieni lapsi, vaikka metsäneläjäksikin syntynyt, tahdo hyväksyä heti näin liikanaista hyvyyttä. Tavallisesti se kuolee pois tästä yltäkylläisyyden maailmasta.

— Kurkkutauti tuli ja surmasi pienen sekä vei äitinsä luokse, sanovat hyväntahtoiset hoitajat.

Onhan pienellä metsänväellä kurkkutauteja jos muitakin. Heitä eivät ole oppineet lääkärit hoitelemaan, eikä sairaaloista ole kuultu puhuttavankaan. Itse vain omassa keskuudessa keinotellaan niillä tiedoilla ja taidoilla, joita on metsäläiselämässä opittu, koetetaan parannella ja lievitellä lapselta »kurkkutauteja» ja päänkipuja, korvanpakotusta ja hampaankolotusta, vatsanvaivoja, yskää ja vilustumista.

Kurkkutauteihin hienonnetaan tulikiveä, liitua ja suolaa, sekoitetaan pulveriksi ja luuputkella puhalletaan kipeään nieluun, ja

kun päätä kivistää, noudetaan märkää savea ja sidotaan otsalle kääreeksi. Korvanpakotus heittää, kun jääkappale kääräistään huiviin ja sidotaan korvalle; pakottavaan hampaaseen painetaan taas palavan taulan kappale, pannaanpa se joskus kivistävään korvaankin. Mutta vatsanväänteisiin annetaan karhunsappi- ja pippuriviinaa, jota saadaan Kuollasta. Yskää parannetaan suolalla — hienoa suolaa vain sormella hivaistaan kurkunpäähän ja kitalakeen. Vilustuneelle annetaan lämmin viinaryyppy. Mutta jos pienellä on umpitauti, puristellaan saippuasta teräväpäinen pulkka, joka työnnetään peräsuoleen, joka pian kyllä antaa vastauksen.

Javgarin pikku »niejtat» sautsa-puoren edessä Loun-jaurilla.

Näitä tällaisia pieniä kipeyksiä, jotka eivät ole kuolemaksi, saatetaan kyllä parannella, mutta oikeille jumalan sallimille sairauksille ei mahdeta mitään. Jumala ottaa pienen pois. Ja se tapahtuukin koltanmailla usein. Moni pieni elämänsä ensi taipaleita asteleva ihminen, vastaiseksi poropaimeneksi taikka kotipirtin raatajaksi aiottu, saakin leposijansa jossakin metsäjärven rannalla.

Koltta ei ole kovin puhtautta harrastava eikä lapsiaan liiaksi saippuoilla ja pesuvesillä kiusaa. Pientä rintalasta kyllä alussa joka päivä ahkionmuotoisessa pesukaukalossa huuhtaistaan, mutta sitten isompana ei heidän puhtaudestaan paljoakaan välitetä. Saavat itse pesaista kasvonsa ja kätensä, jos haluavat. Niinpä ovatkin pienet kolttavesat usein hyvinkin tuhruisen näköisiä, niinkuin ainakin takanporossa rypevät tuhkimukset ja kaikissa mutarapakoissa kahlailevat paljaskinttuiset vekarat, joihin milloin mistäkin tuherruspaikasta on kaikenlainen ryönä ja rokahdus tarttunut. Niin näkeekin hyvin useasti lapsia, joiden kasvot ovat ruvissa ja rohtumissa, ja vielä useammin sellaisia, joiden koko pää on rupikaarnan peitossa. Monen tytön ja isonkin pojan pää on niin konaan visvaiseen rupeen kaarnoittunut, ettei tukalla juuri ole sijaa. Kun he kasvavat isommaksi, ja kaarna karisee pois, jää pää melkein paljaaksi. Siksipä onkin moni koltta, naispuolinenkin, jo pienestä pitäen paljaspäinen.

Muutamilla koltilla on vielä muuan toinen omituinen vika: he ovat y ö s o k e i t a, semmoisia kummallisia katsojia, jotka näkevät kyllä kirkkaalla päivällä, mutta heti kun tulee hämärä ja pimeä, ovat aivan upposokeita. Lappalaiset luulevat tämän vian johtuvan siitä, että lapsi on heti synnyttyä viety takkavalkean ääreen, jolloin kirkas valo on heikot silmät häikäissyt.[1])

Isät veistelevät leikkikaluja lapsilleen, pieniä leikkiporoja, s i r r - p u o z i a, ahkioita ja mäenlasku-kaukaloita sekä suopungeita ja muita mielitavaroita. Tyttärille ompelevat äidit pieniä tilkkupusseja, tuohirasioita ja s i r r - p ä ä r n i ä, »leikkilapsia», pieniä puupalikoita, joiden päälle puetaan nukenvaatteet ja niitä pikku kietkamessa soudatellaan. Isommat lapset kykenevät jo itsekin leikkivehkeitään veistelemään ja ompelemaan. Pojat tekevät tuohesta pikku veneitä, joita järven rannassa uittelevat, vuoleskelevat jousipyssyjä ja valmistelevat nuorapäisiä v i h p p s-keppejä, joilla pitkiä nuolia korkealle ilmaan lennättelevät. Ja tytöt askaroivat kesällä ulkona käpylampaiden ja pikku porojen kanssa.

Talvella kun asutaan yhdessä, on lapsilla hauskaa. Silloin koko joukolla ollaan kylän laidassa mäkeä laskemassa pikku ahkioilla ja pesukaukaloilla, suksilla, laudanpalasilla ja pelkällä peskinhelmallakin. Taikka ajetaan niinkuin aikaihmisetkin pororaidolla. Toiset ovat poroja ja toiset poromiehiä. Porot pitävät poronsarvea otsassaan ja laukkaavat ympäri kenttää, poromiehet juoksevat jäljessä ja tavoittelevat heitä kiinni suopunkiaan viuhautellen, ja kun porot on saatu kiinni, valjastetaan ne pitkään raitoon ahkioiden ja pesukelkkojen eteen. Sitten mies joka ahkioon, ja siitä huutaen ja meluten ajamaan pitkin kylänraittia, niinkuin ainakin aikamiehet parhaana laskiaispäivänä.

---

[1]) Yösokeus muuten on Lapissa j o t e n k i n yleinen. Luullaan sen johtuvan kirkkaiden keväthankien häikäisystä.

Mutta pienet lapsenressukat, jotka eivät vielä kykene muiden mukana ulkona reuhaamaan, saavat aherrella kotipirtin permannolla. Käypä heille väliin niinkin surullisesti, että yksinään kotona häärivä äiti, ulos asioille lähtiessään, sitaisee lapsensa jalkaan nahkaremmin, jonka toisen pään kiinnittää lautsan patsaaseen. Ja siinä saa pieni liekaan pantu vanki pitkät ajat ypö yksinään parhaansa mukaan aikaansa kuluttaa.

Isot lapset taas eivät talvikylässä asuttaessa enää joudakaan koko päiväkautta pororaidoilla ajelemaan eikä mäessä rehkimään. Heidän pitää istua osa päivästään koulunpenkillä, ummikkovenäläisen opettajan johdolla oppimassa venättä sekä puhumaan että kirjoittamaan, lukemaan ja lukua laskemaan. Oikein ylpeillen näyttelee kolttapoika koulussa tuherrettuja kaunokirjoitusvihkojaan ja ynnä-laskuharjoituksiaan, ja ihastellen isä ja äitikin katselevat poikansa suurta oppia. Että mikä siitä lapsesta voi tullakaan, kun nyt jo noin osaa!

Paitasillaan taikka pahainen kolttu päällä, paljain kintuin pienet lapset useinkin kesäkentällä juosta kipittelevät. Ja avopäin. Isommilla pojilla on housut jalassa, takkikin päällä, ja tytöillä hameet, röijyt, huivit niinkuin aikaisillakin. Jo kolmen, neljän vuoden vanhoina, kun rupeavat kykenemään kenttiä laukkomaan, saavat pojat omat housunsa. Mutta isotkin pojat, samoinkuin monesti aikamiehetkin, häärivät kesäisin kotikentällä avopäin, paksu tukka vain pään peittona. Pikku tytöillä on tukka takana palmikolla, samoin isoillakin, mutta heillä on jo pään peittona otsalla perevesk. Neljän-, viidentoista ikäisenä isompikasvuiset tyttäret sen jo päähänsä painavat ja lukeutuvat aikaihmisiin, mutta pienikokoiset turjakkeet odottelevat 16—17 ikävuoteensa asti. Silloin jo myöskin tyttäret hankkivat sormuksiakin sormiinsa ja renkaat, p i e l l j i p i l t t i k i t, korviansa koristamaan. Neljin, viisin sormuksin monet koreiluhaluiset niejtat upeilevat, ja nuorilla vaimoilla on niitä väliin kuusin, seitsemin, kihlasormuksen, p o r u t š e n n i - s u o r m a k s e n, lisäksi. Ja vanhoina muoreinakin vielä kannetaan ohuita litteitä koristeltuja hopeaisia korvarenkaita, joissa useasti on lisäkoristeena ja taikakaluna vielä pieni valkea taikka ruskea joutsenen tai hanhen untuvatukkonen, otettu linnun selästä, pyrstön juuresta.

Lappalaiseen raadantaan täytyy lasten, niin tyttöjen kuin poikienkin, jo pienestä pitäen tottua sen mukaan kuin kykenevät. Heti kun he rupeavat jaksamaan, saavat he lähteä kalajärvelle nuottavenettä soutaa kiskaltamaan, ja kotipirtissä on heidän istuttava verkonkäpyä käyttelemässä. Talvella taas on toimena porojen hoito ja porolla ajaminen sekä kaikenlaiset lapinkansan talviset askareet.

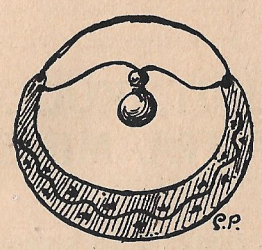

Korvarengas Algaz-jaurilta.

Hautapatsaiden harjalintuja Suonikylän kalmistosta.

20. TAUDIT, KUOLEMA JA HAUTAAMINEN.

Korvessa on koltta syntynyt, ja korvessa hän tavallisesti saa viimeisen leposijansakin, »metsästä löydetty» hän on, ja metsään hän katoaakin. Minkä erämaa on antanut, sen se taas vaatii takaisinkin.

Vanha koltta kuolee kyllä itsestäänkin, taudin tappamatta. Surma saattaa kulkea hänen seurassaan, missä hän liikkuneekin, kotikentällä, kalavesillä, metsänkäynnissä. Voi se heittyä ahkiokumppaniksi, kun äijä lähtee raitoretkelle erämaahan, ja uuvuttaa sinne ukon lumikentälle taikka yksinäiseen metsäpirttiin. Niin otti surma Nuortijärven ukon, kun hän yksin oli syyspirtillään käymässä, otti vielä ukon seuraksi hänen kuusi poroaankin, jotka äijä oli puuhun pirtin luokse sitonut. Surmaa vastaan taistellessaan oli äijä polttanut pirtin pöydät, jakkarapölkyt ja tahkopuut ja sitten piisin eteen kontalleen kuollut.

Monesti surma ennusteleikse tuloaan vanhalle, joskus nuorellekin jo etukäteen: antaa pyydykseen marraskalan, mahdottoman suuren siian tai muun kalan, taikka työntää tammakon maajärvestä, taikka panee vanhan höperöissään kiertämään kengänpaulansa nurinkäsin, taaksepäin nilkkojen välistä. On kyllä ukko erehdyksen huomattuaan sen rukouksia lukien korjannut, mutta ei se aina ole auttanut, enempää kuin marraskalan onnetonta saajaakaan, vaikka hänkin rukoillen on peloittavan kalan takaisin järveen työntänyt.

On sitten kaikenlaisia tauteja, joiden avulla surma saattaa ihmisen saavuttaa, vaikkei hän ole vielä varsin vanhaksikaan ehtinyt, semmoisia jumalantauteja, joille eivät parhaat tietäjätkään mahda mitään, vaikka kyllä muita kipuja kykenevätkin korjaamaan. Ne kyllä vievät uhrinsa manalle. Vain joskus voi niistäkin pelastua, niinkuin Evvankan Onttaskin, joka ankarassa jumalantaudissa teki lupauksen käydä rukoilemassa pyhässä monasterissa, kaukana Valkeanmeren takana. Ja Onttas paranikin ja porovaljakolla lähti heti ajamaan monien satojen virstojen päähän Koudan taakse Valkealle merelle ja sieltä luostariin, joka siellä on, missä lienee kaukaisessa meren saaressa. Viikkoja viipyi Onttas pitkällä pyhiinvaellusretkellään, mutta eipä ole sitten enää sairaaksi tullutkaan.

Monet taudit kulkevat tuulen matkassa. Suvisina lauhoina talvina ne liikkuvat, tuuli tuo, mistähän tuonee pahoilta vierailta mailta, semmoisia pieniä näkymättömiä eläviä olioita ja panee niitä lappalaiseen, niin että hän tulee kipeäksi ja kuolee. Moni koltta kuolee keväisin tuulen tuomaan tautiin. Ja vieraat matkalaiset, jotka koltanmailla liikkuvat, saattavat joskus taudin liikkeelle, varsinkin jos käyvät vanhoissa kalmistoissa. Luitahan he niistä ottavat mukaansa ja jauhavat niitä omassa maassaan hienoksi, mihin sitten käyttänevätkin. Mutta eihän lappalaisen luiden tomu vieraalla seudulla viihdy. Vapaaksi päästyään se rientää, niinkuin vieraille maille viety erämaan porokin, jälleen takaisin omaan korpeensa, ja matkallaan tartuttaa ihmisiin tauteja.

Myöskin maasta ja vedestä saattaa tarttua tauteja. Maalle, vainajien, manalle menneitten ihmisten leposijalle, on annettava arvo ja rauha. Sitä ei saa häpäistä, eikä varsinkaan mennä sitä yökasteen aikana kaivelemaan: voi saada syyhyn taikka pahempiakin kipuja, jotka eivät parane, ellei mene takaisin samaan paikkaan, mistä on tartunnan saanut, ja siellä rukoile pahoista pääsemistä. Samoin on vedellekin, järville, joille ja kaikenlaisille kaltioille annettava rauha. Nekin voivat rauhanrikkojalle ja pilkkaajalle kostaa, sillä helposti saattaa tšattsi-jielli antaa taudin, jos auringonlaskun jälkeen menee uimaan taikka tarpeettomasti vettä molskimaan.

Hyvin monet kivut ja taudit ovat pahansuopain ja kateellisten ihmisten panemia ja noitumia. Kun vain sattuu joku erikoinen vaiva äkkiä kohtaamaan, niin heti arvataan, että se on kademielisten

vihamiesten lähettämä. Mutta kaikkein pahimpia ovat suuret ja pahat noidat. Ne voivat noitumisillaan panna ihmisiin niin kovan vaivan, että se vie manalle, jos ei tavata toista vielä suurempaa noitaa, joka kykenee näistä pahoista päästämään. Monet tapaturmat ja äkkinäiset kuolemat saattavat kyllä olla suurien noitien tekoja, sillä he tuottavat surman toiselle jopa pelkällä mahdillaankin. Niinhän Kildinin noita mahdillaan masensi Kornelin Jaahkin, vaikka hänkin oli noita, niin että Jaahk kerrassaan meni tiedottomaksi ja sitten kohta kuoli.

Kuolema, ja kamala kuolema, voi johtua kiroistakin, jos jollakin tavalla on niihin joutunut. Niin kävi Jarassiman Romanallekin, Nuortin ukolle, joka ilkityöllään — pisti koiruuksissaan elävän hiiren nukkuvan toverinsa puksuihin — sai kirot kimppuunsa. Säikähtynyt toveri vihoissaan noitui, uhkasi ja kirosi, jotta sinun kuolemanhetkesi pitää oleman katkera. Ja niin tapahtuikin. Seuraavana talvena, hangen aikana, meni Romana peuranhiihtoon Vuojimtunturille, joka on hyvin jylhä ja monirotkoinen, ja siellä hän laski jyrkänteeltä alas, niin että molemmat jalat menivät ruumista myöten kokonaan mäsäksi. Vasta viikkojen päästä ukkoparka löydettiin tunturilta nälkään, viluun ja tuskiinsa nääntyneenä. Oli mies yrittänyt hankea myöten ryömiä ja kuluttanut sormensa hangessa verisiksi tyngiksi. Keppi löydettiin ukon vierestä, ja siihen oli hän jyrsinyt yhdeksän lovea. Siitä nähtiin, että onneton ukko oli niin monta vuorokautta ollut tolkussaan.

Pirtin lautsalla maaten taikka kodan permannolla loikoen odottaa kuoleva koltta suuren hetken tulemista. Poronlihakeitto on aina ollut lappalaisen parasta herkkua, ja siksipä hän kuolintaudissaankin himoruokaansa mielii ja syö sitä, jos vain suinkin voi ja saa. Niinpä Suonikylänkin äijä tapatti viimeisen härkänsä, että vielä ennen kuolemaansa saisi muutamat kerrat sillä itseään vahvistaa, kun lihaton paastonaikakin oli kohta tulossa. Ja pirtu on koltan mielijuomaa. Sitä moni kuoleva haluaa maistaa: »Kun ei sitä sitten enää saa.»

Joillakuilla kuolevilla on tapana ennen poislähtöään jakaa pieni leivänpalanen jokaiselle lapselleen, vieraallekin, ken sattuu saapuvilla olemaan. Siitä riittää saajilla leipää koko elämän ajaksi. Ja viinaakin monet antavat ryypyn, jos sitä sattuu olemaan, ja sitten ei viinakaan ryyppääjiltä lopu.

Halvoilla säkkirievuilla ja vanhoilla risaisilla vaatelouteilla maaten saa kuoleva huokaista viimeisen hengenvetonsa, sillä kaikki porontaljat ja raanupeitteet on korjattu pois, ettei kuoleva niitä saastuttaisi. Kuoleman kanssa kamppailevaa sairasta ei saa melulla eikä pahalla elämällä säikähdyttää, sillä voisi sattua niin, ettei henki pääsisikään lähtemään, vaan jäisi kuoleva kauaksi aikaa elämän ja kuoleman vaiheille. Ja kun henki on lähtenyt, avataan ikkunat, ovet ja reppänät, että tuuli pääsisi puhaltamaan kuolleenhajun ja hengen ulos. Astiat ja keittokalutkin kannetaan pihalle pois vainajan hengen kosketuksista. Samoin tehdään jos leivät sattuisivat juuri olemaan uunissa paistumassa — ne korjataan kiireesti pois, vaikka kesken kypsymisenkin ja paistetaan muualla. Mutta jumalaisen pyhän kuvan eteen sytytetään pieni tuohus palamaan, ja sen luona kumarrellaan ja rukoillaan vainajan puolesta. Siinä makuulautsalla vain vainaja pestään ja suitsutetaan pyhällä savulla. Vanhat vaimot toimittavat pesemisen — joskus sentään miehet pesevät miehiä — ja sitten pukemisenkin. Valkea paita ja, miehelle, valkeat housut puetaan päälle sekä liinaiset valkeat sukat ja komeat poronkoipikengät, vainajan omia kenkiä, pannaan jalkoihin. Käsineetkin ommellaan liinavaatteesta ja päähän asetetaan valkea liinalakki, munkkien päähineen mallinen. Vainajan kynnetkin leikataan ja palaset pistetään paidan alle[1]), ja kuolleen käsivarret asetetaan ristiin rinnalle. Lopuksi peitetään vainaja louteella ja jätetään autioon pirttiin makaamaan, siksi kunnes voidaan viedä hautaan. Itse asutaan sen aikaa keittokodassa, ellei muuta huonetta taikka naapuria ole lähettyvillä.

Heti kun hengenlähtö on tapahtunut, ruvetaan vainajalle valmistamaan arkkua, r i o h p p i a. Kaadetaan kankaalta suuri suora petäjä, josta laudat halotaan särkemällä, veistetään ja höylätään. Kuusi lautaa vain arkkuun tarvitaan: kaksi laitoihin, kaksi pohjaan ja kaksi kanteen, lisäksi pari palasta pääkappaleiksi. Ennen kiinnitettiin laudat toisiinsa nuoralla, niinkuin entisajan venelaudatkin, puutapit vain iskettiin reikiin, että nuora piti tiukemmin kiinni. Mutta nykyään lyödään laudat kiinni rauta-

---

[1]) Samoin eläessäkin leikatut kynnenpalaset pistetään poveen paidansepaluksesta. Ellei niin tee, ei pääse jumalan luokse. Varpaiden kynnet poltetaan.

nauloilla. Kansi on vain tasainen, kaksi lautaa vieretysten naulattuna, joskus toisen reuna toisen reunalle, niin että muodostuu hiukan harjantapaista. Useassa kylässä on tottuneita mestareita, veneseppiä, jotka vainajien arkkujakin valmistavat. Tuuloman Ulittajoella kesäisin asuva Omeljen Meetrej on Nuortijärveläisten arkkuseppänä.

Kohta kun arkku on valmis, panee tekijä siihen arkun teossa saatuja höylänlastuja sekä pari pientä kiveä, sillä tyhjäksi ei valmista arkkua saa heittää: on joskus tapahtunut, että se on yöllä kadonnut, vainaja on tullut itse, ottanut arkun ja sen kanssa hävinnyt jäljettömiin.

Lastuille asetetaan arkkuun joku vaate ja päänalus, ja arkku suitsutetaan pyhällä savulla joka sopesta ja ulkopuoleltakin moneen kertaan. Sitten vasta lasketaan siihen vainaja, ja peitoksi pannaan valkea vaate; kasvotkin peitetään eri vaatekappaleella. Ruumiin rinnalle asetetaan papin antamia pyhiä papereita, joissa on venäläisiä molinoita vainajan puolesta.

Mutta sormuksia ei kuolleelle jätetä. Ne otetaan kaikki pois ja jaetaan lasten kesken. Isän sormukset joutuvat pojille, äidin tyttärille. Jonkun ajan kuluttua niitä vasta uskalletaan ruveta käyttämään.

Kolme vuorokautta ainakin on kuollutta pidettävä maan päällä, hautaamatta. Sillä niin kauan hän kuulee ja näkee kaikki, mitä ympärillä tapahtuu, eikä häntä silloin voida hautaan saattaa. Veteen hukkunut taas on tiedoissaan niin kauan, kun hän makaa vedessä, ja vasta maalle nostettuna kadottaa hän tietoisuutensa. Siksi ei hukkunutta etsittäessä saakaan näyttää pahaa mieltä eikä mitään puhua hukkumisesta. Kun vedessä olija kuulee kaikki, joutuisi hän kovin pahalle mielelle saadessaan tietää, että hän on saanut surmansa niin surkealla tavalla.

Sitten lähdetään viemään vainajaa hautaan. Pääpuoli edellä kannetaan arkku porokelkkaan, jonka eteen on kaksi poroa valjastettu. Oikeanpuolisella porolla on kello kaulassa, mutta toisella on kulkusia otsapangassa, niinkuin aina muulloinkin, kun tahdotaan komeasti ajaa. Alussa ajetaan vain hiljalleen, mutta vähitellen lasketaan aina kovemmin ja kovemmin haudalle asti. Sukulaiset ja tuttavat seuraavat saattoväkenä jäljessä, ja jos tie on

kovin umpeen ajautunut, ajaa joku tyhjällä porolla vainajan valjakon edellä.

Haudan, noin metriä, puolitoista syvän kuopan, jonka pituussuunta on tavallisesti idästä länteen, ovat omaiset taikka muut sukulaiset jo valmiiksi kalmismaahan kaivaneet. Jotkut vanhat ukot huolehtivat vastaisesta lepopaikastaan niin, että eläessään jo itse katsovat valmiiksi sijan, mihin levolle haluavat, ottavatpa jotkut jo valmiiksi sammaletkin pois sivulle kasaan. Siitä sitten saadaan ne panna haudalle. Muuan Nuortijärven ukko kaivoi itse jo haudankin valmiiksi, mutta kun toinen koltta sattui kuolemaan ennen, niin luovutti hän sen tälle ja kaivoi itselleen uuden. Mutta siihenkin ehätti toinen ennen häntä, ehättipä kolmanteenkin, jonka itsepintainen äijä taas kaivoi. Ja sitten kuolikin äijä itse, mutta ei päässyt lopultakaan, vaikka oli kolme kuoppaa toisille kaivanut, omaan kaivokseensa lepäämään.

Pyhällä savulla suitsutetaan hautakin joka sopesta, ennenkuin se on kelvollinen kuolleen asuinmajaksi. Kun arkunkansi on vielä kerran avattu ja vainajaa hyvästelty viimeiset kerrat, naulataan kansi nopeasti kiinni, ja lasketaan raitohihnoilla hautaan. Siitä jokainen saattaja heittää arkulle vähäisen multaa lapiolla taikka puupalikalla, ja haudankaivajat luovat kiireesti haudan umpeen. Mutta haudalle — joskus hautaan kuolleen luokse — heitetään puulapio ja kirves, joita on hautaa kaivettaessa käytetty. Hankkivatpa muutamat oikein vartavastisen koristellun puulapion sekä uuden kirveen, johon tekevät lyhyen varren, ja ne heitetään vainajan aseiksi.

Ja sitten taas lähdetään kiireesti ajamaan kotiin. Vainajan valjakko laukkaa vain tyhjine kelkkoineen muiden mukana, sillä kukaan ei saa sillä ajaa. Ja vainajan kotona sitten syödään ja juodaan.

Näin saatetaan kuollut talvikylässä asuttaessa maan multiin. Mutta kesäkautena metsäjärvillä elettäessä rakennellaan arkut itse, miten kuten kyhätään kokoon, ja korven lapsi saatetaan johonkin järventakaiseen nimeen tai lahdenpohjaan puiden suojaan yksinäiseen leposijaansa. Otetaan vain sitten haudalta multaa pussiin, viedään se papille siunattavaksi ja tuodaan taas takaisin haudalle vainajalle lepoa ja rauhaa suomaan.

Haudalle rakennetaan hirrenkappaleista ja särkylaudoista d o m v i t s, maanpäällinen hautasuojus, joka on kuin vainajan

hengen maalliseksi asuinmajaksi aiottu.[1]) Se on haudan pituinen ja levyinen matala harjakattoinen harmaja salvos, jonka pääpuolessa on pienoinen ikkunareikä, mistä vainaja saattaa ulkomaailmaa katsastella. Joskus ovat mahtavilla mananmiehillä hautasuojukset isojakin, kolmi-, nelikerroksisia salvoksia kuin pieniä aittoja, mutta köyhän kolttaraukan haudalle on ainoastaan pari lautaa pääpuiden varaan harjalle laskettu, ja pienen lapsen leposijalle on veistetty vain puunrungon kopero taikka laskettu pieni lautapalanen.

Samalla kertaa kun hautasalvos rakennetaan, asetetaan puinen hautaristikin salvoksen jalkapuoleen. Se on tavallisesti venäläismallinen kaksois-, kolmoisristi, jonka alimmainen poikkipuu on vinossa. Useasti on ristin päähän ylimmän poikkipuun kannettavaksi laitettu harjakaton tapaan pari lautaa leikkauksilla koristeltuine reunoineen ja harjalle veistetty lintua muistuttava koriste. Vanhalle vainajalle useinkin vävy ja ristipoika valmistavat hautaristin.

Kalmismaat, h a v t-p a i h k i t, ovat tavallisesti jokien korkeilla rantakummuilla, taikka hiekkaisilla töyränteillä järvien niemissä ja lahdenpohjukoissa, joskus saarissakin. Talvikylien kalmistot ovat kylän takana metsänreunassa. Koko kalmakenttä, samoinkuin sen ympäristökin on aivan luonnontilassa olevaa erämaata. Kalmisto on monesti samalla metsänkin kalmisto, oikea metsän ja metsänasukkaiden yhteiskalmisto. Sillä kaatunutta harmaata keloa makaa kaikkialla, ja maan alla lepäävät metsänasukkaat, joiden hautasuojia ja ristejä on joka paikassa kaatuneiden runkojen välissä. Semmoinen yhteiskalmisto on Suonikylän hautausmaa, kylän luoteispuolella, muutama satakunta metriä joen rannasta. Sovinnossa siinä lepäävät sekä metsän kaatuneet petäjät että metsän kiertäjät, Suonikylän koltat, kolmenneljänkymmenen harmaan hautasuojuksen alla. Kaikki vainajat makaavat pääpuolin länteen ja jaloin itään.

Kauniilla paikalla, päiväänpäin viettävällä korkealla lahdenpohjan rantatörmällä, on Nuortijärven Rippisalmen vanha kolttakalmisto. Korkeiden petäjien suojassa siinä vanha korvenkansa

[1]) Samanlaisia hautasalvoksia tavataan Itä-Karjalan, Aunuksen ja Vienan-Karjalan kalmistoissa.

lepää, vanhoja lahoneita hautasalvoksia, joiden kattolaudatkin ovat puunauloilla kiinni iskettyjä, sekä kallellisia vinoristejä on kaikkialla. Useissa salvoksissa on vielä jäljellä lahonut puulapio ja ruostunut kirves sekä hiiliä, joita on jäänyt hautaa ja hautasalvosta pyhällä savulla suitsutettaessa. Risteissä nähdään kaiverrettuina vainajien puumerkkejä, nimiäkin venäläisin kirjaimin sekä pyhimystenkuvia. Onpa joihinkuihin leikattu ihmiskasvojenkin kuva ja ikivanha aurinkoympyrä, ja muutamiin lisäksi pari omituista varrellista ympyrä- ja kolmiokoristetta. Koristeiden merkityksestä ei koltta enää muista muuta kuin että »niiden pitää siinä olla», mutta ihmiskasvojen piirroksesta hän sanoo: »Mikä on ristissä nimi, se on sen muotokin.» Hauska ja hyvin leikattu on muutamien ristien harjalintu, joka kattolautoja siipinään levittäen on hautaa ja vainajaa suojaamassa.

Rippisalmen vanha kalmisto Nuortijärvellä.

Nuortijärven rannan, Ristikentän ja Rippisalmen kalmistot ovat suuria sydänmaiden kalmistoiksi, yläpäässä järveä pikku tsassounan luona on vain pikkuinen kalmakumpu. Niihin kesällä järven rannoilla asustavat koltat kuolleensa veneellä soutavat, Ristikentänkin kalmistoon aina kolmenkymmenen virstan päästä. Entisaikaan, rosvosotien aikoina, niin kerrotaan, oli kaikki kuolleet pitänyt kuljettaa Tuulomalle, Patunan kalmismaahan, jonka paikkaa ei enää muisteta. Mutta metsäjärvien hautausmaat ovat vain pienoisia kuoleman piilopaikkoja, joissa pari, kolme manan matkamiestä makaa, ja joskus vain yksinäinen pieni metsän lapsi pienen ristin alla orpona nukkuu.

Mutta kaikki vainajat eivät tahdo viihtyä haudassaan, vaikka heille heitetään lapiot ja kirveet, rakennetaan vielä hautasalvoksetkin ja istutetaan suojaavat linnut hautaristin harjalle. Ne kuolijat ovat olleet suuria ja pahoja noitia, jotka eivät saa kuolemansa jälkeen lepoa missään. Heidän haudallaan ei tahdo ristikään pysyä pystyssä: kaatuu aina, vaikka kuinka monesti käytäisiin kohentamassa.

Oikein suuret ja pahat noidat eivät tahdo pysyä arkussaankaan edes sitä aikaa, kun heitä saatetaan hautaan. Niin kuoli ennen Nuortijärvellä suuri noita, ja muuan mies lähti sitä yksinään pororaidolla viemään Ristikentän kalmismaahan. Mutta matka oli pitkä, kolme, neljä penikulmaa, ja päivä jo laski, ennenkuin mies ennätti perille. Silloin porot rupesivat äkkiä vauhkoina hyppimään. Mies katsahti taakseen: siellä kuollut istuu kahdenreisin arkunkannella. Noita oli noussut arkusta ylös. Ajomies karjaisi:

— Mon miedda! Pejv pajjan![1])

Kuollut menikin arkkuun takaisin, ja mies sitoi kiireesti poronsa puuhun ja kapusi suureen kuuseen. Mutta kuollut nousi jälleen ylös, juoksi miehen jäljessä, alkoi rautahampaillaan — kuolleilla on aina rautahampaat, joilla he tahtovat syödä ihmisiä, ja kädet ja jalat ovat hoikat kuin koivunvarvut — jyrsiä puuta poikki, niinkuin terävällä kirveellä olisi hakattu. Puu alkoi jo huojua. Mies taas huusi:

— Mon miedda! Pejv pajjan!

Siitä noita taas kiireesti arkkuun. Mutta ei päivä vieläkään noussut, ja miehen täytyi kaahaista toiseen vielä suurempaan kuuseen, jota noita taas ehätti jäytämään. Sekin jo alkoi huojua, kun päivä viimeinkin rupesi näkymään, ja kuolleen täytyi nopeasti rientää arkkuunsa. Mies lähti kovasti ajamaan ja sai kamalan noidan haudatuksi.

Mutta noita ei pysynyt haudassaan, vaan kulki joka yö ympäri seutuja ja kolkutteli kolttien seiniä ja kotien ovia. Kolme vuotta sitä kärsittiin, mutta viimein kaivettiin äijä ylös ja paistettiin sen jalkapohjat tulessa, ettei olisi niillä kärsinyt kävellä. Eikä äijä enää kävellytkään eikä kolkuttanut, mutta alkoi sen sijaan haudassaan huutaa, parkuen aina joka yö kolme vuotta kamalasti, niin ettei kukaan lähimailla saanut rauhaa. Siitä taas kaivettiin noita ylös ja käännettiin kumolleen makaamaan. Sittenkin vielä kuului huuto, mutta hyvin heikkona, ja kävi aina heikommaksi ja heikommaksi, kunnes kolmen vuoden kuluttua kokonaan lakkasi. Katsottiin taas, ja äijä oli kerrassaan painunut maan sisään.

Peloittavia ovat semmoiset pahat vainajat, jotka eivät haudassaan saa lepoa. Ja pahasti käy heille silloin, kun he viimein joutuvat Tuonelan tulijoelle, T o l l-j o h k'ille, jonka ylitse kaikkien vainajien on yritettävä, jos aikovat t š a r s v a a n, taivaaseen, päästä. Joen ylitse pitää mennä kapeaa siltaa pitkin, ja siitä aina syntinen ihmisparka putoaa jokeen. Mutta toisella rannalla on pyhä Pedar nuottineen vartomassa, ja rupeaa heti pyydyksellään jokeen pudonneita kalastelemaan. Mutta nuotta on kovin harva, lävitse menevät siitä monet syntiset ja jäävät tuliseen virtaan; vain ne, jotka ovat oikein silmiään ristineet, tarttuvat sormikoukustaan nuotan silmukkoihin ja nousevat Pedarin pyhälle rannalle.

[1]) Mene pois! Päivä nousee!

Levottomia vainajien henkiä lienevät t š u t t a t k i n, valkeapukuiset kummitukset, joiden joskus, varsinkin syksyn pimeinä öinä, nähdään metsissä liikuskelevan. Kuolemansa edellä on moni syksyn pimeydessä nähnyt tšuttan. Myös hautausmaiden lähitienoilla tšuttat liikkuvat. Niinpä on Suonikylänkin hautausmaalta joskus nähty valkean haamun, kuolleen pukuun puettuna, vaeltavan kylää kohden, liukuvan kylän lävitse jängälle äänetönnä ja häviävän sinne. Kovia kuolemia on se aina ennustanut, ruttokuolemia. Milloin se on liikkunut miehen muodossa, on miehiä kuollut, milloin se on naisena nähty, on kaatunut naisväkeä.

Kolttia haudalla kumartamassa. Njannam-jauri.

Niinpä vainajaa kovin pelätäänkin ja koetetaan hyvitellä. Häntä ja hänen poismenoaan itketään ja valitetaan sekä kotona hengen heittyessä ja arkkuun pantaessa että haudattaessa ja haudalta palattuakin. Ja huone, missä kuollut on henkensä heittänyt, pestään, puhdistetaan ja savustetaan katajilla. Onpa joskus tapahtunut, että koltta on heittänyt sen huoneen, kodan taikka pirtin, jossa talonvanhin on kuollut, autioksi, ja rakentanut uuden asunnon toiseen kohtaan samalle kentälle. Ei ole enää oikein haluttanut entisessä kuolijainpirtissä asua, kun ei tahdo saada siinä rauhaa. Niin on Moissein Jaahkilla kesäkentällään uusi pirtti, ja vanha, missä isä ja äiti ovat eläneet ja kuolleet, on vain ahkio ja romu-

huoneena. Kyprianovin Huoterin kesäpaikalla, Tšuörve-jaurilla, on kolme, neljä vanhaa kotakenttää, joissa kaikissa on ennen vanhaan asuttu, mutta uudet eläjät ovat aina vanhojen kuoltua etsineet itselleen uuden asuinsijan.

Rauha on asuinkentälle annettava sekä kunnioitus sille sijalle, missä vainajat eläessään ovat asuneet ja raataneet. Sitä ei saa häpäistä, eikä varsinkaan yön aikana ole hyvä käydä vanhalla kentällä maata kaivelemaan eikä kiviä liikuttelemaan. Voi sattua niin, että rauhanhäiritsijään tarttuu kentästä joku tauti, jopa saattaa hän kentälle kuollakin, jos kovin pahoin sitä kohtelee.

Ennen kaikkea on kalmismaalle, missä koko kolttain edesmennyt polvi lepää, annettava rauha. Turhanpäiten ei sinne mennä. Mutta ohitse kuljettaessa, jos kalmistossa omia vainajia lepää, poiketaan haudalle kumartelemaan. Vierettäin asetutaan vainajien pääpuoleen, miehet ottavat lakinkin pois päästään, ja sitten pitkän aikaa ahkerasti ristitään silmiä ja kumarrellaan ja luetaan mitä osataan rukouksia. Naiset itkevätkin, pyyhkivät silmiään ja laskeutuvat polvilleen hautasalvoksen viereen. Jos kalmismaalla taikka sen luona pidettäisiin pahaa elämää, rupeaisivat vainajat pian kummittelemaan.

Vielä pidetään vainajaa hyvillä mielin niinkin, että hänelle nimitetään oma poronsakin, p o o m n i k, vainajanporo. Jokaiselle täysi-ikäiselle kuolleelle koltalle se nimitetään, naineille ja vanhoille miehille porohärkä, naimattomille hirvas, tyttärille vaadin ja vaimoille porolehmä. Vainajan nimissä sitten poomnikkia hoidetaan, käytetään sitä niinkuin muutakin talon poroa ja hoidetaan vanhaksi asti; jos sille joku onnettomuus sattuu tulemaan — joka on kyllä paha merkki koko porotokalle — nimitetään tilalle uusi poomnik. Vasta vanhana vainajanporo teurastetaan ja silloin se pääsee oikealle omistajalleen ja saa jumalan luona häntä kiidätellä

Uutta poomnikkia ei enää tarvitse vainajalle nimittää

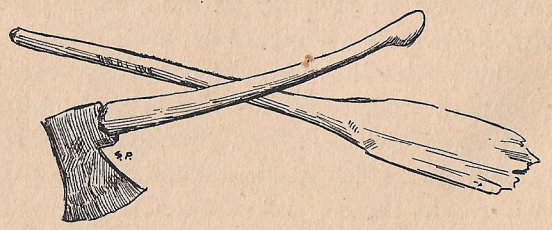

Kirves ja lapio koltan haudalta. Nuortijärvi.

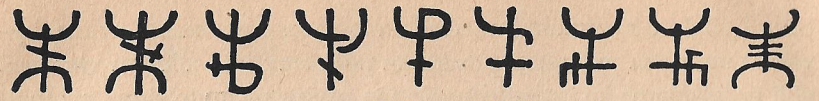

Kolttain kiellgal-merkkejä.

21. KOLTTAIN KIELESTÄ JA KANSANRUNOUDESTA.

Kuollan niemimaan lappalaiset puhuvat omaa lapinkieltään, joka hyvin paljon eroaa lähimpien naapurien, Suomen ja Ruijan lappalaisten kielestä. Kun he ovat eläneet siellä omissa suurissa sydänmaissaan monia satoja vuosia erillään muista heimolaisistaan, määrättömien korpien eroittamina, on Venäjän lappalaisten kielikin muodostunut muuta lappia erilaisemmaksi. Jopa niinkin paljon, ettei Suomen ja Ruijan lappalainen aina tule tolkulle heidän kanssaan keskustellessaan. Paljon lienee myös lapinkieli täällä erämaiden yksinäisyydessä säilyttänyt yhteislapin, alkulapin ikivanhoja piirteitä ja muotoja, niinkuin ainakin semmoinen kieli, joka erillään muista elää omaa elämäänsä.

Kuollan niemimaa on avara, senhän kaikki tiedämme, enemmän kuin kolmasosa koko Suomenmaasta. Ja tälle miltei äärettömälle alueelle on hajoitettu koko venäjän-lappalaisten piskuinen lauma, jota ei ole enää pariatuhatta sieluakaan. Ja tämäkin pieni kansaraukka on taas pirstoutunut useihin kaukana toisistaan erillään eläviin ryhmiin, jotka eivät paljoakaan tiedä heimolaisistaan, hyvin harvoin kun joutuvat toistensa kanssa kosketuksiin. Nuortijärvelle, Kildiniin, Maaselkään, Voroninskiin, Lu-jaurille, Akkalaan, Petsamoon ja Patsjoelle, Kirkkoniemeen, Inariin ja Sodankylään ulottuu vain Suonikylän ukonkin maantieto. Mutta mitä siihen lisätään, ne ovat jo siellä kaukana, kaukana.[1]) Niinpä onkin

[1]) Samoin koltta tuntee kansoja: Me s a b m e l a i s e t ja t a a r l a j t (venäläiset), sitten t a a j j e l a i s e t (kaikki muut).

taas kullekin ryhmälle muodostunut oma murteensa, usein hyvinkin suuressa määrässä toisistaan poikkeava, ja aikojen vieriessä yhä erilaisemmaksi muodostuva. On useita päämurteiden ryhmiä, semmoisia kuin äärimpänä idässä Turjan ryhmä, Kuollan itäpuolella Kildinin murre, Imandran eteläosan seuduilla Akkalan murre, Nuortijärven, Nuorti- ja Luttojokien veistöillä Nuortijärven murre sekä Kuollasta luoteiseen Petsamon ja Patsjoen murreryhmä. Ja näissä kaikissa murreryhmissä on, niinkuin on luonnollista, jokaisella erämaa-kylän piirillä omat erikoiset vivahduksensa, jopa niinkin suuret, etteivät esim. Turjan ja Nuortin lappalaiset kaikiste pääse selville toisistaan omalla lapinkielellään, vaan täytyy heidän monesti turvautua vaivaiseen venäjän taitoonsa. Niin paljon on kummallakin omia murresanoja, joita toinen ei ymmärrä. Saattaapa Nuortijärvenkin asukas joskus sanoa Suonikylän puheesta, vaikka ne molemmat kuuluvatkin samaan murteeseen: »Se on sitä Suonikylän kieltä, minä en sitä oikein käsitä.» Ja hän lisää vielä: »Suonikylässä puhutaan niin, Nuortijärvellä on puhe toisenmoinen. Ja Muotkassa on toinen kieli, ja joka kylässä on toinen kieli. Sanatkin ovat toisenlaiset.» Lisäksi vielä on Kuollan lappalaisten kieli, kuten ainakin kehittymättömät luonnonkansojen kielet, ääntämis- ja sanontatavassaan tavattoman horjuvaa. Sama sana saatetaan monestikin ääntää monella eri tavalla.

Venäjänkielen vaikutus kuollan-lappiin on ollut hyvin voimakas. Eikä ihmekään. Ovathan venäläiset vuosisatoja olleet täällä isäntinä luostareineen ja munkkeineen, kirkkoineen, pappeineen ja muine virkamiehineen, ja jo satoja vuosia tehneet hävitystyötä tämän pienen erämaan kansan pään menoksi. Kumma vain, etteivät jo ole saaneet sitä kokonaan maan päältä pois juuritetuksi. Sen he ovat saaneet aikaan, että paljon alhaisintakin hengenviljelystä merkitseviä omaperäisiä sanoja on unohtunut ja vaihtunut venäläiseksi lainaksi, puhumattakaan »korkeampaa» kuttuuria ilmaisevista sanoista, jotka melkein järjestään ovat venäläistä lainarihkamaa. Ja koko niemimaan lappalaiskieleen on venäjä vaikuttanut niin, että sen ääntäminen on muuttunut muuta lappia erilaisemmaksi, pehmeämmäksi.

Ja venäjänkieltä osaavat solkata melkein kaikki miehet, kaukaisempienkin kiveliöiden eläjät, puhumattakaan satamapaikkojen ja kaupunkien lähiseutujen asukkaista. Alituinen vuorovaikutus

venäläisten kanssa, ummikkovenäläiset virkamiehet, sotapalveluksessa käynti — sillä tsaarivallan aikana piti lappalaistenkin suorittaa asevelvollisuutensa, miten sitten nykyään lienee — ja lopuksi venäläiset koulut ummikko-opettajineen ovat kilvan vaikuttaneet lapinkansan venäläistyttämiseksi. Niinpä onkin jo muutamilla seuduilla ikivanha alkuasukasten kieli kokonaan lakannut kuulumasta. Niin on tapahtunut jo ainakin Ponoissa, niemimaan itärannan isossa satamakylässä.

Mutta ei ole Suomikaan, läntinen naapurimaa, ollut aivan vaikutusta vailla. Niemimaan länsipuolen asukkaat, Patsjoen, Suonikylän ja Akkalan koltat, ovat lähimpänä Suomen koskeneet tukselle. Niinpä monet Suonikylän miehet, varsinkin ne, jotka asuvat lähimpänä Suomen rajamaita, Fofonovit, Mošnikovit, Feodorovit, Gaurilovit, osaavat, vaikkakin kovin murteellisesti, suomea haastella. Monilla Suomen käynneillään, ja monet kerrat poronvarastelu-hommissaan joutuneina tekemisiin suomalaisten kanssa, ovat he sitä oppineet. Helppo onkin lappalaisen oppia suomenkieltä, toki monin verroin helpompaa kuin vaikeata venättä. Onhan heidän oma kielensä niin suomenkielen kaltaista, jopa niin, että yksin kolttaäijäkin, joka ei ole koskaan kielentutkijan koulussa ollut, on tämän sukulaisuuden huomannut. »Suomakiil ja saamekiil, sama kiil, a ei samoin sarnuta. Sie sarnut venes, a mie sarnum voonas, ja sie korrat perkele, a mie korram pärgalak.»[1]) Näin Suonikylän ukko hyvillä mielin kielitutkimuksiaan toteaa.

Moshnikovin veljeksiä perheineen.

Ja nämä Suonikylän suomenkielen harrastajat, samoinkuin Patsjoen ja Petsamon koltat, ovat meidän uuden alueemme asukkaita, ja ovat siis jo hyvällä alulla »valtakunnan kielen» taidossa.

[1]) Kolttaukko on muuten oppinut »pärgalakinsa» Suomesta. On heillä omiakin korraamissanoja, esim.: I § ö r m=hukka, I s o k k-k a h p p e r = piippalakki, paholainen, t a n n-p e a l a j=»senpuolinen», paholainen.

Vaikka Venäjän lappalaisten vähäinen joukko on satoja vuosia ollut venäläisten vaikutukselle alttiina ja asunut hajallaan niemimaan suurissa erämaissa, vieläpä enimmät osat aikaansa aivan yksinäisinä metsäneläjinä, ovat koltat kuitenkin koko joukon säilyttäneet omaa vanhaa tarustoaan ja satujensa aarteistoa, vainolaistarinoita, noitasatuja, eläinsatuja, joita vielä ainakin vanhat muistelevat ja kertovat.

Jo edellä olemme tutustuneet kolttien vainolaistarinoihin, kamaliin kertomuksiin, joissa väliin kokonaiset kyläkunnat tuhotaan, väliin taas koko vainolaisjoukko ovelan lappalaisen toimesta saatetaan surmilleen. Nämä historialliset tarut ovat lähtöisin niiltä ajoilta, jolloin lappalaiset taistelivat erämaittensa puolesta vieraita verottajia, metsäsissejä ja vallananastajia vastaan. Monet tarinat, kuten vihollisjoukon koskeen hukuttaminen, tunturinrotkoon työntäminen, järveen keihästäminen, ovat tunnetut yli koko lappalaismaailman, koltta vain on ne paikallisiin oloihinsa soveltanut. Mutta toiset taas ovat aivan koltanmailla syntyneitä, muistoja omista korpitappeluista.

Paljon on koltalla myös noitasatuja. Eikä ihmekään, että Lapissa, jossa vielä vanhat haltiat elävät vaaroissa, tuntureissa, metsissä ja järvissä, jossa syksyn yöt ovat niin pitkät ja pimeät, ja sydäntalven moniviikkoinen auringoton kaamasaika niin ihmeellisen salahämyinen, että siellä vielä vanhat suuret noidat saduissa elävät, ja nähdään valkeapukuisia tšuttia taikka kuullaan heidän kulkusissa ajelevan autioilla lumikentillä. Samoja suuren Lapin mahtavia noitatarinoita tavataan koltankin mailla, merkillisiä taruja heidän tavattomasta taidostaan ja kaameita kertomuksia heidän kuolemastaan. Niinkuin jo edellä on kerrottu tarina Nuortin noidastakin, jota ei tahdottu saada haudassakaan pysymään. Kuulimme edellä jo myöskin suuresta ja kerskailevasta Suongil-noidasta, joka ylimielisyydessään yritti metsoa ja haukea samassa kattilassa keittää, ja niin hankki metson, metsän mahtavan linnun, vihat päälleen, niin että metso hänelle soidinahollaankin kotkotti:

— Vaikka onkin Suongil suuri noita,
ei hän voi metsoa ja haukea,
samassa kattilassa keittää!

Ja surkean lopun sai Suongil-noitakin. Kun hän oli rikkonut metsänhenkeä vastaan ylpeydessään niin, että metsän ja veden viljaa oli pannut samaan kattilaan, niin siitä metso teki hänet niin sokean ylimieliseksi, että hän taas kerskaillen lähti laskemaan Luttojoen suurta köngästä, jotta on hän vielä sittenkin semmoinen noita, että tuommoiset kosket huilauttaa. Mutta vene paiskautui pirstoiksi könkään kiviin, ja Suongil-noita hukkui kuohuihin, ja äijän ruumis ajautui kauas Luttoa alas. Sieltä se sitten löydettiin ja kuopattiin joen rantaan. Köngästä ruvettiin sanomaan Suongil-könkääksi, ja kun sitten rakennettiin talvikylä noidan hautapaikan läheisyyteen, Luton rannalle, sai kylä nimekseen S u o n g i l s i j t, Suonikylä.

Suuri ja merkillinen oli Akku-jaurin noitakin. Kerran, kun ei ollut pyydystä, millä kaloja saada, joi se järven kuiviin ja pani akkansa kuivalta pohjalta kaloja kokoamaan. Mutta akka viipyi kovin kauan järvellä, ylenmäärin kun kaloja halusi, vaikka ukko rannalta huusi: »Tule sukkelaan jo pois!» — »Elä vielä! Tuolla on vielä suuri kala!» akka vastasi ja kaahusti sitä ottamaan. Mutta noita ei enää jaksanutkaan pidättää vettä vatsassaan, vaan täytyi hänen se soljauttaa takaisin järveen. Ja niin akka hukkui kaloineen, ja järvi sai nimekseen A k k u-j a u r.

Lapinmaan suuresta julmasta metsienpeikosta, Stallosta, T a a l l a s t a k i n, koltat tarinoivat. Ja sama tapa on tyhmällä peikolla täälläkin kuin muualla Lapissa: pyydystelee lapsia laukkuunsa ja vie metsäkotaansa paisteikseen sekä viekoittelee ja vie väkisinkin lapintyttäriä ja vaimoja akakseen ja heillä sitten syöpäläisiä siivottomasta tukastaan tapattaa. Tavallisesti selviytyvät lapset onnellisesti Taallan paistinuuniin joutumasta, ja päänetsijät surmaavat viekkaasti tyhmän jättiläisen. Tekevät niinkuin teki Nuortin eukkokin, jonka täytyi pidellä sylissään Taallan päätä ja tukkaa ruoputella: akka työnsi salaa suuren puukon tuleen, ja kun Taalla kääntyi selälleen ja keikisti päätään, jotta ruoputtelehan partaakin, niin akka samassa sieppasi suurpuukon tulesta ja säväytti sillä peikon kurkun poikki.

Eläinsatujakin on koltilla. Samanlaisia seikkailuja kuin kansansatujemme Ilvolan takamailla tapahtuu ketulle, karhulle, sudelle ja jänikselle, samanlaisia sattuu niille Kuollan-Lapinkin erämaissa. Yhtä ovela veijari on kolttalais-kettukin kuin Ilvolan

kettu, yhtä yksinkertainen ja helposti narrattava on koltan karhuäijä ja yhtä yksitoikkoinen koltan susi. Kettu keplottelee lappalaisen ahkiosta kalakuorman saaliikseen, narraa karhun avannosta onkimaan, houkuttelee siihen muitakin metsäneläimiä, sutta, naalia, jänistä, kärppää, ja sitten lapinakalla annattaa niitä selkään. Itse vain syrjässä ilakoi ja nauraa, niinkuin kolttaukkokin tarinaa kertoessaan.

Mutta sitten on koltilla paljon venäläisiltä saatuja satuja ja tarinoita sekä kaikenlaisia kaskuja ja juttuja, useasti hyvin rivojakin. Ja niitä koltat monesti juomapöydässään juttelevat ja niillä seuraansa huvittavat.

Väliin he taas laulelevat venäläisiä pajatuksia, l a u l. Sillä niitäkin koltat osaavat, ovat niitä sotamiehinä ollessaan oppineet taikka muuten venäläisten kanssa seurustellessaan saaneet korvaansa sekä sävelen että sanat, kummatkin omine kolttalaisine väännöksineen.

Mutta osaa koltta omiakin lauluja, ikivanhoja lappalaisia joikauksia, alkuperäisiä sävellytyksiä, joista Lapin kansa on niin tunnettu.

Koltan joikaaminen, l e v d d e, on erilaisempaa kuin muiden lappalaisten. Tavallisesti lappalaisten joikaukset ovat lyhyitä säkeistöjä, jotka sisältävät jonkun tai joitakuita ominaisuuksia joikattavasta henkilöstä taikka asiasta, ja sitä samaa säkeistöä saattaa joikaaja yhä uudelleen pitkät ajat toistaa, joka säkeen jälkeen aina »nun-nuttaen». Niin esim. inarilainen joikaa Jounin Niilasta:

— Jounin Niila-vanhus nun-nun-nun-nuu,
Muotkatunturin hukka, nun-nun-nun-nuu,
etelää nuuskii, nun-nun-nun-nuu,
kintuilleen laskee, nun-nun-nun-nuu.

Ja taas aloittaa: Jounin vanhus nun-nun-nun-nuu . . .

Mutta kun koltta lähtee laulamaan, niin hän ei kehtaakaan aina samaa ja samaa jankuttaa, vaan joikaa monestikin pitkähkön kertovan runoelman, jossa varsin monipuolisesti käsitellään joikattavaa, säkeitten väliin aina lappalaistapaan työntäen täytesanoja, milloin »lo-lo-loo»-ta, milloin »de-la-gul-gul-gul»-ia, milloin mitäkin. Kaikenlaisista merkillisistä seikoista, joita milloin millekin koltalle tapahtuu, sukkelat taiturit kärkkäästi sepustelevat joikauksen, jossa varsinkin asian naurettavat kohdat ja asianomaisen henkilön heikot puolet tuodaan esille. Eikä asian tarvitse kovin merkillinenkään olla, kun siitä jo saadaan aihetta joikaukseen: joku Kuollan viinanhakuretki, joku Jäämeren raitoretki, joku metsästysretki, joilla laulajan mielestä jotakin erikoisempaa sattuu. Hyvin monesta koltasta on oma joikunsa, jonka koko ympäristö tuntee ja joikaa. Varsinkin nuorista ja heidän kosimishommistaan hyvin helposti saadaan joikaamiseen aihetta. Saatetaanpa semmoisessa joikauksessa kertoa laveamminkin nuoren miehen tavoista ja puuhista, onnistumisista ja epäonnistumisista, mutta voidaan asia lyhyemminkin laulaa, joikataan vain sen ydinkohta. Niinkuin esim. Nuortijärvellä joikataan Tuulomalla asuvan suomalaisen, Tuhkasen pojan ja kolttapojan kosimiskilpailusta Nuortin tyttären luona:

— Ohkemij, Teahpanin neita,
on kolmen oven takana, lo-lo-loo.
Oilsander Mihkelin poika
ei voinut päästä Ohkemijn luokse, lo-lo-lo-loo.
Heino Tuhkasen poika,
jolla on suomalaisen sydän, lo-lo-loo,
hän kylläkin pääsee
Ohkemijn luokse, lo-lo-lo-loo.

Taikkataas kuulemme Suonikylän kodassa Mošnikovin muorin tyttärineen ja miniöineen juorottelevan:

— Evvanan täytyy suopunkia heittäen kosia,
viisi nimeä laittaa itselleen.
Muurahainen nostaa nokkaa,
muurahainen valkeapää.
Ohkemijn Teahpanin luokse
Huoterin Oskkrin neita
menee pogostalle käymään.
Hän nukkuu kodassa.
Ohkemij tulee sinne
syksyllä villavällyjen kanssa.
Siellä he juttelevat keskenään.
Revontulet leimuavat,
kun he nukkumaan menevät.

Väliin saamme kuulla oikein aito lappalaisen elämänkuvauksen:

— Niin Marj neita istui ja katseli,
ja ajeli täitä Rommanan ihosta.
Romman elävissä täissä
kaamaspuksuissaan istui ja nukkui.
Lakin ajeli ja peskin pieksi.

Poroistaan poromies useimmat joikunsa joikaa. Jo pieni tapauskin saattaa hänelle antaa aihetta sovittamaan sanoja säveliin, niinkuin:

— Kellon kieli kilahti,
Vaiskin härkä vauhkoili,
ei tahtonut ruveta kantamaan
Vaiskin raskasta taakkaa.
Njuurromtunturin ylämäessä tenäili,
heittäysi maahan.
Täytyi syötellä oijushärkää.

Omia hyviä härkiään koltta joikauksissaan kiittelee, kuinka ne komeasti yli vahvojen lumikenttien laukaten kiitävät, mutta samalla hän taas pilkkaa inarilaisten huonoja härkiä, jotka eivät jaksa ajomiestään ohuessakaan lumessa vetää:

— Inarin härät ne ovat, de-la-gul-gul-gul,
kuin raskaat heinäsäkit, gul-gul-gul;
kun lumi kynnen yli nousee, de-la-gul-gul-gul,
niin miehet suksilla hiihtämään, gul-gul-gul.
Mutta meidän härkämme, de-la-gul-gul-gul,
kun lumi yli polven kohoaa, gul-gul-gul,
vasta juosten ja laukaten kulkevat, de-la-gul-gul-gul.[1])

Metsämies joikaa metsästyksestä ja metsäneläimistä. Saapa hän sanoiksi korven kontion ajatuksetkin ja laulaa:

— Vanha mies taljan kiskoo.
Nuori poika heinäkenkä tulee,
enpä pelkää nuorta poikaa.
Minä pelkään vanhaa miestä,
taljan kiskojaa.

[1]) Tohtori T. Itkosen muistiin merkitsemä. Joukahainen XIV.

Venäläisten virkamiesten, harvinaisten herrojen käynti erämaankylissä myös monesti antaa aihetta lappalaiselle laulajalle ruveta runontekoon. Niinpä nuortilainen joikumestari kuvaa »suuren herran», arkkipiispan, vastaan ottamista varsin elävästi:

— Evvanan Reehk osti pailakka-vaatimen,
se juoksi tietä myöten, köhi ja hyppi,
selkä köykyssä seisoi,
räkäisen tavalla makasi.
Reehkin kotakentälle
arkkipiispa, suuri herra, tuli.
Trehvanin Saahkar hyppäsi,
harmaassa sarkamahttsakissa harppasi,
märkä lakki päässä tieteli vieressä,
villavanttuut kädessä hän hyppi,
syöksyi säkki päässä koskeen.

Vanhat sukkelaälyiset lapinukot ovat joikausten runoseppiä. He niitä näkemistään ja kuulemistaan tapauksista sepittelevät ja alkavat omalla sävelellään laulella, ja siitä ne sitten tulevat naapureillekin tunnetuiksi. Ja mitä sanovampia joikaukset ovat ja kuulijain käsityskantaa vastaavampia, sitä suuremmalla mieltymyksellä ne omaksutaan ja otetaan laulettaviksi. Nuortijärven N a s a r k k a-u k k o, vanha veneseppä, on paras joikuseppäkin kulmakunnallaan. Suonikylän mestareita taas ovat G a u r i l o v i n T r o f i m-u k k o sekä O o t r i m-I l l e p, molemmat hyviä laulajia. Patsjoen kolttien paras laulaja on M i h k e l-V a i s k i n U o n t r e i, jonka joikaamismaine on tunnettu aina Suonikylässä asti. Äijä on niin mestari, että hän heti ensi näkemältä näppärästi sepittää sattuvan joikauksen kenestä tahansa. Hyvä on äijällä ääni, ja kun hän rupeaa laulamaan, painaa hän ensin leukansa väkään, venyttää sitten kaulansa kuin kurki ja laskee kirkkaan loilotuksen.

Joikaamaan innostuu koltta pitkiä talvimatkoja ajellessaan, kun hyvällä kelillä porot hyvästi juosta nulkkaavat taikka tasaisesti tolvaavat, sekä metsän nuotioilla lämpöisen tulen loisteessa loikoillessaan, taikka istuskellessaan kotipirtissä verkonkudelmansa taikka muun semmoisen työn ääressä, joka ei niin kiinteästi sido ajatustoimintaa. Mutta kaikkein parhaiten käy joikaaminen silloin, kun oikein kylänmiehissä ja naisissa on kokoonnuttu yhtei-

seen ryyppypirttiin yhteisen viinapullon ääreen. Silloin, kaikenlaisia kaskuja, tarinoita ja juttuja tuon tuostakin välipaloiksi pistellen, on joikaaminen ohjelman päänumerona. Sitä ahkerammin, mitä enemmän pullo tyhjenee. Lasketaan silloin joiku toistaan kummempi, mitä vain kukin sattuu muistamaan, ja saa siinä toinen jos toinenkin pyhäveli kuulla oman joikunsa, jonka joku joukosta hyvälle tuulelle tultuaan ilkaillen laulaa. Mutta ei toinen siitä suutu, nauraa vain ja antaa samalla mitalla takaisin, laulaa laulajalle puolestaan hänen joikunsa. Ja niin saattaa ilonpito lopulta muuttua hauskaksi joikaamiskilpailuksi, jota kestää useasti siksi, kunnes kaikki ovat pitkällään, sekä pullot että laulajat, pullot tyhjinä, mutta laulajat sitä täydempinä. Laulu ja ilonpito päättyvät kovaan kuorsaamiseen.

Mutta niinkuin häviää ja kuolee kolttakansa vähitellen pois kansojen joukosta, niin häviää ja kuolee koltan omituinen kielikin, ja lakkaa heidän merkillinen alkuperäinen laulunsa kaikumasta. Joutuvat kerran viimeisetkin joikaajat turpeen alle.

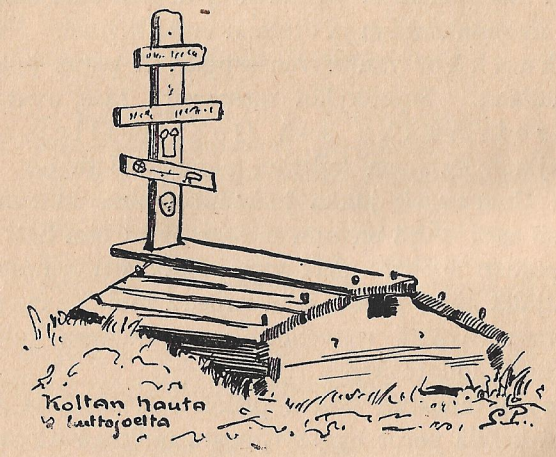

SISÄLLYS:

		Siv.
1.	Kolttain maille.	7
2.	Suomalaisia uudisasukkaita Kuollan-Lapin sydänmaissa	18
3.	Kuollan-Lapin syrjääneistä ja samojeedeista	23
4.	Koltat ja heidän tarinansa	29
5.	Kolttain asuinpaikat	37
6.	Kolttain rakennukset	51
7.	Kalastuksesta	63
8.	Metsästyksestä	69
9.	Poronhoidosta	77
10.	Porojen varasteleminen	90
11.	Lampaanhoito	96
12.	Ruokatalous	99
13.	Naiset käsitöissä	109
14.	Miehet askartelemassa	121
15.	Kesäpäivä koltan asunnolla	129
16.	Oikeauskoinen koltta	137
17.	Vanhan uskon peruja	144
18.	Häätapoja, perinnönjakoja ja perhe-elämää	156
19.	Lastenhoidosta	169
20.	Taudit, kuolema ja hautaaminen	178
21.	Kolttain kielestä ja kansanrunoudesta	189

KUVALUETTELO:

Siv

Nuortijärven tuntureita 7
Näköala Akkujoelta Kuollan-Lapissa 10
Tshyosadshin tunturi Suomen ja Kuollan-Lapin rajalla 11
Sijt-koski Luttojoessa 12
Tuntsajoen könkäitä 14
Korvatunturi Suomen ja Venäjän rajalla 17
Hulkko-Pekon talo Lutolla 18
Hulkko-Pekon heinämaita 20
Kalankuivaustelineitä 22
Saani, syrjääniläinen porokelkka 23
Iizemskejä Petsamossa 25
Nuotan povipuu 28
Kiellgal-merkkejä 29
Patunanköngäs Tuulomajoessa 30
Nuortijärvi Rippisalmen eteläpuolella 32
Istuinpölkky Karn-jaurilta 36
Suonikylän taloja 37
Javgar Gaurilovin kesätalo Loun-jaurilla 44
„ „ kesätalon asemapiirros 45
Koaistjen Evvanan syyspirtti 47
Laukunsarvi Nevsi-jaurilta 50
Huoterin Vaiskin kevätkota 51
Turvekota Nuortijärven yläpäästä 52
Turvekodan poikkileikkaus 52
„ pohjakuva 53
Ann'-Evvanan kotapirtti Nieskem-jaurilta 57
Aittoja Puoldzik-jaurilta 58
Huoterin Illepin njolla Akkujoelta 58
Kalapuore Nieskem-jaurilta 59
Moissein Jaahkin poroliakka Nuortijärveltä 60
Koovas 61
Nuortijärven kolttia 62
Arttu Tšosk-piel-jaurilta 63
Lohipato Patunankönkään luota Tuulomalta 67
Nuotan povilauta 68
Kalhut Kallu-jaurilta 69

Siv.

Ahmanloukku Tšuörve-jaurin takalistoilta 73
Ketun käpylauta Madzas-jaurilta 74
Telkän pesäpönttö 76
Fofonovit poronetsinnässä 78
Kiellgaloita 79
Saanipulkka, ahkiopulkka ja saani 84
Poronvaljaiden skierggu 89
Metsäpirtti Suomesta Kuollan-Lapin rajoilta 91
Suomen ja Venäjän välistä poroaitaa 93
Suopungin varvuja 95
Sautsapuore 96
Pikku veljekset lammasta lypsämässä 97
Lammaskaukalo 98
Talousastioita 99
Ivtsan emäntä leipoo kakkua 103
„ „ paistaa leipää 104
Norttomos 105
Pirtinpöytä Nuortijärveltä 108
Värttinä 109
Mošnikovin emäntä kehrää värttinällä 110
Fofonovin miniä vyyhteää lankaa 111
Koltan talvikenkä 114
Mošnikovin emäntä pehmittää nahkaa 115
Mošnikovin muori kuroo keylikkiä 118
Mahtvein tytär kelaa juuriköyttä 119
Hanhen kurkunpää suonnakiezelminä 120
Tahko Algas-jaurilta 121
Pirtinrahi Tuulomalta 123
Jousipora 123
Miehet veneen ja ahkion teossa 125
Leikkuulauta 128
Pirtin sisusta Loun-jaurilta 129
Fofonovin miniä kutoo raanua 131
Verkon kuivauspuu Puoldzik-jaurilta 136
Tsassouna Tuuloman Patunalta 137
Huoter-ukon jumal-ahkio 141
Evvana-ukon tsassouna Nuortijärveltä 142
Jumalhyllyn etureuna 143
Laukunsarvi Kallu-jaurilta 144
Turvekota Loun-jaurilta 155
Laukunsarvia Nevsi-jaurilt 156
Nuori kolttamies 157
Mahtvein tyttäriä Madzas-jaurilta 158
Kolttapari talvipuvussa 161
Ristikentän kirkko 162

Siv.
Kolttatyttö ja kaksi vaimoa Madzas-jaurilta 164
Koltta-»äjjiä» ja -»äkkuja» Madzas-jaurilta 165
Kenkäheinäviikate Loun-jaurilta 168
Kietkamen pohja 169
Pikku koltta kietkamessa 171
Javgarin pikku tyttöjä Loun-jaurilta 174
Korvarengas Algaz-jaurilta 177
Hautapatsaiden harjalintuja 178
Rippisalmen vanha kalmisto 185
Kolttia haudalla kumartamassa 187
Kirves ja lapio koltan haudalta 188
Kiellgal-merkkejä 189
Mošnikovin veljeksiä perheineen 191
Koltan hauta Luttojoelta 198

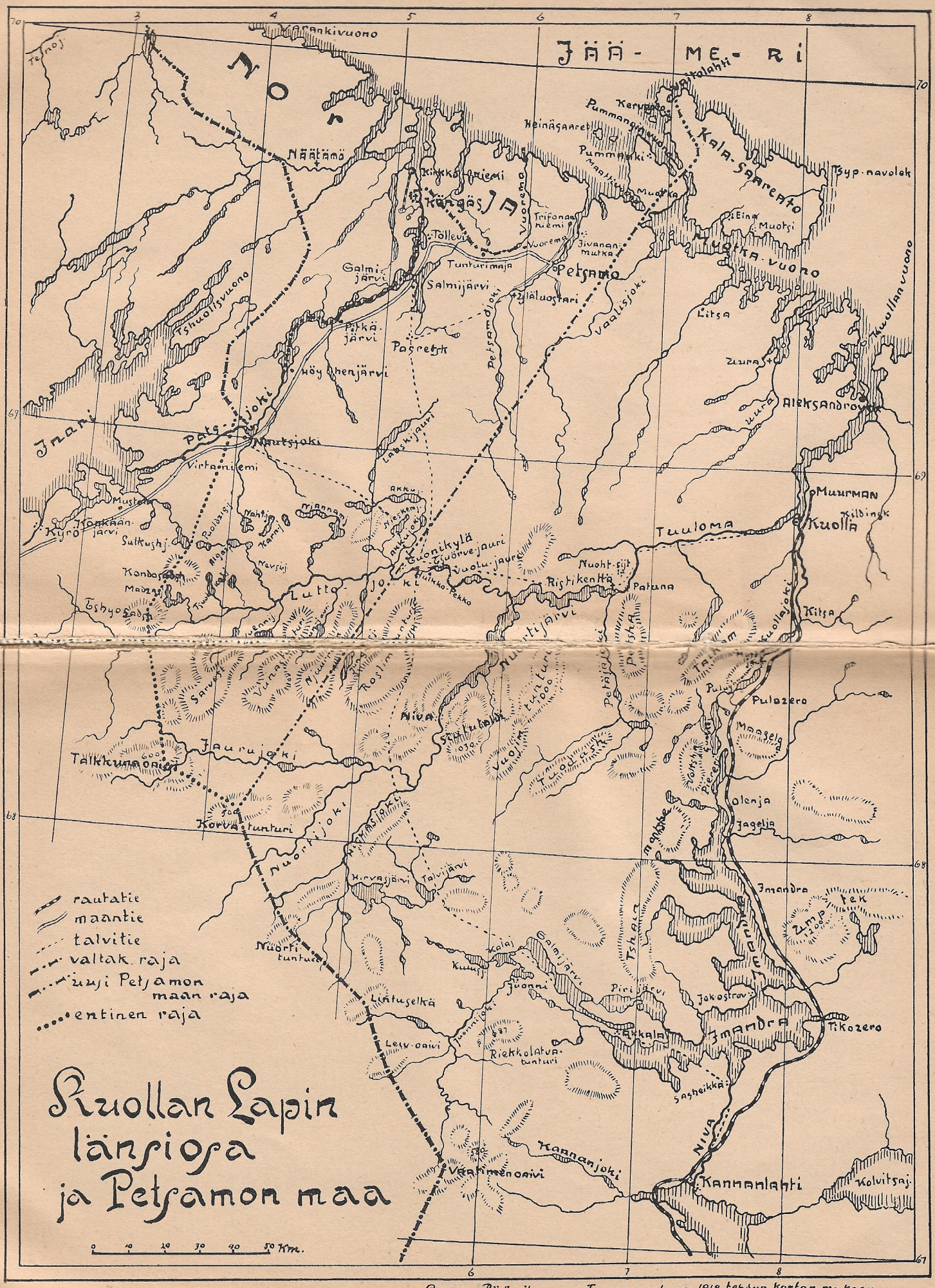

Kuollan Lapin länsiosa ja Petsamon maa

Suomen Pääesikunnan Topogr. osastossa 1918 tehdyn kartan mukaan piirtänyt Samuli Paulaharju.

UTSJOEN KUNNANKIRJASTO
OHCEJOGA GIELDDAGIRJERÁDJU
890N00264995